

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

**ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС**

№ 5 2019

ЛЬВІВ

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Приходько Г. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, факультет іноземної філології, Запорізький національний університет

Члени редколегії:

Александрук І. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів, Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Андрейчук Н. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура, Львівський національний університет імені Івана Франка

Архангельська А. М., доктор філологічних наук, професор кафедри славистики Університету імені Ф. Палацького в Оломоуці (Оломоуц, Чеська Республіка)

Бабелюк О. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Бистров Я. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Бігунова Н. О., доктор філологічних наук, професор кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Бялик В. Д., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри комунікативної лінгвістики та перекладу, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Вікторія Альберт (Viktória Albert), доктор філософії (лінгвістика), професор, кафедра англійської мови та літератури, Університет прикладних наук імені Яноша Кодолані (Будапешт, Угорщина)

Гайдук С. Є., кандидат філологічних наук, доцент, ад'юнкт, Природничо-гуманітарний університет в м. Седльце (Седльце, Польща)

Дідух Л. І., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Іванченко М. Ю., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Калита А. А., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри теорії, практики та перекладу французької мови, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Козлова Т. О., доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології, Запорізький національний університет

Колегаєва І. М., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Коляса О. В., кандидат філологічних наук, доцент кафедри германських мов і перекладознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Марчишина А. А., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський

Мацевко-Бекерська Л. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри світової літератури, Львівський національний університет

Мелько Х. Б., кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця, Київський національний лінгвістичний університет

Морозова О. І., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Осовська І. М., доктор філологічних наук, професор, декан факультету іноземних мов, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Пальчевська О. С., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Петлюченко Н. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри мовної підготовки, Одеський державний університет внутрішніх справ

Приходченко О. О., кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування, Запорізький національний університет

Самохіна В. О., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Смаглій В. М., кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри «Філологія», Одеський національний морський університет

Строченко Л. В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри лексикології і стилістики англійської мови, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Тищенко О. В., доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

Яхонтова Т. В., доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів, Львівський національний університет імені Івана Франка

Включено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з філологічних наук (Наказ Міністерства освіти і науки України № 1714 від 28.12.2017)

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради Львівського державного університету безпеки життєдіяльності (протокол № 8 від 28.05.2019 р.)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

Сайт видання: www.philologyjournal.lviv.ua

ЗМІСТ

Білоус Н. В. ДВОЇСТІТЬ СВІТУ ПОЧУТТІВ У ПОЕЗІЇ А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ.....	7
Бігунова Н. О. СТАТУСНІ ТА ГЕНДЕРНІ СТОСУНКИ УЧАСНИКІВ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ КОМПЛІМЕНТУ ТА ЛЕСТОЩІВ.....	12
Василькевич Г. П. КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ КРАЄЗНАВЧОЇ ТЕМАТИКИ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	18
Вовк О. В. МАНІФЕСТАЦІЯ ЕМОЦІЇ ЖАХУ КРИЗЬ ПРИЗМУ ОПИСІВ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ-ЖЕРТВ.....	23
Гірняк О. Г. ЕМОЦІЯ ГНІВУ У СУЧАСНІЙ ЕМОТИВНІЙ ЛЕКСИЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	30
Грабовецька О. С. ВІДТВОРЕННЯ БІБЛІЙНОЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ “THE MASTER” ОСКАРА ВАЙЛДА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ.....	35
Грищенко О. В. ART-ТЕХНІКА КАТЕРИНИ БІЛОКУР: ПИСАТИ, ЩОБ ПАМ'ЯТАТИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В. ЯВОРІВСЬКОГО «АВТОПОРТРЕТ З УЯВИ»).....	42
Гудманян А. Г., Сітко А. В., Струк І. В. ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНА АДЕКВАТНІСТЬ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ.....	48
Добровольська М. Б. ПОНЯТТЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ ТА ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ В ЛІНГВІСТИЦІ.....	55
Іванченко М. Ю. ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР ЗРАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	60
Кобилко Н. А. КОЛЬОРОВА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ДОРОГИ В ХИМЕРНОМУ ПРОЗОПИСЬМІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА ТА ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА.....	65
Корнєлаєва Є. В. ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ЕВФЕМІЗМІВ.....	70
Літвінова Н. В. ПРИЧИНИ, ВИДИ ТА ЗАСОБИ СЕМАНТИЧНИХ ЗМІН У СЛОВІ.....	76
Лефтерова О. М. ОБРАЗ ПЕЧЕРИ В ТЕКСТІ РИМСЬКОЇ АНТИЧНОСТІ.....	81
Маланій Н. І. ДИЗАБЛИТИ В БРИТАНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОСТОРІ ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ.....	86
Мороз Л. В. ТИПИ РОЛЬОВОГО ГЕРОЯ У ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА.....	91
Mosiichuk A. V., Grachova I. Ye. ANCIENT POETICS AS A PRECURSOR OF COGNITIVE STUDIES OF POETIC SYNTAX.....	96
Петренко Л. О. КОНЦЕПТОСФЕРА <i>ПОРИ РОКУ</i> В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	101
Петров О. О., Юмрукуз А. А. ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ «ЗГОДА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА ТУРЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	108
Приймак Д. М. ПРОТИСТОЯННЯ ЗАПОЗИЧЕННЯМ У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ТЕРМІНОТВОРЕННІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ.....	115
Приходченко О. О. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ ЖИТТЯ – СМЕРТЬ ІКОНІЧНИМИ ЗНАКАМИ-ДІАГРАМАМИ (НА МАТЕРІАЛІ ГОТИЧНИХ РОМАНІВ ПРО ВАМПІРІВ).....	122
Приходько Г. І. ПОЛІСТАТУСНІСТЬ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ.....	128
Савіна Ю. О. ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ КОМІЧНОГО ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ.....	134
Stasenko R. STEREOTYPISCHES BILD DER JUDEN ANHAND DER WERKE VON LEOPOLD VON SACHER-MASOCH.....	140
Телегіна Н. І., Цюняк І. М. ФУНКЦІЇ ТА ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДТЕКСТУ В РОМАНІ ФРАНЦУАЗИ САГАН «ОХОРОНЕЦЬ СЕРЦЯ».....	147
Телеки М. М. ЕПОНІМНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ІНФЕКТОЛОГІЇ.....	152
Тищенко О. В. РУХОМІ І ДИНАМІЧНІ ІГРИ: НОМІНАЦІЯ, СИМВОЛІКА, ПРАГМАТИКА (СЛОВ'ЯНО-ГЕРМАНСЬКІ КОНТЕКСТИ ТА ПАРАЛЕЛІ).....	159
Царьова І. В. ВАРІАНТНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ МОВИ.....	165
Шостак О. Г. ЛІТЕРАТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ У КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ КОРИННИХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ПОЧАТКУ ХХІ СТОРІЧЧЯ.....	171

**Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Romanchuk O. V. THE CHARACTERISTICS OF ENGLISH TERMS
STRUCTURE IN TOURISM INDUSTRY.....178**

АНОТАЦІЇ

**Калько В. Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика: [монографія] / В. Калько. – Черкаси:
Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. – 562 с. 183**

ВИМОГИ ДО ПУБЛІКАЦІЙ.....184

CONTENTS

Bilous N. V. AMBIVALENCE OF THE WORLD OF FEELINGS IN POETRY OF A. VON DROSTE-HULSHOF.....	7
Bigunova N. O. STATUS AND GENDER RELATIONSHIP OF COMPLIMENT AND FLATTERY SPEECH ACTS PARTICIPANTS	12
Vasylkevych H. P. CULTURAL TEXT OF REGIONAL ETHNOGRAPHY THEME IN PRACTICE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE	18
Vovk O. V. HORROR MANIFESTATION THROUGH THE PRISM OF CHARTER-VICTIMS' EMOTIONAL STATES DESCRIPTIONS	23
Hirnyak O. H. THE EMOTION OF ANGER IN MODERN EMOTIVE VOCABULARY. THEORETICAL ASPECT	30
Hrabovetska O. S. RECREATION OF BIBLICAL INTERTEXTUALITY OF POEM IN PROSE "THE MASTER" BY OSCAR WILDE IN UKRAINIAN TRANSLATION	35
Hryshchenko O. V. ART-TECHNOLOGY OF KATERYNA BILOKUR: WRITING TO REMEMBER (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL V. YAVORIVSKY "SELF-PORTRAIT FROM IMAGINATION").....	42
Goodmanian A. G., Sitko A. V., Struk I. V. FUNCTIONAL AND PRAGMATIC ADEQUACY OF JOURNALISTIC STYLE TEXTS TRANSLATION APPLYING MACHINE TRANSLATION SYSTEMS	48
Dobrovolska M. B. CONCEPT OF AN IMPLICITNESS AND IMPLICIT EVALUATION IN LINGUISTICS	55
Ivanchenko M. Yu. PECULIARITIES OF BETRAYAL METAFORS TRANSLATION INTO UKRAINIAN	60
Kobylko N. A. COLOR SYMBOLISM OF THE ROAD IN THE CHEMICAL PROSE OF VOLODYMYR DROZD AND THE VALERIA SHEVCHUK	65
Korneliaieva Ye. V. THE LINGUISTIC NATURE OF EUPHEMISMS.....	70
Litvinova N. V. REASONS, KINDS AND WAYS OF SEMANTIC CHANGES	76
Lefterova O. M. THE CAVE IMAGE IN THE TEXT OF ROMAN ANTIQUITY	81
Malanii N. I. DISABILITY IN THE BRITISH LITERARY SPACE OF THE BEGINNING OF XIX CENTURY	86
Moroz L. V. ROLE-HERO TYPES IN IVAN FRANKO'S LYRICS.....	91
Mosiichuk A. V., Grachova I. Ye. ANCIENT POETICS AS A PRECURSOR OF COGNITIVE STUDIES OF POETIC SYNTAX.....	96
Petrenko L. O. THE CONCEPTUAL SPHERE <i>SEASONS</i> IN THE POETRY OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY.....	101
Petrov O. O., Yumrukuz A. A. NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT "AGREEMENT" IN ENGLISH, GERMAN AND TURKISH LANGUAGES	108
Pryimak D. M. STRUGGLE AGAINST LOANWORDS IN THE TERMINOLOGICAL POLICIES OF CONTEMPORARY FRANCE: EXPERIENCE FOR UKRAINE	115
Prykhodchenko O. O. REPRESENTATION OF THE OPPOSITION LIFE – DEATH WITH THE HELP OF ICONIC SIGNS-DIAGRAMS (BASED ON THE GOTHIC NOVELS ABOUT VAMPIRES)	122
Prihodko G. I. POLYSTATUS NATURE OF THE EVALUATION CATEGORY	128
Savina Yu. O. INCONGRUITY AS A COGNITIVE MECHANISM OF THE COMIC AND ITS RENDERING IN UKRAINIAN TRANSLATIONS.....	134
Stasenko R. STEREOTYPICAL IMAGE OF THE JEWS BASED ON THE WORK OF LEOPOLD VON SACHER-MASOCH.....	140
Telegina N. I., Tsiutsiak I. M. FUNCTIONS AND MEANS OF CREATING IMPLICATION IN FRANCOISE SAGAN'S NOVEL "THE HEART KEEPER"	147
Teleky M. M. EPONYMIC TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS IN SUBLANGUAGE OF INFECTOLOGY.....	152
Tyshchenko O. V. MOBILE AND DYNAMIC GAMES: NOMINATION, SYMBOLIZM, PRAGMATICS (SLAVIC-GERMANIC CONTEXTS AND PARALLELS).....	159

Tsarova I. V. VARIABILITY OF LEGAL LANGUAGE REALIZATION	165
Shostak O. G. LITERARY NATIONALISM IN NATIVE AMERICAN CRITICAL THOUGHT AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY	171
Yurko N. A., Styfanyshyn I. M., Romanchuk O. V. THE CHARACTERISTICS OF ENGLISH TERMS STRUCTURE IN TOURISM INDUSTRY.....	178

ABSTRACTS

Kalko V. Ukrainian paroemias: semantics, syntactics, pragmatics: [monograph] / V. Kalko. – Cherkasy: Chabanenko Yu. A. Publisher, 2019. – 562 p.	183
---	-----

PUBLICATION REQUIREMENTS	184
---------------------------------------	-----

ДВОЇСТІСТЬ СВІТУ ПОЧУТТІВ У ПОЕЗІЇ А. ФОН ДРОСТЕ-ГЮЛЬСХОФ

Білоус Наталя Володимирівна

старший викладач кафедри іноземних мов

Таврійського державного агротехнологічного університету

просп. Б. Хмельницького, 18, Мелітополь, Запорізька область, Україна

Статтю присвячено дослідженню амбівалентності почуттів у поетичних творах однієї з видатних авторок Німеччини 19 століття – Аннетте фон Дросте-Гюльсхоф. Суперечливий характер самої письменниці, яка була глибоко віруючою аристократкою і, водночас, жінкою прогресивних поглядів на гендерні права, закономірно відобразився у її ліричних героїнях. Вивчення аспектів двоїстості як основного конфлікту у двох поезіях Дросте “Am Turme” та “Das Spiegelbild” є актуальним з метою дослідження протистояння особистого та суспільного. У статті проаналізовано внутрішній психологічний стан ліричної героїні віршу “Am Turme” у руслі біографічного підходу і виявлено паралель життєвої ситуації авторки та гендерного обмеження об’єктивованої особи суспільними нормами. Поетеса досліджує ідентичність «я», вона протиставляє ту себе, яка існує за нормами сучасного її суспільства, собі ж або аналогічній істоті, якою вона могла б бути, якби мала рівні з чоловіками права. Вірш є квінтесенцією нездійснених прагнень і бунтівних настроїв сильної, освіченої жінки. Також розглянуто поетичні засоби висвітлення Дросте світу двоїстості та персоніфікації двійника у вірші “Das Spiegelbild”. У ході дослідження встановлено, що подвійність сприйняття двох сторін особистості, одна з яких є реальною людиною, якою особа бачить себе і показує себе іншим, а інша – допфельгенгер, привабливий своєю таємничістю і скутими (потенційно необмеженими) можливостями самовираження, докладно досліджується Дросте через розгляд конфлікту характерів ліричної героїні (боязкої, віруючої, яка прагне захисту) і її фантома (жорстокого та критичного). У статті також представлено аналіз використання авторкою елементів звукопису як фундаментального засобу розставлення змістових акцентів.

Ключові слова: допфельгенгер, двоїстість, самореалізація, внутрішній конфлікт, гендерний, ритмічна структура

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Аннетте фон Дросте-Гюльсхоф – обдарована жінка-митець, яка залишила вагомий слід у літературі і у музиці. Досліджувати її творчість є завданням водночас захопливим і непростим: вона сполучає войовничі і покірні ноти, і, як і сама поетеса, здається тихою і замкнутою, але водночас впертою і сповненою супротиву, безпомічною, а потім знову жорсткою, з вираженим почуттям власної гідності і, тим не менш, смиренною. Незважаючи на відомість літературного спадку Дросте в усьому світі, український читач майже не знайомий ані з поетичними, ані з драматичними роботами геніальної авторки; більш того, вітчизняні дростезнавці акцентують увагу на кореляції складної біографії і суперечливого характеру Дросте і її прозової творчості, аніж результатам її літературних пошуків (зокрема, поетичних) протягом майже 30 років. Дослідження аспектів двоїстості як основного конфлікту у двох найвідоміших поезіях Дросте “Am Turme” та “Das Spiegelbild” [3] є актуальним з метою дослідження протистояння особистого та суспільного з погляду авторки-жінки неординарного характеру і надзвичайної віри.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед німецьких дростезнавців, які вивчали життя

і творчість А. фон Дросте-Гюльсхоф, – відомі германісти Пфайфер, Карл Буссе, Франц Хюффер, Вінфريد Веслер, Хорст-Дітер Круз, Марі Лаватер-Сломан, Дорис Маурер, та інші. Їх точки зору на творчість поетеси суттєво різняться між собою: її відносять до кількох літературних течій (пізнього романтизму, високого бідермейєру, раннього реалізму), у її творах знавці вбачають багато суперечливих мотивів (від відданості домострою до зачатків фемінізму у літературі). Саме вище вказані студії є основою полеміки щодо особистості та творчості Дросте серед літературознавців 21 століття, зокрема, у публікаціях Роджера Девліна, Андреа Полашегг, Леха Колаго. Серед вітчизняних вчених свої дослідження життю і творчості Дросте присвятили Богдан Завідняк, Анатолій Бакалов, Олена Іванова.

В цілому, аналітичні роботи сучасних дростезнавців є досить розгалуженими, але щодо особистості вчені однастайні: Аннетте фон Дросте-Гюльсхоф була дивовижною поетесою, нетиповою представницею літературної еліти і дивною у своїй любові до простоти аристократкою.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є дослідження двоїстості поетичного світу Дросте, для чого необхідно:

1. Проаналізувати внутрішній психологічний стан ліричних героїнь віршів “Am Turme” та “Das Spiegelbild” у руслі біографічного підходу [5].

2. Дослідити гендерне протиставлення обмеження ліричної героїні суспільними нормами омріяній нею долі сучасного їй чоловіка у вірші "Am Turme".

3. Здійснити порівняльний аналіз висвітлення світу двоїстості та персоніфікації двійника у вірші Дросте "Das Spiegelbild та у поезії Г. Гейне "Doppelgänger" [4].

4. Представити аналіз використання авторкою елементів звукопису як фундаментального засобу розставлення змістових акцентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Літературознавці відзначають у творах Дросте загострене почуття подій та поштовхів навколишнього світу, акцентування особистих мотивів, внутрішню двоїстість світовідчуття. Якщо заглибитися у особисті обставини її життя, стає зрозуміло, що найбільші проблеми, які вона мала вирішувати у процесі своєї самореалізації як авторки, були пов'язані з її вихованням, релігійними переконаннями, її суспільним і економічним статусом. Майстриня пера зазнавала внутрішнього конфлікту, який відбивався на взаємовідносинах між її життям та поезією, внаслідок чого відбувався її відхід у низці творів до світу фантазії та містики (зокрема, у віршах "Im Moose", "Am Turme", "Das alte Schloss", "Die Linde", "Die Wasserfäden"), внутрішнє роздвоєння, пориви до самовираження і самореалізації у високо структурованому і регульованому житті, яке вона вела як представниця дворянства. Поетеса зазнавала внутрішнього конфлікту, який відбивався на взаємовідносинах між її життям та поезією.

"Am Turme" – це глибоко особистий вірш від імені ліричного «я», що розкриває роздвоєння між бажаннями та можливостями. Виховання Аннетте призвело до двоїстості її світосприйняття. Батько дуже любив Аннетте та виховував її різнобічно, навчав усьому тому, чому він навчав би сина. Окрім цього, Аннетте отримувала належну освіту як зразкова юна аристократка. Після смерті батька матір обмежила її волелюбство нормами та правилами поведінки вищого світу. Дросте завжди прагнула необмеженої дієвості, особливо письменницької. Оскільки Дросте не вдавалося реалізувати своє бажання творити на рівні з чоловіками, усі свої прагнення вони висловила у вірші "Am Turme".

У вірші "Am Turme" з циклу "Fels, Wald und See" Дросте висловлює погляди на сучасний їй світ і своє бажання змін. Суперечливий характер героїні представлений на тлі яскравих образів буремної природи, що оточує її. Відокремлена від людей не через пиху, а через бажання розкрити свої почуття і залишити їх прихованими від суспільного осуду, лірична героїня, яку надихають самі сили природи, відчуває і у собі неосяжну силу, дикі пристрасті і необмежену свободу: "Ich steh' auf hohem Balkone am Turm / Und lass' gleich einer Månade den Sturm, Mir wühlen im flatternden Naare // Я стою на високому

балконі на вежі / Я дозволяю, немов вакханка, бурі Здіймати в моєму волоссі, яке розвівається". Духовна міць ліричної героїні виявляється у її готовності до боротьби, в її впевненості у власній невразливості, – навіть смерть, як можливий фінал боротьби, не лякає жінку, яка відчуває насолоду моментом протистояння силам природи.

Втіленням дієвої сили і високої свободи серед людей є низка маскулітних персонажів – образ чоловіка-мисливця, або, у меншому ступені, чоловіка-солдата, адже мисливець не обмежений у своїх діях і пов'язаний з природою, а солдат, хоча і має великий ступень самостійності, але залежний від наказів. Найменший рівень свободи притаманний сучасному Дросте узагальненому образу чоловіка, проте навіть доля абстрагованого від роду діяльності і навіть від гендеру образу чоловіка, його рівень самостійності є жаданими для ліричної героїні поетеси: "Wär' ich ein Jäger auf freier Flur / Ein Stück nur von einem Soldaten Wär' ich ein Mann doch mindestens nur / So würde der Himmel mir raten // Була б я мисливцем на вільному лузі, Хоча б частиною солдата, / Була я хоча б чоловіком, То небо мені би порадило".

Вживання прислівника "mindestens" поряд з іменником із неозначеним артиклем "ein Mann" вказує, з одного боку, на зверхнє ставлення ліричної героїні поетеси до чоловіків, які не мають виражених соціальних функцій або певної діяльності, як, наприклад, професія або улюблене заняття, властиве представникам чоловічої статі у XIX ст., а з іншого, висловлює впевненість, що якби лише вона мала ті самі права, що і її сучасники-чоловіки, вона віднайшла б компроміс між своїм прагненням волі та дії і Божою волею. Саме свій власний, прямий і дієвий характер поетеса бачить уособленим в образах сильних, сміливих чоловіків, життя яких пов'язане зі зброєю і нелегким рішенням, чи забрати життя в живої істоти. Хоча себе і свій суспільний статус лірична героїня порівнює з дитиною, поведінка якої зумовлена нормами пристойності, вона не відмовляється від внутрішньої свободи і реалізує прагнення волі у єднанні з природою, зберігаючи бунтівну поведінку, бажання самореалізації і готовність до боротьби за рівність із чоловіками у таємниці: "Und darf nur heimlich lösen mein Haar // Und lassen es flattern im Winde! / I смію тільки потай розпустити моє волосся / I дозволити йому розвіватися під вітром!".

Палку нестримність та відсутність для ліричної героїні обмежень виражає також ритмічна структура [2], яка утворює зі сполучення ямбу та амфібрахію логоедичний вірш. Рядки, що розпочинаються ямбом, і переважно завершуються амфібрахієм, мають різну кількість стоп, і це підкреслює важливість перехресної рими AbAbCdCd, яка виступає центротвірним елементом змістових акцентів, наприклад, "Ich möchte ... umschlingen / ... ringen" – "я хотіла б оповити і боротися". Ці рядки реалізують звукопис: дво-

кратне використання голосних звуків [u] та [a] (у тому числі у дифтонгу [ai]) пом'якшується сонатами [n], [m] та [l], “Nun muß ich sitzen so fein und klar / Тепер я повинна сидіти так слухняно й просвітлено”, “Und darf nur heimlich / І смію лише таємно” зменшуючи категоричність наказових висловлювань.

Вірш “Das Spiegelbild” був створений Дросте у один з найбільш плідних періодів її творчості – під час перебування у Меересбурзі взимку 1841–1842 рр. [5]. Вражаючим чином амбівалентність характеру особистості своєї ліричної героїні Дросте передала саме у цьому вірші завдяки діалогу «я» із її власним відображенням.

Вірш “Das Spiegelbild” частково відповідає традиціям романтизму: тема допфельгенгера була актуальною серед поетів та письменників цієї течії і Дросте написала вірш про фантом, переосмислюючи концепцію двійника [1]. У романтиків поява або присутність фантома є ознакою тривожності героя, нестачі його характеру певної риси (як правило, рішучості, жорсткості, злого умислу), і його життю – повноти та визначеності (як, наприклад, у казках та новелах Гофмана). Справді, героїня Дросте докладно вивчає свого двійника і знаходить у ньому риси, невластиві її характеру та образу дій, втім, відмінність розвитку сюжету у Дросте полягає у відсутності прямого контакту із двійником. На відміну від поширеного трагічного фіналу взаємодії героя та допфельгенгера (коли персонаж підкорюється допфельгенгеру, втрачає розум або вмирає), у вірші Дросте героїня зміряється з наявністю прихованих рис у власній душі та демонструє християнське милосердя, звертаючись до Бога.

Вірш складається із 6 строф по 7 рядків, написаних чотиристопним ямбом із римуванням а – а – b – c – c – c – b. Такий ритм зумовлює сприйняття вірша як енергійного і сповненого сили. У першій строфі перший рядок є одночасно і звертанням, і висловленням умовним реченням: “Schaust du mich an aus dem Kristall / Дивишся на мене з кристалю”, яке поширюється описовими конструкціями у наступних п'яти рядках і, нарешті, наприкінці шостого рядка вводить мову ліричної героїні, яка заперечує ідентичність застрашливих рис для себе і фантома із дзеркала: “dann flüsterte ich: / тоді я шепочу: Phantom, du bist nicht meinesgleichen! / Фантом, ти не подібний до мене!”. Поступово розкривається таємна сутність фантома, поступово зростає і напруга, яка наприкінці висловлюється окличним реченням після дієслова «шепотіти» з позначенням категоричності висловлення.

У наступних строфах поєднання неримованих шостого та сьомого рядків так само вводять і підбивають підсумок думки, представлені і розвиненої у строфі, адже кожна строфа відображає подвійність ставлення героїні до свого двійника з різних поглядів. Так, у першій строфі лірична героїня визнає диво співіснування двох душ в

одній особі: “wunderlich / Zwei Seelen wie Spiones ich / umschleichen / дивним чином, дві душі, як шпигуни, крадуться”, проте заперечує власну тотожність з будь-якою із них. У другій строфі лірична героїня аналізує своє ставлення до допфельгенгера: суперечливий у поєднанні сутінок і світла, він притягує і викликає острах, про що свідчить послідовне використання сполучників: “Und dennoch / І тим не менш”, змушує замислитися, якби фантом втілювався у живій людині, які почуття мала б лірична героїня до неї: “Trätest du vor, ich weiß es nicht, / Würd ich dich lieben oder hassen? / Якщо б ти з'явився, я не знаю, Любила б я тебе чи ненавиділа?”.

У третій строфі лірична героїня співставляє привабливість інтелекту та холодність душі: “Zu deiner Stirne Herrscherthron/ ... / ... würd ich schüchtern blicken / На царський трон твого чола, я боязко глянула”. Четверта строфа протиставляє м'якість і беззахисність фраз та сили сарказму фантома: “Das möcht in treue Hut ich bergen / ... wenn er höhrend spielt / ... / Wenn leis es durch die Züge wühlt / Dann möcht ich fliehen wie vor Schergen / Це я б хотіла приховати під надійним захистом, коли він знушально грає, Коли він тихо копірається в рисах, Тоді б я хотіла втекти, як від катів”.

Незважаючи на те, що протиставлення привабливих і відразливих характеристик фантома завершується негативним сприйняттям ліричною героїнею, яка бажала б дистанціюватися від таких людських рис як холодність та жорстокість, уособлених у фантомі: “weit rücken / далеко відсунути, fliehen / втікати”, незважаючи на відсутність ототожнення себе з власним відображенням: “Es ist gewiss, du bist nicht ich / Ein fremdes Dasein / Це безперечно, ти – не я, Чуже буття”, героїня відчуває нестримний потяг, який Дросте порівнює з необережним наближенням Мойсея до палаючого тернового куща, коли сам Господь зупинив його і наказав зняти взуття, бо земля, на якій Мойсей стояв – священна. Так само як Мойсей, зачудований кущем, що палав, але не згоряв, лірична героїня, захоплена неусвідомленими нею силами, бажаннями та болем з чужої душі, що зачаїлася у ній, ввіряє свою душу Богу у надії на захист і спасіння. Остання строфа відображає смирення ліричної героїні як із існуванням допфельгенгера, так і з його темною суттю: “fühle ich, wie verwandt / Zu deinen Schauern mich gebannt // я відчуваю, як зріднилася, скувала себе твоєю остудою”. Якби фантом ожив, втілюючи усі сковані риси, усе туманне і темне з самого дна людської душі, така людина викликала б острах і жаль: “Nur leise zittern würd ich, und/Mich dünkt – ich würde um dich weinen! // Я б тільки тихо затремтіла, і, Мені здається, я б тебе оплакала!”.

Якщо порівняти цей вірш з твором Г. Гейне “Doppelgänger” (написаний у 1823 – 1824 рр.), можна виявити спільні риси у зображенні двійника: Допфельгенгер Гейне також є об'єктом

мовлення, мовчазним співрозмовником ліричного «я», його блідий образ має риси ліричного героя, і саме схожість у зовнішності, а ще більше у почуттях, наводить найбільший жах на героя Гейне ("Mir graust es, wenn ich sein Antlitz sehe, / Der Mond zeigt mir meine eigne Gestalt // Мене жахає, що якщо я побачу його обличчя, місяць покаже мені мій власний образ"). Дросте у своєму творі значно посилює і владність фантому, і силу духу ліричного «я»: з одного боку, лірична героїня Дросте є більш активним персонажем, і її роздуми і побоювання сконцентровані на майбутньому, а почуття є вторинними по відношенню до фантома. З іншого боку, ліричний герой Гейне, так би мовити, душевно скалічений розлукою з коханою, сам є джерелом "Liebesleid" (любовних страждань), а його двійник наче віддзеркалює їх, заламуючи руки під владою болю – "Schmerzensgewalt".

Висновки та перспективи подальших досліджень. Подвійність сприйняття двох сторін особистості, одна з яких є реальною людиною, якою особа бачить себе і показує себе іншим, а інша – доппельгенгер, привабливий своєю таємністю і скутими (потенційно необмеженими) можливостями самовираження, докладно досліджується Дросте через розгляд властивостей і якостей владі ліричної героїні (боязкої, допитливої, віруючої, яка прагне захисту, любові і гармонії) і її фантома (жорстокого, критичного, пристрасного інтелектуала-мізантропа). Усі ці риси насправді властиві ліричній героїні, вони причаїлися на дні її душі, вони не є окремою частиною її характеру. Героїня, налякана силою прихованих пристрас-

тей, звертається до Бога, розуміючи, що якщо вивільнить фантома з його дзеркала, лише Бог захистить хитку нинішню гармонію особистості. І будова вірша "Das Spiegelbild", і римування, і високий стиль створюють неповторну атмосферу пошуку і віднайдення гармонії.

Вірші представляють оригінальні приклади двоїстого сприйняття Дросте безодні своєї душі: у вірші "Am Turme" поетеса обіграє ідентичність «я», вона протиставляє ту себе, яка існує за нормами сучасного їй суспільства, собі ж або аналогічній істоті, якою вона могла б бути, якби мала рівні з чоловіками права. Цей вірш є квінтесенцією нездійснених прагнень і бунтівних настроїв, природних з точки зору сильної, освіченої жінки. Оригінальність образу Дросте у її творах виявляється не лише у фіксуванні нею одномоментного душевного стану з усією її щирістю, а й у новаторському погляді на образ жінки. Вірш "Das Spiegelbild", який належить до того самого натхненного періоду 1841–1842 рр., має інше протистояння: антагоніст ліричної героїні – її власне віддзеркалення – лякає її своєю жорстокістю і холодністю настільки, що вона звертається до Бога за утішенням.

Зважаючи на комплексну систему персонажів та засобів їх представлення як конфліктних особистостей, що врешті спираються на зовнішні фактори власного існування у прагненні самоідентичності, доцільним є дослідження віршів з циклу Дросте "Das geistliche Jahr" з метою висвітлення двоїстості особистості (у формі балансування у душі ліричних героїв беззаперечної віри та сумнівів) у контексті суспільних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундольф Ф. Немецкие романтики: Тик, Иммерман, Дросте-Хюльсхофф, Мерике / пер. с нем. Е. В. Бурмистровой, А. Л. Вольского. Санкт-Петербург: Владимир Даль, 2017. 295 с.
2. Жирмунский В. М. Теория литературы. Поэтика. Стилистика. Ленинград: Наука, 1977. 404 с.
3. Droste-Hülshoff von A. Gedichte. Loschberg Jazzybee, 2012. 528 S.
4. Heine H. Saemtliche Werke von Heinrich Heine. Vol. 12. Delphi Classics, 2013. 3491 S.
5. Lavater-Sloman M. Annette von Droste-Hülshoff: Einsamkeit und Leidenschaft. München: Heyne, 1993. 525 p.
6. Maurer D. Annette von Droste-Hülshoff. Ein Leben zwischen Auflehnung und Gehorsam. Biographie. Bonn: Keil, 1982. 274 p.

REFERENCES

1. Gundolf, F. (2017). Nemeckie romantiki: Tik, Immerman, Droste-Hulshoff, Merike [German romantics: Tick, Immerman, Droste-Hulshoff, Merike]. (E. V. Burmistrova, A. L. Volskij, Trans). St. Petersburg: Vladimir Dal [in Russian].
2. Zhirmunskij, V. M. (1977). Teoriya literatury. Poetika. Stilistika [Theory of Literature. Poetics. Stylistics]. Leningrad: Nauka [in Russian].
3. Droste-Hülshoff, von A. (2012). Gedichte. Loschberg Jazzybee.
4. Heine, H. (2013). Saemtliche Werke von Heinrich Heine. (Vol. 12). Delphi Classics.
5. Lavater-Sloman, M. (1993). Annette von Droste-Hülshoff: Einsamkeit und Leidenschaft. München: Heyne.
6. Maurer, D. (1982). Annette von Droste-Hülshoff. Ein Leben zwischen Auflehnung und Gehorsam. Biographie. Bonn: Keil.

AMBIVALENCE OF THE WORLD OF FEELINGS IN POETRY OF A. VON DROSTE-HULSHOF

Bilous Natalya Volodymyrivna

*Senior Teacher of the Department of Foreign Languages,
Tavria State Agrotechnological University*

B. Khmelnytsky Ave, 18, Melitopol, Zaporizhzhia region, Ukraine

The article is devoted to the study of feeling ambivalence in the poems of one of the most prominent German authors of the 19th century – Annette von Droste-Hulshof. The controversial character of the writer himself, who was a deeply religious aristocrat and, at the same time, a woman of progressive views on gender rights, naturally reflected in her heroines. The aspects of dualism study as the main conflict in two poems by Droste “Am Turme” and “Das Spiegelbild” are relevant to the research of confrontation between personal and social dimensions.

The article analyzes the internal psychological state of the lead character of the poem “Am Turme” in the context of the biographical approach and reveals the parallel of the author’s life situation and the gender limitation of heroine. The poet explores the identity of the lead character. She opposes the heroine who exists according to the society norms of the 19th century, to herself or to a similar being, providing she could have the same rights as men. The poem is the quintessence of the unrealized aspirations and rebellious feelings of a strong, enlightened woman.

Also, Droste’s poetic means of showing the ambivalent world and personification of the double in the poem “Das Spiegelbild” are considered. It was stated in the study that the perception duality of two personality parts is thoroughly investigated by Droste through consideration of the character conflict of the lyrical heroine and her phantom. One of the mentioned above parts is the real person, as the person sees themselves and shows themselves to other people, and the other one is a doppelganger, attractive due to their mystery and constrained (potentially unlimited) self-expression possibilities.

The article also presents analysis of the author’s use of the audiovisual as fundamental means elements for content emphasis placing.

Key words: *doppelganger, ambivalence, self-actualization, internal conflict, gender, rhythmic structure.*

УДК 811.111'23'371'42

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-2>

СТАТУСНІ ТА ГЕНДЕРНІ СТОСУНКИ УЧАСНИКІВ МОВЛЕННЄВИХ АКТІВ КОМПЛІМЕНТУ ТА ЛЕСТОЦІВ

Бігунова Наталя Олександрівна

доктор філологічних наук,

доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови

Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна

Стаття присвячена аналізу таких соціолінгвальних аспектів позитивно-оцінних висловлень, як статусні та гендерні характеристики учасників мовленнєвих актів компліменту та лестощів. Наведено тлумачення компліменту та лестощів як позитивно-оцінних мовленнєвих актів. З точки зору статусних відносин комунікантів і комплімент, і лестощі віднесено до статусно-лабільних мовленнєвих актів. Встановлено, що комплімент частіше адресований рівному за статусом комунікантові, рідше – нижчому за статусом. У тих виняткових випадках, коли комплімент адресований вищому за статусом комунікантові, його темою виступає виключно зовнішність або майно адресата. Мовленнєвий акт компліменту має гендерну залежність: на передній план висувається статева належність його учасників. Комплімент зовнішності набагато частіше адресовано жінці. Встановлено, що нормативними темами компліментів в англійській лінгвокультурі для адресантів більш високого статусу є дії та майстерність адресатів, а для адресантів нижчого статусу – зовнішність і майно адресатів. Дослідження впливу статі комунікантів на сприйняття компліментів свідчать про те, що жінки схильні до більш позитивного сприйняття компліментів, вони розглядають їх як прояв солідарності, в той час, як чоловіки сприймають компліменти як загрози для «обличчя» акти і схильні ставитися до них насторожено, часто інтерпретуючи їх не як прояв доброзичливого ставлення, а як сексуальний інтерес. Жінки використовують більш стандартні і одночасно більш експресивні формули, ніж чоловіки. Стосовно мовленнєвого акту лестощів доведено, що лестощі переважно спрямовані від нижчого за статусом комуніканта до вищого, проте лестощі-вибачення також можуть бути спрямовані від мовця співрозмовникові, рівному або навіть нижчому на соціальних сходах. Соціальний статус адресанта може бути вищим тільки в ситуаціях його ситуативної залежності від адресата, тоді, коли досягнення адресантом матеріальної корисливої вигоди неможливе без підтримки партнера по комунікації.

Ключові слова: мовленнєвий акт, комплімент, лестощі, соціальний статус, гендер, адресант, адресат.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Антропоцентричний підхід до дослідження мови вимагає зміщення акцентів на мовця, мовленнєва поведінка якого визначається прагматичними факторами. Однією з характеристик учасників спілкування, безпосередньо пов'язаною з мовленнєвим актом, є соціальний статус учасників спілкування.

Соціальний статус людини є центральною категорією соціолінгвістики, він обумовлений соціально-економічними та культурно-етичними характеристиками суспільства, з одного боку, та рольовими, дистанційними, нормативними характеристиками соціальної стратифікації, з іншого боку [Карасик 69].

Різні аспекти вивчення соціального статусу неодноразово ставали об'єктами дослідження соціології, соціолінгвістики, лінгвосемантики (Швейцер А.Д. 1976; Демьянков В.З. 1982; Ануфриєв Е.А. 1984; Крысин Л.П. 1989; Карасик В.И. 1991; Караулов Е.Н. 2004; Labov W. 1966; Poole M. 1976; Linde C. 1988, Morner M. 1988; Kroch A.

1995; Holmes J. 2007; Snell J. 2014 та ін.). Проте, особливості соціального статусу учасників мовленнєвих актів позитивної оцінки є недостатньо висвітленими, що забезпечує актуальність наступному дослідженню, присвяченому аналізу таких соціолінгвальних аспектів позитивно-оцінних мовленнєвих актів, як статусні та гендерні характеристики учасників мовленнєвих актів компліменту та лестощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Необхідність враховувати наявність або відсутність відмінностей між співрозмовниками з точки зору їх соціальних характеристик підкреслювали Р. Якобсон (1985), В.І. Карасик (1991). Соціолінгвісти вивчають не тільки власне статусні характеристики мовців, такі як соціальний стан, рівень освіти, вік і стать, але й ситуативні характеристики (Брідко Т.В. 2011; Шумарова Н.П. 2000). У соціолінгвістичних розвідках останніх років спостерігається зростання зацікавленості вчених проблемами соціальної й територіальної диференціації мови (Кочерган М. П. 2001, Петренко Л.О. 2013; О. І. Стеріополо 1991, Labov W. 1966, Trudgill P. 1988), гендерної та вікової варіативності мов-

лення (Белова А.Д. 2007; Горошко О.І. 2010; Мартинюк А.П. 2005, Ткачик О.В. 2008; N. Coupland 2009; Tannen D. 1996).

Доведено, що в умовах статусної нерівності повага до адресата обумовлена ступенем свободи учасників спілкування: нижчий за статусом учасник спілкування користується меншою свободою вибору моделей поведінки, ніж вищий за статусом партнер (Карасик 1991; Быганова Е.А. 2008).

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є аналіз статусних та гендерних характеристик учасників мовленнєвих актів компліменту та лестощів. До завдань, які вирішувалися в статті, входило надання дефініцій компліменту та лестощам як мовленнєвим актам позитивної оцінки та з'ясування прагматичної спрямованості цих мовленнєвих актів з урахуванням статусних і гендерних особливостей комунікантів на матеріалі англомовного художнього дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш ніж перейти до аналізу статусних та гендерних характеристик учасників мовленнєвих актів (далі МА) компліменту та лестощів, слід надати наше тлумачення цим актам. **Комплімент** визначаємо як позитивно-оцінний експресивний синкретичний МА, що характеризується, як правило, збігом адресата й об'єкта позитивно-оцінного висловлювання, а також невеликим очікуваним перебільшенням чеснот співрозмовника. Предметами оцінки в МА компліменту виступають зовнішність і вчинки адресата, витлумачувані як досягнення.

Лестощі визначаємо як псевдоощирий позитивно-оцінний маніпулювальний синкретичний МА, що характеризується наявністю в мотивації мовця розрахунку й корисливості, а також переважно збігом адресата й об'єкта позитивної оцінки. МА лестощі має виключно пряму, експліцитну форму реалізації оцінки. Предметами оцінки в МА лестощі є зовнішність адресата, його моральні й інтелектуальні властивості, вміння, досягнення та вчинки. Адресант лестить адресату не тому, що відчуває висловлювані почуття, а тому, що хоче отримати користь [Бігунова, 100].

В.І. Карасик слушно наголошує на тому, що без урахування соціального статусу учасників спілкування саме по собі спілкування носить штучний або провокаційний характер. Під соціальним статусом вчений розуміє «співвідносне положення людини в соціальній системі, що включає права і обов'язки і витікаючі звідси взаємні очікування від поведінки» [Карасик, 3].

З точки зору статусних відносин комунікантів, мовленнєві акти поділяються на статусно-нейтральні (твердження, оповідання, описи) і статусно-марковані, що включають статусно-фіксовані МА (із заданою позицією адресата) й статусно-лабільні МА (зі змінним статусним вектором, тобто такі, що залежать від ситуації спілкування) [там само, 120]. Виходячи з даної класи-

фікації, ми відносимо і комплімент, і лестощі до статусно-лабільних МА.

Н. Вольфсон вважає, що адресант компліменту повинен мати моральне право на винесення адекватної оцінки рис, поведінки, дій іншої особи. Тому, відповідно до етичних норм, його соціальний статус не може поступатися статусу адресатом [Wolfson 1983, 91]. На нашу думку, додаючи сказане до нашої класифікації, отримуємо тезу відносно МА похвали співрозмовникові – адже саме в МА похвали обговорюються моральні і інтелектуальні риси, вчинки, поведінка. Комплімент, в свою чергу, обумовлений параметрами ситуації; у деяких з них він приписується етикетом (коли хвалять житло, кулінарні здібності хазяїна, зовнішність нареченої на весіллі), тому ми вважаємо, що адресант компліменту (у нашому трактуванні цього терміну) не повинен мати морального права на винесення оцінки – він повинен дотримуватися норм етикету.

Комплімент обмежений параметрами ситуації: в деяких ситуаціях компліменти очікувані і навіть потрібні, в інших – небажані. зокрема, в спілкуванні малознайомих людей компліменти призводять до незручності, а нав'язливі компліменти чоловіків жінкам сприймаються негативно.

Н. Вольфсон вважає, що переважна більшість компліментів висловлюється на адресу людей того ж віку і статусу, як і адресанти [Wolfson 1993]. Дослідження Дж. Холмс свідчить про те, що майже 80% компліментів вживають рівні за статусом комуніканти і друзі в неформальній обстановці [Holmes 1993]. Це підтверджують і наші спостереження за художнім дискурсом – в нашій вибірці 69.5% компліментів висловлюються в спілкуванні рівних за статусом комунікантів.

У випадках статусної нерівності комунікантів адресантами компліменту стають, як правило, особи вищого статусу [Holmes 1988, 455; Manes 1983, 97; Wolfson 1983, 91 – 92; Wolfson 1984, 240]. Як зауважує південноафриканський соціолінгвіст Р. Герберт, «якщо мета мовленнєвого акту полягає в досягненні комунікантами солідарності, то перше речення про це має неминуче виходити від особи, що перевершує іншого за статусом» [Herbert 1989, 25].

М. Кнапп та його колеги також вважають, що компліменти мають місце між рівними за статусом комунікантами, але у випадку різного статусу, комуніканти більш високого соціального статусу висловлюють компліменти частіше, ніж комуніканти нижчого статусу. Підкреслюється, що люди менше схильні до компліментів на адресу людей з більш високим статусом [Knapp et al.].

Поділяючи наведену думку, проілюструємо її епізодом з вибірки, в якій мужчина зрілого віку виражає комплімент молодій дівчині, що закохалася в нього. Комплімент пом'якшує відмову, що йде за ним:

The words flew out of Martin's mouth despite himself: "You're very attractive, Julia. But I love Marijke, and no one else will do" [3, 337].

На думку В.И. Карасика, вживаючи компліменти першими, вищі за статусом адресанти підвищують статуси адресатів, прирівнюючи їх до своїх [Карасик, 84].

Згідно з Н. Вольфсон, нормативними темами компліментів в англійській лінгвокультурі для адресантів більш високого статусу вважаються дії і майстерність адресатів, а для адресантів нижчого статусу – зовнішність і майно адресатів [Wolfson 1983, 91]. Припускаємо, що дотримання тематики адресантами нижчого статусу говорить про дотримання ними соціальної дистанції, про прояв ввічливості і поваги до співрозмовників, про безкорисливе прагнення до зміцнення стосунків.

Дійсно, адресанти нижчого статусу переважно виражають компліменти майну адресатів, як, приміром, поступає Джен, залишившись наодинці з хазяйкою будинку, матір'ю її бойфренда Кіта:

Was Kit in the attic? She thought about saying something loudly, so he'd come and save her. But loud could be seen as common, so she said, "Lovely garden, Mrs Avery" [2, 215].

«Вторгнення» статусно-залежного адресанта в тематичні «володіння» адресата більш високого статусу, виявлення зацікавленості до дій і майстерності адресата В.В. Леонт'єв трактує як спробу підлеститися, що примушує адресанта йти на порушення соціальних норм мовленнєвої поведінки [Леонт'єв, 95]. Відповідно, висловлювання позитивної оцінки досягненням, поведінці, вчинкам адресата більш високого статусу, слід відносити до МА лестоців.

Зарубіжні соціолінгвістичні дослідження мовленнєвих актів позитивної оцінки, зокрема, МА компліменту, доводять, що крім доречності висловлювань позитивної оцінки в конкретній мовленнєвій ситуації, їх ефективність також залежить від статусу, віку та статі адресанта [Wolfson 1983; Shotland and Craig 1988; Herbert 1990 та ін.]. Вважається, що позитивна оцінка співрозмовника, що виходить від адресанта з більш високим соціальним статусом, набагато дієвіша, аніж така ж оцінка, висловлена адресантом з нижчим соціальним статусом. Схвальне висловлення є вагомим, якщо воно виходить від особи, старшої за адресата, або одного з них віку.

Гендерний фактор є особливо важливим для МА компліменту. Вплив фактора статі комуніканта на вибір компліменту активно досліджується зарубіжними соціолінгвістами. Відносно статевої приналежності учасників компліментарного спілкування відомо, що комплімент зовнішності частіше адресований жінці [Holmes 1988], незалежно від ступеня знайомства комунікантів або їх віку. В нижченаведеному прикладі комплімент акторці стосовно її таланту висловлює молодий хлопець – поліцейський (обом близько 30 років):

He sat down opposite her. "I am Hamish Macbeth, the policeman at Lochdubh. Don't worry. I'm off duty and off the case. I just wanted to tell you how much I admire your acting."

She smiled. "That is very kind of you" [1, 120].

Як свідчить реакція на комплімент (прийняття з вдячністю) і авторський опис невербальної поведінки адресата (*She smiled*), комплімент стосовно досягнень адресата прийнятий із задоволенням.

Щодо компліментів зовнішності жінок, на думку зарубіжних вчених, такі компліменти часом сприймаються як вербальний тиск, або харасмент. Подібне насторожене ставлення до компліментів спостерігається при негативному ставленні адресата компліменту до адресанта і його домагань. Наприклад, в наступному епізоді Гаррі, режисер фільму, робить комплімент зовнішності Шейли, своєї помічниці, а також розхвалює її роботу, натякаючи при цьому, що вона могла б отримати підвищення, якщо б погодилася бути його коханкою:

He was sitting opposite her. He drew his chair closer until their knees were almost touching. "Your work for me is appreciated, Sheila. You know that. You're a pretty girl and we get on fine. In fact, we could get on better." He put a large hand on her knee and squeezed it.

"Harry," said Sheila, "I would like that director's job because you think I can do it and not for any other reason."

"No, no," he said, caressing her knee. "But I could be great help to you in your career." The hand left her knee and clasped her breast.

She jerked away and stood up. "Forget it, Harry," she said, and went quickly out of the room [1, 99].

Дослідження впливу статі комунікантів на сприйняття компліментів свідчать про те, що жінки схильні до більш позитивного сприйняття компліментів, вони розглядають їх як прояв солідарності, в той час, як чоловіки сприймають компліменти як загрозові для «обличчя» акти і схильні ставитися до них насторожено, часто інтерпретуючи їх не як прояв доброзичливого ставлення, а як сексуальний інтерес [Holmes 1988; Shotland & Craig et al 1988].

Н. Вольфсон зауважує, що компліменти зовнішності рідкісні між чоловіками і стверджує, що такі компліменти сприймаються чоловіками як загрозові для «обличчя» акти. На думку дослідниці, компліменти зовнішності висловлюються і приймаються чоловіками, але в багатьох випадках такі компліменти викликають подив [Wolfson 1983]. Крім того, поширена думка, що багато чоловіків відчувають ніяковість, роблячи компліменти зовнішності інших чоловіків, оскільки вони бояться здатися гомосексуалістами. Дійсно, в нашому матеріалі відсутні приклади компліментів зовнішності між чоловіками.

Якщо комплімент роблять жінки на адресу чоловіків, він, як правило, сприймається чоловіками-адресатами із задоволенням. Неприйняття

компліменту чоловіком обумовлено факторами, не залежними від гендеру: недоречністю компліменту в конкретній ситуації, антипатією адресата до адресанта та ін. Наведемо приклад компліменту зовнішності адресата-чоловіка, висловлений його приятелькою Летті і прийнятий із задоволенням і з дзеркальним компліментом:

"Hello, Lin, you fat bastard," Lettie said, giving me a kiss on the cheek. "You're really beefing out, aren't you, son?"

"You look good, too," I replied, smiling at the pleasure of seeing her [4, 528].

Наведений типовий епізод не містить маркерів настороженості чи невдоволення адресата-чоловіка.

Р.А. Херберт встановив, що жінки використовують більш персоніфіковані (*personalized*) форми компліменту (вони швидше скажуть "I love X") на відміну від чоловіків, які віддають перевагу безособовим формам. Лише 20% жіночих компліментів мають безособову форму, в той час, як чоловіки йдуть шляхом використання невизначено-особових конструкцій в 60% ситуацій [Herbert 1990]. Крім того, жінки використовують більш стандартні і одночасно більш експресивні формули, ніж чоловіки.

Більшість дослідників впевнені в тому, що лестощі обумовлюють рольові відносини між адресантом та адресатом, спрямовані знизу вгору [Леонтьев; Петелина; Дорда], на відміну від компліментів, сказаних в ситуаціях спілкування рівноправних партнерів або спрямованих від вищого до нижчого. Проте, оскільки за формальними ознаками лестощі схожі з похвалою або компліментом, то єдиним способом їх диференціації є опора на ситуацію і контекст.

Разом з тим, деякі дослідники, зокрема О.С. Петелина, В.В. Леонтьев обговорюють в тому числі рівний статус учасників МА лестощів, а також спрямованість лестощів від вищого до нижчого, що пояснюється можливою залежністю особи вищого статусу від свого підлеглого [Петелина, 44; Леонтьев, 75].

Наші спостереження над вибіркою підтверджують, що хоча в більшості випадків лестощі спрямовані від нижчого до вищого (62% МА лестощів в вибірці), соціальний статус адресанта лестощів також може бути рівним (27.6%) або вищим за статусом адресата (10.3%). Спочатку наведемо більш типовий приклад висловлення лестощів на адресу вищого за статусом адресата: туристичний гід Прабакер приводить до отелю клієнтів і намагається підлеститися до головного менеджера, сподіваючись на отримання вигоди:

"This is Mr. Anand," Prabaker interjected quickly. "Best manager of the best hotel in Colaba."

"Shut up, Prabaker!" Mr. Anand growled.

Prabaker smiled wider.

"See, what a great manager is this Mr. Anand?" he whispered, grinning at me. He then turned his smile to the great manager. "I am bringing three

excellent tourists for you, Mr. Anand. Very best customers for the very best hotel, isn't it?" [4, 14].

Соціальний статус адресанта та адресата лестощів може бути рівним у випадку, якщо лестощі викликані якимось промахом адресанта і бажанням виправити його, як наприклад, відбувається з Чарльзом, який напередодні сказав своїм приятелям, що зупинився в своїй тітці. Випадково дізнавшись про це Агата, приятелька Чарльза, яка насправді дала йому притулок, засмутилася, адже тема віку для неї особливо болюча, і Чарльзу доводиться вдаватися до лестощів:

He came back with coffee and put it down in front of her. "Why so grim, Aggie?"

"I heard myself being described last night as your aunt."

"Had to. If she was going to actually meet you, I would have had to say you were my sister. You're too glam to be an aunt."

"You're soft-soaping me."

"A little bit. Cheer up. Where did you go?" [1, 187].

У вищенаведеній ситуації статуси адресанта та адресата рівні. Проте, адресант знаходиться в ситуативній залежності від адресата, оскільки відчуває свою провину, отже підлесник прагне «умастити» адресата.

У більшості випадків статус адресата лестощів перевищує статус адресанта; при цьому статус може бути соціальним і ситуативним. Рівний статус комунікантів є характерним для ситуацій, в яких лестощі виступають інструментом досягнення адресантом корисливої нематеріальної вигоди (лестощі-вибачення). Соціальний статус адресанта може бути вище тільки в ситуаціях його ситуативної залежності від адресата, тоді, коли досягнення адресантом матеріальної корисливої вигоди неможливе без підтримки партнера по комунікації.

Аналіз робіт соціолінгвістів і спостереження над нашою вибіркою дають можливість дійти висновку про те, що в плані статусної спрямованості МА компліменту значно відрізняється від МА лестощів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Доходимо висновку, що комплімент переважно адресований рівному (69.5%) або нижчому за статусом комуніканту (20.0%); в окремих випадках (10.5%) він спрямований від нижчого до вищого. Крім того, важливим соціальним фактором МА компліменту є статеві приналежності його учасників: комплімент зовнішності набагато частіше адресований жінці. Компліменти зовнішності рідкісні між чоловіками і викликають подив. Лестощі адресовані переважно вищому за статусом співрозмовнику (62%). Лестощі як вибачення можуть бути спрямовані рівному (27.6%) або нижчому за статусом комуніканту (10.4%).

Перспективою наступного дослідження вважалося залучення інших дискурсів як матеріалу для вивчення феноменів компліменту та лестощів в різних соціальних і етно-культурних спільнотах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігунова Н.О. Позитивна оцінка : від когнітивного судження до комунікативного висловлювання : монографія. Одеса: ОМД. 2017. 580 с.
2. Дорда С.В. Фактор адресата в высказываниях лести. *Нова філологія* : збірник наукових праць. Запоріжжя : ЗНУ, 2007. № 26. С. 48–52 .
3. Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва: Институт языкознания АН СССР, 1991. 495 с.
4. Леонтьев В.В. «Похвала», «лесть» и «комплимент» в структуре английской языковой личности : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Волгоградский государственный университет. Волгоград, 1999. 206 с.
5. Петелина Е.С. Некоторые особенности речевых актов похвалы и лести. *Синтагматический аспект коммуникативной семантики*. Нальчик : Изд-во Кабардино-Балкарского ун-та, 1985. С. 150–154.
6. Herbert R. K. Sex-based Differences in Compliment Behavior. *Language in Society*. № 19. 1990. P. 201–224.
7. Herbert R.K. The Ethnography of English Compliments and Compliment Responses: A Contrastive Sketch. *Contrastive Pragmatics*. W.Oleksy (Ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1989. P. 3–35.
8. Holmes J. New Zealand Women are Good to Talk to : an Analysis of Politeness Strategies in Interaction. *Journal of pragmatics*. V. 20. #2. London : Elsevier, 1993. P. 91–116.
9. Holmes J. Paying Compliments: A Sex-preferential Strategy *Journal of Pragmatics*. Vol. 12. London : Elsevier, 1988. P. 445–465.
10. Knapp M.L., Hopper R., Bell R.A. Compliments : A Descriptive Taxonomy. *Journal of Communication*. № 34, 1984. P. 12–31.
11. Manes J. Compliments: A Mirror of Cultural Values. *Sociolinguistics and Language Acquisition*. N. Wolfson and E. Judd (Eds.). Rowley, London: Newbury House Publishers, 1983. P. 96–102.
12. Shotland R.S. Craig J.M. Can Men and Women Differentiate between Friendly and Sexually Interested Behaviour? *Social Psychology Quarterly 51 : The American Sociological Association*. Emory University, 1988. P. 66–73.
13. Sifianou M. Relevance Theory and Compliments as Phatic Communication : The Case of Turkish. *Linguistic Politeness across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001. P. 341–391.
14. Wolfson N. An Empirically Based Analysis of Complimenting in American English. *Sociolinguistics and Language Acquisition*. N. Wolfson and E.Judd (Eds.). Rowley, London: Newbury House Publishers, 1983. P. 82–95.
15. Wolfson N. Pretty is as Pretty Does: A Speech Act View of Sex Roles. *Applied Linguistics*, 1984. Vol. 5. P. 236–244.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

1. Beaton M.C. Death of a Scriptwriter. London: C & R Crime, 2009. 304 p.
2. Highmore J. Message. London: Headline Review, 2009. 425 p.
3. Niffenegger A. Her Fearful Symmetry. London: Vintage Books, 2009. 496 p.
4. Roberts G.D. Shantaram. London: Abacus, 2008. 933 p.

REFERENCES

1. Bihunova, N.O. (2017). Pozytyvna otsinka : Vid kohnityvnoho sudzhennia do komunikatyvnoho vyslovliuvannia : monohrafiia [Positive Evaluation : from a Cognitive Judgement to a Communicative Utterance : monograph]. Odesa: OMD. [In Ukrainian].
2. Dorda, S.V. (2007). Faktor adresata v vyskazyvaniyakh lesti [Addressee factor in flattery utterances]. *Nova filologhiia* : zbirnyk naukovykh prats. Zaporizhzhia : ZNU. № 26. S. 48–52 [In Russian].
3. Karasik, V.I. (1991). Yazyk sotsialnogo statusa [Language of the social status]. Moskva: Institut yazykoznaniya AN SSSR [In Russian].
4. Leontyev, V.V. (1999). «Pokhvala». «lest» i «kompliment» v strukture angliyskoy yazykovoy lichnosti [“praise”, “flattery” and “compliment” in the structure of English language personality]: dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 / Volgogradskiy gosudarstvennyy universitet. Volgograd [In Russian].
5. Petelina, E.S. (1985). Nekotoryye osobennosti rechevykh aktov pokhvaly i lesti [Some peculiarities of praise and flattery speech acts]. *Sintagmaticheskiy aspekt kommunikativnoy semantiki*. Nalchik : Izd-vo Kabardino-Balkarskogo universiteta. S. 150–154 [In Russian].
6. Herbert, R. K. Sex-based Differences in Compliment Behavior. *Language in Society*. № 19. 1990. P. 201–224.
7. Herbert, R.K. The Ethnography of English Compliments and Compliment Responses: A Contrastive Sketch. *Contrastive Pragmatics*. W.Oleksy (Ed.). Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1989. P. 3–35.
8. Holmes, J. New Zealand Women are Good to Talk to : an Analysis of Politeness Strategies in Interaction . *Journal of pragmatics*. V. 20. #2. London : Elsevier, 1993. P. 91–116.
9. Holmes, J. Paying Compliments: A Sex-preferential Strategy *Journal of Pragmatics*. Vol. 12. London : Elsevier, 1988. P. 445–465.
10. Knapp, M.L., Hopper, R., Bell, R.A. Compliments : A Descriptive Taxonomy. *Journal of Communication*. № 34, 1984. P. 12–31.
11. Manes, J. Compliments: A Mirror of Cultural Values. *Sociolinguistics and Language Acquisition*. N. Wolfson and E. Judd (Eds.). Rowley, London: Newbury House Publishers, 1983. P. 96–102.

12. Shotland, R.S. Craig, J.M. Can Men and Women Differentiate between Friendly and Sexually Interested Behaviour? *Social Psychology Quarterly* 51 : *The American Sociological Association*. Emory University, 1988. P. 66–73.
13. Sifianou, M. Relevance Theory and Compliments as Phatic Communication : The Case of Turkish. *Linguistic Politeness across Boundaries: The Case of Greek and Turkish*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2001. P. 341–391.
14. Wolfson, N. An Empirically Based Analysis of Complimenting in American English. *Sociolinguistics and Language Acquisition*. N. Wolfson and E.Judd (Eds.). Rowley, London: Newbury House Publishers, 1983. P. 82–95.
15. Wolfson, N. Pretty is as Pretty Does: A Speech Act View of Sex Roles. *Applied Linguistics*, 1984. Vol. 5. P. 236–244.

SOURCES

1. Beaton, M.C. *Death of a Scriptwriter*. London: C & R Crime, 2009. 304 p.
2. Highmore, J. *Message*. London: *Headline Review*, 2009. 425 p.
3. Niffenegger, A. *Her Fearful Symmetry*. London: *Vintage Books*, 2009. 496 p.
4. Roberts, G.D. *Shantaram*. London: *Abacus*, 2008. 933 p.

STATUS AND GENDER RELATIONSHIP OF COMPLIMENT AND FLATTERY SPEECH ACTS PARTICIPANTS

Bigunova Natalia Olexandrivna

DSc. (Philology),

*Associate Professor at the Chair of Theoretical and Applied Phonetics of the English language
Odesa I.I. Mechnikov National University
French boulevard, 24/26, Odessa, Ukraine*

The article is dedicated to the analysis of such social lingual aspects of positive evaluative utterances, as status and gender characteristics of compliment and flattery speech acts participants. The article offers definitions of compliment and flattery as positive evaluative speech acts. From the social status perspective both compliment and flattery are regarded as status labile speech acts. It has been established that compliment is more often directed towards a recipient whose social status equals that of the speaker, less often it is directed towards a recipient whose status is lower. In those exceptional cases when compliment addresses a recipient who is of a higher social class, its topic can solely be the addressee's appearance or property. Compliment speech act is gender dependent: the sex of its participants comes to the foreground. Appearance compliment is far more often addressed to a woman. It has been established that in English lingual culture addressers of a higher social status tend to choose the addressee's actions and proficiency as standard topics for compliments, while addressers of a lower social status tend to choose the addressee's appearance and property. The research of the communicants' sex impact upon compliments perception is declarative of the women's more positive compliment acceptance: they perceive compliments as a solidarity manifestation, while men treat compliments as "face-threatening" acts and tend to accept them with suspicion, sometimes perceiving them not as good attitude manifestation, but as a sexual interest. Women use more standard and more expressive formulae than men. As for flattery speech act, it has been proved that flattery is mainly directed from a lower status communicant to a higher status one. However, flattery-apology can be directed towards an equal or even a lower status recipient. The addresser's social status can be higher only in a situational dependence on the addressee, when the addresser cannot gain his / her desirable profit without the addressee's support.

Key words: *speech act, compliment, flattery, social status, gender, addresser, addressee.*

УДК: 811.161.2*243:[801.8:316.7:908]

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-3>

КУЛЬТУРНИЙ ТЕКСТ КРАЄЗНАВЧОЇ ТЕМАТИКИ У ПРАКТИЦІ ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Василькевич Галина Павлівна

кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник

Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою

вул. Степана Бандери, 32, Львів, Україна

У статті розкрито концепцію нового посібника з української мови для іноземців. Акцентовано на інноваційних методах викладання в іномовній аудиторії. Розглянуто інтегрований підхід до викладання української мови як іноземної, що базується насамперед на різних видах мовленнєвої діяльності – читанні, говорінні, прослуховуванні, писанні. Також на основі комунікативного аспекту як пріоритетного висвітлено доцільність застосування міждисциплінарного підходу до навчання, що є важливою умовою і результатом комплексного підходу в навчанні іноземців. У центрі уваги – сучасні новітні методологічні особливості викладання української мови для іноземців. Текст є основним засобом навчання мови в когнітивній методиці. Метою дослідження в цій статті є ефективність застосування саме міждисциплінарного підходу через вивчення культурного тексту краєзнавчої тематики у процесі викладання української мови як іноземної. До тексту як об'єкту вивчення застосовано різні ступені інтеграції: предметний (інтегратором є текст як складний об'єкт дослідження), проблемний (інтегратором є загальні методи дослідження – їх сукупність із метою найточнішого вивчення об'єкта). Зокрема культурологічний підхід моделює навчальний текст у різних стильово-зображальних виявах – художньому, науковому, публіцистичному. А також репрезентує його в різних жанрово-мистецьких формах – писемний текст, мистецька картина, археологічний артефакт, кінематографічна стрічка, музичний текст тощо. Використання різнопланових текстів передбачає застосування так званої емоційної амплітуди, адже експресивна наповненість образів є водночас як і джерелом, так і продуктивним шляхом для засвоєння живої мови. Інтеграція в навчальному процесі дозволяє залучати максимум інформації з різних галузей знань, водночас поєднуючи різні функції: освітню, виховну й світоглядну. Різні аудіо- і відеолінгвальні види спілкування покращують навчальний ефект засвоєння тексту. Процес вивчення мови через культуру народу наочно ілюструє життєвість лінгвокультурологічної функції мови. Такий різноплановий культурологічний аспект не лише інтенсивно і якісно збагачує мовленнєвий запас студента-іноземця, а й загалом на соціокультурному рівні розширює кругозір іномовця про духовну й матеріальну культуру українців. На основі тексту правильно застосована лінгвокультурологічна методика швидко інкорпорує студента-іноземця в ментальний мовний світ українців.

Ключові слова: культурний текст, соціокультурний контекст, образотворення, мовний світ, візуалізація, мовленнєва ситуація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Останніми роками доволі активно розвивається українська лінгводидактика. З'являються нові підручники й посібники з української мови як іноземної. Однак завжди нагальною є потреба в постійному вдосконаленні та підборі нових цікавих навчальних матеріалів, особливо для іноземних студентів, які вже на достатньому рівні володіють українською. Вищий етап навчання актуалізує нові запити, метою яких є розширення загалом культурного світогляду іноземців. Адже ґрунтовне вивчення мови неможливе без пізнання її культурного контексту. Зважаючи на запити щодо матеріалів для вищого етапу навчання та враховуючи вимоги до рівнів і Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, виникла ідея створити новий навчальний посібник, спрямований на розвиток комунікації студентів для рівня B2.

Запропоноване дослідження присвячено огляду інноваційних методів викладання української мови в іномовній аудиторії, зокрема розкрито концепцію нового посібника з української мови для іноземців. Основним засобом вивчення мови стає текст української культури загалом у різних його виявах – історичний, археологічний, етнографічний, фольклорний, кінематографічний, різностильовий писемний, що дає можливість інтегрувати знання з різних галузей і покращити процес засвоєння живої мови. Вивчення особливостей застосування інтегрованого комплексного підходу до викладання української мови як іноземної через вивчення культурного тексту краєзнавчої тематики обумовлює **актуальність** дослідження у зв'язку з недостатністю його вивчення в контексті сучасних концептуальних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання культурного тексту розглянув і глибоко обґрунтував у своїй монографії О. Хмельовський. Питання методології, зокрема особливості застосування інноваційних технологій у

процесі викладання української мови як іноземної, вивчали І. Кочан, І. Ключковська, О. Демська-Кульчицька, Л. Каратасюк, Л. Паламар та багато інших дослідників. Лігвокультурологічний аспект мови, так би мовити, «на перехресті мови і культури» і специфіку вивчення української мови як іноземної в руслі міжкультурних комунікацій вивчали О. Антонів, Т. Космеда. У статті досліджуватиметься практичний інтегрований ракурс вивчення культурного тексту в іншомовній аудиторії.

Мета полягає в розкритті інтегрованої концепції нового посібника з української мови для іноземців. А також – у представленні доцільності застосування інтегрованого підходу до викладання української мови іноземцям через багатаспектність вивчення культурного тексту. Позаяк кожна мовна особистість органічно пов'язана з національною культурою, до якої вона належить, то й вивчення іноземної мови не можливе без інтеграції в культуру цього народу. Тож вивчення мови передбачає налагодження простору міжкультурної комунікації. У зв'язку з цим підручнику основним засобом вивчення мови було обрано саме культурний текст. Насамперед текст української культури потрактовано широко – не лише прочитаний чи написаний, але й розглянута картина чи історично-археологічний артефакт, прослуханий музичний твір, переглянутий фільм. Основними завданнями є виявити ефективність завдяки різноплановій інформації, по-перше, поєднувати минулий і сучасний дискурси української культури, по-друге, представляти для студентів-іноземців різні грані культури українців (історію, археологію, літературу, різні види народного прикладного мистецтва), по-третє, репрезентувати й різні реєстри мовлення (літературний і живий мовленнєвий).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Тематичною особливістю посібника стало обрання народно-мистецького ракурсу. Тексти, що репрезентують різні види народного мистецтва українців, найкраще насамперед окреслюють загальну картину духовної й матеріальної культури України. Такий підхід забезпечує широкі перспективи для навчального процесу. Передусім можливість ознайомлення з різними гранями народної культури розширює світоглядний простір іноземців. По-друге, мова в обраному ракурсі фігурує в багатому соціокультурному контексті, що дозволяє іноземцеві значно глибше пізнати мову, яскраво збагатити палітру власного словникового запасу. Позаяк загальне тло культури передбачає залучення до навчального аналізу текстів різних рівнів. І візуальний, й акустичний – і картини, і фільми, і зображення, і тексти прослухані й написані створюють загальну канву «українських смислів», що вибудовують специфіку національного мислення. Недарма побутує думка про усталеність і тяглість культурних образів-сегментів у межах кожної культури. Так, сучасний філософ О. Хмельовський у своїй праці

«Теорія образотворення» зазначає, що найбільш збереженими виявляються матеріальні пласти, що в процесі історичного розвитку еволюціонують і частково видозмінюються, однак, зберігаючи при цьому характерні традиційні риси [4, 35].

Тобто в посібнику до підбору ілюстративного навчального матеріалу застосовано практично міждисциплінарний критерій. Адже текст української культури потрактовано широко як інформаційний потік на синхронному рівні і навіть діахронному. Скажімо, студенти, ознайомившись із текстом про трипільське письмо, мають унікальну можливість репрезентативно збагнути, що віднайдені археологічні артефакти крізь пелену тисячоліть можуть «промовляти» до нас писемними знаками. Це якраз цікавий приклад того, що в культурній скарбниці народу жодне явище не зникає безслідно, лише зазнає модифікацій. Загалом різні знаки духовної і матеріальної культури народу, безумовно, формують людину як представника цієї культури, тобто впродовж усього історичного буття національну самобутність. А для ґрунтовного вивчення мови важливим є збагнення всіх національних сенсів. Інформативна та культуриносна функції мови навчально увиразнюють захоплену мандрівку мистецькою Україною і дають можливість студентів сформулювати уявлення про українську культуру.

У межах кожного модуля центральним є саме текст, що пов'язаний із основними видами мовленнєвої діяльності: з аудіюванням, з говорінням, з читанням та з письмом. До прикладу, для читання запропоновано текст із описом юріївського свята та роз'ясненням його значення в контексті української культури. А текстом для аудіювання до теми «Народні свята» є уривок із твору «Камінна душа» Г.Хоткевича. Художній текст із розлогою метафоричною поетикою, виґаптований імпресіоністичною колористикою, може бути зрозумілим для студента тільки після збагнення семантико-функціональної сутності самого свята в межах української культури. Щонайважливіше: саме емоційна виповненість образів-слів чи образів-словосполучень у загальній канві художнього твору є своєрідним джерелом і водночас продуктивним шляхом для засвоєння живої мови [5, 35]. Адже загалом експресія художнього тексту відіграє важливу естетичну та націоідентифікаційну роль у культурологічному просторі. На практиці ж саме завдяки творчим вправам студенти вчаться емоційно використовувати мову. Тільки тоді, коли студент вміє українською мовою виявити свої емоції, почуття й враження від почутого та прочитаного, а отже, ідентифікує себе з нею, мова перестає бути іноземною [1, 20]. Тому з метою інтенсивного й активного експресивного засвоєння мови в деяких текстах збережено діалектизми, молодіжну жаргонну лексику, уживані фразеологічні звороти, прислів'я та приказки.

У розділах продуктивної мовленнєвої діяльності студентам запропоновано конкретні

комунікативні завдання. Для говоріння пропонується переглянути відеосюжет про свято Юрія – «живе», в дії, з елементами візуалізації. А після перегляду настає етап активного обговорення прослуханого і побаченого. Центральними питаннями є «Що найбільше з переглянутого Вам припало до вподоби?», «Чи є схоже свято у Вашій культурі? Як воно називається? Опишіть його». А для письма пропонується творче завдання – «Напишіть невелику листівку своєму другові».

Важливою особливістю кожного модуля є збереження смислового стрижня. Так до кожного аудіотексту дібрано ілюстративний матеріал, що є своєрідним тематичним зачином. Позаяк подане перед прослуховуванням зображення активізує увагу студента та налаштовує його на конкретне засвоєння тексту. З метою ефективного сприйняття інформаційного матеріалу студентам запропоновано ознайомитися зі значенням маловідомих слів зі словника, скомпанованого на основі відповідного тексту. Смыслову цілісність збережено й у підборі тексту для читання. Скажімо, якщо аудіотекст є про трипільську культуру загалом, то текст для читання пропонує студентам поглибити свої знання – і ознайомитись із самобутністю трипільського письма. У відповідності до смислової єдності дібрано й завдання для говоріння та письма.

Позаяк основною метою аудіювання та читання є розуміння тексту, то вирішальним етапом є саме контроль. Зважаючи на це, кожен модуль має комплекс вправ для контролю аудіювання, а також читання. Обов'язкова присутність у вправах нововивчених із тексту слів. Скажімо, це можуть бути завдання на підбір до них уже відомих студентів синонімів чи антонімів. Ефективними для збагачення лексико-фразеологічного запасу студента є також вправи на засвоєння фразеологічних зворотів. Їх моделювання в різних мовленнєвих ситуаціях дозволяє грамотно використовувати у практиці.

Тексти для аудіювання та читання взято автентичні, українознавчої тематики. З-поміж них: і художні твори, і публіцистично-наукові, і інформаційні статті з газет та інтернету. Більшість із них довелося скоротити та адаптувати до студентської мовної аудиторії. Здебільшого, редагування потребували матеріали з інтернету. Також редагування зазнали художні тексти – окремі рідковживані діалектні слова замінили на літературні відповідники, наприклад, *востра* – *гостра*. Однак редагування аж ніяк не позначилося на автентичності самих текстів. Під автентичністю мається на увазі мовленнєва природність, властива носіям української мови.

Позаяк аудіювання спрямоване на розвиток мовленнєвої діяльності, що охоплює і розуміння почутого, і засвоєння нової інформації, і

власне оцінювання почутого. Тому після аудіотексту запропоновано комплекс питань-завдань для говоріння. Адже процес слухання невіддільний від процесу говоріння. Переглянутий фрагмент художнього фільму чи документального відеосюжету розширює інформаційні межі текстового культурологічного простору – і дає студентам значно більше комунікативних можливостей як для засвоєння інформації, так і для її відтворення в монологах чи діалогах. Цікаво, що залучення різномірних текстів насамперед по-різному моделює реальну мовленнєву ситуацію на конкретну тему, а також підсилює сприйняття інформації завдяки багатій палітрі емоційних штрихів [6, 147]. Мовознавці стверджують, що саме емоційне сприйняття мовленнєвої ситуації є доволі продуктивним у процесі вивчення мови.

У писемному блоці намагалися представити різножанрові тексти письма: лист, рекламне оголошення, запис у щоденнику, відгук на театральну виставу чи відвідану виставку. Письмові завдання скомпановано також зі збереженням модульного смислового стрижня. Вони охоплюють різні мовні рівні: і лексико-фразеологічний, і граматично-синтаксичний, і стилістичний.

Висновки та перспективи дослідження.

Застосований у навчальному процесі такий культурологічний аспект розгортає перед студентом-іноземцем текст у різних виявах – і зображально-мистецькому, і науково-публіцистичному. Адже в курсі використано автентичні українські тексти різножанрової палітри: і зображення історичних артефактів чи видів народного промислу, і уривки кінематографічних стрічок, і мистецькі картини, і рекламні ролики, і музичні кліпи тощо. Загалом, усі ці тексти української культури про різні види народного мистецтва глобально представляють сучасну картину духовно-матеріального життя українців, що формувалося впродовж не одного століття. Саме культурний текст якнайповніше огранює ментальність українців, виявляє тяглість народної традиції і знайомить студента на мовно-експресивному рівні з національною ідентичністю. Тож прочитані, прослухані, промовлені і написані різностильові тексти інкорпують студента в ментальний мовний світ українців.

У дослідженні виявлено ефективність засвоєння різнопланової інформації. Культурний текст дозволяє цікаво поєднувати минулий і сучасний дискурси української культури. Представлені студентам-іншомовцям різні грані культури українців (історію, археологію, літературу, різні види народного прикладного мистецтва), а також різні реєстри мовлення (літературний і живий мовленнєвий) ілюстративно візнаменитують і полегшують процес засвоєння української мови в руслі вивчення від культури до мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонів О. В. На перехресті мови і культури: урок української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 листопада 2014. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. С. 17-21.
2. Кочан І. М. Нові освітні технології у викладанні української мови як іноземної. *Українська мова у світі* : Збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 листопада 2014. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2014. С. 49-60.
3. Станкевич Н. І. Особливості створення навчальної текстотеки з української мови як іноземної. *Теорія і практика викладання української як іноземної*. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 162-168.
4. Хмельовський О. М. Теорія образотворення. Луцьк : ЛДТУ, 2000. С. 512.
5. Fenner Anne-Brit. Dialog interaction with literary texts in lower secondary classroom. *Anne-Brit Fenner. Cultural awareness and language awareness based on dialogic interaction with texts in foreign language learning*. Strasbourg, 2001. P. 8-35.
6. Fenner Anne-Brit. Introductory article. *Anne-Brit Fenner. Cultural awareness and language awareness based on dialogic interaction with texts in foreign language learning*. Strasbourg, 2001. P. 142-150.

REFERENCES

1. Antoniv, O.V. (2012). Naperekhresti movy i kultury: urok ukrainskoi movy yak inozemnoi [At the crossroads of the language and the culture, the lesson of the Ukrainian language as a foreign language]. *Ukrainska mova u sviti* : Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 6-7 lystopada 2014. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
2. Kochan, I.M. (2014). Novi osvritni tekhnolohii u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi [New educational technologies in teaching Ukrainian as a foreign language]. *Ukrainska mova u sviti: Zbirnyk materialiv III Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, 6-7 lystopada 2014*. Lviv : Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki [in Ukrainian].
3. Stankevych, N.I. (2011). Osoblyvosti stvorennia navchalnoi tekstoteki z ukrainskoi movy yak inozemnoi [The peculiarities of compiling a textbook of Ukrainian as a foreign language]. *Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi yak inozemnoi*. Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
4. Khmelovskyi, O.M. (2000). *Teoriia obrazotvorennia* [The theory of image-creation]. Lutsk : LDTU [in Ukrainian].
5. Fenner Anne-Brit. (2001). *Dialog interaction with literary texts in lower secondary classroom*. Anne-Brit Fenner. *Cultural awareness and language awareness based on dialogic interaction with texts in foreign language learning*. Strasbourg [in English].
6. Fenner Anne-Brit. (2001). *Introductory article*. Anne-Brit Fenner. *Cultural awareness and language awareness based on dialogic interaction with texts in foreign language learning*. Strasbourg [in English].

CULTURAL TEXT OF REGIONAL ETHNOGRAPHY THEME IN PRACTICE OF TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Vasylkevych Halyna Pavlivna

Candidate of Philological Sciences, Junior Researcher

International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations

32, Stepan Bandery St., Lviv, Ukraine

The article describes the concept of a new Ukrainian language textbook for the foreigners. The emphasis has been made on the innovative teaching methods for the foreign audience. An integrated approach to the teaching of the Ukrainian language as a foreign language has been considered, which is based, first of all, on various types of the language activity – reading, speaking, listening, writing. Also, on the basis of the communicative aspect, the one of primary priority, the expediency of applying an interdisciplinary approach to teaching, which is an important prerequisite and the result of an integrated approach to the study of foreigners has been described. In the center of attention there are modern innovative methodological peculiarities of teaching the Ukrainian language to the foreigners. Text is the main means of teaching a language in a cognitive method. The goal of the study in this article is the effectiveness of applying specifically an interdisciplinary approach through the study of the cultural text of regional ethnography theme in the process of teaching Ukrainian as a foreign language. Different degrees of integration have been applied to the text, as the main object of study, namely: the subject (integrator is the text as a complex object of research), problematic (integrators are the general methods of research and their whole set for the most accurate study of the object). In particular, the culturological approach models the text in various stylistic and figurative expressions – artistic, scientific, journalistic, etc. It also represents the text in various genres and artistic forms – written text, artistic painting, archaeological artifact, movie, musical text, etc. The use of diverse texts implies the usage of the so-called emotional amplitude, as the expressive fullness of images is both a source and an efficient way for the language adoption. Integration in the educational process enables involving the maximum of information from different fields of knowledge, while combining different functions: informational, educational

and ideological. Different audio and video-lingual types of communication improve the educational effect of assimilation of the text. The process of studying the language through the culture of the nation clearly illustrates the vitality of the linguistic and cultural functions of the language. Such a diverse culturological aspect not only intensively and qualitatively enriches the linguistic command of a foreign student, but also broadens the horizons of the foreigner about the spiritual and material culture of Ukrainians in general at the socio-cultural level. On the basis of the text, the correctly applied lingvo-cultural methodology quickly helps to incorporate the foreigner student in to the mental language world of the Ukrainians.

Key words: *cultural text, sociocultural context, fiction, language world, visualization, speech situation.*

МАНІФЕСТАЦІЯ ЕМОЦІЇ ЖАХУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ОПИСІВ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ ПЕРСОНАЖІВ-ЖЕРТВ

Вовк Олена Валеріївна

аспірант

Київського університету імені Бориса Грінченка

вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, Київ, Україна

Статтю присвячено дослідженню основних структурно-композиційних й лінгвостилістичних компонентів романів, що виступають актуалізаторами емоції жаху у текстовому середовищі романів.

Розглядаючи емоцію жаху як основний жанротвірний елемент, було виявлено, що її реалізація у художньому тексті відбувається крізь призму описів емоційних станів персонажів, що лякаються. Емоційне портретування є невід'ємним елементом жанру.

Значна частина сюжету припадає саме на описи внутрішніх станів та переживань героїв, що лякаються. Оскільки спектр негативних емоцій, включаючи страх та жах, що відчують протагоністи, є наслідком впливу подразника (основного об'єкту страху), то елементами оповіді стають такі «рамки уваги», як причина жаху (психічна вада чи порок персонажа першого типу); насильницька дія (насильство, вбивства), скоєна персонажем, що лякає; та емоційна реакція персонажа, що відчуває жах.

У цілому, елемент жахливого виникає на межі буденного та фантастичного, за рахунок чого створюється враження «надприродного».

Ключові слова: жанр хорор, емоційність, текст, вербальне середовище.

Постановка проблеми в загальному та обґрунтування її актуальності. Американський жанр хорор розвиваючись як новий окремий вид англійської готичної літератури, став самобутнім й увійшов до скарбниці жанрів світової літератури саме завдяки вигадливості авторів.

Одною із базових характеристик літератури жанру хорор є те, що емоція жаху є жанротвірною, впливаючи на структуру й образність художнього твору. Жанр хорор викликає цікавість у сучасних науковців оскільки він знаходиться у постійному процесі розвитку та існує для того, щоб вивести творчість за межі раціонального, змінити стандартне художнє мислення, що характеризується авторським фокусуванням на естетизації «жахаючого». Актуальність дослідження базується на спрямованості сучасних лінгвосеміотичних студій на вивчення маніфестації жанрових елементів хорор у вербальному емоційно забарвленому середовищі. Окрім того, існує необхідність теоретичного обґрунтування репрезентації емоційності у мові та мовленні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідження хорору привернули увагу багатьох зарубіжних вчених [28; 29; 31; 33; 44; 48; 35; 39; 42; 47; 16] та комбінування хорор із іншими жанрами зокрема [45; 37]. Тож постійно зростаюча кількість праць свідчить про актуальність питання. В Україні дослідженням жанру хорор присвячено наукові праці, що базуються на концептуалізації емоцій страху/жаху [6; 23; 19], дослідженню генези та розвитку жанру хорор

[25], а також співвідношенню елементів вираження жаху у текстах оригіналу та перекладу [13]. Проте, на нашу думку, у наукових дослідженнях приділено недостатньо уваги реалізації емоційного аспекту жанру хорор паралельно у різних семіотичних системах.

Вербалізація емоцій слугує об'єктом вивчення таких дисциплін як загальне мовознавство [4; 18; 26], психолінгвістика [9; 24; 12; 46], стилістика [1; 22; 2; 21; 34], когнітивна лінгвістика [10; 6; 32; 8; 36; 30] та лінгвокультурологія [49].

Формулювання мети та завдань статті.

Дослідження полягає у з'ясуванні основних елементів словесної об'єктивізації емоції жаху у текстах романів жанру хорор. Для поставленої мети потрібно ми виокремлюємо ряд наступних завдань:

- розглянути становлення поняття «тексту»;
- обґрунтувати поняття «жанр хорор»;
- виокремити, проаналізувати та систематизувати лінгвальні засоби репрезентації емоції жаху в романах хорор.

Мовлення та комунікація є основою життя людини та суспільства. Одним із базових джерел набуття досвіду, пізнання та розуміння навколишнього світу є текст.

Зацікавленість текстом та визначенням / класифікацією умов його існування й особливостей, призвела до виникнення цілого ряду лінгвістичних та лінгво-орієнтованих наук, котрі вивчають не тільки текст як феномен, але й різноманітні його аспекти та властивості. Текст позиціонується як необмежене за розміром смислове об'єднання лексичних одиниць, характеризується цілісністю, зв'язністю, особливою мовною системою та наявністю суб'єкта (автора).

Текстуальність як засіб створення тексту виступає у формі організації інформації через людське мислення. Саме завдяки текстуальності, текст набуває своєї індивідуальної особливості, значення та емоційного забарвлення, що є основою для створення художніх творів.

Розглядаючи текст з позиції лінгвістики та літературознавства ми виокремлюємо два основні принципи дослідження тексту як об'єкту. Такі принципи певною мірою протиставляються один одному: лінгвістичний – текст у цьому випадку виступає як продукт мовної комунікації, паралельно із цим літературознавчий – вивчає текст як цілеспрямовану комунікативну діяльність, засіб соціальної інтеракції [15, 224].

Текст як лінгвістичне утворення є сукупністю речень та володіє рядом лише йому притаманних закономірностей, що проявляються у таких взаємообумовлених специфічних аспектах як інформативність, завершеність, зв'язність, цілісність, глибина (підтекст), прагматика та лінійність [11, 39]. Для подальшого аналізу матеріалу дослідження, ми розглядаємо текст як мовний простір, у якому всі компоненти тісно пов'язані ідейно-смісловою сферою, а кожна окрема лексична одиниця може впливати на загальну суму смислів, створену автором.

Поняття жанру пов'язане із цілою низкою мовних феноменів, що розглядаються іншими лінгвістичними дисциплінами і мають іншу комунікативно-мовленнєву природу [14, 13]. Не дивлячись на те, що визначення жанру часом різняться, вони зберігають одну головну ідею, а саме те, що жанр є своєрідною формою вираження інформації в певних умовах зі створеннями авторами критеріями, композиційними прийомами та стилем. Ми розглядатимемо жанр в ракурсі емотивності.

Виходячи із такого розуміння жанру, хорор, що виступає окремим жанром за такими критеріями як специфічне зображення головних персонажів та особливої картини події.

Також твори хорор розглядалась дослідником В. Вацуро, котрий стверджує: «Інструментом готики був не стільки *terror* / страх, який пробуджує відчуття насолоди, думки про величне, а *horror* / жах, як те, що його знищує» [7, 160].

Особливістю жанру хорор є поєднання двох, здавалось би, протилежних складових: створення ефекту жаху від нереального та вигаданого, і у той самий час, отримання задоволення від цього ефекту.

Емоція жаху для жанру хорор є найважливішим елементом, котрому підпорядковані художні засоби та прийоми. На думку Д. Є. Комм у жанрі хорор відсутній сталий компонент, котрий міг би формувати сюжетні моделі. Жанр хорор є системою художніх прийомів, котра націлена на створення контакту із адресантом. Такий процес вчений трактує як «технологія страху» [20, 75]

У свою чергу О. Є. Артем'єва, досліджуючи жанр хорор, стверджує, що потрібно виходити не із

сюжетних складових, а з емоційного спектру, адже саме він формує сприйняття інформації [3, 100].

С. Кінг у жанрі хорор вбачав неоднорідність жаху у різнорівневих емоційних станах, що зображуються у творах [27]. Письменник запропонував триступеневу структуру маркування зображуваних емоцій у якій на найвищому рівні є «чистий жах», другим – страх, а найнижчим рівнем – огида та відраза. Присутність «жахливого» є визначальним для жанру хорор, оскільки «жахливий» походить від аморальності, тілесних деформацій, жертвоприношення та смерті.

Окрім емоції жаху, наступним важливим елементом жанру хорор є смерть [17, 50]. Навіть у випадку якщо смерть не присутня у сюжетній лінії – вона є ключовим актуалізатором жаху. Саме тому можливістю чи фактом смерті пронизано атмосферу будь-якого твору хорор.

У слід за Н. Керрол, сюжет твору жанру хорор складається із наступних компонентів [28, 119–120]: 1) Початок історії – це перший етап, під час якого автор знайомить читача із персонажами, що лякають та тими, що відчують жах. Зосереджується увага на світобаченні та внутрішньому стані протагоністів; 2) Виявлення об'єкту страху – на другому етапі рушійною силою сюжетного розвитку у жанрі хорор є поступове напруження атмосфери через проявлення сутності антагоніста; 3) Підтвердження – цей етап є визначальним для досліджуваного жанру. Відтак протагоніст упевнюється в існуванні об'єкта страху та своїй неспроможності втекти; 4) Зіткнення – на останньому етапі, автори зображують боротьбу героїв та їхню протистояння один одному.

У нашому дослідженні ми визначаємо жанр хорор як такий, що характеризується: 1) Присутністю героїв, що лякають та героїв, що лякаються у бінарній опозиції стимулятор жаху / жертва; 2) Елементом «жахливого» у поведінці чи зовнішності героя антагоніста. «Жахливе» виникає там, де стираються межі тривіальності, тому твори хорор справляють враження надприродного; 3) Стратегічність наративу. Сюжет твору жанру хорор повинен містити як мінімум один із перелічених елементів розвитку подій, що поступово приводять до розкриття «жахливого» (початок, виявлення, підтвердження, зіткнення); 4) Загроза чи факт смерті персонажа, що є одним із головних людських страхів.

Так, у художніх творах хорор значна частина сюжету припадає саме на описи внутрішніх станів та переживань героїв-жертв. Оскільки спектр негативних емоцій, включаючи страх та жах, що відчують герої, є наслідком впливу подразника, тобто об'єкта страху, ми можемо простежити систему події в усіх аналізованих романах. Така система складається із трьох основних елементів: 1) причина (психічна вада чи порок персонажа-антагоніста); 2) дія (насилство, вбивства, що скоєні персонажем-антагоністом); 3) реакція (емоційна реакція персонажа-жертви).

Розглядаючи емоційність як комплексний феномен на позначення групи психічних процесів, їхнє вираження відбувається у вигляді реакцій (поведінки) та станів (переживань). Іншими словами, фокусуючи увагу на емоціях жаху та страху, можна сказати, що їхній прояв – це не тільки внутрішні переживання, але й ряд дій у вигляді фізичних реакцій організму на подразник. На думку психолога С. Вуд [50, 128] емоції жаху мають такі фізіологічні ознаки: розширення зіниць, тремор, заціпеніння, зміна тембру голосу, зміна кольору обличчя, підвищення пульсу, підвищення потовиділення.

У ході нашого дослідження було виявлено, що використання у художніх творах жанру хорор основні прояви досліджуваної емоції мають наступні співвідношення:

Основні прояви емоції жаху	Прояви емоції жаху у творах хорор
Розширення зіниць	10%
Тремор	17%
Заціпеніння	25%
Зміна тембру голосу	0%
Зміна кольору обличчя	5%
Підвищення пульсу	13%
Підвищення потовиділення	4%

Описи емоційних станів персонажів характеризуються різноманітністю та деталізованістю. Для того, щоб зобразити внутрішній стан персонажа, автори послуговуються використанням лексем, що асоціативно пов'язані із болем, жахом та смертю, а також слова, що є стереотипно неприємними, і метафоричні звороти, що включають такі слова.

У вербальному середовищі художніх творів, стани такого типу реалізуються через лексичні одиниці (назви, вираження та описи).

Виходячи з аналізу текстових ситуацій у романах хорор описи емоційних станів персонажів-жертв, включають у себе три основні типи лексики, що служить для репрезентації емоцій жаху:

1. Лексика, що називає емоції. Варто зауважити, що такі лексичні одиниці “*fear*” та “*horror*” не є емотивними, оскільки, вони містять лише поняття про емоцію жаху. У всіх випадках використання такої лексики автори послуговуються стилістичним прийомом персоніфікації жаху. Автори ототожнюють цю емоцію з живою істотою, котра має безпосередньо прямий вплив на персонажів, що лякаються. Розглянемо такі уривки:

“*Fear brushed the walls of his chest, circling inside him like a bat in a house*” [38, 117]. «**Жах розфарбовував стіни його нутра, кружляючи всередині немов кажан в будинку**» [переклад мій – О. В.].

Емоційний стан персонажа-жертви відтворюється у текстовій тканині за допомогою прямої номінації “*fear*”, стилістичних прийомів персоніфікації “*brushed the walls of his chest*” та порівняння “*circling like a bat in a house*” – опис емоційного переживання крізь опис тварини.

“*It was this horror that had kept him silent*” [41, 135]. «**Саме цей жах робив його мовчазним**» [переклад мій – О. В.]. – У цьому прикладі автор персоніфікує жах, тим самим демонструючи, що герой неспроможний контролювати власні відчуття.

2. Лексика, що описує емоційний стан. Лексичні одиниці, що описують психічний стан персонажа-жертви та його власне суб’єктивне відношення до об’єкту. Із 162 проаналізованих уривків романів із описами емоційних станів персонажів-жертв, нами було виявлено, що найчастіше використовувани авторами лексичні одиниці є “*fear*” – 32%, “*terror*” – 28%, “*horror*” – 25%, “*recoil*” – 10%, “*consternation*” – 5%. Наведемо декілька прикладів:

“*When he did see her, he was struck by a real superstitious horror*” [40, 100]. «**Коли він побачив її, його вразив справжній забобонний жах**» [переклад мій – О. В.].

У цьому реченні описується емоційний стан головного персонажа Пола Шелдона. Головна героїня Енні Уїлкс не була із самого початку роману наділена фізичними недоліками чи потворністю. Тим не менш, Пола завжди переслідувало відчуття небезпеки та страху від чогось йому невідомого та незрозумілого. У поданому прикладі про це свідчить епітет “*superstitious*”, «*забобонний*». У комбінації з прикметником “*real*” зіставлення протилежностей вказує на невпевненість усвідомлення існування власного об’єкту страху. С. Кінг використовує метафору “*struck by horror*”, що вказує на інтенсивність емоційного переживання.

“*Fear ballooned in her. Her instinct said be quiet, but the fumes were in her throat, chloroform and gasoline*” [38, 158]. «**Жах роздувався в ній. Інстинкт наказував їй мовчати, але пари хлороформу та бензину вже добралися до горла**» [переклад мій – О. В.].

У цьому прикладі автор змальовує духовно-психологічний стан героїні-жертви. Використовуючи метафору, а саме аллюзію на повітряну кулю “*fear ballooned*”, що заповнюється газом і може вибухнути, так і Ріба наповнюється парами “*fumes*” страху (в емоційному плані) і випаровуванням хлороформу і бензину (в реальному плані) і може померти.

3. Лексика, що описує фізіологічні прояви, які супроводжують емоцію жаху. Основна функція полягає в описанні емоційного стану через прояв фізичних реакцій персонажа-жертви чи реалізації його емоційної оцінки. Прикладами послужили такі уривки:

“*The weeks before the holidays and the holiday season itself were dismal. The pain grew worse, grew*

so grinding that something shut down in Rosemary some center of resistance and remembered well-being and she stopped reacting, stopped mentioning pain to Dr. Sapirstein, stopped referring to pain even in her thoughts. Until now it had been inside her; now she was inside it; pain was the weather around her, was time, was the entire world" [43, 168]. «Тиждень перед святом і саме Різдво були для неї просто жахливими. Біль зростає і стає настільки різким, що щось ніби обірвалося у Розмарі всередині – якийсь центр опору цьому болю та згадкам про добре самопочуття. І вона з якогось моменту просто перестала реагувати на цей біль, перестала говорити про нього з доктором Сапірштейном і навіть думати на цю тему. Якщо раніше біль жив у ній, то тепер вона сама почала жити всередині цього болю: **біль для неї став погодою, часом – цілим світом**» [переклад мій – О. В.].

У проілюстрованому вище уривку спостерігаємо хронотопні маркери, що свідчать про значну тривалість важкого психологічного та фізичного станів головної героїні. Усе це автор характеризує лише одним емотивом "dismal", що містить у собі значення чогось гнітючого, зловісного, сумного та похмурого. А. Левін використовує стилістичний прийом персоніфікації та із кожним реченням збільшує всеохопність болю й страждань та їх вплив на Розмарі. Він зображає це через лексичні повтори "stopped reacting", "stopped mentioning pain", "stopped referring to pain". Маніфестація жаху відбувається під час кульмінації уривку, коли біль повністю поглинув Розмарі та став для неї новою реальністю:

"He backed up against the wall, weeping with terror now, his heart racing like the heart of a

rabbit caught in a snare" [41, 89]. «Він притулювся спиною до стіни, тепер уже **рідко від жаху, серце його калаталося, як у кролика, що спіймався в тенета**» [переклад мій – О. В.].

Прояв схвильованості та знервованості персонажа відбувається за рахунок використання автором метафори "weeping" та емотиву "terror". Фізичний прояв емоційного стану, а саме пришвидшення серцебиття проілюстровано через стилістичний прийом порівняння "his heart racing like the heart of a rabbit".

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, вираження жаху через прямі описи героїв можуть створюватись за допомогою лексичних одиниць, що вказують на емоцію жаху. До них ми відносимо синонімічний ряд іменника "horror": "dreadful, terrible, terrific, horrible, horrific, fearful, frightful".

Описи емоційних станів та відчуття жаху у героїв, що лякаються описуються авторами романів із використання лексики, що називає емоції, лексики, що описує емоційний стан та лексики, що описує фізичний прояв емоції жаху. Зіставивши психологічні прояви емоції жаху із описами емоційних станів героїв аналізованих романів, було виявлено, що описи зміни тембру голосу у героїв, що відчувають страх відсутні, а стан тотального заціпеніння чи шоку найчастіше описується авторами, тому може вважатися стереотипним для жанру хорор. Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у вивченні функціонування символіки у творах жанру хорор з детальним з'ясуванням специфіки її трансформації у мультимодальному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамчук Т. В. Тематизация эмоций в тексте (на материале современного английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Саранск, 1996. 15 с.
2. Азнаурова Э. С. Очерки по стилистике слова. Ташкент: Наука, 1973. 215 с.
3. Артемьева О. Э. Эволюция эстетической модели жанра "хоррор" в американском кино : дис. ... канд. мистецтвознавства : 17.00.06. М., 2010. 176 с.
4. Баженова, Е. А. Текст. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / за ред. М. Н. Кожинной. М.: Флинта: Наука, 2006. С. 528–533.
5. Балли Ш. Общая лингвистика. М.: Иностранная литература, 1955. 416 с.
6. Борисов О. О. Мовні засоби вираження емоційного концепту СТРАХ: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі сучасної англійської художньої прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. филол. наук : спец. 10.02.04. Донецьк, 2005. 19 с.
7. Вацуро В. Э. Готический роман в России. М.: НЛЮ, 2002. 543 с.
8. Вежицкая А. Язык, культура, познание. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
9. Витт Н. В. Личностно-ситуационная опосредованность выражения и распознавания эмоций в речи / за ред. А.М. Матюшкин, О.А. Конопкин. М.: Вопросы психологии, 1991. С. 95–107.
10. Воробьева О. П. Сюжетное напряжение сквозь призму конфликта ментальных пространств (опыт концептуального анализа). Когнитивная семантика. Тамбов : ТГУ, 2000. Ч.1. С. 123–125.
11. Головенко Ю. С. Основные принципы структурно-семантической организации текста и методика ее исследования : дис. ... канд. филол. наук. СПб, 1982. 190 с.
12. Голод В. И. Коммуникативные и когнитивные аспекты текста как единицы речевой деятельности. СПб : МГИИЯ им. М. Тараса, 1985. 252 с.
13. Гудманян А. Г., Иванова А. О. Генеза та жанрові особливості літератури жахів з позиції сучасної науки про переклад. К. : НАУ, 2017. С. 13–17.

14. Дементьев В. В. Теория речевых жанров. М. : Знак, 2010. 600 с.
15. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. М. : Наука, 1984. 268 с.
16. Жаринов Е. В. Историко-литературные корни массовой беллетристики. М. : ГИТР, 2004. 269 с.
17. Ионова С. В. Эмотивность текста как лингвистическая проблема : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Волгоград, 1998. 197 с.
18. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: монографія / за ред. А. А. Калита. К.: Видавничий центр КДЛУ, 2001. 351 с.
19. Коляденко О. О. Концептуалізація емоції страху (за матеріалами асоціативного експерименту). *Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка : Філологічні науки*. 2011. Вип. 28. С. 190–195.
20. Комм Д. Е. Формулы страха. Введение в историю и теорию фильма ужасов. СПб : БХВ-Петербург, 2012. 224 с.
21. Матвеева Т. М. Маркеры идентичности в языке профессионального дегустатора дискурсе. Лингвистические аспекты исследования идентичности личности в изменяющемся мире. Челябинск : Энциклопедия, 2012. С. 84–108.
22. Мизин Т. О. Лингвостилистические особенности английской народной загадки. К. : Академія, 2014. 139 с.
23. Назарова Ю. В. Культурные и этические истоки концепта УЖАС (на материале англоязычной литературы в жанре horror). *Гуманитарные ведомости ТГПУ им. Л. Н. Толстого. Вестник Тульского государственного педагогического университета им. Л. Н. Толстого*. 2018. Вип. 2. С. 29–34.
24. Носенко Э. Л. Изменение характеристик речи при эмоциональной напряженности. *Вопросы психологии*. 1978. Вип. 6. С. 76–85.
25. Тимошенко Т. М. «Дьяволиада» Стивена Кинга и Михаила Булгакова. *Вчені записки Харківського гуманітарного університету «Народна українська академія»*. 1999. Т. 5. С. 396–411.
26. Шаховский В. И. Дейксис в сфере эмоциональной речевой деятельности. *Вопросы языкознания*. 2002. Вип. 5. С. 38–56.
27. BBC News. Stephen King about Kubrik's "The Shining" URL: <http://www.bbc.com/news/entertainment-arts-24151957>
28. Carroll N. The Philosophy of Horror : or, the Paradoxes of the Heart. N. Y. : Routledge, 1996. 272 p.
29. Castle M. On Writing Horror: A Handbook by the Horror Writers Association. Cincinnati: Writer's Digest Books, 2007. 272 p.
30. Cognitive Stylistics : Language and Cognition in Text Analysis / ed. by E. Semino, J. Culpeper. Amsterdam: John Benjamins, 2002. 333 p.
31. D'Amassa D. Encyclopedia of Fantasy and Horror Fiction. N.Y.: Infobase Publishing, 2009. 488 p.
32. Danes F. Cognition and Emotion in Discourse Interaction: A Preliminary-Survey of the Field A Preliminary Survey of the Field. *Proceedings of the 14th International Congress of Linguists*. Berlin : Akademie-Verlag Berlin, 1987. P. 272–291.
33. Fisher B. F. The Gothic's Gothic: Study Aids to the Tradition of the Tale of Horror. N. Y. : Garland Pub, 1988. 485 p.
34. Foolen Moving Ourselves, Moving Others: Motion and emotion in intersubjectivity, consciousness and language / ed. By A. Foolen, U. M. Lüdtke. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012. 492 p.
35. Frank F. S. Through the pale door: a guide to and through the American Gothic. N.Y.: Greenwood press, 1990. 140 p.
36. Freeman M. The body in the word: A cognitive approach to the shape of a poetic text. *Cognitive Stylistics: Language and Cognition in Text Analysis / Ed. by E. Semino and J. Culpeper*. Amsterdam, Amsterdam: John Benjamins, 2002. P. 23–47.
37. Hallenbeck B. J. Comedy-horror Films: A Chronological History. Jefferson: McFarland & Company, 2009. 247 p.
38. Harris T. The Silence of the Lambs. 1988. URL: <http://www.gyxsqex.com/tushu/book/book56/20098306242216.pdf>.
39. Joshi S. T. The Weird Tale. N. J.: Wildside Press, 2003. 308 p.
40. King S. Misery. N.Y.: Hippocamus Press, 1988. 405 p.
41. King S. Shining The Shinning. New York: Anchor Books, 1977. 307 p.
42. Kristeva J. Word, Dialogue and Novel. *Desire in Language : A Semiotic Approach to Literature and Art*. N.Y. : Columbia Univ. Press, 1980. P. 64–91.
43. Levin I. Rosemary's Baby. 1967. URL: http://librebook.me/rosemary_s_baby/vol1/2
44. Morgan J. The Biology of Horror: Gothic Literature and Film. Carbondate : SIU Press, 2002. – 263 p.
45. Paul W. Laughing Screaming: Modern Hollywood Horror and Comedy. NY: Columbia University Press, 1994. 510 p.
46. Rankin J. Does Reading the search make a difference? *The modern language journal*. Bloomington: Indiana University Press, 1990. P. 353–372.
47. Todorov T. The Fantastic: A Structural approach to a literary concept. NY. : Cornell University, 1975. 190 p.
48. Tymn M. B. Preface to Horror Literature: A Core Collection and Reference Guide. NY.: Oxford University Press, 1981. 559 p.

49. Williams R. Culture and society 1780-1950. Garden City: A Doubleday Anchor Book, 1960. 382 p.
50. Wood S. The Essential Word of Psychology. Florida: Allyn and Bacon, 2000. 584 p.

REFERENCES

1. Adamchuk T. V. (1996). Tematizacia emocii v tekste (na materiale sovremennogo angliiskogo yazyka) [Thematization of emotions in the text (based on the contemporary English language)]. (PhD Thesis), Saransk : Linguistic University [in Russian].
2. Aznaurova E. S. (1973). Ocherki po stilistike slova. [Essays on the style of the word]. Tashkent : Nauka [in Russian].
3. Artemieva O. E. (2010). Evoliucia esteticeskoi modeli zhanra "horror" v amerikanskom kino [Evolution of the esthetic model of horror genre in American movies]. (PhD Thesis), Moscow : Nauka [in Russian].
4. Bazhenova, E. A. (2006). Tekst. Stilisticheskii enciklopedicheskii slovar russkogo yazyka [Text. Stylistic dictionary of Russian language]. Moscow: Flinta: Nauka, pp. 528–533 [in Russian].
5. Balli Sh. (1955). Obschaia lingvistika [General Linguistics]. Moscow : Inostrannaia literatura [in Russian].
6. Borisov O. O. (2005). Movni zasobi virazhennia emociijnogo konceptu STRAH: lingvokognitivnij aspekt (na materialy suchasnoi anglo-movnoi hudozhnoi prozi) [Linguistic means of the manifestation of emotional concept STRAKE: linguistic and cognitive aspect (based on the contemporary English language artistic prose)]. (PhD Thesis), Donetsk: Linguistic University [in Ukrainian].
7. Vacuro V. E. (2002). Goticheskii roman v Rosii [Gothic novel in Russia]. Moscow: NLO [in Russian].
8. Vezhbickaia A. (1996). Yazyk, kul'tura, poznanie [Language, culture, cognition]. Moscow: Russkie slovari [in Russian].
9. Vitt N. V. (1991). Lichnostno-situacionnaia oposredovannost vyrazheniia i raspoznavaniia emocii v rechi [Personality-situational mediation of expression and recognition of emotions in speech]. Moscow: Voprosy psihologii, pp. 95–107 [in Russian].
10. Vorobeva O. P. (2000). Siuzhetnoe napriazhenie skvoz prizmu konflikta mental'nyh prostranstv (opyt konceptual'nogo analiza). Kognitivnaia semantika. [Stress tension through the prism of the conflict of mental spaces (the experience of conceptual analysis). Cognitive semantics]. Tambov: TGU, vol.1. pp. 123–125 [in Russian].
11. Golovenko Yu. S. (1982). Osnovnye principy strukturno-semanticheskoi organizacii teksta i metodika ee issledovaniia [Main principles of structural semantic organization of the text, methods of the research]. (PhD Thesis), St. Petersburg [in Russian].
12. Golod V. I. (1985). Kommunikativnye i kognitivnye aspekty teksta kak edinicy rechevnoi deiatel'nosti [Communicational and cognitive text aspects as speech units]. St. Petersburg: MGIIA, University of M. Torez [in Russian].
13. Gudmanian A. G., Ivanova A. O. (2017). Geneza ta zhanrovi osoblivosti literatury zhahiv z pozicii suchasnoi nauki pro pereklad [Genesis and genre features of horror literature from the modern translation science perspective]. Kyiv: National Aviation University, pp.13–17 [in Ukrainian].
14. Dementev V. V. (2010). Teoria rechevyh zhanrov [Theory of speech genres]. Moscow: Znak [in Russian].
15. Dridze T. M. (1984). Tekstovaia deiatel'nost v strukture socialnoi kommunikacii [Text performance in the structure of social communication]. Moscow: Nauka [in Russian].
16. Zharinov E. V. (2004). Istoriko-literaturnye korni massovoi beletristiki [Historical and literary roots of large-scale fiction]. Moscow: GITR [in Russian].
17. Ionova S. V. (1998). Emotivnost teksta kak lingvisticheskaia problema [Emotivity of the text as linguo-stylistic issue]. (PhD Thesis), Volgograd [in Russian].
18. Kalita A. A. (2001). Fonetichni zasobi aktualizacii smislu angliiskogo emocijnogo vislovliuvannia [Phonetic means of sense actualization of English emotional expression]. Kyiv: Vidavnicхий centr KDLU [in Ukrainian].
19. Koliadenko O. O. (2011) Konceptualizacia emocii strahu (za materialami asociativnogo eksperimentu) [Conceptualization of fear (base on associative experiment)]. Kamianec-Podilskii: Kamianec-Podilskii Insistute of I. Ogienko, pp. 190–195 [in Ukrainian].
20. Komm D. E. (2012) Formuly straha. Vvedenie v istoriu i teoriuu filma uzhasov [Formulas of fear. Introduction to the history and theory of horror movies]. St. Petersburg: BHV-Peterburg [in Russian].
21. Matveeva T. M. (2012). Markery identichnosti v yazyke professional'nogo degustatora diskurse. Lingvisticheskie aspekty issledovaniia identichnosti lichnosti v izmeniaciemsia mire [Identity markers in the language of the professional discourse taster. Linguistic aspects of the study of personal identity in a changing world]. Cheliabinsk: Enciklopedia, pp. 84–108 [in Russian].
22. Mizin T. O. (2014). Lingvostilisticheskie osobennosti angliiskoi narodnoj zagadki [Linguistic-stylistic features of the English folk riddle]. Kyiv: Akademia [in Russian].
23. Nazarova Yu. V. (2018). Kulturnye i eticheskie istoki koncepta UZHAS (na materiale angloazychnoj literatury v zhanre horror) [Cultural and ethical origins of HORROR concept (based on English horror literature)]. Gumanitarnye vedomosti TGPU im. L. N. Tolstogo. Vestnik Tuls'kogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta, Tula: University of L. N. Tolsyoi, pp. 29–34 [in Russian].
24. Nosenko E. L. (1978). Izmenenie harakteristik rechi pri emocionalnoi napriazhennosti. Voprosy psihologii [Change in speech characteristics with emotional tension. Psychology issues]. Kyiv: Osvita, pp. 76–85 [in Russian].

25. Timoshenkova T. M. (1999). «Diavoliada» Stivena Kinga i Mihaila Bulgakova ["Devil" by Stephen King and Mikhail Bulgakov]. *Vcheni zapiski Harkivskogo gumanitarnogo universitetu «Narodna ukrainska akademiia»*. Kharkiv, Humanitarian University, pp. 396–411 [in Russian].

26. Shahovskij V. I. (2002). Deiksis v sfere emotsionalnoj rechevoi deiatelnosti. *Voprosy yazykoznanania* [Daixis in the field of emotional speech activity. *Linguistics Issues*]. Kyiv: Osvita, pp. 38–56 [in Russian].

HORROR MANIFESTATION THROUGH THE PRISM OF CHARACTER-VICTIMS' EMOTIONAL STATES DESCRIPTIONS

Vovk Olena Valeriivna

PhD Researcher

Borys Grinchenko Kyiv University

18/2 Bulvarno-Kudriavska Str., Kyiv, Ukraine

The thesis analyzes main genre elements of horror fiction and the transformations of its structural, compositional and linguo-stylistic components.

Horror as the main genre element finds its way to the literary texts through the prism of the characterization or / and descriptions of emotional states of the main characters, as this is one of the most important elements in the literary text of horror genre.

The major actions within the plot are driven by the vices or disabilities of the antagonist who went through some traumatic experience as a child or has a mental illness. A significant part of the plot is made of the descriptions of protagonists' emotional states. As the range of negative emotions, including the fear and horror, experienced by the protagonists, is a result of the exposure to the stimulus, the following "attention frames" become the part of narration: (a) the cause of horror (antagonist's mental defect or vice); (b) violent action (violence, murder) committed by the antagonist; and (c) emotional reaction of the protagonist.

All in all, the element of horror emerges when an author balances mundane and fantastic creating an impression of "supernatural" in this way.

Key words: *horror genre, emotionality, text, verbal environment.*

УДК 8:811.11-112

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-5>

ЕМОЦІЯ ГНІВУ У СУЧАСНІЙ ЕМОТИВНІЙ ЛЕКСИЦІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Гірняк Олег Григорович

аспірант кафедри прикладної лінгвістики

Національного університету «Львівська політехніка»

вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна

У статті описано поняття емоції у сучасній лінгвістиці, а саме такого емоційного стану, як гнів, у теоретичному аспекті. Розкрито суть психологічних явищ, конкретизовано структурно-семантичні ознаки лексики мовця під час гніву, а також зроблено акцент на окремій емоції, що є результатом комплексного підходу до вивчення гніву з позицій лінгвокогнітивного, комунікативно-прагматичного та дескрипторного аналізу етимології проаналізованого емоційного стану. Одним із сучасних напрямів лінгвістичних досліджень є вивчення емоційних концептів, що формують мовну картину світу. Також у роботі наведено приклади станів мовця, що відображають емоцію гніву в українській та англійській мовах.

Завданнями роботи є: проаналізувати праці науковців, які досліджували емотивну лексику, зокрема емоцію гніву; з'ясувати сутність поняття «гнів» з погляду лінгвістики; навести приклади лексем, що передають емоцію гніву; виокремити структуру емоційних концептів, зокрема концепту гнів. Під час дослідження емоції враховано досвід лінгвістів у вивченні механізмів мовного вираження емоції мовця, мовного позначення випробовуваних емоційних станів, а також способів інтерпретації емоцій як об'єктивного емоційного стану людини.

Протягом останніх років науковці досягли значних результатів у дослідженні механізмів мовного вираження емоцій людини, яка говорить, і мовної номінації, інтерпретації емоцій як об'єктивної сутності того, хто говорить і слухає. На цьому етапі розвитку лінгвістики емоцій існує низка проблем, які визначають декілька головних напрямів досліджень, зокрема і комунікацію емоцій, категоризацію емоцій та емотивно-семантичний простір мови.

Комплексний і всебічний підхід до вивчення гніву з позицій лінгво-когнітивного і комунікативно-прагматичного аналізу, а також розгляд теоретичного аспекту емоцій дозволяє зрозуміти суть цих психологічних явищ, специфікувати ці емоції і визначити структурно-семантичні ознаки мови під час гніву, а відповідно – це глибше зрозуміти та окреслити цю емоцію у сучасній лінгвокультурі.

Ключові слова: лінгвістика, емоційність, лексика, семантика, емотивна лексика, емоція гніву.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Традиційно емоції були предметом вивчення окремих наук: психології, філософії, лінгвістики. На перетині згаданих наук виникли такі міждисциплінарні галузі, як антропологічна лінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, які дають змогу по-новому поглянути на проблему емоцій. Так, наприклад, у когнітивній лінгвістиці є певний досвід вивчення вербалізації емоційних концептів у різних лінгвокультурах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що існує низка праць, виконаних у порівняльному аспекті, з виявлення загальних і часткових характеристик емоційних концептів, семантичних полів і аналогів концептосфер у різних мовах: українській, англійській, німецькій (В. Ю. Апресян [1], М. В. Маркіна [10], Я. А. Покровська [12], Н. О. Красавський [9] та ін).

Одним із сучасних напрямів лінгвістичних досліджень є вивчення емоційних концептів, що

формують мовну картину світу. Студіювання емоційних концептів є важливим напрямком лінгвістичних досліджень, адже позначення емоцій у мові мають не тільки розгорнуті синонімічні ряди, але й різняться рівнями емоційної забарвленості. Визначення поняття емоційного концепту припускає вивчення в його основі феномена – безпосередньо самих емоцій.

Так, у межах комунікативного підходу проводять дослідження «прагматичного аспекту емоційної комунікації, описують типові ситуації мовної взаємодії комунікантів у стані емоційної напруженості. Для аналізу емоційної комунікації під час гніву в цьому дослідженні застосовано моделі психологічної та мовної взаємодії» [17, 18], запропоновані Н. Є. Юдіною, за допомогою яких можна простежити, як протікають емоції гніву (неспрямовані емоції), охарактеризувати психологічну взаємодію мовців (спрямовані емоції), а також виявити форми мовної взаємодії мовців (вияв неспрямованих і спрямованих емоцій) [17, 18].

Досліджуючи емоцію гніву, можемо дійти висновку, що ця емоція є вродженою і універсальною, тож вона виявляється у всіх культурах.

У центрі вивчення емотіології (лінгвістики емоцій) перебувають емотивність мови та тексту. Значний внесок у розвиток згаданих напрямів лінгвістики зробила також Волгоградська наукова школа лінгвістики емоцій, керівником якої є В. І. Шаховський.

Сьогодні також активно розвивається емоційно-емотивна лінгвоекотологія, яка є інтеграцією емотіології і культури мовлення. Лінгвістична екологія сприяє вирішенню проблемних ситуацій спілкування, дає уявлення про екологічний/неекотологічний аспект мови, тактики комунікації. Проте цей новий напрямок лінгвістики є малодослідженим, а отже потребує глибшого вивчення, що й зумовлює **актуальність теми**.

Об'єктом дослідження є емотивна лексика, **предметом** – теоретичний аспект дослідження емоції гніву в українській та англійській мовах на прикладі поширених емоційних станів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета праці – дослідити особливості поняття «гнів» у теоретичному аспекті.

Завданнями роботи є:

- проаналізувати роботи науковців, які досліджували емотивну лексику, зокрема емоцію гніву;
- з'ясувати, що таке гнів з погляду лінгвістики;
- навести приклади лексем, що передають емоцію гніву;
- виокремити структуру емоційних концептів, зокрема концепту гнів.

Виокремлення психологами фундаментальних емоцій пов'язане з такими чинниками: ці емоції мають унікальні фізичні та психологічні характеристики, специфічний нервовий субстрат, особливі виразні мімічні комплекси; базові емоції здатні до об'єднання, внаслідок чого утворюють більш складну емоцію.

Гнів відносять до імпульсивних емоцій, що становлять спектр негативних емоцій, названих психологами крайнім невдоволенням, роздратуванням, сердитістю, обуренням, озлобленням, люттям, злістю, ненавистю, сказом, агресією. Переживання гніву супроводжується підвищенням температури та артеріального тиску, почастішанням серцебиття, характерними вегетативними реакціями: почервоніння або збліднення обличчя, тахікардія, головний біль. Специфічна мімічна експресія гніву виявляється у таких ознаках: брови зведені докупи, опущені, напружені очі, губи, м'язи підборіддя в підвищеному тонусі, погляд пильний, прицільний [6, 11].

Виклад основного матеріалу дослідження. У когнітивній лінгвістиці розглядають емоції як когнітивну інтерпретацію навколишньої дійсності. Під концептом у сучасній лінгвістиці розуміють ідеальне, психічне утворення, одиницю інформаційної структури, яка може бути окреслена тільки за допомогою мови. Під емоційним концептом, згідно з думкою Н. О. Красовського, варто розуміти «етнічно, культурно зумовлене, складне структурно-смісловне, лексично і/

або фразеологічно вербалізоване утворення, яке базується на поняттєвій основі, що містить, окрім поняття, образ і оцінку, рефлексію і комунікацію з безліччю основних предметів, які викликають упереджене ставлення до них» [9, 11].

З. Ковешчич на основі словникового матеріалу дає детальний опис концепту гнів, а також вказує на те, що структура емоційних концептів складається з чотирьох компонентів: системи концептуальних метонімій; системи концептуальних метафор; системи родинних концептів; системи когнітивних сценаріїв [19, 32]. У разі концептуальної метонімії фізіологічний вияв емоції допомагає розпізнати саму емоцію. Концептуальні метонімії представлені двома видами: тих, що належать до внутрішніх фізіологічних реакцій, і тих, які належать до поведінкових реакцій. Так, наприклад, почервоніння в зоні обличчя і шиї, стискання і розтискання пальців є зовнішніми ознаками вияву гніву [10, 21].

Отже, фізіологічні симптоми і поведінка людини в гніві метонімічно позначають гнів

Формуванню емоційних концептів як самостійної сфери передують первинні емоції, наприклад, страх чи відчай, які що будуються на архетипах (вогню, вода, земля, повітря), що лежать в основі тлумачення людиною світу. Емоції часто асоціюються з образами вогню, диму, рідини, яким раніше приписували різні магічні властивості: вогонь – символ очищення, вода – символ народження, життя (Б. Малиновський, Ф. Вілрайт та ін.) [20, 12].

Як було зазначено вище, у структуру емоційного концепту входять споріднені концепти, які є емоційними концептами особливого роду: емоційні стани, емоційні стосунки, емоційні реакції, які складають мінімальний концептуальний зміст емоційної категорії (наприклад, для гніву спорідненим буде концепт «прагнення вчинити будь-яку дію», «бажання помститися» тощо).

Система когнітивних сценаріїв, як правило, містить один прототипний сценарій, який подає концепт так, як він звичайно, типово існує в буденній свідомості, і ряд відступів від прототипного сценарію, тобто непродумані сценарії емоцій, наявні у свідомості носіїв мови (А. Вежбицька [4], З. Ковешчич [19], Я. А. Покровська [12], Н. О. Красавський [9] та ін.) [15, 43].

Детальний опис прототипного сценарію *гніву* “ger” подано в роботах Л. М. Йорданської. Прототипний сценарій гніву складається з п'яти етапів: *образлива дія* “offending event”; *емоція гніву* “anger”; *спроба контролю гніву* “attempt at control”; *втрата контролю* “loss of control”; *акт відплати* “act of retribution” [13, 78].

Для англійської культури такий сценарій є найвужою моделлю перебігу гніву (прототип), який може розгортатися в такі сценарії:

І. Емоція гніву виливається в агресивну дію, водночас відбувається переорієнтація гніву (кривдник і об'єкт гніву не перетинаються) або суб'єкт

перебуває в стані безсилля або скеровує гнів на себе (руйнівальний гнів).

II. Емоція гніву не приводить до агресивної дії, водночас гнів пригнічується або зникає до того, як суб'єкт втрачає контроль над собою, тому що відбувається будь-яка подія [12, 15].

М. В. Маркіна доповнює сценарії низкою ситуацій функціонування прототипного сценарію гніву стосовно моделі гніву в англомовній лінгвокультурі: переорієнтований агресивний гнів; руйнівальний агресивний гнів; саморуйнівний агресивний гнів; гнів, що призводить до втрати контролю; придушений гнів; толерантний гнів; акумулятивний гнів; «холоднокровний» гнів; гнів – обурення [10, 20].

Багато вчених використовують згадану схему вивчення концептів: стійкі вислови, які застосовують для опису конкретної емоції в певній мові, систематизуються у концептуальні категорії (тобто системи концептуальних метонімій, метафор та споріднених концептів), а потім концептуальні категорії систематизуються в когнітивні моделі, серед яких, як правило, одна є прототипною, а решта – відступами від прототипу [12, 1-19].

Важливим також є досвід етимологічного дослідження емоційних концептів. Є. В. Пак проводить етимологічний аналіз концепту гнів на матеріалі англійської мови та низки синонімів лексем-номінацій емоції гнів: *annoyance* «роздратування», *cholera* «холера», *fury* «лють», *indignation* «обурення», *ire* «злість, лють», *irritation* «збудження», «роздратування», *madness* «божевілля», *rage* «сказ», *vexation* «неприємність» [21, 206-449].

Цікаво зазначити, що лексема *anger* була зафіксована в лексикографічних словниках в 1150–1200 рр. з старонорвезького *angr* «горе, нещастя, біль, неспокій» і позначала не емоцію, а ситуацію, що викликає цю емоцію. У середньоанглійський період корінь лексем запозичується вже метонімічно переосмисленим і позначає емоцію гнів.

На типовість пізнавальної діяльності людини вказує також оцінне переосмислення лексеми *rage* (від латинського *rabies*), яка спочатку позначала «божевілля», «сказ» (*захворювання*), а потім емоції, що спостерігаються у хворого [21, 206-449].

Натомість етимологічний словник української мови до слова (емоції) гнів подає такі номінації емоцій: *гнівливість*, *гнівний*, *гнівливливий*, *гнівити*, *лють* та подає такий розвиток значення: *гниль*, *гній*, *отрута*, *отруєна кров*. Також вказано на зв'язок зі словом *вогонь*.

Одночасно середньоанглійський період характеризується появою більшості синонімів-номінацій різних відтінків емоційного стану гніву, що свідчить про стрімкий розвиток структури концепту і про необхідність у виникненні нових способів його вербальної репрезентації [8, 31].

У результаті дослідження Є. В. Пак виявила такі компоненти внутрішньої структури концепту *anger* «гнів»: *лють* “fury”, “ire”, “madness”, “rage”; *сказ* “ire”, “irritation”, “rage”; *божевілля*,

безумство “fury”, “madness”, “rage”; *заподіяння шкоди, провокування* “annoyance”, “irritation”, “vexation”; *дратівливість* “cholera”, “irritation”; *сильна пристрасть, почуття* “fury”, “ire”; *збудженість* “irritation”, “vexation”; *занепокоєння* “anger”, “vexation”; *образа* “annoyance”, “indignation”, “cholera”; *обурення* “indignation”; *злість* “wrath”, “cholera” [11, 215-218].

Амплітуда перебігу гніву (неспрямована емоція) представлена такими емоційними станами: невдоволення, роздратування, сердитість, обурення, озлоблення, лють. Психологічна взаємодія говоривого, що відчуття гніву з різним ступенем інтенсивності може виявлятися у таких емоційних станах, як невдячність, ворожість, відчуженість, ненависть, помста, відроза (спрямована емоція), формою мовного вияву цих емоцій будуть уїдливість, крик, погроза, докір, звинувачення.

Під час дослідження емоцій важливо врахувати досвід лінгвістів у вивченні механізмів мовного вираження емоцій мовця, мовного позначення випробовуваних емоційних станів, а також способів інтерпретації емоцій як об'єктивного емоційного стану людини. З одного боку, людина та її емоції є для мови частиною об'єктивної дійсності і, отже, її об'єктами, відображеними за допомогою мови; з іншого боку, емоції беруть активну участь у формуванні мовної, тобто модельної картини світу. Водночас людина є активним суб'єктом, який відображає її мову – засобом відображення, а емоції людини – формою відображення оцінного ставлення людини до світу.

На думку Н. Юдіної, найбільш частотним способом опису емоцій в англійській мові було визнано лексичний опис емоційних станів, який, своєю чергою, може бути експліцитним та імпліцитним [12, 1-19]. В англійській мові відзначено переважання експліцитного способу (із зазначенням назви конкретної емоції) в описі емоційних емоцій і акустичних характеристик голосу під час гніву: *sparked so much rage* «кидали іскри гніву», *eyes full of rage* «очі, повні гніву», *a shout of rage* «крик гніву», *a cry of rage* «крик люті», тоді як під час опису жестів, рухів тіла людини опис гніву відбувається імпліцитно [21, 1238].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, емоційні стани, зокрема гнів, у сучасній лінгвістиці вивчають у межах таких напрямів, як антропологічна лінгвістика, психолінгвістика, нейролінгвістика, когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, порівняльна лінгвістика та емоційно-емотивна лінгвоєкологія.

Комплексний і всебічний підхід до вивчення гніву з позицій лінгво-когнітивного і комунікативно-прагматичного аналізу, а також розгляд теоретичного аспекту емоцій дозволяє зрозуміти суть цих психологічних явищ, специфікувати ці емоції і визначити структурно-семантичні ознаки мови під час гніву, а відповідно – ще глибше зрозуміти та окреслити цю емоцію у сучасній лінгвокультурі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян В. Ю. Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в языке: дисс. ... д. филол. н. М., 2014. 624 с.
2. Білодід І. К. (ред.). (1970). Словник української мови: в 11 т. Київ: Наук. Думка.
3. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики: учебник. М.: Высш. шк., 2005. 239 с.
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. М.: Языки славянской культуры, 2001. 288 с.
5. Воробйова О. П. Поетика хвиль в контексті емоційного резонансу (нарис з когнітивної емотіології). *Мова, культура й освіта в сучасному світі*: зб. наук. праці до 90-річчя проф. Романовського О. К. / Відп. ред. Стишов О. А. К.: Вид. центр КНЛУ. С. 126–135.
6. Гамзюк М. В. Емотивність фразеологічної системи німецької мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови». К., 2001. 34 с.
7. Гох О. В. Фонетические средства выражения эмоций в Интернетязыке. *Филологические науки. Вопросы теории и практики. Грамота*. 2001. № 1 (8). С. 56–60.
8. Калита А. А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання. К.: КДЛУ, 2001. С. 24–37.
9. Красавский Н. А. Динамика эмоциональных концептов в немецкой и русской лингвокультурах: автореф. дисс. ... д. филол. н. Волгоград, 2001. 40 с.
10. Маркина М. В. Лингвокультурологическая специфика эмоционального концепта «гнев» в русской и английской языковых картинах мира: автореф. дисс. ... к. филол. н. Тамбов, 2003. 25 с.
11. Пак Е. В. Этимология концепта «гнев» в английском языке. *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. 2009. № 96. С. 215–218.
12. Покровская Я. А. Отражение в языке агрессивных состояний человека (на материале англо- и русскоязычных художественных текстов): автореф. дисс. ... к. филол. н. Волгоград, 1998. 19 с.
13. Прокоф'єва О. Г. Семантика інтонаційної виділеності в текстах спонтанної і монологічної мови: дис. канд. філол. наук: 01.03.00. М., 2000. 168 с.
14. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
15. Шаховский В. И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе: дисс. ... д. филол. н. М., 1988. 402 с.
16. Шинкарук В. Д. Дискурсивні висловлення в сучасній українській мові: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.96 «Українська мова». К., 1996. 22 с.
17. Юдина Н. Е. К вопросу об эмоциональных конструкциях в составе диалогических единств: автореф. дисс. ... к. филол. н. М., 1973. 18 с.
18. Diller H. J. Emotions and the Linguistics of English. *Proceedings*. Tuebingen: Niemeier, 1992. 155 p.
19. Kövescs Z. *Emotion Concepts*. N. Y.: Springer-Verlag, 1990. 230 p.
20. Krieger M. *A Window for Criticism: Shakespeare's Sonnets and Modern Poetics*. Princeton, 1964.
21. *The Oxford English Dictionary: in 12 volumes*.-L.: Oxford University Press, 1961.

REFERENCES

1. Апресян В. Ю. Механизмы образования и взаимодействия сложных значений в языке [Mechanisms of formation and interaction of complex meanings in the language]: diss. ... d. filol. n. M., 2014. 624 s. [in Russian].
2. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). *Slovnnyk ukrainskoi movy: v 11 tt.* [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
3. Bloh M. Ya. *Teoreticheskie osnovy grammatiki* [Theoretical Basics of Grammar]: uchebnyk. M.: Vyssh. shk., 2005. 239 s. [in Russian].
4. Vezhbickaya A. *Ponimanie kul'tur cherez posredstvo klyuchevykh slov* [Understanding cultures through keywords]. M.: Yazyki slavyanskoj kul'tury, 2001. 288 s. [in Russian].
5. Vorobiova O. P. *Poetika khvyl v konteksti emotsiinoho rezonansu (narys z kohnityvnoi emotiolohii). Mova, kultura y osvita v suchasnomu sviti* [Poetics of Waves in the Context of Emotional Resonance (Essay on Cognitive Emotiology). *Language, Culture and Education in the Modern World*]: zb. nauk. pratsi do 90-richchia prof. Romanovskoho O. K. / Vidp. red. Styshov O. A. K.: Vyd. tsentr KNLU. S. 126 – 135. [in Ukrainian]
6. Hamziuk M. V. *Emotyvnist frazeolohichnoi systemy nimetskoj movy* [Emotionality of the phraseological system of the German language]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia doktora filol. nauk: spets. 10.02.04 "Hermanski movy" / M. V. Hamziuk. K., 2001. 34 s. [in Ukrainian]
7. *Etymolohichni slovnnyk ukrainskoi movy* [Etymological Dictionary of the Ukrainian Language]: V 7 t. T. 1: A–H / Red. kol.: O. S. Melnychuk (hol. red.), I. K. Bilodid, V. T. Kolomiets, O. B. Tkachenko. AN URSSR. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni. K.: Naukova dumka, 1982. 632 s. [in Ukrainian]
8. Kalyta A. A. *Fonetychni zasoby aktualizatsii smyslu anhliiskoho emotsiinoho vyslovliuvannya* [Phonetic means of actualizing the meaning of English emotional expression]. K.: KDLU, 2001. S. 24–37. [in Ukrainian]
9. Krasavskij N. A. *Dinamika ehmocional'nykh konceptov v nemeckoj i russkoj lingvokul'turah* [The dynamics of emotional concepts in German and Russian linguistic cultures]: avtoref. diss. ... d. filol. n. Volgograd, 2001. 40 s.

10. Markina M. V. Lingvokul'turologicheskaya specifika ehmocional'nogo koncepta «gnev» v russkoj i anglijskojazykovykh kartinah mira [Linguo-cultural specifics of the emotional concept of "anger" in the Russian and English language pictures of the world]: avtoref. diss. ... k. filol. n. Tambov, 2003. 25 s. [in Russian].

11. Pak E. V. Ehtimologiya koncepta «gnev» v anglijskom yazyke [The etymology of the concept of "anger" in English]. *Izvestiya Rossijskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta im. A. I. Gercena* 2009. № 96. S. 215-218. [in Russian].

12. Pokrovskaya Ya. A. Otrazhenie v yazyke agressivnyh sostoyanij cheloveka (na materiale anglo- i russkojazychnyh hudozhestvennyh tekstov) [The reflection in the language of the aggressive states of a person (on the material of English and Russian artistic texts)]: avtoref. diss. ... k. filol. n. Volgograd, 1998. 19 s. [in Russian].

13. Prokofieva O. H. Semantika intonatsiinoi vydilenosti v tekstakh spontanno i monolohichnoi movy [Semantics of intonation singularity in texts of spontaneous and monological language]: dys. kand. filol. nauk: 01.03.00 / O. H. Prokofieva. M., 2000. 168 s. [in Russian].

14. Selivanova O. O. Suchasna linhvistyka : terminolohichna entsyklopediia [Modern linguistics: the terminology encyclopedia] / Selivanova O. O. Poltava : Dovkillia-K, 2006. 716 s. [in Ukrainian]

15. Shahovskij V. I. Kategorizaciya ehmozij v leksiko-semanticheskoi sisteme [Categorization of emotions in the lexical-semantic system]: diss. ... d. filol. n. M., 1988. 402 s.16. [in Russian].

16. Shynkaruk V. D. Dyskursyvni vyslovlennia v suchasni ukrainskii movi [Discursive expressions in modern Ukrainian language]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.01.96 «Ukrainska mova». K., 1996. 22 s. [in Ukrainian]

17. Yudina N. E. K voprosu ob ehmocional'nyh konstrukcijah v sostave dialogicheskikh edinstv [The question of emotional constructions as part of dialogical unity]: avtoref. diss. ... k. filol. n. M., 1973. 18 s.18. [in Russian].

18. Diller H. J. Emotions and the Linguistics of English. Proceedings. Tuebingen : Niemeier, 1992. 155 p.

19. Kövesces Z. Emotion Concepts. N. Y.: Springer-Verlag, 1990. 230 p.

20. Krieger M. A Window for Criticism: Shakespeare's Sonnets and Modern Poetics. Princeton, 1964.

21. The Oxford English Dictionary: in 12 volumes. – L.: Oxford University Press, 1961.

THE EMOTION OF ANGER IN MODERN EMOTIVE VOCABULARY. THEORETICAL ASPECT

Hirnyak Oleg Hryhorovych

Post-graduate Student of the Department of Applied Linguistics

Lviv Polytechnic National University

12 Bandera street, Lviv, Ukraine

The article describes the concept of emotion in modern linguistics, namely, such an emotional state as anger, in the theoretical aspect. The essence of psychological phenomena is revealed, the structural-semantic features of the speaker's vocabulary are specified during anger, as well as the emphasis on the individual emotion, which is the result of a comprehensive approach to the study of anger from the standpoint of linguistic and cognitive, communicative-pragmatic and descriptive analysis of the etymology of the analysed emotional state. One of the modern trends in linguistic research is the study of emotional concepts that shape the linguistic picture of the world. Also, in the work are examples of states of the speaker reflecting the emotion of anger in the Ukrainian and English languages.

The tasks of the work are to analyse the work of scientists who studied emotional vocabulary, in particular the emotion of anger; Find out what kind of anger is from the point of view of linguistics; to give examples of tokens that transmit the emotion of anger; To isolate the structure of emotional concepts, in particular the concept of anger. During the study of emotions, the experience of linguists in the study of mechanisms of verbal expression of the speaker's emotions, the linguistic designation of the emotional states being tested, and the ways of interpreting emotions as an objective human emotional state are taken into account.

Over recent years, researchers have achieved significant results in the study of the mechanisms of verbal expression of the emotions of a speaker, and the language nomination, the interpretation of emotions as the objective essence of the speaker and the listener. At this stage in the development of linguistics of emotions, there are a number of problems that determine several key areas of research, including emotional communication, categorization of emotions, and emotional semantic language.

A comprehensive approach to the study of anger from the standpoint of linguistic and cognitive and communicative-pragmatic analysis, as well as consideration of the theoretical aspect of emotions, allows us to understand the essence of these psychological phenomena, to specify these emotions and to identify the structural and semantic features of language during anger, and, accordingly, even deeper to understand and outline this emotion in modern linguistic culture.

Key words: linguistics, emotionality, vocabulary, semantics, emotive vocabulary, anger emotion.

УДК 81'255.4'37'42=111=161.2:82-3Вайлд О.
DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-6>

ВІДТВОРЕННЯ БІБЛІЙНОЇ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ ПОЕЗІЇ В ПРОЗІ "THE MASTER" ОСКАРА ВАЙЛДА В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Грабовецька Ольга Сергіївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура

Львівського національного університету імені Івана Франка

вул. Університетська 1, Львів, Україна

У статті визначено шляхи відтворення у перекладі біблійної інтертекстуальності, реалізованої на фонетичному, лексичному, граматичному, а також структурному і композиційному рівнях. Автор використовує підходи до трактування біблійної інтертекстуальності випрацювані О. Дзерою. Біблійні інтертексти актуалізуються в художніх текстах у синсемантичних біблемах, що акцентують формальні особливості біблійної поетики та в автосемантичних біблемах (зворотах і образах, що не мають конкретної прив'язки до тексту Біблії, та символах, що декодуються в біблійних та метабіблійних контекстах).

Матеріалом дослідження обрано цикл «Поезії в прозі» О. Вайлда, зокрема мініатюру "The Master", що характеризується складними різномірними зв'язками зі Святим Письмом та український переклад мініатюри, здійснений Оляною Рудою. Автор статті коротко окреслює історію входження Вайлдового циклу «Поезії в прозі» в українську літературну полісистему, а також подає інформацію про перекладознавчі дослідження літературного спадку О. Вайлда.

Для досягнення поставленої мети автор статті ідентифікує синсемантичні біблеми, автосемантичні біблеми-формули, біблеми-образи, біблеми-символи, визначає біблійний прототекст оригіналу, відшукує його відповідник в цільовій культурі, зіставляє семіотично-когнітивний статус біблем в мові-джерелі та в мові перекладу, а відтак аналізує ступінь їхньої пізнаваності для українського читача, відстежує як реконструюються біблеми у перекладі.

Дослідження показало, що, перекладач досягає адекватності застосовуючи класичні прийоми звуження значення, описового перекладу, заміни інтертекстуального відповідника нейтральним, використання повного еквівалента, цитування. Та попри це, перекладачеві все ж не завжди вдається відтворити інтертекстуальні зв'язки. Надінтерпретація, буквальний переклад, нехтування часовими формами оригіналу певною мірою змінюють прагматичний потенціал перекладу в порівнянні з оригіналом, що може перешкодити читачеві осягнути оригінальний авторський задум, багаторівневу семантику його тексту.

Подальшу перспективу дослідження автор вбачає у вивченні множинних (зокрема сучасних) перекладів Вайлдових творів. Особливо цікаво дослідити вторинні/опосередковані переклади щодо перекладацького плагіату.

Ключові слова: інтертекстуальність, біблема, перекладознавчий аналіз, перекладацькі трансформації, еквівалентність, реценція, цільова культура.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У своїй глибокій розвідці «Оскар Вайлд в тіні та світлі парадоксів» Р. Доценко, блискучий перекладач, літературознавець і культуролог зазначав, що творча спадщина О. Вайлда за понад сторіччя своє існування знала і періоди пошвавлення до себе інтересу, і певного спаду [7, 479]. Проте особливо популярним серед українських перекладачів став О. Вайлд в останні роки впродовж яких українська перекладна література збагатилася новими версіями Вайлдових комедій «Ідеальний чоловік» та «Як важливо бути серйозним» (2014) у перекладі Олексі Негребецького, казок для дітей та оповідань (2017) в перекладі Д. Лучен-

кової. А його ключовий твір «Портрет Доріана Грея» в період з 2015 по 2018 рік переклали три рази: О. Ломакіна (2015), М. Дмитренко (2017) та М. Кулініч (2018). Вперше «Портрет Доріана Грея» в перекладі Р. Доценка побачив світ більш як півстоліття тому у 1968 році, а у 2012 році вийшла оновлена версія перекладу Р. Доценка за редакцією І. Малковича. На тлі такої перекладацької множинності відчувається брак перекладознавчих студій, критичних досліджень, що дали б кваліфіковану оцінку як новим надбанням, так і ранішим перекладам. Слід зазначити, що дотепер українську Вайлдіану з погляду загального і часткового перекладознавства досліджено недостатньо. Це і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень. О. Вайлд увійшов в Українську літературну полісистему у

© Відтворення біблійної інтертекстуальності поезії в прозі "The Master" Оскара Вайлда в українському перекладі

перших декадах ХХ віку. Спершу це були спорадичні несистематизовані переклади його казок, оповідань, віршів, парадоксів, що публікувались головню у періодичних виданнях, зокрема і дитячих. Порівняно широко український О. Вайлд представлений на сторінка тогочасної західноукраїнської періодики. У 1923 р. «Літературно-науковий вісник» редакцією Д. Донцова публікує чи не перший літературно-критичний огляд творчості О. Вайлда за авторства І. Федоренко (як пізніше дослідив М. Стріха, справжнє ім'я авторки – Іванна Малицька-Федорович) [14]. Глибоко аналізуючи літературну спадщину О. Вайлда, І. Малицька-Федорович зокрема торкається і проблем перекладу.

Попри те, що О. Вайлд належить до небагаточисленної плеяди світових авторів, чії роботи найчастіше перекладаються іншими мовами, його літературна спадщина все ще залишається на маргінесі українських перекладознавчих досліджень. Дотепер у фокусі нечисленних розвідок була проблема реєстрації творчості О. Вайлда в українській культурі. Глибинну інтерпретацію ключових тем, образів, мотивів знаходимо у праці Р. Доценка «Оскар Вайлд в тіні та світлі парадоксів» [7]. Вагомими науковими публікаціями долучився до розвитку української Вайлдіани М. Стріха [12; 13]. Відносно недавніми можемо вважати порівняльно-літературознавчі дослідження Г. Деркач [4], та О. Колмикової [8]. У 2008 році з'явилась праця, присвячена перекладознавчому аналізу українського перекладу Вайлдової комедії «Як важливо бути поважним» [3]. Проблемам відтворення інтертекстуальності у перекладі роману «Портрет Доріана Грея» присвятила частину своєї докторської монографії О. Дзера [5].

Однією з найвизначніших рис індивідуального стилю О. Вайлда є інтертекстуальність його творів [7, 474–476], яку услід за О. Дзером розуміємо як (1) здатність тексту породжувати смисл через присутність, або «співприсутність» у ньому інших текстів; (2) перехід авторитетного права на розуміння тексту від автора до читача; (3) визнання внутрішньої нестабільності тексту, що передбачає можливість множинних інтерпретацій [5, 18]. Така, сказати б «мозаїчність» Вайлдових текстів робить їх неабияким викликом для перекладача, чие завдання – донести до цільової аудиторії задум автора у всій його багатомірності. Отож постає нагальна необхідність проаналізувати і узагальнити перекладацькі підходи до відтворення чи навіть реконструкції інтертекстуальності у цільовому тексті, вивчити способи «вживлення» його в цільову культуру.

Мета статті – проаналізувати шляхи і визначити рівень повноти відтворення в перекладі інтертекстуальних зав'язків, на яких вибудовуються сюжети Вайлдових «Поезій в прозі».

Біблійний інтертекст актуалізується в біблемах. Термін «біблема» ввела в науковий обіг О. Дзера. Вона визначає біблему як одиницю

біблійного інтертексту, що виявляється семіотично-когнітивно (вербалізовані архетипи, концепти і символи) або стилістично (на усіх мікροстилістичних рівнях та рівні цілого тексту як сюжетно-композиційний компонент) [5, 205]. Аби оцінити рівень адекватності відтворення інтертекстуальності необхідно передусім (1) розпізнати біблеми в оригіналі, (2) з'ясувати їхню функцію у тексті, (3) визначити ступінь пізнаваності біблем для цільового читача, (4) провести зіставний аналіз оригіналу і перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Вайлд – рафінований естет, зухвалий богоборець, скандаліст, епатажний прозаїк і драматург, а водночас щемкий та мрійливий оповідач казок для дітей: «казки його й оповідання належать до найкращого, що видала світова література для великого загалу» [14]. Як зазначав Р. Доценка, парадоксальністю пройнято всю систему естетичного світосприймання О. Вайлда, його твори й саме життя [7, 481]. Протестуючи проти лицемірства Вікторіанської моралі Оскар Вайлд пропагував гідність, самопожертву, співчуття. Оцей відчайдушний пошук мотивів людських вчинків, пошук відповідей на вічні запитання спостерігаємо у циклі «Поезії в прозі», що складається із шести коротких композицій у яких актуалізується біблійний інтертекст (*The Artist – Мумець, The Doer of Good, The Disciple, The Master, The House of Judgment, The Teacher of Wisdom*).

Загалом цикл «Поезії в прозі» – це сконцентрований парадокс. Увесь спектр своїх емоцій і філософських поглядів О. Вайлд умістив у мінімальну кількість рядків. Він написав його у 90-х ХІХ віку, коли блиск його слави і популярності уже починав затьмарюватись близьким крахом. Тому-то так гостро відчувається у текстах душевний надлом автора, що виражається у метаннях від богобоязні до богохульства. Вперше цикл був опублікований у журналі "The Fortnightly Review" за липень 1894 р. і от уже понад століття ці короткі притчі залишаються загадкою для читачів, критиків, а надто для перекладачів.

Український читач вперше познайомився з мініатюрами із циклу «Поезії в прозі» в 1915 році, коли у Львові вийшла збірка перекладів О. Маковської «Сфінкс без тайни і інші вибрані оповідання» (1). Збірка містила переклади «Артист», «Добротворець», «Смерть Нарциза», «Суд». У 1923 І. Малицька-Федорович опублікувала свій переклад мініатюри «Добротворець» [14]. У 1932 році в газеті «Діло» (№ 118) вийшов переклад І. Ставничого «Ученик», а у 1935 в жіночому журналі «Нова хата» (№ 19) з'явився переклад «Озеро» (в оригіналі "The Disciple") підписаний криптонімом Н. Ч. Повністю «Поезії в прозі» українською мовою вийшли друком лише у 1998 році в журналі «Всесвіт» (№ 7). Автор перекладів – Оляна Рута. У 2014 році опубліковано ще кілька аматорських перекладів мініатюр "The Master" – «Нерозп'ятий...» Ю. Цап'як, «Учитель»

М. Коновалової та "The Disciple" – «Послідовник» Б. Лозинського, «Учень» Н. Мосійчук [2].

Навряд чи можливо чітко окреслити тематичне коло «Поезій в прозі». Збірка відкривається мініатюрою "The Artist" («Митець») де знаходимо найулюбленішу, без перебільшення домінуючу для творчості О. Вайлда тему: співвідношення життя і мистецтва. Античні мотиви про Нарциса складають основу мініатюри "The Disciple" («Послідовник»). Однак безперечним об'єднуючим елементом циклу є його зв'язок з Святим Письмом. Біблія як інтертекст – невичерпне джерело для Вайлдових «Поезій в прозі». Беручи біблійні притчі за основу, він трансформує їхні сюжети, аби ще раз вкотре підтвердити свою думку про те, що всяке надужиття, навіть найкращим, легко обертається злом. Очевидно це і є основна колізія мініатюр.

Вайлдові стилізовані тексти звучать надзвичайно природньо, наче оригінальні уривки Святого Письма, аж поки читач не підходить до кульмінації і розв'язки у кінці. Тож залишається відкритим питання чи Вайлдові поезії в прозі – це ще одна спроба шокувати суспільство перелицьовуючи одну з найбільших його святинь – Біблію, чи замаскована насмішка над вічними людськими вадами – егоїзмом, марнославством, невдячністю.

Однією з найцікавіших з огляду на біблійну інтертекстуальність є мініатюра "The Master". Тісно переплітаючись із Святим Письмом на усіх текстуальних рівнях, поезія стає певним викликом для перекладача, а відтак і цікавим матеріалом для перекладознавчого аналізу.

Як структурно так і композиційно текст доволі простий. Чотири параграфи – у кожному окрема завершена думка чи радше ідея. У перших двох параграфах – опис місця події і головних героїв, наступні два через діалог розкривають внутрішній конфлікт тексту:

"I do not wonder that your sorrow is so great, for surely He was a just man" (3, 314). "It is not for Him that I am weeping, but for myself" (3, 314).

Першим випробуванням для Оляни Руги стає заголовок мініатюри. Домінуюча універсально-прецедентна експліцитна біблема-образ *Master* разом з біблійно-маркованим текстом одразу викликає в обізнаного читача асоціації зі Святим Письмом. (Можемо припустити що у вікторіанському суспільстві кінця XIX віку знання Біблії вважалося нормою для освіченого англієця.)

Лексема *Master* має розлогу семантичну структуру і вживається у текстах Старого і Нового Заповітів. Проте, зазначимо, що у Старому Заповіті актуалізується перше значення "a man having the action or control over the actions of other or others; the owner; the mail head of house" [19, 1709], тому й пишеться з малої літери:

"Behold, as the eyes of servants look unto the hand of their masters, and as the eyes of a maiden unto the hand of her mistress; so our eyes wait upon the LORD our God, until that he have mercy upon

us" (18, Ps.123:2) – «Ось бо як очі слугів на руку панів своїх, як осі служки на руку господині своїї, так позирають очі наші на Господа, Бога нашого, аж помилує нас» (10, Пс. 123:2).

В Новому Заповіті окрім першого, актуалізується й друге значення: "a teacher" [19, 1710]. Однак тут воно збагачується особливим сакральним відтінком, бо вживається як звертання до Ісуса, або як синонім до його імені. Отож пишеться у тих випадках з великої літери:

"The disciple is not above his master, nor the servant above his lord" (18, Matt. 10:24) – «Учень не старший од учителя свого, ані слуга од пана свого» (10, Мт. 10:24). "And a certain scribe came, and said unto him, Master, I will follow thee whithersoever thou goest" (18, Matt. 8:19) – «I приступивши один письменник, каже до Него: Учителю, піїду слідом за Тобою, куди б Ти ні піїшов» (10, Мт. 8:19).

Біблійна маркованість заголовку мініатюри підтверджується ще й фінальною цитатною біблемою де експліцитно проявляється паралель зі Святим Письмом:

"I too have changed water into wine, and I have healed the leper and given sight to the blind. I have walked upon the waters, and from the dwellers in the tombs I have cast out devils. I have fed the hungry in the desert where there was no food, and I have raised the dead from their narrow houses, and at my bidding, and before a great multitude, of people, a barren fig-tree withered away" (3, 314). Порівняймо: "And when he had called unto him his twelve disciples, he gave them power against unclean spirits, to cast them out, and to heal all manner of sickness and all manner of disease" (18, Matt. 10:1).

Власне через фінальну цитатну біблему розкодовується функція біблеми-заголовка – висміяти глупоту, цинізм і марнославство, бо Учитель наочав своїх учнів не сліпо копіювати свої дії і не очікувати винагороди чи слави за свої діяння: "Heal the sick, cleanse the lepers, raise the dead, cast out devils: **freely ye have received, freely give**" (18, Matt. 10:8). Однак попри існування повного українського відповідника *учитель* із біблійно-символічним значенням, що неодмінно актуалізувалося б у макроконтексті мініатюри, перекладачка обирає лексему *взірець*, що хоч і передає певною мірою ідею викривленого сприйняття учнем настанов Учителя, все ж позбавлена біблійної маркованості і, вочевидь, збіднює образну канву твору. Що ж до кінцевої цитатної біблеми, то завдяки простій структурі і експліцитним вказівкам на добре відомі мікротексти Святого Письма перекладачка адекватно відтворює глибоко символічну картину оригіналу:

«Я теж перетворював воду на вино, я теж лікував прокажених і повертав сліпим зір. Я теж ходив по воді, з мешканців могл я виганяв дияволів. Я нагодував голодних у пустелі, коли навкруги не було їжі, я піднімав мертвих із їхніх склепів і

за моїм велінням перед безліччю людей неродюче фігове дерево всохло зовсім» (2).

Складна система зав'язків Вайлдових текстів з Біблією проявляється і на стилістичному рівні у синсемантичних біблемах, що моделюють формальні особливості біблійної поетики та автосемантичних біблемах (типових формулах-зворотах без конкретної алюзійності, образах, у яких біблійні смисли накладаються на конотацію відповідної лексеми, символах, що актуалізуються лише в біблійному та метабіблійному контекстах) [6, 27]. У тексті мініатюри О. Вайлд використовує традиційну формулу зачину біблійних віршів розпочинаючи їх зі сполучника *and*. Так розпочинаються три з чотирьох абзаців мініатюри. Спостерігаємо в оригіналі і паралелізм, що є типовою формально-стилістичною ознакою Біблії [1, 342]. Специфічний зачин у поєднанні з паралелізмом, що, очевидно, витоками сягають гебрейської традиції віршування, додає урочистості Вайлдовій поезії в прозі, створює ритмічний малюнок, що нагадує Біблію. Порівняймо:

"And he healed many that were sick of divers diseases, and cast out many devils; and suffered not the devils to speak, because they knew him" (18, Mark. 1:34); "His hair was the colour of honey, and his body was as a white flower, but he had wounded his body with thorns and on his hair had he set ashes as a crown" (3, 314).

Традиційний зачин віршів і паралелізм є типовими ознаками українських версій Біблії. Проте відтворюючи текст поезії українською мовою Оляна Рута зберігаючи паралелізм, зменшує кількість сполучників, або заміняє їх нетиповими для Біблії: «Його волосся було кольору меду, а тіло його було як біла квітка, але він зранив усе своє тіло тернами, і попів короною вінчав його голову» (2).

Глибокий символізм оригінального тексту безумовно вимагає від перекладача особливо прискіпливої уваги. Оляна Рута демонструє вдалі перекладацькі рішення відтворюючи біблеми-символи *thorns* і *ashes*, що можуть трактуватися як ключ до прихованого в оригіналі парадоксу. У тексті Біблії іменник *thorns* у сполученні з іменником *crown* (*a crown of thorns*) символізує муки Христа: *"And when they had platted a crown of thorns, they put it upon his head, and a reed in his right hand: and they bowed the knee before him, and mocked him, saying, Hail, King of the Jews!" (18, Matt. 27:29)*. У свою чергу лексема *ashes* невіддільна від біблійного образу смутку. Ще здавна відома традиція посипати голову попелом на знак глибокого суму і розпачу: *"And Tamar put ashes on her head, and rent her garment of divers colours that was on her, and laid her hand on her head, and went on crying" (18, 2 Sam. 13:19)*. О. Вайлд «переформатовує» біблійні символи, аби показати справжню сутність героя: не через віру, а через марнославство пішов він слідами Учителя. Лексема *crown* поєднуючись із лексемою *ashes* замість *thorns* наче пригадує

символічний фон у своїй семантичній структурі. Нагомість актуалізується та частина семантичної структури, що передає зарозумілість і чванство. Саме цю ідею і наголошує фінальний акорд мініатюри, у якому звучить глибоке розчарування героя: *"And yet they have not crucified me" (3, 314)*. Оляна Рута вдало відтворює обидві біблеми: «*він зранив усе своє тіло тернами, і попів короною вінчав його голову*» (2). Український іменник *корона*, на відміну від англійського відповідника *crown*, не має у своїй структурі біблійно-символічного смислового компонента, що передає страждання. *Корона* – це, передусім, символ влади. У свідомості українця ідеєю страждання передає радше біблема-символ *вінець* (*терновий вінець, вінець із тернини*): *«І сплівши вінець із тернини, положили на голову Йому» [10, Мат. 27:29]*. Отож доречно застосований дериват *вінчати* у поєднанні із символом влади *корона* адекватно відтворює авторський задум і зберігає зв'язок зі Святим Письмом.

Дещо формально підійшла перекладачка до відтворення біблеми-образу *Valley of Desolation*. Тут прослідковуємо певні перегуки із псалмом: *"Who passing through the valley of Baca make it a well; the rain also fileth the pools" (18, Ps. 84:6)*. Прикметно, що в Біблії не йдеться про якесь конкретне місце. Це радше збірний образ долини через яку йшли паломники. Ймовірно через випробування, які вони стрічали на шляху, а може через те, що варіанти написання слова *баса* можуть трактуватися як *weeping*, у деяких англійських версіях Біблії вживається вираз *Valley of Weeping (American Standard Version (1901), World English Bible)*. В українських варіантах Біблії маємо *долину плачу*: *«Ідучи долиною плачу переминають її в місяця водисті: весняний дощ покриває її благословенням» (10, Пс. 84:6)*. О. Вайлд знову трансформує біблійний образ застосовуючи лексему *desolation*, що позначає не лише смуток, але й руйнацію та спустошення [19, 647], що стосуються душі головного героя, бо саме в *Долині Спустошення* зустрів його Йосип з Ариматеї. Оляна Рута, захопившись розкодуванням імпліцитних біблійних алюзій не відтворює семантичного дуалізму оригіналу, а звужує його до винятково біблійного трактування *Долина Скорботи*:

"And kneeling on the flint stones of the Valley of Desolation he saw a young man who was naked and weeping" (3, 314) – *«І, стоячи на крем'яному камінні в Долині Скорботи, він побачив юнака, що був нагий і плакав» (2)*.

Ще однією загадкою стала біблема-формула *a just man*, яку Оляна Рута хибно потрактувала як *just a man* і відтак, змінивши значення вислову, дезорієнтувала свого читача:

"I do not wonder that your sorrow is so great, for surely He was a just man" (3, 314) – *«Я не дивуюся, що твій смуток такий великий, адже Він був усього лише людиною» (2)*.

Український переклад звучить дещо нелогічно. У Біблії читаємо: *"For there is not a just man upon*

earth, that doeth good, and sinneth not" (18, Eccles. 7:20). В українському варіанті: «Нема на світі такого **праведного чоловіка**, щоб чинив добро ніколи не грішивши» (10, Еклез.7:20). Очевидно біблема *праведний чоловік* у перекладі адекватніше б відтворила оригінал.

Побіжно зауважимо, що виникає деякий смисловий дисонанс, якщо звернути увагу на форми дієслова в оригіналі і перекладі, особливо в останньому абзаці, що містить кульмінацію і розв'язку. Перелічуючи усі свої діяння герой послуговується доконаними формами, в той час як в перекладі маємо недоконані, що нівелює ефект результативності, так відчутний в оригіналі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Попри певні відхилення, переклад Оляни Руги головно відтворює поетично-філософську концепцію автора, багаторівневу семантику його тексту, що базується на численних зв'язках із прототекстом – Біблією. Збереження у перекладі формальних характеристик біблійної поезики (зокрема паралелізму) безумовно належить до здобутків перекладача. Відтворюючи біблеми-образи

і біблеми-символи, Оляна Руга використовує класичні трансформації, як от: звуження значення, описовий переклад, використання повного еквівалента. Подекуди спостерігаємо заміну інтертекстуального відповідника нейтральним. Услід за автором оригіналу перекладачка застосовує цитування. Біблеми загалом відтворено адекватно з урахуванням особливостей цільового читача.

Однак слід зазначити, що перекладачці не завжди вдається передати інтертекстуальність оригіналу. Елементи надінтерпретації, нехтування часовими формами призводять до прагматичних девіацій у перекладі в порівнянні з оригіналом, що може перешкодити читачеві адекватно розкодувати авторський задум.

Подальшу перспективу дослідження вбачаємо у вивченні сучасних множинних перекладів Вайльдових творів. На особливу увагу заслуговують, зокрема, вторинні/опосередковані переклади. Такі розвідки, проведені з позицій сучасної критики перекладу та досліджень перекладацького плагіату дадуть цікавий матеріал для загальної теорії перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Библиейский словарь / сост. Э. Нюстрем; пер. со швед. под ред. И. С. Свенсона. Санкт-Петербург : Логос, 1995. 517 с.
2. Грабовецька О. Практикум з лінгвостилістичного та перекладознавчого аналізу (на матеріалі п'єси Оскара Вайльда „The Importance of Being Earnest” та її українського перекладу) : навч. посіб. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. 144 с.
3. Грабовецька О. Як важливо бути точним: до питання про труднощі перекладу драматичних творів (на матеріалі українського перекладу п'єси О. Вайльда «The importance of being earnest» – «Як важливо бути поважним» у перекладі Р. Доценка). *Теорія та практика перекладу: наук. зап. ф-ту романо-германської філології*. Дрогобич : ДДПУ ім. І. Франка, 2008. Т. I. С. 22–33.
4. Деркач Г. С. Творчість Оскара Вайльда в літературно-критичних (англійському, українському та російському) дискурсах: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Тернопіль, 2012. 19 с.
5. Дзера О. В. Біблійна інтертекстуальність і переклад: англо-український контекст : монографія. Львів : Львів. нац ун-т імені Івана Франка, 2017. 490 с.
6. Дзера О. В. Соціокультурні та лінгвокогнітивні виміри біблійного інтертексту в просторі сучасного перекладознавства : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.16. Київ, 2018. 36 с.
7. Доценка Р. І. Оскар Вайльд в тіні та світлі парадоксів. *Критика. Літературознавство. Вибране*. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. С. 467–486.
8. Колмикова О. О. Естетичні принципи літературної критики О. Вайльда та М. Кузьміна : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05. Дніпропетровськ, 2013. 20 с.
10. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / пер. П. Куліш, І. Левицький та І. Пулюй. Київ : Укр. Біблійне Товариство, 2003. 1114 с.
11. Соколянський М. Незнаний Оскар Уайльд. *Всесвіт*. 1998. № 7. С. 137–139.
12. Стріха М. В. Оскар Вайльд – естет і страдник. *Улюблені англійські вірші та навколо них* / пер. і упор. М. Стріха. Київ : Факт, 2003. С. 139–143.
13. Стріха М. Оскар Вайльд на тлі українських сюжетів. *Всесвіт*. 2007. № 3–4. С. 139–143.
14. Федоренко І. Оскар Уайльд (огляд літературної творчості). *ЛНВ*. 1923. Т. 80. Кн. 8. С. 339–345. Кн. 9. С. 43–55.
15. Чужомовне письменство на сторінках західноукраїнської періодики (1914 – 1939) : бібліогр. покажч. / за заг. ред. О. Лучук, Т. Лучука; наук. ред., авт. передм. Р. Зорівчак; редкол. : Б. Якимович та ін. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 194 с.
16. Ellman R. Oscar Wilde. New York : Vintage Books, 1988. 736 p.
17. Fort A., Kates H. Minute History of the Drama from Its Earliest Beginnings to the Present Day. New York : Grosset & Dunlap, 1935. 143 p.
18. The Holy Bible (the King James Version). London : Trinitarian Bible Soc., s. a., 1152 p.
19. The New shorter Oxford English Dictionary. On historical principles : in 2 vols. / ed. by L. Brown. Oxford: Clarendon Press, 1993. Vol. 1. 1876 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Уайлд О. Сфінкс без тайни і інші вибрані оповідання / пер. з англ. О. Маковскої. Львів : 1915. 64 с.
2. Уайльд О. Взірець / пер. з англ. Оляни Руті. *Vsesvit*. № 7. 1998. С. 151.
3. Wilde O. Complete Illustrated Works. London : CRW Publishing Limited, 2010. 706 p.

REFERENCES

1. Nustrem, E. (Ed.). (1995). Biblejskij slovar' [Bible Dictionary: Encyclopedic Dictionary] / per. so shved. pod red. I. S. Svensona. Sankt-Peterburg : Logos [in Russian].
2. Hrabovetska, O. (2014). Praktykum z linhvostylistychnoho ta perekladoznavchoho analizu (na materialy piesy Oskara Vailda «The Importance of Being Earnest» ta yii ukrainskoho perekladu) : navch. posib. [Practice book in Stylistic and Translation Studies Analysis (as based on Oscar Wilde play "The Importance of Being Earnest" and its Ukrainian translation)]. Lviv : LNU im. Ivana Franka [in English].
3. Hrabovetska, O. (2008). Yak vazhlyvo buty tochnym: do pytannia pro trudnoshchi perekladu dramatychnykh tvoriv (na materialy ukrainskoho perekladu piesy O. Vailda «The importance of being earnest» – «Yak vazhlyvo buty povazhnyym» u perekladі R. Dotsenka). *Teoriia ta praktyka perekladu: nauk. zap. f-tu romano-hermanskoj filolohii*. [The importance of being accurate: the issues of translating plays (as based on the Ukrainian translation of O. Wilde's play "The importance of being earnest" – "Yak vazhlyvo buty povazhnyym" by P. Dotsenko)] Drohobych : DDPU im. I. Franka, 2008. (I), 22-33 [in Ukrainian].
4. Derkach, H. (2012). Tvorchist Oskara Vailda v literaturno-krytychnykh (anhliiskomu, ukrainskomu ta rosiiskomu) dyskursakh: avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.05. [The works of Oscar Wilde in the literary critical (the English, the Ukrainian and the Russian) Discourses: dissertation summary for the scholarly Degree of Candidate of Philology in speciality 10.01.05]. Ternopil [in Ukrainian].
5. Dzera, O. (2017). Bibliina intertekstualnist i pereklad: anhlo-ukrainskyi kontekst : monohrafiia [Biblical intertextuality and translation: English and Ukrainian context]. Lviv : LNU im. Ivana Franka [in Ukrainian].
6. Dzera, O. (2018). Sotsiokulturni ta linhvokohnityvni vymiry bibliinoho intertekstu v prostori suchasnoho perekladoznavstva : avtoref. dys. ... dokt. filol. nauk : 10.02.16. [Socio-cultural and linguo-cognitive dimensions of the biblical intertext within the space of modern translation studies: dissertation summary for the scholarly Degree of Doctor of Philology in speciality 10.02.16.]. Kyiv [in Ukrainian].
7. Dotsenko, R. (2013). Oskar Vaild v tini ta svitli paradoksyv [Oscar Wilde in the shadow and lights of paradoxes] / R.I. Dotsenko. *Krytyka. Literaturoznavstvo. Vybране*. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan, 467–486 [in Ukrainian].
8. Kolmykova O. (2013). Estetychni pryntsyipy literaturnoi krytyky O. Vailda ta M. Kuzmina. avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.01.05. [Aesthetic principles o literary critique by Oscar Wilde and M. Kuzmin. dissertation summary for the scholarly Degree of Candidate of Philology in speciality 10.01.05] Dnipropetrovsk, [in Ukrainian].
10. Sviate Pysmo Staroho ta Novoho Zavitu (2003). [The Holy Scripture of New and Old Testament] / per. P. Kulish, I. Levytskyi ta I. Puliuii.. Kyiv : Ukr. Bibliine Tovarystvo. [in Ukrainian].
11. Sokolianskyi, M. (1998). Neznanyi Oskar Uaild. [Unknown Oscar Wilde]. *Vsesvit*. (7). 137-139 [in Ukrainian].
12. Strikha, M. (2003). Oskar Vaild – estet i stradnyk [Oscar Wilde – aesthete and sufferer]. *Uliubleni anhliiski virshi ta navkolo nykh*. Kyiv / per. i upor. M. Strikha. Kyiv : Fakt, 139–143 [in Ukrainian].
13. Strikha, M. (2007). Oskar Vaild na tli ukrainskykh siuzhetiv [Oscar Wilde in the context of Ukrainian literary plots]. *Vsesvit*. (3–4). 39–143. [in Ukrainian].
14. Fedorenko, I. (1923). Oskar Uaild (ohliad literaturnoi tvorchosty). *LNV*. 80(8). 339–345. (9). 43-55. [in Ukrainian].
15. Luchuk, O., Luchuk, T. (Ed.). (2003). Chuzhomovne pysmenstvo na storinkakh zakhidnoukrainskoi periodyky (1914–1939) [Foreign writers in the periodicals of Western Ukraine (1914 – 1939)] : bibliohr. pokazhch. / za zah. red.; nauk. red., avt. peredm. R. Zorivchak ; redkol. : B. Yakymovych ta in. Lviv: LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].
16. Ellman R. (1988). Oscar Wilde. New York : Vintage Books.
17. Fort A., Kates H. (1935). Minute History of the Drama from Its Earliest Beginnings to the Present Day. New York : Grosset & Dunlap.
18. The Holy Bible (the King James Version). (s. a.) London : Trinitarian Bible Soc.
19. Brown, L. (Ed.). (1993). *The New shorter Oxford English Dictionary. On historical principles* : in 2 vols. Oxford: Clarendon Press, (1).

1. Uaild O. (1915). Sfinks bez tainy i ynshi vybrani opovidannia [The Sphinx without a secret] / per. z anhli. O. Makovskoi. Lviv : Nova kulyura. [in Ukrainian].
2. Uaild, O. (1998). Vzirets [The Model] / per. z anhli. Oliany Ruty. *Vsesvit*. (7). 151. [in Ukrainian].
3. Wilde, O. (2010). Complete Illustrated Works. London : CRW Publishing Limited.

RECREATION OF BIBLICAL INTERTEXTUALITY OF POEM IN PROSE "THE MASTER" BY OSCAR WILDE IN UKRAINIAN TRANSLATION

Hrabovetska Olha Serhiivna

*PhD (Linguistics), Associate Professor,
Associate Professor of Hryhoriy Kochur Department of Translation Studies
and Contrastive Linguistics
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska St., Lviv, Ukraine*

The paper attempts to research the ways of recreating biblical intertextuality actualized on phonetic, lexical, grammatical, structural and compositional levels.

The research is based on approaches to biblical intertextuality developed by O. Dzera who introduced the notion of bibleme – a sign of biblical intertext limited to authors' idiolects.

Taken for the analysis the miniature "The Master" from the cycle "Poems in Prose" by Oscar Wilde (in the original and its Ukrainian translation by Oliana Ruta) is characterized with powerful explicit and implicit biblical intertextuality. The research focuses on synsemantic biblemes reflecting formal characteristics of the Bible poeticity and autosemantic biblemes (biblical formulas, images and symbols).

The author of the article outlines the history of the reception of Wilde's poetic cycle in the Ukrainian literary polysystem. She also provides brief information on translation studies researches of Oscar Wilde's literary legacy.

To achieve the goal, the author identifies original biblemes, defines their biblical proto-texts and finds their correspondences in the receiving culture, contrasts semiotic and cognitive status of source and target biblemes, analyses the level of their recognizability for a Ukrainian reader and eventually provides insights into reproducing biblemes in translation. The study proves the high level of adequacy. The translator applies the techniques of concretization, descriptive paraphrase, neutralization, full equivalent, quotation. However, Oliana Ruta does not always succeed in recreating intertextual relations. Overinterpretation, literal translation, neglect of original tense forms cause changes in the pragmatic load of the translation and eventually may prevent target readers from decoding author's message.

The article offers some prospects for further discussion. It would be particularly interesting to research multiple retranslations of O. Wilde's works with regard to translation plagiarism.

Key words: *intertextuality, bibleme, translation studies analysis, translation transformations, equivalence, reception, target culture.*

УДК 821.161.2-31В.Яворівський

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-7>

ART-ТЕХНІКА КАТЕРИНИ БІЛОКУР: ПИСАТИ, ЩОБ ПАМ'ЯТАТИ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ В. ЯВОРІВСЬКОГО «АВТОПОРТРЕТ З УЯВИ»)

Грищенко Олександр Володимирович

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри журналістики

Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика

вул. Котельна, 2, Миколаїв, Україна

У статті йдеться про художню специфіку мистецтва у романі «Автопортрет з уяви» В. Яворівського. Головний акцент зроблено на дослідженні екфразису як міжвидового зв'язку розвитку культури. Іншими словами, коли один вид мистецтва передає специфіку іншого.

Матеріалом і об'єктом авторської концепції у романі постають самотні картини відомої української художниці, представниці наївного мистецтва Катерини Білокур. Автор написав не біографічний роман, а романізований, інтерпретуючи фрагменти з життя художниці.

Роман побудовано на психологічній функції, коли в центрі уваги перебувають різні сімейні драматичні історії. В. Яворівський презентує модель культурної пам'яті, частіше родинної, невербальною репрезентацією. Основними засобами такої комунікації, коли автор намагається вплинути на читача, є експресивне зображення художнього тексту. Головним інструментарієм постає художнє конструювання дійсності через мистецтво та окремі мистецькі деталі. Для головної героїні роману важливим постає моделювання контакту очей та міжособистісного простору. Очі – центральна деталь усіх полотен Катерини Білокур. Їхнє зображення – це окремих сюжет, що навантажує текст роману новими смислами та значеннями.

Роман «Автопортрет з уяви» про культурний спадок українців та осмислення цього спадку в незалежній Україні. На прикладі однієї долі автор відтворив історію талановитих українців ХХ століття із їхніми культурними цінностями та власними надбаннями.

Ключові слова: автопортрет, деталь, екфразис, живопис, інтерпретація, культурна пам'ять, мистецтво, пам'ять, родинна пам'ять.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У сучасній гуманітаристиці синтез літератури і мистецтва є нерозривним та цілісним компонентом, що, як правило, моделює абсолютно нові конотації ідейно-естетичної діяльності. Генетична спорідненість «літературного живопису» у теоретико-методологічних працях уже означена різними красномовними порівняннями. Це різноманіття естетичних дій суспільства «загальної тканини», що створюється зібранням знакових творів людини (І. Крамський), це і «спільний мішок» (Р. Поповський), або «близнюки, що обнімаються» (В. Стасов), як основа спільного співіснування тощо.

У світовій класичній літературі практика словесних формул або вираження специфічної метамови у художньому тексті для маркування зображення, чи екфразису, представлено в різних епохах та жанрах. У літературі ХХІ ст. словесне вираження візуальної образності має місце у романах Т. Шевальє («Дівчина з перловою сережкою», 1999), Ф. Андахазі («Фламандський секрет», 2003), Д. Брауна («Код да Вінчі», 2003, «Джерело», 2017), Ж. де Кортанза («Індіго», 2009), Д. Тартт («Щиголь», 2013), З. Мілошев-

ського («Безцінний», 2013) та ін. В українській літературі ідейно-естетичний зміст малярства, живопису, музики, архітектури тощо, як репродукції твору в літературі, розробляли митці різних поколінь: Т. Шевченко, Леся Українка, О. Кобилянська, М. Бажан, В. Домонтович, М. Зеров, М. Рильський, П. Загребельний, Р. Іваничук, О. Забужко, Т. Прохасько, О. Ільченко та ін.

Роман «Автопортрет з уяви» сучасного українського письменника Володимира Яворівського присвячений художниці з народу. Події роману розвиваються за двома сюжетними лініями: простір рідний (свій) та чужий. Причому перший із них не приймає мистецтва героїні, а другий, навпаки, робить популярною та відомою за межами її комфортного простору. Таких парадоксів багато в українській культурі. В. Яворівський, та інші діячі мистецтва, намагається заповнити ті прогалини з ушанування імені художниці, яких припустилися за радянських часів. Тому спроба оживити в пам'яті сучасників ім'я Катерини Білокур, життя якої ілюструє не лише становлення її як мисткині, а й, у ширшому контексті, життя українського народу, який вів активну боротьбу за свою свободу, є питанням актуальним і доцільним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість В. Яворівського в українській літера-

© Грищенко О. В. Art-техніка Катерини Білокур: писати, щоб пам'ятати (на матеріалі роману В. Яворівського «Автопортрет з уяви»)

турі визнана романтично-поетичною, химерно-уявною, бароковою, історичною. У різний час до осмислення поезики та проблематики творчості письменника зверталися Я. Голобородько (художнє моделювання часопростору оповідань та новелістики митця), О. Двудичанська (місто та міський простір), Г. Ключек (стильова манера новелістики та романістики), І. Онікієнко (чорнобильський текст та апокаліптична свідомість), І. Сухенко (екокритичний наратив в аспекті впливу на формування екологічної свідомості українців) та ін.

У творчості В. Яворієвського знаходимо екфразис, де презентовано модель культурної пам'яті, частіше родинної, а також вираження емоцій та почуттів через живопис як засобу вираження свого світу.

На теоретичному та практичному аспектах в українському літературознавстві поезику екфразису розглядали: Н. Білик, Т. Бовсунівська, Г. Варнацька, І. Вежневець, Т. Луньова, Н. Мочернюк, О. Нагачевська, Є. Фесенко, Я. Юхимук та ін. Теорію екфразису в зарубіжних наукових студіях висвітлюють F. J. D'Angelo, C. Cariboni Killander, K. Klüver, V. Cunningham, J. Heffernan, E. Kimberley, L. Lutas, W. J. T. Mitchell, A. Strukelj, T. Yacobi та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Мета наукового дослідження – розглянути способи художнього творення екфразису в романі «Автопортрет з уяви» В. Яворієвського, а також визначити основні ролі та значення екфрастичного матеріалу.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання роботи: дослідити специфіку художньої репрезентації живопису в романі «Автопортрет з уяви» В. Яворієвського; проаналізувати деталі живописного екфразису, що вказують на зв'язок із родинною пам'яттю; охарактеризувати центральні жіночі образи роману у зв'язках із живописом Катерини Білокур.

Виклад основного матеріалу. Розкішне перевидання роману «Автопортрет з уяви» (Брайт Стар Паблішинг, 2018) знаменує повернення письменника в українську літературу після довготривалої паузи. Це початок нового періоду творчості автора. На XXV Book Forum у Львові В. Яворієвський анонсував про появу історичної романістики княжого періоду: один роман про славетну жінку української історії – княгиню Ольгу («У мене вечеряв Ісус», Брайт Стар Паблішинг, 2019), інший – про гетьмана Івана Мазепу. Почасті «Автопортрет з уяви» також має риси історичного роману, бо окремим сюжетом тут постає історія українців в умовах Голодомору та двох світових війн. Однак про жанрову своєрідність роману доцільно говорити в окремих дослідженнях.

«Автопортрет з уяви» – це романізована біографія про Катерину Білокур. У національно-культурному просторі вона відома як Народна

художниця України та Заслужений діяч мистецтв, творчість якої відносять до представників наївного мистецтва. Попри заборону батьків та плітки односельчан, які не підтримували її мистецтва, не розуміючи захоплення малюванням, Катерина займається живописом потай. Лише у віці сорока років про неї заговорили як про самотню мисткиню, художницю-самоучку, коли у 1940 р. у Полтаві відкрили її персональну виставку.

Відповідно до музейної документації Національного музею українського народного декоративного мистецтва, де зберігається найкраща колекція робіт К. Білокур, на виставці українського народного мистецтва у Франції 1957 р. експонувалися три картини художниці: «Берізка» (1934), «Цар-кокос» (1947), «На полтавській землі» [джерело: особисте листування з музеєм]. Тоді роботи К. Білокур отримали схвальні відгуки від великого митця П. Пікассо, який порівняв її творчість із французькою художницею наївного мистецтва Серафіною Луї.

«Автопортрет з уяви» – роман про українську культуру та культурний спадок, який має бути оціненим та пошанованим. Культурна пам'ять тут відіграє одну зі значущих ролей як взаємодії сучасного з минулим. У випадку втрати спільного знання, ми втрачимо зв'язок між епохами та поколіннями.

Образ Катерини Білокур у романі В. Яворієвського – це образ першої квітки України, яка вміла бачити деталі ботанічного світу у виключно тендітному ракурсі та цілковитій барвистості. Вона відчувала природу по-своєму, проводячи із нею власний ритуал знайомства: «Вона заплочить очі й побачить перед собою кожну жилочку на пелюстці, внутрішнє світло кольорів, тихе перетікання соку від кореня до молочної зернинки в густому стільнику соняшникового лица, крутого, басковитого вигину шиї, пругких м'язів кожного листка, відчує під пучками колючкуватий пушок стовбура та ніжний оксамит язичка пелюстки, який усім нам здається жовтим, а її око назбирує в цьому кольорі аж одинадцять відтінків» [4, 8]. Принагідно важливо, що саме на такому витонченому деталізованому способі зображення світу картин героїні зверне увагу один із провідних живописців світу.

Декоративний ансамбль флористики на зображуваних картинах прочитується у романі як національна самотність, що не полегшується лише осмисленням, а й має для кожного окремий символічний підтекст. Скажімо, прискіпчиві очі Пікассо вгледіли в полотнах богданівської художниці колись пережиту історію щасливого дитинства. Споглядаючи їх, іспано-французький художник поринув у час, коли життя було безтурботним, радісним та яскравим. «Пабло замовк, бо навіть крізь цупку полотнину на нього дивилися квіти його дитинства. Дивилися очима бабусі, очима тихих, у м'якому молочному тумані вечорів, очима забутих казок і давно забутих ним

радостей, таких чистих і благословених радостей, які випадають людині лише раз на все життя. Їх може подарувати лише батьківщина й дитинство, а ще точніше – батьківщина в дитинстві» [4, 277–278] або «Заплющив очі. Але перед його взором усе одно стояли квіти, виплекані південним сонцем і чистою та буйною фантазією художниці. Такими бачилися йому квіти лише в дитинстві. На теплих пагорбах рідної Іспанії. Тільки в дитинстві їх можна побачити такими радісними і здивованими очима» [4, 248–249]. Розкриваючи зміст полотна, герой реконструює своє минуле, долає «дистанцію у просторі» (А. Бергсон), виявляючи тим самим ностальгію за дитячими роками. Відтак, живописна екфраза функціонує приємним культурним тригером, та нагадує реципієнту його власну ідентичність.

Художні роботи головної героїні актуалізують її рідний край. «Полотно, на якому вони намальовані, зіткнуло з льону, що виріс на богданівській землі, фарби – з олії цього льону, рамця – із берези, що виросла в березі на Загреблі, а намальовала їх жінка, котра без богданівської землі була б хіба що перекотиполем» [4, 248]. Будова полотна дає уявлення про топографічний простір художниці. Їхнє призначення – викликати емоції і захоплення, вражати своїм складом, фарби – кольором та тональністю, рами – матеріалом, із якого вони зроблені.

Катерина у романі Яворівського самокритична, загадкова, таємнича, почасти і містична. Пишучи свої картини, вона детально опрацьовує кожний клаптик зображення, наділяючи його, скажімо, «воскресаючою» силою. Це можуть бути символічні речі, що реставрують пам'ять загиблих, або конкретна місцевість, що прочитується як місце-пам'яті, чи квіти, що характеризують натуру людини. «Змалювала колгоспне поле, оте, біля Сльози Чураївни, яке найбільше любили її Івани, змалювала трактора, що оре їхнє поле, а в тому тракторцеві – ніби вони обидва, Маріїні Івани ... тракторець чуднуватий, бо таким його запам'ятала Марія, а поля їй більше не треба (хоч вона обробляє всі лани, які є в нашому колгоспі), найрідніший для неї той шматочок лану, на якому є Іванів трактор» [4, 127]. Зображуване на картині може виконувати конструктивну роль, що, за Р. Ингарденом, «підтримує їхнє існування» [3, 305]. Художниця вихоплює ті образи, які дуже близькі замовниці полотна. Гармонія поля та квітів відтворюють щасливий світ, у якому колись жила Марія. На тлі такої ідилії присутність трактора, як символу пам'яті про загиблого на війні чоловіка та сина, є вкрай важливим. Підсилюють значення травмованої пам'яті полотно і рубець на ньому, бо «полотно було покряне на сорочку [Івану – О. Г.], а не для малювання» [4, 128].

Над своєю роботою героїня працює довгих п'ять років, художньо реконструюючи присутність Маріїних рідних, які загинули. Від першого споглядання на таке мистецтво емоційний

настрій жінки-вдови викликає у неї умиротвореність, а далі – бадьорість до життя. «Коли бачу: стоїть Марія біля моєї картини, стоїть і кінчиком хустинки витирає очі. І усміхається, наче десь на шляху побачила своїх обох Іванів, які повертаються до неї з війни. Довго ще так стояла, як заворожена, стріпувала руками» [4, 128]. Вдовольнившись потребою споглядання, фільтри сприйняття дійсності гіперактивізувалися щоденною працею в полі, безперервною допомогою сусідам чи насаджуванням рослин деінде. Написана картина набуває символічного значення, бо обтяжена індивідуальним спогадом. Її художня композиція в очах спостерігачки перетворюється на «дзеркало культурного позасвідомого» (А. Ассман). Завдяки екфразі, зображувані образи наповнюються значеннями, і закарбовуються в пам'яті, або, інакше кажучи, картина та її образи психологічно впливають на споглядачку. Під цим поглядом у суб'єкта може розвинутихся лихоманка фантазій, альтернативний світ або запаморочливий транс позасвідомої родинної пам'яті. Аналізуючи творчість американського письменника М. Доті, Е. Кімберлі звертає увагу на ілюзорних можливостях екфразису та як такого, що визначає людську поведінку. «Процес конструкції та реконструкції ілюзії – фундаментальна частина того, як ми визначаємо власну ідентичність» [5]. В оточенні живопису реципієнт перебуває в ілюзорному просторі. Закриваючи очі, він уявляє втрачену або невідому реальність. Теорія репрезентації та ілюзії в написаній картині для Марії, фактично, це «відновлена реальність», хоча і є «неминучою брехнею» [5, 140].

З особливою присклиплистю героїня-художниця ставить до зображення очей. У портретах односельчан та автопортреті, очі – це центральна деталь картин. Вони бачили біль, страждання, сум, подеколи і радість, тому віддзеркалюють історію життя звичайних жінок, такими справжніми, що возвеличує їх у очах глядачів.

Аналізуючи «Таємну вечерю» Леонардо да Вінчі, Р. Ингарден говорить про наявність у картині видатного італійського митця конкретної життєвої ситуації. Тобто, зображуване може лише відтворювати подію, але не бути нею. Воно лише віддзеркалює минувшину та презентує тим самим абсолютно інший простір. Зрине відтворення полотна, як чогось ідентичного по своїй суті та особливостях, принципово, за польським філософом, трансцендентне. Тематика картин Катерини, їхня естетична вартість, ідеалізм, максимальне наближення до світу природу та його інтуїтивне осягнення закономірно можуть вважатися трансцендентальними. «Літературну тему картини» (Р. Ингарден), як пережиток життєво-предметної ситуації, у романі «Автопортрет з уяви» В. Яворівський обіграє по-своєму, додаючи вимисел та фантазію, що почасти не має нічого спільного із біографією відомої українки.

Портрет Тетяни Бахмачки у романі відображає сюжет її особистого життя із Никоном. Для героїні-художниці постає важке завдання: не так написати портрет колгоспниці, як майстерно зобразити таємницю її шлюбного життя. Неодноразово звертаючись до незавершеної роботи, Катерина щоразу самокритично ставиться до свого результату. Зображуваний образ на полотні має відображати не жінку-селянку із сумними очима, а «красиві, з незворушним відблиском, яким наділені лише жінки горді, з таким почуттям власної гідності, яке не здатні затуркати ні великі трагедії, ні підступна віхола клопотів самотньої селянки» [4, 164]. У своїх полотнах художниця бачить образ сильної та гордої жінки. Катерина Білокур не була феміністкою, проте, такими, почасти, вбачала жінок на своїх полотнах.

Живописний образ Тетяни має відтворювати Іншу жінку, таємничу. Художниця розуміє, що для досягнення такого ефекту, репрезентації таїни на полотні, має існувати не менш утаємничене місце для малювання. Світ Катерини Білокур, де вона почувається вільною, натхненною, справжньою – це світ природи, її ідеальне місце для творчості. Лише на тлі синіх озер, густого гаю, заростях папороті внутрішній світ художниці наповнюється барвами, завзяттям, піднесенням до естетичного. «Вона вслухалася в тихе жебоніння вітру в молодому березовому листі, у висвист пташиних крил, у лунке, пришвидшене биття свого серця, що вилунювало не лише в грудях, а, здавалося, і в надрах молодої весняної землі під папороттю. Її гінке, хоч і виснажене недоїдання та важкою роботою дівоче тіло наче наповнювалося снагою пробудженої, захмелілої від тепла й сонця землі, наповнювалося нею по вінця й аж бриніло відчуттям сили, здоров'я та молодості» [4, 167]. Наявність у романі імпресіоністичних мотивів не лише пробуджує у героїні бажання творити, а й функціонує тлом як творчої майстерні, як найбільшого захоплення свого життя.

Наявність у романі живописного екфразису, історій створення картин розкривають образ Катерини Білокур більш глибоко, як ліричну жінку своєї доби. Не випадково художниця малювала лише жінок, відчуваючи їхній біль чи втрати. Мисткиня пропускала через себе історії життя тих, кого малювала, і лише згодом бралася до роботи. Портрет Тетяни – це постісторія однієї нереалізованої родини, яка не змогла знайти сімейного щастя. Лише через майстерно пророблену деталь очей, художниця натякає про жіночий трагізм. Якщо художник епохи Відродження Леонардо да Вінчі у портреті Джокондо зображає загадкову усмішку, то К. Білокур обирає очі, як дзеркало відображення не надто щасливого життя.

Сюжет роману побудовано навколо автопортрету К. Білокур, що схематично моделюється в уяві нараторки. Сила уявної картинки, що може відсилати до стану афекту, приховує минуле і сучасне. У своєму уявному автопортреті Кате-

рина згадує власну історію життя та драми односельчан. Відтак, заплановане індивідуальне полотно набуває рис колективного, у якому зображено символічну значущість цілої епохи народу. А. Ассман зазначає про структуру подвійної інтермедійності [1, 234], коли письмо, з однієї сторони, інтерпретується як безпосередня еманация духу, а зображення, з іншої, – відкладення позасвідомого. Дві технології спогаду, за німецьким культурологом, постійно коливаються між шарами свідомого і несвідомого. Таким чином, неконтрольоване зображення, – рухома картинка автопортрету героїні, що постійно змінюється або доповнюється в сюжеті роману, – перетворює метафору пам'яті на «провідного носія культурного позасвідомого» (А. Ассман).

Уявний автопортрет виринає з пам'яті Катерини схематично, окремими пазлами, які треба зібрати до купи. Дається взнаки і травматичний досвід героїні, який пояснює її нерішучість. «Її життя – то частка цілого століття, яке пройшло не лише перед її очима, а й крізь неї саму. ... Вона не раз думала: а чи зголосився би хтось із попередніх чи наступних століть пережити аж три війни (з них дві – світові, у які втягнуто було мало не все людство, які вимолотили мільйони життів і зупинили світ у його розвику)? А вона ж пережила їх. ... Отож багато в тобі, Катерино, від твого часу. Багато» [4, 58]. Без мовної обробки, без проговорення трагедії стає зрозуміла увага героїні до самого автопортрету, як метафори закоріненої пам'яті. Як і у фотографії, у зображенні відкладаються образи пережитого.

Уявний образ полотна конкретизує рівень репрезентації свого часу. У конструkcії уявного жіночого образу, у детально продуманих очах Катерина відтворює окремий Всесвіт: світ флористики, родинної та травматичної пам'яті, власні перемоги та втрати. Уявне полотно, крім як жіночого, сприймається і як історичне із казково-фантастичним елементом. Порівнюючи себе із осіннім сумним деревом, героїня розмірковує про миті щастя, про втрати і повернення, зрештою, і про сенс людського життя, натякаючи і про власну трагедію кохання. «Хіба ж я – не сумне осіннє дерево, на яке пташка сідає ... Лише восени вона відчуває, яке ж до судоми рідне їй оце дерево, що його треба залишати. Залишати, щоб ізнову повернутися до нього. ... Отож, Катерино, ти – саме таке осіннє дерево, що вирросло на цій землі, що вибувало з пристрасті цієї землі. Дерево з глухої осені. Лиш під корою твоєї куфайки все іще шаленіє твоє ненаситне серце» [4, 269]. Найглибші потрясіння в уявному автопортреті, або циклічні переродження людських історій, перегукуються із накопиченням досвіду життя. Значення екфразису тут набуває ширших можливостей, що може функціонувати і як архів чи колективний накопичувач знань, що за А. Ассман, набуває конотацій «інформаційного запасу», «контролю пам'яті» або «свідчення минулого».

Головний мистецький витвір героїні можна розглядати і на рівні ремінісценцій. У романі присутні уявні образи Марусі Чурай, наречені Шевченка, бабуся героїні, у які Катерина подумки перевтілюється, або з якими періодично спілкується. Уявний образ Шевченка у романі – центральний, який піднесено до найвищих щабель ступенів розвитку культури. Катерина постійно спілкується із поетом, намагаючись наблизитися до митця своїм мистецтвом. Для героїні Шевченко – первозданний культурний образ, «натхненник її творчості, ідеал чоловіка» [2, 176], де відчувається кохання дещо хиמרного змісту. Всупереч Шевченковим коханкам, Катерина малює себе для Нього такою, «якою уявляла його жіночий ідеал» [4, 208], тож «не відступиться вона і від цього принципу і в останньому автопортреті» [4, 209].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, «Автопортрет з уяви» В. Яворівського – це роман про життя однієї мистецької долі, яка всупереч суб'єктивній критиці дося-

гає свого апогею серед мистецького життя. У картинах Катерини Білокур задіяно код української ментальності, історії, культурних практик пам'яті, а сам автопортрет нараторки – це мистецький твір, або «дім прекрасного» (В. Пейтер), у якому віддзеркалюється архів пам'яті суспільства, видатних мистецьких творів чи самих митців. Про національні архетипи, українську ментальність, ідентичність можна говорити у подальших наукових розвідках.

Живопис у романі створює авторську картину світу. Уявний автопортрет – це «живий портрет», який відображає внутрішній світ художниці та її епоху. Це ціла система сенсів, що пов'язана із культурними, онтологічними та естетичними проблемами суспільства. Особливої виразності тут набуває memory studies як маркер культурного об'єкту, що передає сучасному поколінню знання про минуле. Також важливими у романі є поняття колективної та індивідуальної пам'яті, що можуть бути проаналізовані із залученням психоаналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті / пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. Київ : Ніка-Центр, 2012. 440 с.
2. Двulichанська О. Володимир Яворівський. Історія української літератури: ХХ – поч. ХХІ ст. : навч. посіб. : у 3 т. / за ред. В. І. Кузьміна. Київ : Академія, 2017. С. 166-187.
3. Ингарден Р. Исследования по эстетике / пер. с польск. А. Ермилова и Б. Федорова. Москва : Изд-тво Иностранной литературы, 1962. 572 с.
4. Яворівський В. Автопортрет з уяви. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2018. 296 с.
5. Kimberley E. Ekphrasis and the role of visual art in contemporary American poetry. Leicester, 2007. 250 p. URL: <https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/9042/1/2007kimberleyephd.pdf>.

REFERENCES

1. Assman, A. (2012). Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty [Spaces of memory. Forms and transformations of cultural memory]. Kyiv : Nila-Tsentr [in Ukrainian].
2. Dvulichanska, O. (2017). Volodymyr Yavorivskyi. In Kuzmin V. (Ed.), Istoriia ukrainskoi literatury [History of Ukrainian Literature]. Kyiv : Akademiia [in Ukrainian].
3. Ingarden, R. (1962). Issledovaniya po estetike [Aesthetics research]. Moskva : Izdatelstvo Inostrannoj literatury [in Russian].
4. Yavorivskyi, V. (2018). Avtoportret z uavy [Self portrait of imagination]. Kyiv : Brait Star Pabliashynh [in Ukrainian].
5. Kimberley, E. (2007). [Екфразис і роль візуального мистецтва в сучасній американській поезії]. Leicester, 2007. URL: <https://lra.le.ac.uk/bitstream/2381/9042/1/2007kimberleyephd.pdf>.

**ART-TECHNOLOGY OF KATERYNA BILOKUR:
WRITING TO REMEMBER (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL
V. YAVORIVSKY "SELF-PORTRAIT FROM IMAGINATION")**

Hryshchenko Olexandr Volodymyrovych

*Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Journalism
Pylyp Orlyk International Classical University
str. Kotelna, 2, Mykolaiv, Ukraine*

In the article it is spoken about the artistic specifics of art in the novel "Self-portrait from imagination" by V. Yavorivsky. The main accent is on research of ekphrasis as an interspecific connection of cultural development. In other words, when one type of art conveys the specifics of another.

Material and object of the author's concept in the novel are appearing the original paintings by the famous Ukrainian artist, representative of the naive art of Kateryna Bilokur. The author wrote not a biographical novel, but a Romanizing one, interpreting fragments from the life of the artist.

The novel is built on a psychological function, when the focus is on various family dramatic stories. Yavorivsky represents a model of cultural memory, more often a family, non-verbal representation. The main means of such communication, when the author tries to influence the reader, is an expressive image of an artistic text. The main tools arise artistic construction of reality through art and individual artistic details. For the main character of the novel, it is important to simulate eyes contact and interpersonal space. Eyes – the central detail of all the paintings of Kateryna Bilokur. Their images are a separate plot, loading the text of the novel with new senses and meanings.

The novel "Self-portrait from imagination" about the cultural heritage of Ukrainians and understanding this heritage in independent Ukraine. Using the example of one fate, the author recreated the history of XX cent. of talented Ukrainians with their cultural values and their own achievements.

Key words: *self-portrait, detail, ekphrasis, painting, interpretation, cultural memory, art, memory, family memory.*

УДК 81'255.2:62 (45)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-8>

ФУНКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНА АДЕКВАТНІСТЬ МАШИННОГО ПЕРЕКЛАДУ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТЕКСТІВ

Гудманян Артур Грантович

доктор філологічних наук, професор,
проректор з навчальної роботи
Національного авіаційного університету
просп. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна

Сітко Алла Василівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету
просп. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна

Струк Ірина Василівна

кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу
Національного авіаційного університету
просп. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна

Статтю присвячено оцінці якості систем машинного перекладу (СМП) *Pragma 6* та *Google Translate* письмових текстів, оскільки проблема використання систем машинного перекладу досі залишається відкритою. Це пов'язано не лише з різними поглядами перекладознавців на це питання, але й з великою кількістю чинників та нюансів, що впливають на його вирішення. Визначено основні методи оцінки якості та запропоновано підхід до оцінки електронних перекладачів з урахуванням вагомості конкретної помилки та її впливу на загальну якість перекладу.

Досліджено ефективність застосування систем машинного перекладу для підвищення продуктивності перекладацької праці в межах англо-української мовної пари. Для цього ж мовного напрямку виконано аналіз помилок машинного перекладу, встановлено можливі причини їх виникнення та подекуди запропоновано шляхи їх усунення. За нинішнього рівня машинного перекладу без участі людини обійтися неможливо, оскільки для того щоб комп'ютер зміг перекласти текст, йому потрібна допомога як передредагувальника, так і постредагувальника, який виправляє помилки і недоліки в перекладеному машиною тексті. У статті зазначається, що сучасні системи машинного перекладу не в змозі досягти семантико-синтаксичної адекватності при перекладі текстів публіцистичного стилю. При перекладі програми-перекладачі почасти спотворюють зміст оригіналу і отриманий переклад не задовольняє у повній мірі вимогам реципієнта в отриманні релевантної інформації. Детальний аналіз помилок МП надає можливість з'ясувати хибні рішення розробників та запропонувати можливі шляхи їх усунення.

Оцінка якості перекладу за допомогою сучасних систем машинного перекладу, особливо його хиб та недоліків наразі залишається одним із актуальних питань сучасної теорії перекладу. У межах англо-українського напрямку перекладу якісніший переклад виконує система "Google Translate". Найгіршим етапом роботи обох систем є автоматичний аналіз. Найбільша кількість помилок припадає на лексичний і контекстуальний рівні.

Ключові слова: машинний переклад, оцінка, система машинного перекладу, словник користувача, якість.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Характерними тенденціями розвитку сучасного суспільства є посилення процесів глобалізації та інформатизації, що призводять до збільшення й спрощення

інтернаціональних зв'язків і контактів. Останніми роками лінгвісти підійшли до усвідомлення Інтернет-простору як нової багатоаспектної галузі функціонування мови [8, 67]. Розширення глобальної мережі Інтернет надає всі умови для інтернаціонального спілкування – від традиційного листування до голосової та відеокommунікації. Єдиною перешкодою на цьому шляху залиша-

ється мовний бар'єр, подолання якого за допомогою традиційного перекладу не розв'язує проблеми повністю, оскільки обсяг перекладів у світі постійно зростає, і навіть збільшення кількості перекладачів не в змозі повністю задовольнити потреби в перекладах. Тотальна комп'ютеризація світу та гонитва за новими потужностями серед розробників, удосконалення й вихід нових версій програмних продуктів, спроби зробити програмне забезпечення максимально сумісним із низкою інших комп'ютерних засобів та програм, інші новинки та винаходи індустрії та технічного прогресу майже щодня виводять на ринок нові вироби, які мають бути описані й перекладені якомога більшою кількістю мов для донесення до кінцевого користувача і збільшення обсягів продажу.

Однією з можливостей подолання мовного бар'єру у спілкуванні є застосування систем машинного перекладу (СМП) як засобу підвищення продуктивності перекладацької праці. Але машини-перекладачі можуть бути лише підмогою в роботі фахівців різних профільів, і не можуть замінити людей-перекладачів. У першу чергу це пов'язано з тим, що в більшості випадків машинний перекладач не може здійснити повністю адекватний переклад з однієї мови на іншу і машинний переклад тексту значно поступається перекладу людиною, потребуючи подальшого опрацювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ідея машинного перекладу, тобто думка доручити машині роботу з перекладу з однієї природної мови на іншу, налічує до теперішнього часу вже близько п'ятдесяти років існування. Приблизно стільки ж років ведуться науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи з машинного (автоматичного) перекладу в багатьох країнах світу [5, 245]. Так, проблеми створення систем машинного перекладу, починаючи з 1940 року а також стандартна структура та особливості розробки сучасних систем машинного перекладу розглядаються у роботі С.В. Фролова та Д. А. Панькова [9]. Праця І. І. Ревзіна та В. Ю. Розенцвейга присвячена загальним питанням машинного перекладу [7]. У роботі Ю. М. Марчука досліджено методи моделювання СМП та подано розробку алгоритмів машинного перекладу [5]. У статті А. Л. Міщенко описується модель технічної взаємодії пам'яті перекладу, машинного перекладу та постредагування [6]. Дисертацію А. В. Бірюкова присвячено оцінці якості систем машинного перекладу в межах німецько-українського та російсько-українського мовних напрямків [2]. Проте, на нашу думку окремого дослідження потребують критерії оцінки якості машинного перекладу публіцистичних текстів в межах англо-українського перекладу.

Мета пропонованої статті полягає у вивченні ступеню адекватності машинного перекладу та розгляді механізмів, а також в узагальненні проблем, з якими стикаються системи машинного

перекладу для досягнення функціонально-прагматичної адекватності. Ця мета конкретизується в таких **завданнях**: (1) з'ясувати умови досягнення адекватності машинного перекладу; (2) виявити та описати особливості перекладу тексту публіцистичного стилю програмами-перекладачами Pragma 6 та Google Translate на основі аналізу зроблених ними перекладів тексту "EU 'to extend sanctions' against Russia by six months".

Виклад основного матеріалу дослідження.

У зв'язку з тим, що машинний переклад (МП) використовується все частіше і стає доступнішим для широких верств населення, проблема якості перекладу стає актуальнішою. Між тим, навіть самі фірми-виробники СМП відкрито заявляють, що якість машинного перекладу далека від ідеалу і лише в рідкісних випадках машинний переклад є адекватним. Проте, аналізуючи ступінь адекватності перекладу, перш за все необхідно визначити чітку кореляцію понять адекватності і еквівалентності. Отже, переклад незмінно розглядається як спосіб забезпечення спілкування між різномовними комунікантами шляхом відтворення на іншій мові повідомлення, що міститься у вихідному тексті [3, 157-163].

Порівняльне вивчення текстів оригіналу та перекладу може охоплювати різні сторони формальної та змістовної структури таких текстів. Але центральним питанням теорії перекладу залишається всебічний опис змістовних відносин між цими текстами, розкриття понять еквівалентності та адекватності перекладу. В першу чергу завдання перекладача, безсумнівно, полягає у відтворенні змісту оригіналу. Але які критерії правильності вибору мовних засобів для досягнення адекватності перекладу? Це питання вже багато років є ключовим у лінгвістиці. Так В. Н. Комісаров розглядає «еквівалентний переклад» і «адекватний переклад» як поняття неідентичні, які тісно стикаються один з одним. Еквівалентність розуміється ним як смислова спільність, що прирівнює одну до одної одиниці мови. Термін «адекватний переклад», на його думку, має більш широкий сенс і використовується як синонім «гарного» перекладу, тобто перекладу, що забезпечує необхідну повноту міжмовної комунікації в конкретних умовах [4, 112]. О. Д. Швейцер також розмежує поняття еквівалентності та адекватності, зауважуючи, про повну еквівалентність можна говорити лише за умови вичерпної передачі комунікативно-функціонального інваріанту, тобто мова йде про максимальне наближення тексту перекладу до оригіналу, за умови максимальних вимог, які висувуються до перекладу. Вимога адекватності носить оптимальний характер: переклад повинен оптимально відповідати певним комунікативним цілям та завданням [10, 201].

Поняття адекватності залишається одним із центральних у теорії і практиці перекладу. У роботах 50-х - початку 60-х років, закладені

основи сучасної теорії перекладу. Поняття адекватності базувалося на концепції перекладу як повного смислового аналога оригіналу. В рамках даної концепції адекватність перекладу зводилася до категорій семантичних (смилових) повноти і точності, доповнювалася стилістичною еквівалентністю, що включає, зокрема, принцип підпорядкування тексту перекладу функціонально-стилістичним нормам мови перекладу. Така адекватність отримала назву семантико-стилістичної [4, 114].

У 50–60-ті роки перекладацька діяльність отримала новий імпульс у сфері інформаційної практики та теорії комунікації, що сприяло формуванню концепції функціонально-прагматичної адекватності перекладу. Від функціонально-адекватного перекладу потрібна не повна і точна передача всього смислового змісту а також стилістичних особливостей оригіналу, узгоджених з функціонально-стилістичними нормами мови перекладу, але лише коректне відтворення основної комунікативної функції оригіналу, його функціональної «домінанти». Інші властивості перекладу для даного типу адекватності загалом не релевантні.

Щодо адекватності машинного перекладу, то у цьому випадку, на нашу думку, варто керуватися підходом, запропонованим О. Д. Швейцером та Л. С. Бархударовим, які акцентують увагу саме на функціонально-прагматичному аспекті даної категорії [1; 10].

До машинного перекладу, по-перше, звертаються з метою отримати найзагальнішу інформацію про першоджерело, а саме про його жанрову та тематичну співвіднесеність. Зазвичай, реципієнтами перекладу є фахівці у певній галузі, які або не володіють іноземною мовою у достатньому обсязі, або не мають часу щоб опрацювати значну кількість текстів. Як засвідчив аналіз, машинний переклад задовольняє цю вимогу у повному обсязі. У цьому випадку ми маємо стовідсоткову адекватність. Такий тип адекватності ми будемо називати жанрово-тематичною адекватністю [1, 25].

По-друге, машинний переклад потрібен, коли постає необхідність у вирішенні питання, чи є потреба у подальшому працювати з цим текстом. У цьому випадку переклад повинен відтворити основну комунікативну доміанту оригіналу, надати отримувачу більш або менш детальну інформацію про зміст повідомлення, що міститься у першоджерелі [2]. Для виявлення рівня адекватності під час аналізу перекладів актуальним буде звернути увагу на помилки, що їх зробили машинні перекладачі. Такий підхід дозволить визначити, наскільки тип помилки впливає на розуміння тексту перекладу.

По-третє, МП можуть застосовувати перекладачі у своїй професійній діяльності. Одна з головних цілей – отримання еквівалентів термінологічних складових першоджерела для подальшого

редагування усього тексту рідною мовою, що уважаємо семантико-синтаксичною адекватністю, вивчення якої потребує аналізу перекладів на рівнях мови.

Як бачимо, при виявленні ступеню адекватності машинного перекладу на першій план виходить прагматичний фактор орієнтації на реципієнта перекладу та виконання поставлених завдань. Таким чином, адекватність МП визначається нами як адекватність відтворення основної прагматичної функції оригіналу. Тому вважаємо за доцільне зупинитися на типології помилок, які допускають СМП, зокрема Google Translate і Pragma 6 та визначити рівень функціонально-прагматичної адекватності перекладів.

Проблема оцінки якості перекладів є надзвичайно актуальною. Дослідники протягом останніх кількох десятиліть намагаються запропонувати об'єктивні критерії оцінки перекладів замість суб'єктивних вражень рецензентів. Оцінка якості необхідна як в галузі бізнесу для задоволення вимог замовника перекладу, так і в навчальному процесі для перевірки вмінь і навичок студентів. Багато методів оцінки перекладів базуються на аналізі помилок. При визначенні природи перекладацьких помилок дослідники розглядають такі аспекти: (1) розмежування перекладацьких та мовних помилок; (2) створення переліку можливих перекладацьких помилок; (3) відносність природи перекладацьких помилок; (4) необхідність оцінки якості не лише на лінгвістичному, але й на прагматичному рівні [12].

Перекладацькі помилки впливають на передачу змісту тексту-оригіналу в тексті-перекладі, порушують функції перекладу, зв'язність тексту, лінгвістичні та культурно-специфічні умовності. Так, У. Беннет виокремлює чотири основних види перекладацьких помилок: (1) прагматичні, які виникають в результаті неадекватного вирішення прагматичних проблем перекладу; (2) культурні, які є результатом невірної відтворення специфічних культурних умовностей; (3) лінгвістичні, які виникають в результаті неадекватного перекладу мовних структур; (4) текстові, які пов'язані з проблемами перекладу певного тексту [11].

Поруч з теоретичними розробками можна навести приклади практичного застосування аналізу перекладацьких помилок під час оцінки якості перекладів. Зокрема, Американська асоціація перекладачів (ATA) розробила наступні критерії оцінки якості перекладів претендентів на отримання сертифікату цієї організації [15]. При оцінюванні якості перекладу помилки, які впливають на значення тексту оригіналу (тобто перекладацькі помилки), отримують різну кількість балів в залежності від ступеню викривлення значення та наслідків, до яких це викривлення призводить. Так, якщо помилка лише незначним чином впливає на розуміння, вона оцінюється в 1 бал, помилка з мінімальним втручанням в зміст оригіналу отримує 2 бали,

якщо порушення змісту носить обмежений характер – 4 бали.

Нарешті, якщо при всій серйозності помилки текст в цілому все ще є придатним до використання, така помилка отримує 8 балів, якщо ж ні – то 16 балів. Механічні помилки (тобто такі, які можна виявити без звертання до тексту оригіналу і які не впливають на зміст) не відносяться до дуже серйозних і оцінюються в 1 бал, у 2 бали – якщо є очевидною, і у 4 бали, якщо вимагаються певні зусилля для розуміння того, що мається на увазі під помилково вжитим словом.

Наразі існує кілька спеціальних програм, які використовуються для оцінки якості перекладу. Одна з них, SAE J2450 Translation Quality Metric, розроблена Товариством інженерів-автомобілістів. Ця програма здійснює оцінку якості перекладу відповідно до кількості та серйозності помилок в тексті-перекладі порівняно з оригіналом [13, 19-23].

Помилки поділяються на сім типів: (1) некоректне вживання терміну; (2) некоректне значення лексичної одиниці; (3) пропуск; (4) помилки у структурі речення чи узгодженні слів у реченні; (5) некоректне написання слова; (6) пунктуаційні помилки; (7) інші помилки. Помилки стилю не беруться до уваги, так само, як і помилки форматування. Типи помилок в свою чергу поділяються на підкатегорії в залежності від ступеня їхньої серйозності (серйозні або незначні). Кожному типу помилки присвоюється певна кількість балів, і чим меншим є бал, тим менше помилок містить переклад і, відповідно, тим кращою є його якість. Оцінка якості перекладу, яка здійснюється за допомогою вищезгаданої програми, відображає ступінь відносної еквівалентності лінгвістичних елементів тексту-оригіналу та тексту-перекладу, при цьому імпліцитно припускається, що значення є функціонально еквівалентним як в контексті вживання тексту-оригіналу, так і тексту-перекладу.

Подібні припущення виправдовуються тематикою текстів, для оцінки яких створювалася дана програма (передача різними мовами інформації щодо автомобільних послуг), контекстом вживання (виконання операцій, пов'язаних з автомобільними послугами), а також цільовою аудиторією (спеціалісти з обслуговування автомобілів). Проте припущення щодо функціональної еквівалентності, ігнорування кінцевого споживача та контексту вживання при оцінці якості перекладу може виявитися неприйнятним для текстів інших типів, тому використання даної програми для оцінки якості перекладу текстів, не пов'язаних в автомобільною тематикою, вимагає внесення певних змін до програми. Ще одним програмним продуктом, що використовується для оцінки якості перекладу, є LISA QA Model. Остання версія програми LISA QA Model 3.1 налічує 39 категорій помилок, серед яких неправильний переклад, точність, термінологія, мова (граматика, семан-

тика, правопис, пунктуація) тощо. Переклади отримують загальну оцінку задовільно (pass) або незадовільно (fail) в залежності від максимально допустимої кількості набраних балів [14].

На основі викладеного вище пропонується така класифікація перекладацьких помилок: (1) змістові помилки (перекручення інформації, неповнота або надлишковість, неперекладені фрагменти, втрата послідовності викладу); (2) термінологічні помилки (порушення єдності термінології, невідповідність термінів глосарію, словникам, певним галузевим стандартам); (3) мовні помилки (граматичні, лексичні, орфографічні, пунктуаційні); (4) стилістичні помилки (стильова невідповідність дібраних мовних засобів, незв'язність тексту, невідповідність структури речень, усталених фраз певному жанру); (5) культурно-специфічні помилки (нерелевантні посилання на культурні пам'ятки мови перекладу, помилкове відтворення етноспецифічних концептів, цитат, алюзій тощо).

Кожен вид перекладацьких помилок повинен, в свою чергу, оцінюватися, виходячи з їх кількості та ступеня серйозності. Наприклад, мовні помилки можна оцінити за такою схемою:

Переклад демонструє майстерне володіння граматиною, правописом та пунктуацією мови перекладу. Декілька помилок або помилки відсутні взагалі.

Переклад демонструє вмале володіння граматиною, правописом та пунктуацією мови перекладу. Невелика кількість незначних помилок.

Переклад демонструє слабе володіння граматиною, правописом та пунктуацією мови перекладу. Велика кількість незначних помилок.

Переклад демонструє часткову відсутність навичок володіння граматиною, правописом та пунктуацією мови перекладу. Велика кількість помилок.

Переклад демонструє повну відсутність навичок володіння граматиною, правописом та пунктуацією мови перекладу. Велика кількість серйозних помилок [2].

Таким чином, перекладацькі помилки є об'єктивним показником якості перекладу. Гарний переклад повинен містити незначну кількість помилок або не мати їх взагалі. Аналіз перекладацьких помилок було б доцільно використовуватися при підготовці майбутніх перекладачів, адже якщо студенти вмітимуть аналізувати чужі помилки, вони почнуть аналізувати власні та виробляти стратегії, які дозволять уникнути їх в майбутньому

Для аналізу нами було обрано статтю "EU 'to extend sanctions' against Russia by six months". Шляхом статистичного аналізу було визначено, що найпоширенішими є мовні помилки – близько 55%, стилістичні помилки – 20%, змістові помилки – 15% та термінологічні – 10%. Розглянемо помилки допущені при машинному перекладі за допомогою СМП Pragma 6 та Google Translate більш детально.

Показовим прикладом може слугувати таке речення: *The news was reported by Bloomberg, quoting diplomats involved in discussing the new sanctions, according to Ukrainian online newspaper Ukrainska Pravda* (1).

За допомогою перекладача Pragma 6 отримуємо такий переклад: *Новини був повідомлений Bloomberg, вказуючи дипломатів, залучених в обговорення нових санкцій, згідно з Українською газетою Онлайн-правдою Ukrainska* (3).

З поданого прикладу бачимо викривлення змісту на граматичному та стилістичному рівнях. Фразу *The news was reported by Bloomberg* СМП Pragma 6 відтворила буквально, вдаючись до послівного перекладу: *Новини був повідомлений Bloomberg*. Як наслідок спостерігаємо і наявність граматичних помилок: відсутність узгодження між членами речень та використання пасивного стану дієслова у ТП, що не є характерним для норм сучасної української мови. Структура речення є абсолютно неадаптованою і чужорідною. Те ж саме спостерігаємо при перекладі такої частини речення: *quoting diplomats involved in discussing the new sanctions*. У ТП читаємо: *вказуючи дипломатів, залучених в обговорення нових санкцій*. Буквальний переклад лексичних елементів призводить до термінологічних та стилістичних помилок, оскільки відповідно до норм публіцистичного стилю доцільніше використовувати усталені фрази, на кшталт *з посиланням на дипломатів, близьких до переговорного процесу*. Особливої уваги заслуговує переклад останньої частини речення. Англійське *according to Ukrainian online newspaper Ukrainska Pravda* в українській мові, завдяки перекладачеві Pragma 6, стало справжнім мовним покручем: *згідно з Українською газетою Онлайн-правдою Ukrainska*. Машинний перекладач повністю спотворив текст, перекрутивши зміст повідомлення. Таким чином людина, незнайома з українським газетним виданням не зможе вірно трактувати прочитане. На нашу думку, допущено і стилістичну помилку, замість ужитого слова *газета* доцільно було б скористатися словосполученням *інтернет-видання*.

Значно менше помилок допущено при використанні СМП Google Translate, як-от: *Новина повідомив Bloomberg з посиланням на дипломатів, що беруть участь в обговоренні нових санкцій, відповідно до української інтернет-газета Українська правда* (2).

Як і в попередньому випадку текст характеризується наявністю помилок різного типу. Усупереч чинним граматичним нормам спостерігаємо порушення узгодження між словами. Так само як і Pragma 6, Google ужив лексему *газета*. Проте, варто відзначити і значну позитивну відмінність, за якої СМП Google зберегла підрядну структуру речення, характерну нормам української мови.

Таким чином, в основі процесу перекладу за допомогою Pragma 6 лежить буквальный пере-

клад, тоді як Google Translate зміг адаптувати повідомлення, не спотворивши при цьому основного змісту.

Специфіка публіцистичного стилю, що не повинна на перший погляд викликати жодних проблем, стає очевидною при перекладі речень, в яких присутня своєрідна термінологія. Усупереч чинним нормам української граматики перекладено й таке речення: *West may expand and prolong sanctions against Russia* (1).

Аналізуючи переклад, виконаний за допомогою СМП Pragma 6 ми спостерігаємо низку недоліків, наприклад: *Захід, можливо, розширюється і prolong санкції проти Росії* (3).

Своєрідною проблемою стало відтворення модального дієслова *may*. Як бачимо, автоматичний перекладач обрав словниковий відповідник, нівелювавши модальне значення дієслова, що стало причиною спотворення змісту. Таку ж увагу до себе привернуло неперекладене слово *prolong*. Така стилістична помилка є грубим порушенням норм перекладу. Таким чином, читач отримує повідомлення не в повному обсязі.

Натомість переклад за допомогою Google Translate характеризується докорінними змінами якісного характеру, що проявляється у адаптованості структури українського речення: *Захід може розширити і продовжити санкції проти Росії* (2).

Та на нашу думку, цілком доцільно було б ввести у структуру речення додаткові елементи для створення повноти речення, як-от: *Захід може розширити санкції проти Росії та продовжити термін їх дії*.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з результатів аналізу перекладів програмами-перекладачами Google Translate і Pragma 6, можна стверджувати, що сучасні СМП не в змозі досягти семантико-синтаксичної адекватності і перед перекладачем для редагування ТП виникає нагальна потреба звертатися до оригінального тексту. Якість перекладу Google Translate і Pragma 6 приблизно однакова і вони можуть виконувати переклади із стовідсотковим рівнем жанрово-тематичної адекватності. Щодо адекватності інформативності, аналіз помилок засвідчив, що при перекладі програми-перекладачі спотворюють зміст оригіналу на 50% і отриманий переклад не задовольняє у повній мірі вимогам реципієнта в отриманні релевантної інформації.

Найбільш перспективним напрямком розвитку систем машинного перекладу вважаємо вдосконалення підсистем граматичного аналізу та синтезу, а також збільшення обсягу контекстуального охоплення тексту і вдосконалення семантичних ланцюжків з метою більш точного підбору значень слів. Для теорії машинного перекладу найактуальнішим питанням сучасних та подальших наукових розвідок залишається оцінка його якості, ще більшою мірою – дослідження

його хиб та недоліків з метою винайдення нових, нестандартних підходів до вирішення чинних проблем. З іншого боку, навіть найповніша оцінка не позбавлена небезпеки відсутності якоїсь специфічної вимоги, властивої для конкретного користувача в його професійному оточенні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л.С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М. : Междунар. отношения, 1975. 238 с.
2. Бірюков А.В. Оцінка якості машинного перекладу: автореф. ... канд. філол. наук: 10.02.16. К., 2008. 17 с.
3. Каде О. Проблемы перевода в свете теории коммуникации. Проблемы теории перевода в зарубежной лингвистике. М. : МГУ, 1978. 473 с.
4. Комиссаров В. Н. Слово о переводе. М. : Международные отношения, 1973. 215 с.
5. Марчук Ю.Н. Компьютерная лингвистика : учеб. пособие. М. : Восток-Запад, 2007. 319 с.
6. Міщенко А.Л. Машинний переклад у контексті сучасного науково-технічного перекладу. *Вісник ХНУ*. № 1051, 2013. С. 172-180.
7. Ревзин И.И., Розенцвейг В.Ю. Основы общего и машинного перевода. М. : Высшая школа, 1964. 255 с.
8. Сітко А., Струк І. Перекладацька неточність у перекладі фахового контенту веб-сайтів. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах* : зб. наук. праць. К. : Університет «Україна», 2018. Вип. 37. С. 67–74.
9. Фролов С.В., Паньков Д.А. Проблемы построения систем машинного перевода. *Вопросы современной науки и практики*. Университет им. В.И. Вернадского. № 1(11). 2008. Том 2. С. 127-131.
10. Швейцер А.Д. Теория перевода: проблемы, аспекты. М. : Наука, 1988. 214 с.
11. Bennett W.S., Slocum J. The LRC Machine Translation System. *Computational Linguistics*. N.Y. Pinguine Publisher, 1985. 221 p.
12. Hutchins J. The origins of the translator's workstation. *Machine Translation*. California : Rolan House, 1997. 222 p.
13. Kushima H. *Machine Translation Systems*. N.Y.: Computer Quarterly, 1986. P. 19-23.
14. Nirenburg S. *The Structure of Interlingua in TRANSLATOR in Machine Translation: Theoretical and Methodological Issues*. N.Y.: Cambridge University Press, 1987. 442 p.
15. Watson J. *Status of Machine Translation (MT) Technology*. U.S. Government Printing Office, 1990. 248 p.

REFERENCES

1. Barhudarov L.S. (1975). *Yazyk i perevod. Voprosy obshchey i chastnoi teorii perevoda* [Language and translation. Problems of General and Partial Translation Theory]. M.: Mezhdunar. otnosheniya [in Russian].
2. Biryukov A.V. (2008). *Otsinka yakosti mashynnoho perekladu* [The Evaluation of Machine Translation Quality]. K.: avtoref. dys....kand. filol. nauk: 10.02.16 [in Ukrainian].
3. Kade O. (1978). *Problemy perevoda v svete teorii kommunikatsii. Problemy perevoda v zarubezhnoi lingvistike* [Translation problems within the communication theory. Translation problems in foreign linguistics]. M.: MGU [in Russian].
4. Komissarov V.N. (1973). *Slovo o perevode* [The word about translation]. M.: Mezhdunar. otnosheniya [in Russian].
5. Marchuk Yu. N. (2007). *Kompyuternaya lingvistika* [Computer linguistics]. M.: Vostok-Zapad [in Russian].
6. Mishchenko A. (2013). *Mashynnyi pereklad u konteksti suchasnoho naukovu-tehnichnoho perekladu* [Machine Translation within the Context of Modern Translation in Science and Technology]. *Visnyk HNU*. № 1051 [in Ukrainian].
7. Revzin I.I., Rozentsveig V.Yu. (1964). *Osnovy obshchego i mashynnoho perevoda* [The bases of general and machine translation]. M.: Vysshaya shkola [in Russian].
8. Sitko A., Struk I. (2018). *Perekladatska netochnist' u perekladi fahovoho kontentu web-saitiv* [Inaccuracies in the websites translation]. *Humanitarna osvita v tehnychnykh vyshchyyh navchal'nykh zakladakh*. K. : universytet "Ukraina". Vyp. 37 [in Ukrainian].
9. Frolov S.V., Panykov D.A. (2008). *Problemy postroeniya sistem mashynnoho perevoda* [Problems of Designing Systems for Machine Translation]. *Voprosy sovremennoy nauki i praktiki*. Universytet im. V.I. Vernadskogo, №1(11). Tom 2 [in Russian].
10. Shveytser A.D. (1988). *Teoria perevoda: problem, aspekty* [The theory of translation: problems and aspects]. M.: Nauka [in Russian].
11. Bennett W.S., Slocum J. (1985). *The LRC Machine Translation System*. *Computational Linguistics*. N.Y. Pinguine Publisher [in English].
12. Hutchins J. (1997). *The origins of the translator's workstation*. *Machine Translation*. California : Rolan House [in English].
13. Kushima H. (1986). *Machine Translation Systems*. N.Y.: Computer Quarterly [in English].
14. Nirenburg S. (1987). *The Structure of Interlingua in TRANSLATOR in Machine Translation: Theoretical and Methodological Issues*. N.Y.: Cambridge University Press [in English].
15. Watson J. (1990). *Status of Machine Translation (MT) Technology*. U.S. Government Printing Office [in English].

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. EU 'to extend sanctions' against Russia by six months. URL :<https://www.bbc.com/news/world-europe-33171038>
2. Google Translate English to Ukrainian. URL: <https://translate.google.com.ua/en/uk/west-may-expand-and-prolong-sanctions-against-russia.html>
3. Pragma 6. URL : <http://m.translate.ua/uk>

FUNCTIONAL AND PRAGMATIC ADEQUACY OF JOURNALISTIC STYLE TEXTS TRANSLATION APPLYING MACHINE TRANSLATION SYSTEMS

Goodmanian Arthur Grantovych

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Vice-rector,
National Aviation University
Av. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, Ukraine*

Sitko Alla Vasylivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation,
National Aviation University
Av. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, Ukraine*

Struk Iryna Vasylivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of English Philology and Translation,
National Aviation University
Av. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, Ukraine*

The article sets out to provide a comprehensive description of machine translation quality evaluation of written texts, as the problem of investigation of the translation applying machine translation systems remains still open. This deals not only with different views of translators on the given question, but also with great quantity of factors, which influence its decision. The main methods of estimating the quality are described and analyzed. Taking into account the "weight" of a specific mistake and its influence on the general quality, a specific approach to the estimation of electronic translation machines of translation is suggested.

It focuses on the analysis of the efficiency of applying machine translation systems for increasing the productivity of translation work with English and Ukrainian. For this purpose, the analysis of machine translation mistakes is carried out, possible causes of their appearing are defined and sometimes the ways of their elimination are suggested. It was determined that the machine translation systems do not satisfy the quality defined requirements which were stated in the article. Nevertheless, it allows the translator to save time if a draft machine translation is used for making a qualitative manual translation. The detailed analysis of machine translation mistakes makes it possible to identify erroneous solutions of the developers and ascertain possible ways of their elimination.

It was found that the "Google Translate" system does a more qualitative translation in the English→Ukrainian translation direction. The worst stage of translating in all systems is their automatic analysis. It was determined that the majority of mistakes is observed at lexical and contextual levels.

Key words: machine translation, evaluation, machine translation system, user's dictionary, quality.

ПОНЯТТЯ ІМПЛІЦИТНОСТІ ТА ІМПЛІЦИТНОЇ ОЦІНКИ В ЛІНГВІСТИЦІ

Добровольська Марина Борисівна
аспірант кафедри англійської філології
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

На сучасному етапі розвитку лінгвістична наука проявляє великий інтерес до мови як феномену психічної діяльності людини, яка виступає когнітивним інструментом та відображає особливості свідомості людини. Імпліцитність являється невід'ємною частиною мови та потужним інструментом комунікації. В статті розглянуто сутність імпліцитності як універсальної мовної категорії, а також з'ясовано сутність імпліцитної оцінки та засоби її вираження. Виявлено, що імпліцитність являється важливим компонентом змісту висловлювання чи тексту, а також розширює інформацію, яка передається контекстом. Взаємодія експліцитної та імпліцитної форм знань являється важливим компонентом роботи свідомості людини. Імпліцитність являє собою форму існування знання, що складає основу розумової діяльності людини і яка проявляє себе у мові та мовленні. Актуальність проблеми імпліцитності зумовлена глобальним значенням когнітивного механізму, що лежить в основі імпліцитності як аспекту розумово-пізнавальної діяльності людини.

Імпліцитність не завжди доступна для усвідомлення і спостереження, хоча присутня майже у всіх висловлюваннях. Багато дослідників вважає, що елементи формальної організації речення мають так звані «резерв сенсу». Загалом імпліцитність можна визначити як реальну форму знання, що має властивості неусвідомлюваності, невербальності та автоматизму. Вона виступає як латентний фактор, що впливає на мову та її системні властивості і виступає в мові в якості імпліцитного значення.

У статті розглянуті умови існування імпліцитності, серед яких необлігаторність виявлення, вторинність імпліцитної інформації, особливий спосіб вираження, наявність особливих форм виявлення, здатність виступати смисловим конектором у тексті. Науковці розділяють імпліцитність на лексико-граматичну та когнітивну, системно-мовну та мовленнєву, структурну, функціональну та процедурну, синтагматичну та прагматичну.

Імпліцитна оцінка притаманна багатьом висловлюванням і характеризується як прямо не виражене ставлення мовця до об'єкта висловлювання. Існує шість джерел імпліцитних смислів: імплікація з експліцитного значення висловлювання, компресія мовних структур, семантичні пропуски, гіпонімізація, навмисна багатозначність висловлювання, а також конфлікт експліцитно знакового значення висловлювання зі значущим фоном мовлення. Саме остання група джерел імпліцитних смислів грає вирішальну роль у формуванні імпліцитної оцінки. Вирішення конфлікту на користь імпліцитного значення конкретно проявляється як метафора, іронія, гіпербола, літопа і фальшива оцінка.

Ключові слова: імпліцитність, імпліцитна оцінка, дискурс, метафора, іронія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Протягом останніх років підвищився інтерес вчених щодо дослідження імпліцитності та імпліцитної оцінки, адже на сьогоднішній день оцінність слугує невід'ємною складовою різних типів дискурсу. Вагомим аспектом наукових досліджень вважаємо способи вираження імпліцитності та імпліцитної оцінки, норми взаємодії вербальної (експліцитної) та невербальної (імпліцитної) форми знань. У процесі вивільнення імпліцитних інтерференцій з вербального тексту, науковці виводять імпліцитність в окрему лінгвістичну категорію, що має широкий спектр не окреслених проблем, а також перспективи подальшого наукового розвитку.

Формулювання мети і завдань статті. Основною метою статті являється дослідження імплі-

цитності як однієї зі значущих елементів мови та мовлення, а також імпліцитної оцінки, засобів її вираження. Для досягнення поставленої мети необхідно проаналізувати поняття імпліцитності та імпліцитної оцінки з точки зору різних науковців, розглянути джерела та типологію імпліцитності та імпліцитної оцінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В будь-якому тексті окрім експліцитно вираженої інформації є різні види імпліцитної інформації, яка не міститься у висловлюванні в явному вигляді, проте мається на увазі та сприймається слухачем. Питання дослідження імпліцитності та імпліцитної оцінки цікавить багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців вже багато років. Серед них О. В. Ермакова [3], Г. І. Приходько [8], М. В. Нікітін [7], Н. С. Малова [6], Н. Я. Іванішин [4], І. В. Іванкова [5], А. М. Ерліхман [2], А. В. Сидоренко [9], Брюс Д. Хоумер та Джейсон Т. Ремзі [11].

Вклад основного матеріалу дослідження.

Хоча імпліцитність є центром прагматики і цей термін дуже поширений в літературі, він не має загальноприйнятого визначення. Це більш загальний термін, який дослідники використовують інтуїтивно щодо різноманітних явищ, пов'язаних, загалом, з «прихованими аспектами значення». Імпліцитність інтуїтивно сприймається як вказівник неявного використання мови, невідповідність між самим висловом та переданим значенням [10].

Г. І. Приходько [8, 222–223] зазначає, що існування широкого кола трактувань поняття імпліцитності говорить про те, що багато аспектів цього явища досліджені не повністю, а також залишаються не до кінця зрозумілими. Розбіжності у вихідних положеннях лінгвістів, а також широкий спектр методів дослідження цього явища свідчить про відсутність єдиної концепції імпліцитності. Проте існуючі концепції не мають чітких відмінностей в розумінні імпліцитності, вони лише відрізняються вузким або ширшим підходом до неї. В широкому розумінні імпліцитність представляє собою складну взаємодію лінгвістичного та екстралінгвістичного, тобто сумарного змісту експліцитного значення висловлювання та значимого фону мовлення. Така імпліцитність передбачає приховане або непрямомовно виражене значення, що пов'язане з текстом чи висловлюванням та називається явищем, що супроводжує мовленнєворозумовий процес. У вузькому плані імпліцитність містить в собі різні редукції в синтаксисі, а також імплікації, що є частиною семантики висловлювань. Синтаксична та лексична імпліцитність мають достатню прозорість імпліцитних значень, які не вимагають серйозного розумового напруження.

Н. Є. Малова [6, 212] стверджує, що імпліцитність – це ситуативний прийом, що відображає стан окремого комунікативного акту, не змінюючи сенс, а лише надає додаткових оцінних характеристик. Імпліцитні смисли доступні свідомості у вигляді здогадок та гіпотез, що впливають на загальні механізми сприйняття повідомлення. Сигнальними маяками розуміння імпліцитної інформації виступають засоби образності, такі як метафора, епітет, метонімія, порівняння.

На думку Н. В. Анохіної [1, 23], імпліцитні значення виникають на базі експліцитних значень, з їх взаємодії з фоновими знаннями, контекстом і ситуацією мовлення. Імпліцитні значення представляють собою важливий, інформаційно надзвичайно ємний компонент словесної комунікації. Імпліцитна інформація повинна бути виявлена, вилучена та ідентифікована.

На думку Н. Я. Іванішин [4, 12–16], розуміння імпліцитності ґрунтується на виявленні умов її існування. Визначальними факторами прихованого значення (латентності) є необлігаторність її виявлення, що означає необов'язкову експлікацію у процесі кодування/декодування повідомлення

комунікантами. У процесі комунікації може спостерігатися надлишок або втрата прихованої інформації. Другою важливою умовою існування прихованого смислу є вторинність імпліцитної інформації, тобто її вивідність із експліцитного значення лінгвоодиниць. Вторинність є однією з домінуючих ознак категорії імпліцитності та виступає важливим засобом образотворення у художньому тексті. Третьою ознакою імпліцитності є особливий спосіб вираження, що полягає у наявності/відсутності матеріального маніфестанта. У мовознавстві ця умова є найбільш суперечливою, оскільки навіть у дослідженнях одних і тих самих лінгвістів вона характеризується непослідовністю висвітлення. Ще однією ознакою імпліцитності є наявність основних форм виявлення (джерел). До джерел імпліцитного смислу відносять підтекст, імплікація, пресупозиція, імплікатура дискурсу. Кожне із представлених джерел має свою сферу репрезентації, однак лише в комплексі вони здатні представляти імпліцитність у певній проекції. Наявність джерел прихованого змісту тісно пов'язана зі ще однією конструктивною умовою існування категорії прихованого – здатністю виступати смисловим конектором у тексті. Наявність об'єктивних умов існування імпліцитності дає можливість стверджувати, що імпліцитність – це універсальна категорія мови і мовлення, значення якої виявляється через взаємозв'язок із відповідними експліцитними одиницями; інтерпарадигмальний феномен, що інтегрує в одній семантичній площині логіко-філософські, психологічні, лінгвістичні чинники.

А. М. Ерліхман [2, 13] подає імпліцитність, як феномен існування знання в засвоєній формі, без обов'язкової трансформації його в свідому форму. У мові імпліцитність проявляє себе в якості імпліцитних значень мовних одиниць, в мовленні – в якості імпліцитних смислів, тобто смислів, які утворюються при активізації імпліцитного знання ситуативно-прагматичним контекстом.

А. В. Сидоренко [9, с. 7–8] узагальнює різноманітні підходи до класифікації типів імпліцитної інформації, які припускають наступні критерії їх розмежування: 1) по відношенню до дихотомії мова/мовлення: мовна і мовленнєва; 2) по обов'язковості для сприйняття адресата: обов'язкова і факультативна; 3) за мовними рівнями прояву: імпліцитність, що проявляється на лексичному, морфологічному, синтаксичному рівнях, на рівні тексту; 4) по зв'язку з мовною структурою висловлювання: семіокультурна (фонова) і лінгвістична (семантична); 5) по розташуванню щодо висловлення: пресупозиції та імплікації; 6) за ступенем експліцитності/імпліцитності: найбільш експліцитні феномени (еліпсис, анафора) – фразеологізм – пресупозиції і слідства; 7) за типами комунікативних імплікатур в залежності від порушення тих чи інших постулатів; 8) по відношенню імпліцитних смислів до комунікативних намірів відправника тексту (текстовий,

підтекстовий, притекстовий імпліцитний смисл) і по функції імпліцитних смислів при передачі повідомлення (конститутивні, коннотативні, комунікативні); 9) структурна, функціональна і процедурна форми імпліцитності; 10) референтні та рекурсивні; 11) синтагматичні та прагматичні; 12) лексико-граматичну та когнітивну імпліцитність. Аналіз цього далеко не повного переліку основних концепцій показує, що в даний час не існує загальноприйнятої класифікації типів імпліцитної інформації. У той же час слід врахувати, що дуже важко визначити повний перелік типології імпліцитності. Дана обставина диктує необхідність введення понять шкали перехідності в дослідженнях неявно вираженої інформації, градуальності ступеня експліцитності-імпліцитності, достатньої чи недостатньої експліцитності.

З'ясувавши значення та типологію імпліцитності можна перейти до з'ясування сутності «імпліцитної оцінки». Більшість науковців трактують це поняття як прямо не виражене ставлення мовця до об'єкта висловлювання [8, с. 154].

М. В. Нікітін [7, 148–156] виділяє шість джерел імпліцитних наросень. Одним з головних джерел є імплікації з експліцитного значення висловлювань. Існує декілька кроків імплікацій, сукупність яких поділяється на ретроспективні і проспективні. Перші, зазвичай, називають пресупозиціями, другі – постесупозиціями. Являючись не вираженими, вони складають важливу частину імпліцитних значень мови.

До другої групи джерел імпліцитних значень відноситься явище компресії мовних структур в мовленні, що мають модельований характер. Сюди відносяться різноманітні нормативні способи спрощення, скорочення та заміщення повних розгорнутих мовних структур, прикладом яких може виступати еліпсис, аббревіатури, контракції, конспекти, реферати. В основу компресії мовних структур закладено прагнення до мовленевої економії.

До третьої групи належать семантичні пропуски, що передбачають переривання думки, що відновлюються по правилам мислення. У логічному плані семантичні пропуски являють собою навмисні чи ненавмисні порушення нормального ходу імплікаційних процесів в мовленні. В результаті заповнення семантичних пропусків відбувається як імплікаційний розумовий процес.

До четвертої групи належить конституативна (референтивна) та сполучувана гіпонімізація.

П'ята група імпліцитності пов'язана з навмисною багатозначністю висловлювань і текстів. Імпліцитна багатозначність – вид підтексту, другий можливий за певних умов пласт значення, додатковий до експліцитно вираженого смислу висловлювань (текстів), імпліцитно з ним співіснує. Суттєві особливості цього роду підтексту полягають у тому, що в ньому виникає паралельний імпліцитний смисл, зміст і структура якого змодельовані експліцитним смислом

тексту. Експліцитні та імпліцитні смисли в цьому випадку перебувають у відношенні моделювання. Тому такий підтекст називається моделюваним. На модельованому підтексті базуються байки, прислів'я, алегорії та ін.

До шостої групи джерел імпліцитних значень відносять конфлікт експліцитно знакового значення висловлювань (текстів) зі значущим фоном мовлення. І саме ця група відіграє найважливішу роль у формуванні імпліцитної оцінки. Вирішення конфлікту на користь імпліцитного значення конкретно проявляється як іронія, гіпербола, літота і фальшива оцінка.

І. В. Іванкова [5, 94] у своїй статті виділяє такий спосіб передачі імпліцитної оцінки як метафора. Метафора являється одним із найбільш виразних мовних засобів, вона завжди пов'язана з емоційною сферою, певним чином впливаючи на читача.

Як зазначає М. В. Нікітін [7 с. 15], іронія – це той випадок, коли висловлювання з позитивною оцінкою вступає в конфлікт з дотекстовими знаннями про об'єкт оцінки чи з постзнаннями про нього, які випливають з тексту. Експліцитна позитивна оцінка при цьому відкидається і висловлювання приймається як навмисне приниження об'єкта оцінки в силу того, що в нього немає права на заявлену позитивну ознаку. Гіпербола та літота також виявляються у співвідношенні вираженого значення висловлювання з прийнятим значенням денотата – як завищення чи заниження реальної міри тієї чи іншої заявленої ознаки, та робиться це з прагматичних причин – з тим, щоб підкреслити значимість реальної міри ознаки.

В результаті спостереження над мовними фактами Г. І. Приходько [8, с. 159] виділяє три типи іронії:

Ствердження наявності якоїсь властивості людини, предмета, явища, яка насправді в них відсутня.

Констатація наявності певної якості як позитивної в людини чи предмета з точки зору мовця, але її оцінка за аксіологічними мірками є негативною.

Третій тип іронії зводиться до фальшивої оцінки, оскільки стверджується не лише наявність певної ознаки у людини чи предмета, а й подається позитивна оцінка останньої, але загальновідомо, що ця властивість є негативною.

Отже, можна констатувати, що за допомогою таких прагматичних фігур мовлення як метафора, іронія, гіпербола, літота, фальшива оцінка відбувається заперечення буквального сенсу через знання світу та людей, до змісту висловлювання підключається такий прагматичний компонент як суб'єктивна імпліцитна оцінка. В процесі комунікації можна почерпнути набагато більше інформації з висловлювання ніж в ньому безпосередньо виражено. Крім того, експліцитне значення дуже часто не складає найважливішої частини висловлювання. Імпліцитні смисли суттєво доповнюють виражені значення та взаємодіють з ними.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Можна зробити висновок, що імпліцитність являється універсальною категорією мови і мовлення, охоплює всі розділи мовознавства та проявляється як на рівні слова, так і на рівні мови та мовлення. Незважаючи на те, що проблема імпліцитності привертає увагу багатьох дослідників, трактування цього поняття ще перебуває в процесі свого формування, поєднуючи в собі багато поглядів та концепцій. Відсутність єдиної класифікації імпліцитності,

а також недостатньо вивчені структура та зміст різних її типів свідчить про наявність широкого кола проблемних питань та велику перспективу наукового розвитку. Також перспективою дослідження є вивчення особливостей реалізації імпліцитних смислів у різних типах дискурсу. Не завжди комуніканти дають пряму оцінку людині чи явищу, тому дуже часто їх висловлювання містить імпліцитну оцінку. За таких умов оцінка виражається імпліцитними засобами, серед яких іронія, метафора, фальшива оцінка та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анохина Н. В. Имплицитность как компонент структуры содержания текста и составляющая его понимания : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Уфимский государственный авиационный технический университет. Уфа, 2010. 195 с.
2. Ерліхман А. М. Типологія імпліцитності. Івано-Франківськ : Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. 2010. Вип. 15. С. 105–111.
3. Ермакова Е. В. Имплицитность в художественном тексте (на материале современной русскоязычной и англоязычной прозы психологического и фантастического реализма): дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Саратовский государственный университет им. Н.Г. Чернышевского. Саратов, 2010. 321 с.
4. Іванишин Н. Я. Ознаки імпліцитності як мовної категорії. *Лінгвістичні студії* : зб. наукових праць. Донецький нац. ун-т. Донецьк : ДонНУ, 2011. Вип. 22. С. 12–17.
5. Іванкова І. В. Метафора как средство выражения имплицитной оценки в языке философии. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов: Грамота, 2016. № 6(60): в 3-х ч. Ч. 3. С. 93-95.
6. Малова Н. Е. Лингвкогнитивные категории «Имплицитность» и «Подтекст». *Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение*. 2012. № 2. С. 211–214.
7. Никитин М. В. Основы лингвистической теории значения: учеб. пособие. М.: Высшая школа, 1988. 168 с.
8. Приходько Г. І. Способи вираження оцінки в сучасній англійській мові : монографія. Запоріжжя : ЗДУ, 2001. 362 с.
9. Сидоренко А.В. Типы имплицитного содержания в современном российском рекламном дискурсе : автореф. ... дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Башкирский государственный университет. Уфа, 2012. 26 с.
10. Cap P., Dynel M. Implicitness: From lexis to discourse. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company. 2017. 312 p.
11. Homer B. D., Ramsay J. T. Making Implicit Explicit: the Role of Learning. Behavioral and Brain Sciences. Cambridge: Cambridge University Press. 1999. № 22. 770 p.

REFERENCES

1. Anohina, N. V. (2010). Implicitness' kak komponent struktury' soderzhaniya teksta i sostavlyayushhaya ego ponimaniya : dis. ...kand. filol. nauk. [Implicitness as a component of the structure of the content of the text and a component of its understanding]. Ufa, 195 s. [in Russian].
2. Erlichman, A. M. (2010). Tipologia implicitnosti. [Typology of the implicitness]. Ivano-Frankivsk': Naukovi zapysky Nacionalnogo universytetu "Ostroz'ka akademiya". Ser. : Filologichna, Vyp. 15, S. 105-111. [in Ukrainian].
3. Ermakova, E. V. (2010). Implicitnost v hudozhestvennom tekste (na materiale sovremennoj ruskoyazychnoj i angloyazychnoj prozy fihologicheskogo i fantasticheskogo realizma : dys. ...doct. filol.nauk. [Implicitness in fiction (on the material of modern Russian and English prose of psychological and fantastic realism)]. Saratov: Saratovskij gosudarstvennyj universitet im. N. G. Chernyshevskogo, 321 s. [in Russian]
4. Ivanishyn, N. Ya. (2011). Oznaky implicitnosti yak movnoyi kategori. [Characteristics of implicitness as a language category]. Donetsk: DonNU. Vyp. 22, S. 12-17 [in Ukraine].
5. Ivankova, I. V. (2016). Metafora kak sredstvo vyrazheniya implicitnoj ocenki v yazyke filosofii. [Metaphor as a means of expressing an implicit evaluation in the language of philosophy]. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov, №6 (60): v 3-x ch. Ch. 3, S. 93-95 [in Russian].
6. Malova, N. E. (2012). Lingvokognitivnye kategorii "Implicitnost" i "Podtekst". Vestnik Adygeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria 2: Filologia I iskustvovedenie. № 2, S. 211-214 [in Russian].
7. Nikitin, M. V. (1988). Osnovy lingvisticheskoy teorii znacheniya: Uchebnoe posobie. [Fundamentals of the linguistic theory of meaning: Textbook]. Moscow : Vysshaya shkola [in Russian].
8. Prykhodko, G. I. (2001). Spособы vyrazheniya ocinky v suchasnijanglijskij movi : monografiya. [The methods of expressing an evaluation in the modern English language: monograph]. Zaporizhzhya: ZDU [in Ukrainian].

9. Sidorenko, A. V. (2012). *Tipy implicytnogo sodержaniya v sovremennom rosijskom reklamnom diskurse* : avto-ref. ... dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01. Bashkirskij gosudarstvennyj universitet. Ufa, 26 s. [in Russian].
10. Cap, P., Dynel, M. (2017). *Implicitness: From lexis to discourse*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company. 312 p. [in English].
11. Homer, B. D., Ramsay, J. T. (1999). *Making Implicit Explicit: the Role of Learning*. Behavioral and Brain Sciences. Cambridge: Cambridge University Press. № 22. 770 p. [in English].

CONCEPT OF AN IMPLICITNESS AND IMPLICIT EVALUATION IN LINGUISTICS

Dobrovolska Maryna Borysivna

postgraduate of the Department of English Philology

Zaporizhzhya National University

str. Zhukovskogo, 66, Zaporizhzhya, Ukraine

At the present stage of development, linguistic science manifests great interest in language as a phenomenon of human psychic activity, which acts as a cognitive tool and reflects the peculiarities of human consciousness. Implicitness is an integral part of the language and a powerful communication tool. In the article the essence of implicitness as a universal language category was considered, as well as the essence of implicit evaluation and means of its expression were determined. Implicitness is an important component of the content of the statement or the text, also expands the information that is transmitted by the context. The interaction of explicit and implicit forms of knowledge is an important component of human consciousness work. Implicitness is the form of the existence of knowledge, which forms the basis of human mental activity and manifests itself in language and speech. The actuality of the problem of implicitness is determined by the global significance of the cognitive mechanism, which lies at the base of implicitness as an aspect of human mental and cognitive activity. Implicitness is not always available for consciousness and control, although almost all statements contain it. Many researchers believe that the elements of the formal organization of the sentence have so-called "reserve meaning". In general, implicitness can be defined as a real form of knowledge that has the properties of unconsciousness, inevitability, and automatism. It acts as a latent factor that affects the language and its systemic properties and acts in the language as implicit value.

In the article the conditions of the existence of implicitness are considered, among which are the non-integrity of detection, the secondary nature of implicit information, a special way of expression, the presence of special forms of detection, the ability to act as a semantic connector in the text. Scientists share the implicitness of lexical-grammatical and cognitive, systemic and linguistic, structural, functional and procedural, syntagmatic and pragmatic.

Implicit evaluation is peculiar to many statements and is characterized as directly not expressed relation of the speaker to the object of utterance. There are six sources of implicit meanings: the implication of the expressive meaning of the statement, the compression of speech structures, semantic omissions, hyponymization, intentional polysemy of expression, as well as the conflict of the explicit sign value of the statement with a significant background of speech. Just the last group of implicit meanings sources plays a determinant role in the formation of the implicit evaluation. Solving the conflict in favor of implicit value is manifested specifically as a metaphor, irony, hyperbole, lithot and false evaluation.

Key words: *implicitness, implicit evaluation, discourse, metaphor, irony.*

УДК 81.255.4

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-10>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР ЗРАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Іванченко Марія Юріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Наукова розвідка присвячена дослідженню особливостей відтворення англійських метафор зради українською мовою. Метою цієї статті є визначення шляхів відтворення українською мовою англійських метафор зради. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати перекладацькі трансформації, які застосовуються для перекладу досліджуваних метафор, виявити різницю в сприйнятті екстралінгвістичних явищ носіями різних мов; встановити джерела утворення метафор зради в англійській та українській мовах. Матеріал дослідження становлять метафори, які актуалізують концепт ЗРАДА в англійській мові отримані в результаті суцільної вибірки із ідеографічних англійських джерел та Тезаурусу традиційних англійських метафор.

Проведений аналіз перекладацьких трансформацій демонструє чітку різницю в сприйнятті явищ навколишньої дійсності представниками різних мовних спільнот. Так, в англійській мові зрадити людині гідність через обманні дії, поведінку асоціюється з азартною грою, тоді як в українській – з інтелектуальною недієдатністю. «Зрадити – позбавити захисту, підставити» – в англійській мовній свідомості за аналогією порівнюються із переміщенням до лігва вовків, а в українців – до пекла. З іншого боку метафори, що виражають «зраду-обман» актуалізуються по-різному в аналізованих мовах, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити» – обмежити (позбавити) зір, поставити у скрутне становище або приховувати актуальний стан речей. У семантиці лексичних одиниць, за допомогою яких виражається подружжя зрада чи ошукування, присутня спільна сема «переміщення по колу», однак образна складова відрізняється.

Історичними джерелами утворення проаналізованих метафор в англійській та українській мовах є фізичні характеристики об'єктів, артефакти, предмети побуту, частини людського тіла, представники флори та фауни.

Перспективою дослідження, на нашу думку, є співставлення способів відтворення метафор зради з принципами перекладу метафор суміжних референційних сфер.

Ключові слова: метафора, способи перекладу, інтерпретація, адекватний переклад, деметафоризація, мовна картина світу, україномовний переклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності.

Переклад мовних засобів виразності являє собою міжкультурну комунікацію, діалог культур. Метафора є одиницею культури певної мови, що відповідно створює певні труднощі, пов'язані з її перекладом. Причиною виникнення таких проблем є наступні фактори: відсутність адекватного еквівалента в мові перекладу, відмінності норм і систем цінностей культур, контраст в реаліях мов. Саме тому для здійснення діалогу, і максимального розуміння культури іншої країни, вагоме значення має переклад метафор.

Антропометрична суть метафори полягає у втіленні асоціативних зв'язків людського досвіду, котрі своєю чергою є етноспецифічними. Механізми метафоризації дозволяють виявити систему цінностей певної мовної спільноти та характер сприйняття навколишньої дійсності [9].

Метою цієї статті є визначення шляхів відтворення українською мовою англійських метафор зради. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати перекладацькі трансформації, які застосовуються для перекладу досліджуваних метафор, виявити різницю в сприйнятті екстралінгвістичних явищ носіями різних мов; встановити джерела утворення метафор зради в англійській та українській мовах.

Аналіз останніх досліджень.

Робота структур людського мозку полягає в постійному порівнянні і відшукуванні загальних рис у абсолютно протилежних сутностях. Такий механізм відтворення навколишньої дійсності відображає «свідомість» етнічної групи, яка консолідує пам'ять та історію народу, його пізнавальну діяльність, світогляд та психологію [6]. У той час як специфічні риси такої свідомості – етнічний менталітет – який можна назвати «духовністю» – збереглися у пареміологічному фонді мови: прислів'я, приказки, різні форми народ-

ного мистецтва, а також у прикладах метафори. За допомогою метафор осмислюються абстрактні сутності, з її допомогою вони об'єктивуються в мовній свідомості [7, 54]. Тому метафора – це пізнавальний інструмент, який допомагає втілити абстракцію.

Відповідно до теорії метафори вона тепер розглядається як когнітивна структура, яка об'єднує психічне уявлення та розумовий досвід [8, 499], і дає можливість переосмислити свій погляд на відомі об'єкти, які оцінені через інші об'єкти. Метафора змушує нас бачити одні речі замість інших, які в прямому значенні функціонують як додаткові структури, як ключ до розуміння [6, 57].

Наша буденна система понять, в рамках якої ми думаємо, діємо, метафорична за своєю суттю, отже, метафора – знаряддя думки, пізнавальний процес, який об'єднує мозок, розум і культуру [5, 217]. А, отже, аналіз процесу метафоризації дає можливість виявити приховані для безпосереднього спостереження концептуальні сфери мовного суб'єкту.

Переклад є одним із найскладніших видів філологічної активності. Першочерговим завданням перекладача є збереження не тільки змісту тексту, повідомлення але і відтворення атмосфери, настрою; не менш важливо «зберегти стилістику, передати задум, думки і почуття носія мови, а також максимально точно відтворити картину світу, закладену мовною спільнотою» [3, 63].

Особливі труднощі зустрічаються на шляху перекладача при відтворенні стилістичних засобів виразності. У такому випадку переклад перетворюється не просто на процес заміни однієї частини мови на іншу, а передбачає врахування психологічних, літературознавчих, етнографічних та інших сторін людської діяльності, більше того – передбачає врахування традицій перекладацької діяльності у тій чи іншій країні. Саме тому ця проблема незмінно перебуває у центрі уваги науковців. Питанням адекватного перекладу стилістичних засобів виразності, зокрема метафори займалися такі лінгвісти як Т. Арбекова, І. Арнольд, Л. Бархударов, Л. Бреєва, В. Виноградов, І. Гальперін, Р. Гінзбург, В. Карабан, В. Комісаров, І. Корунець, М. Кочерган, М. Кронгауз, В. Прозоров, К. Чуковський та інші.

Вчені дотримуються одностайної думки про те, що при перекладі метафор з однієї мови на іншу лінгвіст повинен керуватись багатоаспектністю образної інформації, зумовленої поліфункціональністю одразних одиниць мови.

Вчені виокремлюють прийоми перекладацьких трансформацій при відтворенні метафор. Лінгвісти Т. Казакова та В. Карабан пропонують такі способи перекладу метафори [3; 4]: повний переклад; додавання / вилучення; заміна; структурна перебудова; традиційний відповідник; паралельне найменування метафоричної основи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В даному дослідженні ми розглянули 35 прикладів метафор, котрі актуалізують кон-

цепт ЗРАДА, та є, на нашу думку, найбільш цікавими та ілюстративними з точки зору лінгвістичного аналізу. Метафори та їх переклад переважно суттєво відрізняються як структурою висловлювання, так і способом актуалізації. Очевидно це зумовлено тим, що кожна мовна особистість, як представник окремої соціальної групи та нації загалом сприймає навколишню дійсність через призму певної системи норм та цінностей, які своєю чергою є частиною мовної картини світу [5, 213].

Серед аналізованих нами метафор ми зустрічаємо випадки, коли присутній прямий переклад. Таке співпадіння відбувається завдяки тому, що образні конотації певної лексики перегаються у мовній свідомості носіїв обох мов. В такому випадку ми спостерігаємо прийом так званого калькування метафори.

Так, наприклад, метафора «зрадити – видати таємницю»:

“The news of his leaked out before it was officially made known” (3).

Новина про його призначення просочилася раніше офіційного оголошення.

Даний приклад свідчить про те, що у носіїв обох мов, англійської та української, таємниця асоціюється з речовиною, яка зберігається в певному місці, тоді як вихід останнього можливий тільки при наявності пошкодження. Подібну негативну конотацію, загальну для розглянутих мов, спостерігаємо у випадку *dirty laundry* «брудна білизна», тобто компроментуюча особиста інформація.

“Look, Devin, I don't really want to search through the Pittmans' dirty laundry” (2).

Послухай, Девін, я дійсно не хочу порсатись у брудній білизні сім'ї Піттманів.

“The woman is able to twist her supervisor around her little finger. She gets whatever she wants at work” (4).

Ця жінка може легко обвести навколо пальця свого керівника. На роботі вона отримує все що захоче.

Ще один приклад, в якому при перекладі зберігається семантика і структура метафори, і лексичне значення слів викликають однакові асоціації у представників обох мов: *to cackle the secret* «розбавкати секрет».

Так, повідомлення секретної інформації актуалізується як «розбавкати», «розкудхтати», що апелює до представників тваринного світу. Характерною рисою такого голосового повідомлення є гучність і багаторазове повторення. Больше того, таке порівняння акцентує увагу на тому, що суб'єкт такої поведінки є особою з низьким інтелектуальним коефіцієнтом, коло інтересів якої обмежується обговоренням чужих проблем.

Ще один інформативний приклад:

“I thought we were working on not blurting things out” (3).

Я думав, ми тут працювали над тим, щоб нічого не розбовкати.

"Kings County Court leaks like a sieve" (1).

З королівського окружного суду все витікає як із сита.

Однак, у більшості випадків при перекладі метафор перекладач вимушений звертатись до різного роду варіювання та зміни вихідного тексту. Так, наприклад, *that was an attempt to pull the wool over our eyes* «це була чергова спроба замилити нам очі (напустити туману в очі)» ілюструє метод лексичної заміни. У зв'язку з відмінностями в сприйнятті навколишньої дійсності у носіїв англійської та української мови «зрада-обман» актуалізуються по-різному, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити-обмежити (позбавити) зір».

За таким же принципом перекладається наступна метафора:

"You threw me to the wolves!" (5, 298)

Ви кинули мене у саме пекло!

Аналіз семантичної структури концепту ЗРАДА показав, що найбільша кількість лексичного матеріалу наявна у англійській мові для ілюстрації семи «ошукувати, шахраювати» [2, 61]. Основним виразником семи є предикат *cheat* та його синонімічний ряд, який сформований із дієслів *con, swindle, dupe, hoodwink, scam, cozen, bamboozle, bluff, burn, chisel, rook, flimflam, gyp, racket, fake, dodge, bunco, stick, shave, spoof*. Згадані дієслова означають «ошукувати, шахраювати, обдурювати, виманювати гроші, обраховувати (покупця), видурювати, блефувати, вести подвійну гру, залишати в дурнях» тощо [1].

Нашу увагу привернула метафора "*Pig in a poke*" (4) яка ілюструє ситуацію, коли покупець не володіє об'єктивною інформацією про цінність та вартість товару, що купує, особливо якщо робить це попередньо не переглянувши останній [1]. Згадана метафора перекладається українською як *Kim в мішку*.

Заміна обумовлена тією обставиною, що лексична семантика відображає «свідомість» етносу, в якій закріплена пам'ять та історія народу, його досвід пізнавальної діяльності, світогляд і психологія. Наприклад:

"They're trying to put over a fast one on the honest citizens" (1).

Вони намагаються заморочити голови чесним людям.

Згаданий вище перекладацький прийом використовується в даному випадку через неможливість буквального перекладу конструкції *to put over a fast one* «накласти швидкий» як незрозумілий для україномовного реципієнта, через те у контексті вводиться синонім – «заморочити».

Антонімічний прийом перекладу являє собою заміну позитивного висловлювання негативним як більш звичне для носіїв мови в даному контексті. Серед інвентаризованих нами метафор є мало прикладів, які відтворюються українською

мовою засобами згаданого перекладацького прийому:

"I hope, that Tom will keep his mouth shut about finding me with a gun in my hand" (4)

Я сподіваюсь Том не відкриє рота про те, що бачив пістолет у мене в руках.

Перекладацький прийом демегафоризації полягає у відмові від передачі образного значення метафоричного вираження, і у подальшому відтворюється тільки його буквально значення. Застосовується згаданий прийом у тих випадках коли неможливо підібрати адекватний еквівалент.

Так, в прикладі "*He won the khaki election and no one could reject him*" (2).

Він виграв вибори під час англо-бурської війни, і ніхто не смів йому перечити.

Вислів *khaki election* перекладається шляхом опису, оскільки даний позамовною феномен є специфічним для англійської мовної спільності. Так само в українській мові не можливо знайти адекватний еквівалент метафори оскільки походження останньої пов'язано з рабовласницькою політикою Америки:

"She can sell him down the river any day she likes" (4).

Вона може продати його, якщо захоче.

За тим самим принципом перекладені наступні метафори:

"She has struggled so gallantly for polite reputation that she has won it: pitilessly kicking down the ladder as she advanced degree by degree" (3)

Вона так відчайдушно боролася за успіх у світському суспільстві, що врешті-решт домоглася свого; але чим вище вона піднімалася, тим більш безжально кидала тих, хто допомагав їй.

У тих випадках, коли перекладачеві не вдається відтворити ідею оригінальної метафори мовою перекладу здійснюється підбір інших варіантів, котрі максимально відображають прихований зміст.

Наприклад, "*They took him for a ride*" (5, 287).

Вони просто пошили його в дурні

"Those two have been playing around for months" (5, 892)

Ця пара вже кілька місяців крутить любов.

Так, шахрайство у англійській мовній свідомості асоціюється з переміщенням в просторі, тоді як в українській з фізичним процесом деформації. У другому прикладі в семантиці лексичних одиниць, що актуалізують подружню невірність присутня загальна семема «рухатися по колу», проте образна складова відрізняється.

Цікавим є приклад, в якому концепт ЗРАДА актуалізується як «хитрість», що у даному випадку набуває значення «діяти майстерно, тонко, дипломатично» [1]. В рамках нашого дослідження набуває негативного «досягнути успіху нечесним шляхом». У наступному прикладі хитра поведінка за аналогією порівнюється із угодою, яка укладається у «задній» (секретній) кімнаті. Українською мовою ця метафора відтворюється як «підкилимна гра»:

“For month, the president has been working backroom deals in order to present an immigration bill to Congress that won't Peter out due to partisan politics” (2).

Місяцями президент веде підкилимну гру для того, щоб представити законопроект про імміграцію у Конгрес, який не буде пов'язаний із інтересами тільки однієї політичної партії.

У поданому прикладі дипломатична поведінка актуалізується носіями по-різному, однак образи перебувають у одній асоціативній площині. Так в обох мовах це простір, прихований від безпосереднього споглядання.

Здійснений нами аналіз показав, що 80% метафор, котрі актуалізують концепт ЗРАДА в англійській мові, відтворюються українською із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексична заміна – 15%; антонімічний переклад застосований у 6% прикладів; деметафоризація – 25%; пошук перекладацького еквівалента наявний у 34% досліджених метафор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз перекладацьких трансформацій демонструє чітку різницю в сприйнятті явищ навколишньої дійсності представниками різних мовних спільнот. Так, в англій-

ській мові зрадити людську гідність через обманні дії, поведінку асоціюється з азартною грою, тоді як в українській – з інтелектуальною недієздатністю. «Зрадити – позбавити захисту, підставити» в англійській мовній свідомості за аналогією порівнюються із переміщенням до лігва вовків, а в українців – до пекла.

З іншого боку метафори, що виражають «зраду-обман» актуалізуються по-різному в аналізованих мовах, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити» – обмежити (позбавити) зір, поставити у скрутне становище або приховувати актуальний стан речей. У семантиці лексичних одиниць, за допомогою яких виражається подружня зрада чи ошукування, присутня спільна сема «переміщення по колу», однак образна складова відрізняється.

Історичними джерелами утворення проаналізованих метафор в англійській та українській мовах є фізичні характеристики об'єктів, артефакти, предмети побуту, частини людського тіла, представники флори та фауни.

Перспективою дослідження, на нашу думку, є співставлення способів відтворення метафор зради з принципами перекладу метафор суміжних референційних сфер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Іванченко М.Ю. Семантична структура концепту ЗРАДА та способи його лексичної репрезентації в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки»* : Збірник наукових праць. 2016. № 6. С. 57-63.
3. Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты). СПб. : Союз, 2003. 296 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 276 с.
5. Geeraerts D. Conceptual Structure and Conceptual Variation. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2017. 345 p.
6. Gyuro M. Humor and Metaphors in Medical Language. *Discourse and Interaction*, 2017. № 10. P. 47-60. Retrieved from: <https://katedry.ped.muni.cz/anglictina>.
7. Kecskes I. Language, Culture, and Context. The Routledge Handbook of Language and Culture. 2014. Retrieved from: <https://www.routledgehandbooks.com>.
8. Khabirova E. Metaphorical terms in the context of linguistic research articles. *XLinguae. European Scientific Language Journal*. 2108. № 11. P. 499-507. Retrieved from: <http://www.xlinguae.eu/>
9. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2003. 193 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs*. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Retrieved from: <https://ahdictionary.com>.
2. *Cambridge Idioms Dictionary*, 2nd ed. Cambridge University Press. 20016. Retrieved from: <http://www.cambridge.org>.
3. *English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained*. Retrieved from: <http://www.phrases.org.uk>.
4. *Oxford living dictionaries*. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com>.
5. Wilkinson P. R. *Thesaurus of Traditional English Metaphors*. Second edition, London, New York, 2002. 2034 p.

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod. i dopov.) (2005) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. [The Ukrainian Dictionary] Kyiv, Irpin': VTF «Perun».[online]. Retrieved from: <http://sum.in.ua>. [in Ukrainian].
2. Ivanchenko, M.YU. (2016) Semantychna struktura kontseptu ZRADA ta sposobiv yoho leksychnoyi reprezentatsiyi v anhliys'kyy movi. *Naukovyy visnyk Drohobyts'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya:*

«Filolohichni nauky»: Zbirnyk naukovykh prats'. [Concept BETRAYAL semantic structure and ways of its lexical representation in English] № 6. S. 57-63. [in Ukrainian].

3. Kazakova, T.A. (2003). Teoryya perevoda (lynhvystycheskye aspekty). [Translation Theory]. SPb.: Soyuz. [in Ukrainian].

4. Karaban, V.I. (2004). Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. [English technical and scientific literature translation]. Vinnytsya: Nova knyha. [in Ukrainian].

5. Geeraerts, D. (2017). Conceptual Structure and Conceptual Variation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.

6. Gyuro, M. (2017). Humor and Metaphors in Medical Language. Discourse and Interaction, 10, 47-60. Retrieved from: <https://katedry.ped.muni.cz/anglictina>

7. Kecskes, I. (2014). Language, Culture, and Context. The Routledge Handbook of Language and Culture. Retrieved from: <https://www.routledgehandbooks.com>

8. Khabirova, E. (2018). Metaphorical terms in the context of linguistic research articles. XLinguae. European Scientific Language Journal, 11, 499-507. Retrieved from: <http://www.xlinguae.eu/>

9. Lakoff, G., Johnson, M. (2003). Metaphors We Live By. Chicago, IL: University of Chicago Press.

SOURCES

1. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Retrieved from: <https://ahdictionary.com>.

2. Cambridge Idioms Dictionary (2006), 2nd ed. Cambridge University Press. Retrieved from: <http://www.cambridge.org>.

3. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. Retrieved from: <http://www.phrases.org.uk>.

4. Oxford living dictionaries. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com>.

5. Wilkinson, P. R. (2002). Thesaurus of Traditional English Metaphors. Second edition, London, New York, 2002. 2034 p.

PECULIARITIES OF BETRAYAL METAFORS TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Ivanchenko Mariia Yuriivna

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,

Lviv State University of Life Safety

Str. Klyparivska 35, Lviv, Ukraine

The object of the study are English betrayal metaphors as a mean of extralinguistic information transmission through the prism of certain language community world picture. The subject – is the analysis of betrayal metaphors in Ukrainian translation.

The main aim of the article is to outline the basic ways and devices of metaphors' translation in the texts.

The analysis of translation transformations shows a clear difference in the perception of the phenomena of reality by representatives of different language communities. So, in English, to condone human dignity through deceptive acts, behavior is associated with gambling, while in Ukrainian - with intellectual disability. "To betray - to deprive the defense, to substitute" - in the English language consciousness by analogy is compared with the movement to the wolves' den, and to Ukrainians - to hell.

On the other hand, the metaphors, which verbalize "betrayal-deception" are actualized in different ways in the analyzed language, although adjacent categories, namely, "betray, deceive" - limit (deprive) of vision, put in a difficult position or conceal the actual state of affairs.

Historical sources of analyzed metaphors formation in English and Ukrainian languages are the physical characteristics of objects, artifacts, household items, parts of the human body, representatives of flora and fauna.

In the lexical units semantics, by means of which there is marital treason or scandal is expressed, there is a common sene "movement in a circle," however the image component is different.

The analysis of betrayal metaphors translation can be continued by the comparison with the principles of the related reference areas metaphors translation.

Key words: *metaphor; methods of translation, interpretation, adequate translation, demetaphorization, language world picture, Ukrainian translation.*

КОЛЬОРОВА СИМВОЛІКА ОБРАЗУ ДОРОГИ В ХИМЕРНОМУ ПРОЗОПИСЬМІ ВОЛОДИМИРА ДРОЗДА ТА ВАЛЕРІЯ ШЕВЧУКА

Кобилко Наталія Андріївна

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Харківського національного університету внутрішніх справ

пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна

У статті досліджено кольорову символіку образу дороги в повісті В. Дрозда «Ірії» та романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». Проаналізовано художню семантику дороги в химерному прозописьмі; розмежовано символічне значення шляху, запозичене з усної народної творчості, та авторсько-індивідуальне його потрактування. У творах химерної прози номінації простору мають символічні значення, запозичені з усної народної творчості. Фольклорна символіка характеризується власною специфікою, і її варто розглядати як поняття формотворче, світоглядне й стилістичне, що генетично споріднене з міфологією. Одним із засобів творення образу дороги виступає кольорова семантика, адже колір вважається формою ідейно-естетичного відображення дійсності. Макс Люшер довів, що колір впливає на психоемоційну сферу людини й здатен викликати певні естетичні відчуття. Основою української теоретичної думки щодо символічного потрактування моделі світу, а зокрема кольорової символіки, вираженої в міфології, фольклорі й мові, стали праці О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», «Думка і мова», «Про деякі символи в слов'янській народній поезії». Учений виводить назву кольору не через абстрактне поняття, а через аналогію з предметами або ж діями людини, що викликають схожі асоціації. Актуальність дослідження значною мірою зумовлена відсутністю системного аналізу кольорової символіки образу дороги в українській химерній прозі.

В українській химерній прозі колірний компонент відіграє важливе значення та є свідченням поєднання традиційних образів із новаторськими. В. Дрозд і В. Шевчук, інтерпретуючи образ дороги, активно послуговуються кольоровою символікою. У повісті В. Дрозда «Ірії» використано такі кольори: жовтий як символ легкості й тепла; білий – з одного боку, сум'яття й невизначеності, з іншого – радості нового відкриття; синій – спокою та душевної гармонії. У романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі» до найбільш уживаних кольорів належать білий, синій і зелений, що символізують молодість і взаємне кохання, зв'язок поколінь, «світ колишніх людей», умиротворення, відкриття істини.

Ключові слова: химерна проза, символ, колір, образ дороги, міф, фольклор.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. У творах химерної прози номінації простору мають символічні значення, запозичені з усної народної творчості. Фольклорна символіка характеризується власною специфікою, і її варто розглядати як поняття формотворче, світоглядне й стилістичне, що генетично споріднене з міфологією. Одним із засобів творення образу дороги виступає кольорова семантика, адже колір вважається формою ідейно-естетичного відображення дійсності. Питанням дослідження кольорів займалися філософи, психологи, фольклористи, мовознавці, розглядаючи їх у різних аспектах. Так, Й. В. Гете стверджував, що «окремі кольори викликають особливі душевні настрої» [3]. До позитивних кольорів учений відносив жовтий, червоно-жовтий (оранжевий) і жовто-червоний (сурик, кіновар). Саме вони створюють бадьорий, живий і діяльний настрій. Психолог Макс Люшер довів, що колір впливає на психоемоційну сферу

людини й здатен викликати певні естетичні відчуття. Б. Бази́ма дослідив символіку кольорів. На його думку, кожна людина асоціює їх зі «стихіями, сторонами світу, чеснотами й пороками...» [1, 23]. Основою української теоретичної думки щодо символічного потрактування моделі світу, а зокрема кольорової символіки, вираженої в міфології, фольклорі й мові, стали праці О. Потебні «Про міфічне значення деяких обрядів і повір'їв», «Думка і мова», «Про деякі символи в слов'янській народній поезії». Учений виводить назву кольору не через абстрактне поняття, а через аналогію з предметами або ж діями людини, що викликають схожі асоціації. Актуальність дослідження значною мірою зумовлена відсутністю системного аналізу кольорової символіки образу дороги в українській химерній прозі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ дороги в українській химерній прозі досліджено в різних аспектах. Так, реальний та ірреальний хронотопи як категоріальна жанрова ознака роману другої половини ХХ століття стали об'єктом вивчення О. Журавської. Досліджуючи жанрово-стильову поліфонію прози 50-70-х рр.

XX ст., Д. Куриленко звертається до найбільш уживаних образів-символів, одним із яких є дорога. Своєрідність функціонування міфологеми «дорога» в українському літературному дискурсі (на матеріалі творів химерної прози) та її художнє значення розкрила Н. Кобилко [6].

Мета і завдання статті. Метою статті є дослідження кольорової символіки образу дороги в повісті В. Дрозда «Ірій» та романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі». Досягнення поставленої мети передбачає висвітлення таких питань: проаналізувати художню семантику дороги в химерному прозописьмі; розмежувати символічне значення шляху, запозичене з усної народної творчості, та авторсько-індивідуальне його трактування.

Виклад основного матеріалу дослідження. В українській химерній прозі колірний компонент відіграє важливе значення та є свідченням поєднання традиційних образів із новаторськими. У повісті В. Дрозда «Ірій» ми знаходимо такі аналогії: «дорога білою стрілою гнула від небокраю до небокраю», «подрібноували по місячній стежці, рахуючи зорі, що мерехтіли над нашими головами», «синіло марево далеких доріг» [4]. Важлива роль в українській народній традиції відводилася небесним світилам, особливо місяцю, що наділявся надзвичайними рисами. «Вірючи в чудодійну силу молодика, люди кланялись йому, молились, просили достатку, здоров'я, любові, гарного врожаю, вгадували свою долю, змовляли різні хвороби» [7, 106]. Беручи до уваги магічні властивості місяця, В. Дрозд змальовує прогулянку закоханого Михайла Решета нічним небом і надає їй особливого сакрального значення. М. Люшер у праці «Психологія кольору» трактує жовтий (золотистий) колір як символ легкості й тепла. На думку вченого, жовтий колір є похідним, а до основних належить білий. Вибір певної кольорової гами залежить від емоційного стану людини. «Порівняно з усіма сірими тонами білий колір характеризується завершеністю як кінцевого пункту яскравості, а чорний – як кінцевого пункту темряви» [5]. Якщо сіра тональність указує на балансування людини між різними сферами, то чорний або білий колір – на кризовий стан. У повісті «Ірій» перед Михайлом відкривається саме біла смуга дороги, а отже, герой перебуває в сум'ятті, невизначеності. З одного боку, він покидає рідний Пакуль, а з іншого – відкриває довгоочікуваний Ірій. Якщо на початку твору ми можемо говорити про радість Михайла, яку викликала дорога, то в кінці спостерігаємо духовну й емоціональну кризу хлопця, символом якої виступає білий шлях. На думку О. Потебні, в усній народній творчості білий колір стає символом краси, кохання, вірності. Він також уособлює чистоту, радість. «Білий світ» символізує усе видиме, осяяне небесним світлом [8]. Поступово цей колір набуває важливого емоційного навантаження. Таким чином, біла дорога – це символ краси омріяного Ірію і символ радості повернення в Пакуль.

Іншим, не менш цікавим кольором, є синій як уособлення спокою, душевної гармонії. Можливо, тому В. Дрозд змальовує шлях до акторської кар'єри та досягнення вершин у мріях дев'ятикласника синім кольором.

Образ дороги в химерних творах В. Шевчука також має багато символічних підтекстів. Роман-балада «Дім на горі» наповнений символами та філософічністю. На багатому фольклорному матеріалі письменник подає історії, у яких порушує одвічні проблеми: добра і зла, кохання й ненависті, життя і смерті, високого й низького, піднесеного й буденного, нащадків і предків, часу й вічності.

У химерному прозописьмі спостерігаємо й авторсько-індивідуальне трактування образу дороги. Так, у романі В. Шевчука «Дім на горі» головні герої у своїх снах часто бачать як видива-спогоди з минулого, так і видива-пророцтва з майбутнього. Іноді з цих марень складається цілий відрізок життя: «Вона незмінно бачить при тому перед собою нешироку синю дорогу і мимохить ступає на неї, щоб трохи там проходитися. [...] Вона бачила на тій дорозі перш за все високу постать спершу чорнявого, а тоді зовсім сивого чоловіка: мимоволі йшла за ним, достосовуючись до його ходи, і знову вони ставали плече-в-плече. Ішли так, тримаючись за руки, і мали на серцях непорочний мир, що його може зродити тільки справжня любов...» [9, 217]. Для старої вчитель Марії Яківни пара, що завжди приходила до неї у снах, є своєрідною проекцією себе та свого чоловіка Івана. А синя дорога, по якій вони крокували, символізує їхню молодість і взаємне кохання, яке змогли пронести через усе життя.

Як знаємо, із майбутнього дружиною Іван Шевчук уперше пройшовся вузькою ліською дорогою, «... він обійняв її за плечі, і вони пішли, як по воді, по тій дорозі, наслуховуючи спокійний пташиний спів і одновимірне биття власних сердець» [9, 160]. Перед ними пролягав шлях, увесь застелений зеленою травою. Трактуючи значення *зеленого* кольору, ми можемо зауважити, що він найпоширеніший у природі й належить до священних, як власне й дерева, що оточували Івана та Марію. Зелений колір є символом сили, здоров'я, краси. Сама природа, як бачимо, передає почуття героїв, їх душевний стан. Любов до Марії Іван Шевчук пронесе через усе своє життя. Гармонія, взаєморозуміння, повага стануть складовими їхнього сімейного щастя. На схилі літ Іван відчує, що знайшов те, що шукав, а п'ять зшитків оповідань залишать слід про його життя для майбутніх поколінь.

В. Шевчук часто наділяє образ дороги гротескними, страхітливими характеристиками: «Вона йшла по якійсь синій дорозі, біля неї поруч ступав, накульгуючи, батько, і йшли вони до крихітного будиночка, на порозі якого сиділа стара як світ бабуся. ... Її стало страшно на тій дорозі, хоч вона добре знала, що то за шлях – світ колишніх людей

та відлетіле життя. Ішла з наповненим жалем серцем, кришилися, наче піщані яблука, під ногами зорі, і їй раптом здалося, що душа її ширшає і стає необмежена, що вона проростає в увесь світ, над усі ті постаті, котрі блукають довкола» [9, 276–277]. Побачене викликає в Оксани почуття жаху, відчаю, страху перед невідомістю, безвихідь. У неї виникло бажання – якнайшвидше прокинутися й стерти з пам'яті химерне видовище. Синій шлях слугував переправою для предків із потойбіччя в її сновидіння. Але вони не бажають Оксані лиха, швидше застерігають від помилок, які можуть зруйнувати життя, попередити про небезпеку, а також захистити. Цікаво, що Оксані наснилися померлі родичі саме тоді, коли до неї почав прилітати загадковий гість. Отже, ми знаємо, про яку пересторогу йдеться. Тут дорога виступає містичним символом єднання поколінь, нерозривності родинних зв'язків, містком між минулим і сучасним.

Подібне ми можемо простежити й у повісті В. Дрозда «Ірій». Проте В. Дрозд зображує зв'язок роду через повернення до рідного Пакуля умовно, а В. Шевчук безпосередньо – через представників різних поколінь. Характерно, що образ дороги в романі-баладі «Дім на горі» найчастіше виступає з епітетом «синя». По синьому шляху йдуть Марія Яківна, Оксана, Микола Вашук, Хлопець.

Кольорова гама твору досить насичена й різноманітна. Символіка кольорів робить роман В. Шевчука «Дім на горі» самобутнім і оригінальним. Письменник міг із високим ступенем імовірності знати, що синій колір має великий діапазон значень, що часто зовсім різні. Можливо, це залежить від того, що в культурах різних народів цей колір набуває з часом різних варіацій, іноді протилежних і взаємовиключних. «Синій колір є своєрідним універсалом, який поєднує три стихії: воду, землю й повітря. В ньому гармонійно співіснують фарби океану, прохолода землі і безмежна синь небес. Можливо, саме тому «первинні асоціації з синім кольором протягом більшої частини історії людства пов'язані з умиротворенням та спокоєм, гармонією з собою та світом, які призводять до істини» [5]. Герої роману В. Шевчука «Дім на горі» рухаються по «синій дорозі» до пізнання істини свого існування, розуміння приналежності до цього світу та своєї ролі в ньому. Дорога ототожнюється із містком між старим життям і новим. Це своєрідна точка відліку, із якої розпочинається заглиблення героїв у внутрішнє «я», переосмислення буття, конструювання власного майбутнього.

Письменник удається до узагальнення, називаючи одного з головних героїв просто Хлопцем, і таким чином проектує цей образ на кожного читача. Він упевнений, що саме в мандрах людина зможе відкрити своє істинне призначення: «Хлопець не жалкував за тими непрочитаними книжками – знав, що рецепта на свій

пошук там не відчитає. Відгадає його лише на цій ясно-синій дорозі, що стелиться перед ним, залита тремким ранішнім світлом, – покликала його могутнім голосом, і він, малий та нікчемний перед її величчю, відчув, що обливає його потом» [9, 237].

Синій колір має також і виражено негативне значення. У міфології народів Євразії простежується чимало образів «синіх» божеств, зокрема в індуїзмі та тибетському буддизмі. Ці божества належать до пантеону зла. У міфології алтайських народів широко відомий синій бик, який є уособленням пекла й апокаліпсису. У заоканських народних культурах синій колір є кольором смерті. Для племен Центральної Америки характерним було інкрустувати черепи бірюзою, отже, знову відтінок синього пов'язаний із духами померлих. Здавна в індіанців синява асоціювалася з північчю, тому й побутовав вислів «північ-синій-біда». Для української міфології також було характерним наділення синього кольору містичними ознаками. Щодо цього В. Войтович зазначає, що в етнокультурі наших предків синій колір «пов'язаний із «тим світом», із місцем перебування нечистої сили і виступає як атрибут «чужого» простору. Поряд із чорним кольором синій ототожнюється як колір смерті, трауру» [2, 456]. У романі В. Шевчука «Дім на горі» образ дороги із символікою синього кольору набуває значення смертної дороги, переправи в потойбічне життя. По синій дорозі назустріч бабусі простували її давно померлі родичі: «Вона приплющалася, відкинувшись на спинку фотеля, і її захитали теплі, утішні хвилі. Синю дорогу побачила вона і високого, чорноволосого, вусатого чоловіка на ній. Чоловік той озирався до неї, немов зважувався: пізнавав її чи ні... Побачила на тій дорозі ще двох: дочку свою і її чоловіка. Дочка була в такому віці, як тепер Галя, і майже нагадувала Галю. Чоловік її теж був високий і темноволосий, але за дружину свою старший. Простягли там, на синій дорозі, руки одне до одного і з'єдналися» [9, 193]. Таким чином, синя дорога символізує перехід людини зі світу живих у світ мертвих. Письменник не просто інтерпретує образ дороги, він зберігає її первісне значення, а також повір'я, пов'язані з нею. Здавна вважалося, що людина спроможна відчути кінець своєї життєвої мандрівки. А ще побутовало вірування, що коли покійник уві сні кличе, і людина не йде за ним, то це означало, що ще не прийшов її час померати. Синя дорога, яка насилася бабі – березині домашнього міфу, дала чітко зрозуміти, що дні невпинно збігають, і їй лишилося не так уже й багато жити. Покійні родичі на неї вже давно чекають, але в «цьому світі» лишилася справа, яку вона повинна виконати до кінця. Отже, ми можемо зазначити, що синій шлях є символом переходу душі в «чужий» світ, у той же час це тонка нитка, яка тримає людину на землі, доки вона не виконає свою місію.

Психологи стверджують, що синій колір має властивість впливати на людину, як блакить неба з його світлою прозорістю та синява води з її глибинними просторами. Переживання прозорості й глибини насамперед пов'язане з переживанням трансцендентального, божественного начала. Синій колір знаходиться на межі неба й води, а отже, небесного й земного, доброго та злого, між Богом і світом. Це зв'язуючий елемент двох світів – «свого» й «чужого», «цього» й «потойбічного». М. Люшер у «Психології кольору» виділяє ще й такий аспект, як «первинне материнське начало, безкорислива любов і самовіддача». Отже, можна зазначити, що синій колір асоціюється з найбільшою святістю на землі – материнством. Це символ початку нового життя. Синя дорога у візіях Галі виступає початком нового, незвіданого. Саме в цю хвилину до неї приходять розуміння, що вона вже не сама, на ній лежить відповідальність за нове крихітне життя: «Синя дорога текла й текла в просторінь. Ішли по ній невиразні, наче в туман закутані, тіні; довкола, як зорі, плавали людські лиця, а попереду ясніло, випромінюючи гостре світло, велике прозоре тіло. До нього й простували всі ті тіні, що їх побачила Галя, летів туди й великий сірий птах у сірому костюмі, лакованих туфлях і в солом'яному капелюсі. Галя мовчки благословила їх і мала на те право, адже матір'ю вона ставала, творителькою життя і його охоронницею» [9, 138].

М. Люшер у своєму дослідженні кольорової символіки робить висновок про те, що синій колір найдужче виражає основні біологічні потреби: фізіологічні – спокою, психологічні – задоволення. Людина, яка є гармонійною частиною світу, знаходиться в стані рівноваги, відчуває себе на своєму місці, у тісному зв'язку

з навколишнім світом і в безпеці. Саме синій колір символізує єднання зі Всесвітом. Для прикладу ми можемо простежити життя Хлопця. Уві сні він побачив синю дорогу, яка, власне, і стала початком його мандрів. Шлях для нього стає символом пошуку себе, пізнання справжньої суті життя. Отже, дорога в першій частині роману В. Шевчука виступає символом пошуку внутрішньої суті людини, її власного «я», істинної цінності життя.

Цікавою є кольорова семантика образу дороги в другій частині роману. Так, у новелі «Дорога» перед домовиком стелилася біла дорога як символ незвіданості світу та його відкриття, а також чистоти, миру та світла. Тому поява на білій дорозі відьми, яка жорстоко обманула домовика, непередбачувана. Можливо, таким чином В. Шевчук робить натяк на непередбачуване лихо, що може трапитися. За допомогою образів міфічних персонажів автор відобразив єднання двох світів – земного й потойбічного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В. Дрозд і В. Шевчук, інтерпретуючи образ дороги, активно послуговуються кольоровою символікою. У повісті В. Дрозда «Ірій» використано такі кольори: жовтий як символ легкості й тепла; білий – з одного боку, сум'яття й невизначеності, з іншого – радості нового відкриття; синій – спокою та душевної гармонії. У романі-баладі В. Шевчука «Дім на горі» до найбільш уживаних кольорів належать білий, синій і зелений, що символізують молодість і взаємне кохання, зв'язок поколінь, «світ колишніх людей», умиротворення, відкриття істини. Перспективним є дослідження кольорової символіки дороги в інших представників української химерної прози, а саме В. Земляка, Є. Гуцала, В. Міняйла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базыма Б. Цветовая символика и психодиагностика. *Вестник Харьковского национального университета. Серия «Психология»*. 2002. № 576. С. 21–25.
2. Войтович В. Українська міфологія. К. : Либідь, 2005. 664 с.
3. Гете Й.В. К учению о цвете. Хроматика. Очерк учения о цвете. URL: <https://psyfactor.org/lib/gete.htm>.
4. Дрозд В. Вибрані твори: У 2 т. Т. 2 : Повісті, романи. К. : Рад. письменник, 1989. 552 с.
5. Клар Г. Тест Люшера. Психология цвета. М. : Питер, 1998. 94 с.
6. Кобилко Н. А. Міфологема «дорога» в українському літературному дискурсі (на матеріалі творів химерної прози) : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 Бердянськ, 2017. 23 с.
7. Потапенко О. І. та ін. Словник символів. К. : Народознавство, 1997. URL: <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
8. Потебня А. О некоторых символах в славянской народной поэзии. Х. : Пресс, 1860. 292 с.
9. Шевчук В. Дім на горі. К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 600 с.

REFERENCES

1. Bazyma, B. (2002). Tsvetovaia symbolika i psikhodiagnostika [Color symbolism and psychodiagnostics]. *Vestnik Kharkovskoho natsyonalnoho universiteta. Seriiia «Psikhologhiia»*, 576, 21-25 [in Russian].
2. Voitovych, V. (2005). *Ukrainska mifolohiia* [Ukrainian mythology]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
3. Hete, Y. V. K ucheniu o tsvete. *Khromatyka. Ocherk ucheniia o tsvete* [To the doctrine of color. Chromatics An outline of the doctrine of color]. Retrieved from <https://psyfactor.org/lib/gete.htm>.
4. Drozd, V. (1989). *Vybriani tvory: U 2 t. T. 2: Povisti, romany* [Selected Works: In 2 t. T. 2: Stories, novels]. Kyiv: Rad. pismennyk [in Ukrainian].
5. Klar, H. (1998). *Test Liushera. Psikhohyia tsveta* [Luscher test. Psychology of color]. Moscow: Piter [in Russian].

6. Kobylko, N. A. (2017). Mifologema «doroha» v ukrainskomu literaturnomu dyskursi (na materiali tvoriv khymernoi prozy): avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: 10.01.01 [Mythologemah "road" in the Ukrainian literary discourse (based on the material of chimerical prose works): author's abstract. dissertation]. Berdiansk [in Ukrainian].

7. Potapenko, O. I. et al. (1997). Slovnnyk symvoliv [Dictionary of characters]. Retrieved from <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.

8. Potebnia, A. (1860). O nekotorykh simvolakh v slavianskoi narodnoi poeziyi [About some symbols in Slavic folk poetry]. Kharkiv: Press [in Russian].

9. Shevchuk, V. (2013). Dim na hori [House on the hill]. Kyiv: A-BA-BA-HA-LA-MA-HA [in Ukrainian].

COLOR SYMBOLISM OF THE ROAD IN THE CHEMICAL PROSE OF VOLODYMIR DROZD AND THE VALERIA SHEVCHUK

Kobylko Nataliia Andriivna

Candidate of Philological Sciences (PhD. Philosophy),

Senior Lecturer Department at the Social Sciences and Humanities

Kharkiv National University of Internal Affairs

L. Landau avenue, 27, Kharkiv, Ukraine

The article investigates the color symbolism of the way of the road in the story V. Drozd "Irii" and the roman-ballad of V. Shevchuk "House on the hill". The author analyzes the artistic semantics of the road in a chimerical proclamation; the symbolic significance of the path, borrowed from the oral folk art, and the author's individual interpretation of it are delimited. In the works of chimerical prose, space nominations have symbolic meanings borrowed from oral folk art. Folklore symbols are characterized by their own specifics, and it should be considered as a concept form-forming, philosophical and stylistic, which is genetically related to mythology. One of the means of creating an image of the road is color semantics, because color is considered a form of ideological and aesthetic reflection of reality. Max Luscher proved that color influences on the psycho-emotional sphere of a person and can cause certain aesthetic sensations. The works of O. Potebni "On the Mythical Importance of Certain Rites and Beliefs", "Thought and Language", "About Certain Symbols on Some Symbols in Slavic folk poetry", became the basis of Ukrainian theoretical thought concerning the symbolic interpretation of the model of the world, and in particular the color symbolism expressed in mythology, folklore and language. The scientist derives the name of color not through an abstract concept, but through an analogy with objects or actions of a person causing similar associations. The relevance of the study is largely due to the lack of a systematic analysis of the color symbolism of the road image in Ukrainian chimerical prose.

In the Ukrainian chimerical prose, the color component plays an important role and is evidence of a combination of traditional images with innovative. V. Drozd and V. Shevchuk, interpreting the image of the road, are actively using colored symbols. In the story V. Drozd "Irii" the following colors are used: yellow as a symbol of lightness and warmth; white – on the one hand, confusion and uncertainty, on the other – the joy of a new discovery; blue – peace and harmony. In the novel V. Shevchuk "House on the hill" to the most used colors include white, blue and green, symbolizing youth and mutual love, the relationship of generations, "the world of the former people", appeasement, the discovery of truth.

Key words: *chimerical prose, symbol, color, road image, myth, folklore.*

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-12>

ЛІНГВІСТИЧНА ПРИРОДА ЕВФЕМІЗМІВ

Корнеласва Євгенія Валеріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри «Філологія»

Одеського національного морського університету

вул. Мечникова, 34, Одеса, Україна

Представлене дослідження присвячено вивченню питання евфемії та евфемізмів. Явище евфемії все частіше привертає увагу вчених-лінгвістів, які вивчають його в межах функціонально-семантичного, прагматичного, стилістичного, гендерного, дискурсивного та інших лінгвістичних підходів. Загалом, під евфемізмами розуміють емоційно нейтральні слова / вирази, які вживаються замість синонімічних слів / виразів, які мовець вважає непристойними, грубими, образливими чи нетактовними. Особливу увагу лінгвісти звертають на те, що евфемізми спрямовані на досягнення навмисного пом'якшуючого ефекту. Тому евфемізми не належать до певної лексико-семантичної групи слів, а скоріше є певним стилістичним результатом, досягнення якого здійснюється тоді, коли «сильний» вираз поступається більш слабкому. Окрім пом'якшення, евфемізми реалізують низку інших прагматичних функцій, до яких уналежнюємо функцію ввічливості, функцію табування, функцію вуалювання, функцію етикету. Функція ввічливості базується на максимі такту та скромності (за П. Грайсом), що реалізується у випадку заміни грубих чи образливих слів евфемізмами. Функція табування має місце тоді, коли йде мова про смерть чи тяжку хворобу, непристойні речі, тощо. Слова та вирази, що замінюють непристойні чи небажані явища, поняття, процеси, умовно називаємо дейксисами табування. Функція вуалювання спрямована на те, щоб приховати «справжню сутність позначуваного». Як правило, евфемізми реалізують функцію вуалювання в політичній сфері. Етикетну функцію евфемізми виконують тоді, коли мовець уникає прямих номінацій неprestижних професій, низького соціального статусу особистості, шкідливих звичок, расових та національних проблем. Щодо класифікації евфемізмів, то згідно критерію частотності вживання, їх можна поділити на загальноживані та okazionalні. За тематичної ознакою евфемізми поділяються на ті, що позначають фізіологічні процеси та стани; ті, що номінують певні частини тіла, пов'язані з «тілесним низом»; ті, що позначають відношення між чоловіком та жінкою; ті, що вживаються, коли мова йде про хворобу та смерть. За хронологією виникнення евфемізми можуть бути постійними, сталими та новими. Згідно лінгвістичного аналізу, евфемізми поділяються на евфемізми значення та евфемізми форми. Дослідження структурно-семантичних особливостей дозволяє провести класифікацію евфемізмів на фонетичному, лексичному, синтаксичному та навіть текстовому рівнях.

Ключові слова: евфемізм, евфемія, лексика, лексико-семантична група, прагматика, семантика, функція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Останнім часом явище евфемізації привертає все більше уваги науковців. Вона стала об'єктом численних досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Явище евфемізації вивчається з позицій різних лінгвістичних підходів та напрямків: функціонально-семантичного, прагматичного, стилістичного, гендерного та дискурсивного.

В межах функціонально-семантичного підходу лінгвістами розроблені тематичні класифікації евфемізмів, виділені формування евфемістичних виразів. З погляду прагматики, евфемізації вважається засобом дотримання доречності мовлення. Стилїстика розглядає питання, пов'язані зі стилістичною приналежністю евфемізмів, а також досліджує функціонування евфемістичної лексики в різних стилях мовлення. Явище евфемізації також вивчається в межах гендерної та дискурсійної лінгвістики.

Однак, незважаючи на численність робіт, присвячених евфемізації, багато пов'язаних з нею питань залишаються невирішеними. **Актуальність** представленої дослідження зумовлена недостатньою вивченістю питань класифікації та функціонування евфемізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Евфемізм як лінгвокультурне явище представляє особливий інтерес. Протягом останніх десятиліть процес утворення евфемізмів відбувається досить інтенсивно. Як результат, евфемізми поширилися в різних сферах мовленнєвої діяльності. Дослідження евфемізмів в різних мовах дозволяє зробити певний вклад у вивчення національної своєрідності мовної картини світу та мовленнєвої поведінки носія певної мови.

В лінгвістиці існує численна кількість робіт, присвячених вивченню евфемізмів. Початок дослідженню евфемії поклали такі видатні вчені, як Г. Пауль, Ж. Вандрієс, Ш. Брюно, іспаніст Ч. Кені, Ш. Балі, Н. Галі де Паратези, Е. Бенвеніст, Л. Блумфілд, С. Відлак, І. Р. Гальперін,

Б. А. Ларін, Х. Ніроп. Розвитку цієї проблематики присвячені праці В. І. Жельвіс, А. М. Кацев, Б. Купер, Дж. Німан та К. Сільвер, Л. П. Крисін, Г. Г. Кужим, В. І. Заботкіна, В. П. Москвін.

Соціолінгвістичний підхід до вивчення евфемії відображено в працях вчених С. Г. Тер-Мінасової, В. І. Жельвіса, О. О. Реформатського, Л. П. Крисіна, Ф. Беквітата М. Баумана, Б. Купера, Дж. Хьюз, Х. Росона. В межах цього підходу досліджується діахронічний аспект евфемії: від причин виникнення табу та евфемізмів до специфіки евфемізмів в наш час. Особливу увагу звертають на такі джерела активної евфемізації як ідеологія політкоректності.

Лінгвопрагматичний підхід до вивчення евфемії базується на постулатах мовленнєвого спілкування П. Грайса та на максимах Дж. Ліча. Цей підхід отримав розвиток щодо евфемізмів в працях В. І. Заботкіної, Н. Ц. Босчаєвої, ін.

В межах традиційної лінгвістики евфемію зазвичай розглядають як особливий різновид синонімії. Такий підхід зумовлено тим, що, з одного боку, між евфемізмом та вихідною номінацією існують відношення синонімії, а з іншого боку – тим, що евфемізмом може виступати ідеографічний чи стилістичний синонім вихідної номінації. Іншими словами, синонімія слугує одним з мовних засобів евфемізації та стає результатом евфемістичного перейменування. Однак, звертаємо увагу на те, що ці два явища не є тотожними.

Вивчення явища евфемізації з позиції когнітивного підходу дозволяє розглянути це питання дещо ширше: евфемізація у такому випадку виступає явищем більш широким, ніж внутрішньосистемні відносини між одиницями мови, такими, як синонімія, антонімія, гіперо-гіпонімія тощо. Вона може розглядатися як ментальний процес, в основі якого лежать певні концептуальні схеми та моделі вторинної інтерпретації знань [11, 7].

Незважаючи на досить велику кількість робіт, присвячених вивченню явища евфемії, в лінгвістичній літературі досі нема єдиного розуміння цього явища. Динамічність та багатоаспектна природа евфемізмів слугує причиною великої різноманітності їхніх лексико-граматичних форм, емоційної нейтральності чи стилістичного забарвлення, варіативності їхнього евфемістичного потенціалу. Ці властивості евфемізму представляють певні труднощі для дослідників.

Об'єктом представленого дослідження слугують власне евфемізми, **предметом** – семантичні та функціональні особливості евфемізмів.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб розглянути та проаналізувати існуючі класифікації евфемізмів, а також окреслити прагматичні функції цього пласта лексичного складу англійської мови.

Для досягнення поставленої мети реалізовано низку **завдань**:

1) розглянути явище евфемії в сучасній лінгвістиці;

2) проаналізувати поняття «евфемізм»;

3) розглянути існуючі класифікації евфемізмів;

4) окреслити прагматичні функції евфемізмів.
В роботі використано **загальнолінгвістичні методи дослідження**, а саме: метод теоретичного аналізу лінгвістичної літератури, описовий метод, метод порівняння, метод узагальнення.

Методологічною основою для проведення представленого дослідження слугують ідеї та концепції вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, праці яких присвячені вивченню явища евфемії (Ю. В. Алексікова, Л. В. Артюшкіна, Ю. С. Баскова, О. Ф. Іванова, М. Л. Ковшова, Л. П. Крисін, В. П. Москвін, О. В. Обвінцева).

Виклад основного матеріалу дослідження. Явище евфемії тісно пов'язано з явищем табу. В кожній мові є теми, які стосуються тієї галузі людської життєдіяльності, які з найдавніших часів вважаються особливими, забороненими, сакральними, таємними і тому при їхньому згадуванні вимагають від співрозмовника іносказання. Інакше кажучи, мовець здійснює заміну, вживаючи дозволені слова замість заборонених, тобто він використовує евфемізми. В теоретичних працях з історії виникнення евфемістичною заміни підкреслюється, що основна функція евфемізмів тісно переплітається з культурою того чи іншого народу, табу – заборонаю в певному суспільстві на вживання певних слів, зумовлену різними факторами – релігійними, історичними, етичними, тощо [6, 8].

В лінгвістичному словнику евфемізми визначають так: «евфемізми – емоційно нейтральні слова чи вирази, що вживаються замість синонімічних ним слів та виразів, які видаються мовцю непристойними, грубими чи нетактовими» [1, 592].

Видатний лінгвіст І. Р. Гальперін розуміє евфемізм як слово чи фразу, що вживається для заміни неприємного слова чи виразу більш припустимим словом чи виразом. Наприклад, дієслово *to die* породило такі евфемізми як *to pass away*, *to be no more*, *to depart*, *to join the majority*, *to be gone*, а також більш жартівливі – *to kick the bucket*, *to give up the ghost*, *to go west*. Таким чином, вчений наголошує на тому, що евфемізми – це синоніми, які спрямовані на досягнення навмисного пом'якшуючого ефекту [4, 173].

Ю. М. Скрєбнев вважає, що евфемізм передбачає суспільну практику заміни табуйованих назв словами та виразами, що є пом'якшуючими та необразливими. Вчений відносить евфемізми не до певної лексико-семантичної групи слів, а скоріше до певного стилістичного результату, що досягається різними способами, коли «сильний» вираз поступається більш слабкому. Прикладом, на думку Ю. М. Скрєбневої, є недоговореність, якій притаманні властивості евфемії [13, 82].

Л. П. Крисін розглядає евфемізм як вид іносказання. Однак, на відміну від інших видів іносказання евфемізми відрізняються своєю прагматичною функціональністю: вони вживаються тоді,

коли мовець бажає завуалювати певний зміст, який він з певних причин вважає недоречним позначити прямо [7, 267].

На думку В. П. Москвіна, евфемізми є засобом реалізації умов ситуативної доречності мовлення. Евфемія, таким чином, – це використання словесних зашифровок з метою пом'якшити, завуалювати, витончено «запакувати» предмет повідомлення, залишивши можливість будь-якому носію мови здогадатися, про що йде мова [8, 61].

Д. Болінджер уналежнює евфемізми до класу слів з додатковим змістовним навантаженням, що використовуються для позначення чогось у сприятливому для мовця вигляді [3, 32-33].

В українському мовознавстві евфемізм розглядають як стилістичну фігуру, що вживається для навмисної заміни знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування через заборону на вживання деяких слів, зумовлену соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками. До головних функцій евфемізмів уналежнюють магічну, ідеологічну, етикетну, іронічну, криптофорну [9, 135].

Згідно з позицією українського лінгвіста Ф. С. Бацевича, евфемізми – це емоційно нейтральні слова або вирази, що вживаються замість синонімічних їм слів або виразів, які видаються мовцеві непристойними, грубими або нетактовими [2, 324]. Ця дефініція повністю збігається з визначенням евфемізму, що наведена в лінгвістичному словнику Ахманової О. С.

Аналіз дефініцій поняття «евфемізм» показує, що в усіх визначеннях наголошують на тому, що головна функція евфемізмів полягає в тому, щоб приховати чи завуалювати явище, що в суспільній свідомості має негативну оцінку. Евфемізми відволікають увагу реципієнта від об'єкта, що може викликати антипатію. Здатність евфемізмів маніпулювати реципієнтом визначається тим, що вони приховують істинну сутність явища через створення нейтральної чи позитивної конотації, а реципієнт зазвичай не встигає виділити евфемізми з контексту та усвідомити їх через велику кількість інформації в сучасному суспільстві або через неможливість ідентифікувати табуйований денотат.

Наступний крок нашого дослідження полягає в тому, щоб розглянути існуючі класифікації евфемізмів.

Лексичний підклас евфемізмів є досить широким та неоднорідним, що дає можливість представити евфемізми в різних класифікаціях, які базуються на різних критеріях. Наприклад, з огляду на фіксування евфемізмів в мові та частотності їх вживання, евфемізми можна класифікувати як загальноновживані та оказіональні. За тематичною ознакою евфемізми поділяють на чотири групи: ті, що позначають фізіологічні процеси та стани;

ті, що номінують певні частини тіла, пов'язані з «тілесним низом»; ті, що позначають стосунки між чоловіком та жінкою; ті, що вживаються, коли мова йде про хворобу та смерть. За хронологією виникнення евфемізми можуть бути постійними, чи сталими, та новими.

Лінгвістичний аналіз евфемізмів дозволяє поділити їх на дві групи: *евфемізми значення* та *евфемізми форми*. Розглянемо детальніше ці дві групи евфемізмів.

На наш погляд, найбільш вагомими є *евфемізми значення*, оскільки вони спрямовані на завуалювання змісту поняття, частіше мають сильний меліоративний ефект з одночасною сталістю в мові. Для створення семантичного зв'язку зі словниковим складом мови вибирається одне слово, яке вже має не стигматизоване значення, і при його сприйнятті у слухача виникають асоціації, що одночасно викликають натяк на стигматизоване поняття та «відволікають» його від цього поняття.

Евфемізми форми (фонетико-графічні евфемізми) відрізняються від евфемізмів значення тим, що вони не завжди виконують евфемістичну функцію. Навпаки, одночасно вони виконують й інші функції. Вони мають більш слабкий меліоративний ефект, тому що не передбачають нового позитивного трактування стигматизованого явища, як у випадку із семантичними евфемізмами. Евфемізми форми заміщують табуйоване слово таким чином, що це дозволяє реципієнту швидше установити асоціації зі стигматизованим поняттям. З цієї причини евфемізми форми уналежнюють до периферійних рядів евфемії [11, 8].

Щодо класифікації евфемізмів з погляду їхнього фіксування в мові та частотності вживання, вони поділяються на загальноновживані та оказіональні. При цьому необхідно звернути увагу на те, що саме загальноновживаним надається пріоритетне місце в польовій організації евфемії.

Під загальноновживаними евфемізмами розуміють лексичні одиниці, що закріплені в загальних чи спеціальних словниках, а також що дуже часто зустрічаються в текстах та усному мовленні з даним евфемістичним значенням. При цьому евфемістичне значення загальноновживаних евфемізмів не потребує жодних пояснень чи паралельного вживання прямих найменувань в тексті.

Оказіональними евфемізмами вважають індивідуально-контекстні заміни, неологізми, евфемізми професійної лексики та соціальних жаргонів, що характеризуються обмеженим вживанням та потребують пояснень в контексті при використанні, що виходить за межі професійного дискурсу.

Слід звернути увагу на те, що особливе місце в польовій організації займають евфемізми, утворені від лексичних одиниць широкої семантики, оскільки вони не можуть бути віднесені ні до групи загальноновживаних евфемізмів, ні до групи оказіональних евфемізмів.

Поза увагою не залишається й стилістичне забарвлення евфемізмів. Для всіх різновидів евфемізмів характерним є наявність прагматичної установки мовця пом'якшити чи завуалювати неприпустиме, на його погляд, пряме найменування чогось. Однак, ця настанова може супроводжувати й евфемізми, що уналежнюють до зниженої лексики й вульгаризмів, а їхня головна настанова – демонстрація приналежності мовця до певної соціальної групи, іронія, тощо. Виходячи з цього, вважаємо доречним віднести евфемізми зниженої лексики до останнього ряду периферії евфемізмів.

Окрім наведених вище класифікацій евфемізмів, існують й інші. Необхідно зазначити, що чітко розмежувати одну групу евфемізмів від іншої досить складно. Адже інколи зустрічаємо евфемізми, що поєднують в собі ознаки різних видів евфемізмів або що стоять на межі переходу від одного виду до іншого, наприклад, коли вони переходять з індивідуального ужитку до загального. Звернемося до детальної класифікації евфемізмів розробленої російською дослідницею Н. В. Тишиною:

1) 1 ряд включає узуальні семантичні евфемізми з позитивною чи нейтральною конотацією;

2) 2 ряд об'єднує okazіональні семантичні евфемізми з позитивною чи нейтральною конотацією;

3) до 3 ряду уналежнюють полісемантичні евфемізми чи евфемізми з широкою семантикою;

4) до 4 ряду відносять узуальні семантичні евфемізми-пом'якшення з менш негативною, ніж у прямого найменування, конотацією;

5) до 5 ряду зібрані okazіональні семантичні евфемізми-пом'якшення з менш негативною, ніж у прямого найменування, конотацією;

6) 6 ряд включає повні фонетико-графічні евфемізми (евфемізми форми);

7) до 7 ряду належать неповні фонетико-графічні евфемізми-пом'якшення, що зберігають зв'язок з прямим найменуванням;

8) 8 ряд об'єднує семантичні та фонетико-графічні евфемізми-пом'якшення, що належать до зниженої лексики та вульгаризмів [11, 9].

Дослідження структурно-семантичних особливостей евфемізмів дозволяє провести їхню класифікацію на фонетичному, лексичному, синтаксичному та текстовому рівнях.

На фонетичному рівні виділяють:

а) евфемізми, в яких друкується перша й остання літери: *b----s*;

б) евфемізми, що утворені за допомогою скорочень: *NYR (not yet returned)*;

в) евфемізми-параномази, що замінюють грубе слово таким, що найбільш наближене до нього за звучанням: замість *hell* можна використати *heck*;

г) евфемізми, утворені за допомогою переставлення першої та останньої літери: *gip (pig)* [10, 8].

На лексичному рівні евфемізми можуть бути виражені:

а) простим словом: *casket* замість *coffin*;

б) складним словом: *sight-deprived* замість *blind*;

в) похідним словом, утвореним внаслідок деривації: *needy* замість *poor*.

На синтаксичному рівні евфемізми виражені:

а) словосполученням: *arbitrary deprivation of life* замість *killing*;

б) реченням: *The consumption of nutrients whatsoever is categorically prohibited in this establishment* замість *Please, don't eat here*.

Велика різноманітність структурно-семантичних видів евфемізмів на всіх мовних рівнях свідчить про міжрівневий характер явища евфемії, широку поширеність цього явища в мові та мовленні [там само, 9].

Далі проаналізуємо та опишемо прагматичні функції евфемізмів.

Аналіз лінгвістичної літератури та мовного матеріалу дозволяє виділити чотири прагматичні функції евфемізмів: функція **ввічливості**, функція **табування**, функція **вуалювання**, функція **етикету**. Таке розмежування функцій евфемізмів проводиться в нашому дослідженні з теоретичної метою для більш глибокого та детального вивчення цього явища. В кожному конкретному випадку можлива тісна взаємодія вказаних видів.

Функція ввічливості. В більшості випадків в основі формування евфемізмів закладено принцип ввічливості. Цей принцип сформовано на основі теоретичних положень П. Грайс, який перший почав вводити систему базових постулатів чи принципів спілкування, що складають основу формування норм та правил мовленнєвої поведінки. Реалізація принципу ввічливості потребує дотримання низки максим: такту, великодушності, схвалення, скромності, згоди, симпатії. Всі перераховані максими в тій чи іншій мірі притаманні для евфемізмів [5]. Однак, основними з них є максима такту та скромності, що проявляються у випадку евфемістичної заміни лайливого слова / виразу чи грубих виразів.

Функція табування. В наш час існує тенденція не говорити прямо, наприклад, про смерть, про тяжку хворобу, прийнято уникати згадувань про непристойні речі, тощо. Слова та вирази, що замінюють непристойні чи небажані явища, поняття, процеси, умовно називаємо дейксисами табування. Наприклад, евфемізм, що позначає явище смерті, є найбільш частотним: *to rest in peace, to pass away, to depart*.

Функція вуалювання. Евфемізми використовуються для того, щоб завуалювати чи затемнити «справжню сутність позначуваного». Характерною рисою цього виду евфемізмів є те, що вони, як правило, вживаються з політичною метою. Тому галузями функціонування цього типу евфемізмів є:

а) політична сфера *"You are always writing: bombing bombing, bombing. It's not bombing! It's air support"*;

б) соціальна сфера *negative advancement (fire)* [12, 13].

Функція етикету. В лінгвістиці дотримання правил етикету спілкування тісно пов'язано з принципом ввічливості. Етикетні евфемізми вживаються тоді, коли мовець уникає прямих номінацій [там само, 12]:

а) непрестижних професій; статусів особистості, що свідчать про ущербність, низьку позицію в суспільстві, тощо: *a sanitation engineer, a hydraulic specialist (a plumber), environmental hygienist (a janitor), information resource officer (a librarian)*;

б) евфемізми, що замінюють слова, які раніше вживалися на позначення шкідливих звичок: *emotionally tired, screwed, aerated, hangover, half and half, incapable, intemperance, over-sedated, sheet in the wind, Sunday traveler (drunk)*;

в) евфемізми, що замінюють лексеми, які стосуються расових та національних проблем: *Afro-American (black), native American (Indian), dark-complected, dark-skinned (of people having non-white ancestry), melanin enriched (of black people), demographically correct society (having a proportionate ratio of blacks, whites, Hispanics, etc)*.

Таким чином, огляд теоретичного та практичного матеріалу дозволяє зробити висновок про головні функції евфемізмів: вони вживаються для заміни прямих назв предметів та явищ, що «лякають»; мають місце у випадку, коли мовець не бажає називати щось неприємне прямо; евфемізом позначається все те, що в соціумі вважається непристойним та не відповідає загальноприйнятим правилам етикету. Політкоректні евфемізми

виникають через острах образити співрозмовника чи з метою дотримання прийнятих на даний момент норм спілкування; поширеним є вживання евфемізмів з метою спотворення чи маскування істинної сутності позначуваного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, будь-які зміни в мові свідчать передусім про те, що мова є динамічним цілим. Поява нового евфемізму завжди призводить до змін в лексичній системі. Евфемізація часто стає джерелом синонімії, що, безсумнівно, збагачує мову.

Аналіз дефініцій поняття «евфемізм» показав, що головна функція евфемізмів – приховати чи завуалювати явище, що в суспільній свідомості має негативну оцінку, тим самим пом'якшити або зашифрувати заборонені чи табуйовані слова, що зумовлено соціально-політичними, історико-культурними, релігійними, етичними й естетичними чинниками. Лінгвістичний аналіз евфемізмів дозволяє поділити їх евфемізми значення та евфемізми форми. Структурно-семантичний аналіз евфемізмів уможливує окреслення особливостей евфемізмів на фонетичному, лексичному та синтаксичному рівнях мови.

Серед прагматичних функцій евфемізмів виділяємо такі: функцію ввічливості, функцію табування, функцію вуалювання, функцію етикету.

Багатоаспектність явища евфемії, неоднозначність трактування поняття «евфемізм», відсутність чіткої класифікації евфемізмів слугують основою для подальших лінгвістичних розвідок. **Перспективу** нашого дослідження становить визначення способів утворення евфемізмів, а також особливості їхнього перекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. М. : Высшая школа, 1966. 637 с.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Болинджер Д. Истина – проблема лингвистическая. *Язык и моделирование социального взаимодействия*. М. : Прогресс, 1987. С. 23-43.
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка. М.: Изд-во литературы на иностранных языках, 1958. 452 с.
5. Грайс Г. П. Логика и речевоеобщение. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 16: Лингвистическая прагматика. М. : «Прогресс», 1985. С. 217-237.
6. Ковалёва Т.А. Фразеологические эвфемизмы в современном английском языке : автореф. дисс. ... канд. фил. наук: 10.02.04 / Москва, 2008. 22 с.
7. Крысин Л.П. Эвфемизмы в современной русской речи. *Русское слово, своё и чужое. Исследования по современному русскому языку и социолингвистике*. М. : Языки славян. культуры, 2004. С. 267-268.
8. Москвин В.П. Эвфемизмы, системные связи, функции и способы образования. *Вопросы языкознания*. 2001. № 3. С. 61-67.
9. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. 716 с.
10. Гаджибаева А.А. Социокультурные и когнитивные аспекты лингвистического исследования эвфемизмов в английском языке: автореф. дисс. .... канд. фил. наук: 10.02.04 / Ташкент, 2006. 25 с.
11. Тишина Н.В. Национально-культурные особенности эвфемии в современном английском и русском языке : автореф. дисс. .... канд. фил. наук: 10.02.20 / Москва, 2006. 22 с.
12. Харитоновна В.Ю. Эвфемистическая репрезентация концептов в англоязычной речевой культуре : автореф. дисс. .... канд. фил. наук: 10.02.04 / Воронеж, 2008. 22 с.
13. Skrebnev Y.M. Fundamentals of English Stylistics. М. : Higher School, 1994. 240 p.

REFERENCES

1. Ahmanova, O.S. (1966). Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. M. : Vysshaja shkola [in Russian].
2. Batevich, F.S. (2004). Osnovy komunikativnoyi lingvistiki [Fundamentals of communicative linguistics]. Kyiv : Akademiya [in Ukrainian].
3. Bolindzher, D. (1987). Istina – problema lingvisticheskaja. *Jazyk i modelirovanie social'nogo vzaimodejstvija* [Truth – linguistic problem. Language and modelling of social interaction]. M. : Progress [in Russian].
4. Gal'perin, I.R. (1958). Ocherki po stilistike anglijskogo jazyka [Issues on English Stylistics]. M. : Izd-vo literatury na inostrannyh jazykah [in Russian].
5. Grajs, G. P. (1985). Logika i rechevoe obshhenie. *Novoe v zarubezhnoj lingvistike* [Logics and Conversation. New in Foreign Linguistics]. M. : «Progress» [in Russian].
6. Kovaljova, T.A. (2008). Frazеологическeй евфемизмы в современном английском языке [Phraseological euphemisms in modern English] : avtoref. diss. ... kand. fil. nauk: 10.02.04 / Moskva [in Russian].
7. Krysin, L.P. (2004). Jevfemizmy v sovremennoj russkoj rechi [Euphemisms in modern Russian]. M. : Jazyki slavjan. kul'tury [in Russian].
8. Moskvин, V.P. (2001). Jevfemizmy, sistemnye svjazi, funkcii i sposoby obrazovanija. *Voprosy jazykoznanija* [Euphemisms, system relations, functions and means of their formation. Questions of linguistics]. [in Russian].
9. Selivanova, O.O. (2006). Suchasna lingvistika. Terminologichna entsuklopediya [Modern Linguistics. Terminological encyclopaedia]. Poltava: Dovkillja-K [in Ukrainian].
10. Tadžibaeva, A.A. (2006). Sociokul'turnye i kognitivnye aspekty lingvisticheskogo issledovanija evfemizmov v anglijskom jazyke [Socio-cultural and cognitive aspects of linguistic investigation of euphemisms in English] : avtoref. diss. .... kand. fil. nauk: 10.02.04 / Tashkent [in Russian].
11. Tishina, N.V. (2006). Nacional'no-kul'turnye osobennosti jevfemii v sovremenno manglijskom i russkom jazyke [National cultural peculiarities of euphemisms in modern English and Russian] : avtoref. diss. .... kand. fil. nauk: 10.02.20 / Moskva[inRussian].
12. Haritonova, V.Ju. (2008). Jevfemisticheskaja reprezentacija konceptov v anglojazyčnoj rechevoj kul'ture [Euphemistic representation of concepts in English speech culture] : avtoref. diss. .... kand. fil. nauk: 10.02.04 / Voronezh [in Russian].
13. Skrebnev, Y.M. (1994). Fundamentals of English Stylistics. M. : Higher School [in English].

THE LINGUISTIC NATURE OF EUPHEMISMS

Kornelaieva Yevheniia Valeriivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Philology Department,

Odessa National Maritime University,

Mechnikova Str., 34, Odessa, Ukraine

The present research is devoted to the study of euphemy and euphemisms. Nowadays, the phenomenon of euphemy is drawing linguists' attention more frequently. They study it within frames of functional and semantic, pragmatic, stylistic, gender, discourse and many other linguistic approaches. As a rule, euphemisms are understood as emotionally neutral words / expressions that are used instead of synonymic words / expressions that are regarded as inappropriate, rude, offensive or tactless. Special attention is paid to the fact that euphemisms are aimed at achieving deliberate mitigating effect. According to this, it is considered that euphemisms do not belong to certain lexico-semantic group of words, rather they are referred to certain stylistic result which is achieved when a "stronger" expression gives way to a weaker one. Besides mitigating, euphemisms realize a row of other pragmatic functions to which we refer the following ones: politeness function, taboo function, veil function, etiquette function. Politeness function is based on the maxims of tact and modesty (according to P. Grice). It is implemented in situations when euphemisms substitute rude offensive words. Taboo function is realized when death, severe disease, indecent issues are talked about. In such a case, words / expressions that replace indecent or unwanted phenomena / notions are conventionally called taboo deixis. Veil function is aimed at concealing "true essence of the degnified". As a rule, euphemisms realize this function in political sphere. As for etiquette function, euphemisms implement it when the speaker avoid direct nominations of non-prestigious professions, low social status of a person, vicious habits, racial or national problems. As far as it concerns classifications of euphemisms, the criterion of usage frequency allows to single out generally-used and occasional. According to the thematic criterion, euphemisms are divided into four groups: the ones that denote physiological process and states; the ones that nominate certain parts of body, especially concerned with the fleshly bottom; the ones that denote relations between men and women; the ones that are employed when disease or death are spoken about. Chronology of euphemisms appearance allows to distinguish between trite and new euphemisms. The linguistic analysis shows that euphemisms can be divided into euphemisms of meaning and euphemisms of form. The investigation of structural and semantic peculiarities allows to classify euphemisms on phonetic, lexical, syntactic and even textual levels.

Key words: *euphemism, euphemy, function, lexico-semantic group, pragmatics, semantics, vocabulary.*

УДК 811.112.2'37

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-13>

ПРИЧИНИ, ВИДИ ТА ЗАСОБИ СЕМАНТИЧНИХ ЗМІН У СЛОВІ

Літвінова Наталія Вікторівна

*викладач кафедри німецької мови і літератури з методикою викладання
Криворізького державного педагогічного університету
пр. Гагарина, 54, Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна*

Стаття присвячена аналізу причин, видів і засобів семантичних змін. Мовні зміни виникають самі по собі в процесі використання мови носіями тієї чи іншої мови, в ситуації комунікативного спілкування. Питання про причини семантичних змін знаходились і знаходяться у центрі уваги багатьох дослідників від давніх часів до сьогодні. Семантичні зміни, а саме зміна семантики слова, представляють особливий випадок розвитку мови.

При «причини» слід також розрізняти «види» і «засоби» семантичних змін. Але класифікація видів (типів) семантичних змін ускладнюється тим, що вона здійснюється за різними принципами.

У сучасній семантиці класифікація засобів зміни значення представлена логічним і аксіологічним принципами. До логічного принципу належать розширення і звуження значення.

Аксіологічний принцип класифікації дозволяє поділити усі види семантичних змін на покращення значення, погіршення значення, а також перенос значення (метафора і метонімія), табу і евфемізми, іронія тощо.

Конкретні види семантичних трансформації демонструються за допомогою прикладів з німецької мови на матеріалі лексико-семантичних груп «людина/чоловік» (Mensch/Mann) і «людина/жінка» (Frau/Weib/Mädchen).

Незважаючи на те, що вивченню цього питання присвячена велика кількість літератури, багато саме семасіологічних питань залишаються ще й досі не вивченими.

Ключові слова: семантичні зміни, причина, семантика, вид, засіб, звуження значення, розширення значення, погіршення значення, метафора, метонімія.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Питання про причини змін у мові взагалі і про причини семантичних змін зокрема цікавить не одне покоління лінгвістів і знаходиться у центрі уваги багатьох дослідників. Передусім слід мати на увазі, що кінцева і універсальна причина будь-якої зміни у мові обумовлена природою і призначенням самої мови, або, інакше кажучи, оптимальним виконанням мовою її основних функцій – комунікативної, номінативної та експресивної – і є, в результаті, першоджерелом усіх мовних змін. Мовні зміни виникають самі по собі в процесі використання мови носіями тієї чи іншої мови, в ситуації комунікативного спілкування. Причини, обумовлені потребою тих, хто говорить, висловлювати свої думки і позначати оточуючі їх предмети, можна назвати когнітивними або комунікативними, а причини, обумовлені потребою висловлювати свої почуття (те, що у працях кінця ХІХ – початку ХХ століття називалося психічними, психологічними, фізіологічними і іншими схожими причинами), можна назвати емотивними.

В лінгвістиці останніх десятиліть велика увага приділяється комплексу проблем, якими займається синхронія. Проте часто поза увагою залишаються ті процеси, які мали місце в процесі розвитку тієї чи іншої мови і які допомагають

дати відповідь на питання «чому»? Актуальність роботи, на нашу думку, полягає саме в тому, щоб на конкретних прикладах показати, який наслідок у мові мають ті процеси, які відбувалися у ній протягом її розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спочатку вивченням природи «видозміни значення слова» займалися у своїх працях з риторики Арістотель, Цицерон, Квінтіліан. Вони вважаються засновниками логічної інтерпретації засобів зміни семантики мовних одиниць лексичної системи. У ХІХ столітті логічний напрямок розвиває Г. Пауль. Його послідовником стає В. А. Звєгінцев.

Чисто психологічне тлумачення процесів зміни значень слів знаходимо у В. Вундта (посилається на асоціації) і Г. Шпербера (affektbedingte/nichtaffektbedingte Veränderungen der Bedeutung).

Встановленням природи семантичних змін у мовознавстві присвячені роботи О. О. Потебні, М. В. Крушевського, М. М. Покровського.

Класифікацією причин семантичних змін займалися С. Ульман, Г. Кронассер, К. Балдингер.

У вітчизняній лінгвістиці цьому питанню присвячені роботи В. В. Левицького, О. О. Селіванової та інших.

Формулювання мети і завдань статті. У статті аналізуються причини, види і засоби семантичних змін, а також здійснюється спроба продемонструвати конкретні види семантичних

трансформацій за допомогою прикладів з німецької мови на матеріалі лексико-семантичних груп «людина/чоловік» (*Mensch/Mann*) і «людина/жінка» (*Frau/Weib/Mädchen*).

Виклад основного матеріалу дослідження.

Семантичні зміни, а саме зміна семантики слова, представляють особливий випадок розвитку мови. Причини семантичних змін у мові зазвичай діляться на дві великі групи – екстралінгвістичні або об'єктивні та інтралінгвістичні або суб'єктивні. До екстралінгвістичних причин належать наступні:

- історико-політичні, економічні та соціальні зміни;
- зміни в культурі нації;
- гетерогенність мовного суспільства;
- розвиток науки, техніки, внаслідок чого частина значень стає неактуальною;
- зміна правил вживання лексеми. Руді Келлер вважає, що в разі частотного використання слова у незвичному для нього контексті (оказіональне вживання лексеми) воно, внаслідок прагнення того, хто говорить до копіювання, може перейти до категорії загальноновживаної лексики і залишитися у мові з зовсім іншим значенням [2, 112-120];
- потреба описати новий предмет або явище (новий сигніфікат);
- зникнення із повсякденного життя предметів, явищ або дій (втрата сигніфіката);
- потреба в евфемістичному позначенні предмета або явища, прагнення до експресивного вираження;
- прагнення до однозначності, ясності, оскільки значення багатозначного слова можуть втрачатися, якщо в мові вже існує або з'являється інша лексема з цим значенням;
- прагнення до зручності у вживанні;
- прагнення до (мовної) економії;
- зміна речей при збереженні їх найменування;
- вживання слів у спеціальному мовному середовищі і умовах серед певних груп людей (професіональна лексика, термінологічне використання) [7, 98-110];
- ціль повідомлення, де виділяються афект (бажання того, хто говорить, підсилити враження від того, що говориться), бажання пом'якшити, послабити висловлювання (евфемізми).

До групи інтралінгвістичних причин зміни значення слова, як вважає Т. Шиппан, належать: аналогія, синонімічний здвиг, взаємовплив мовних одиниць одна на одну, словотворчі процеси тощо [6, 63-65].

Існує дещо інша класифікація причин семантичних змін, в якій виділяють первинні, екстралінгвістичні причини, обумовлені потребою тих, хто спілкується, повідомляти і висловлювати свої думки і почуття і вторинні, інтралінгвістичні при-

чини. До первинних, екстралінгвістичних причин належать:

- когнітивні (обумовлені розвитком мислення, пізнавальної діяльності людини, необхідністю називати і висловлювати поняття; сюди слід віднести і так звані «соціальні» причини – тобто зміни, викликані змінами у розвитку суспільства, цивілізації);
  - емотивні (усі фактори семантичних змін, обумовлені потребою тих, хто говорить, висловлювати свої почуття).
- До вторинних, інтралінгвістичних причин належать синтагматичні і парадигматичні причини. Серед синтагматичних причин виділяють:
- вплив перемінного контексту (звуження, розширення, зміщення контексту);
  - вплив граматичної функції (описано Т. В. Строевою);
  - “зараження” (описано М. Бреалем);
  - еліпси (описані Е. Велландером);
  - вплив постійного контексту.

Серед парадигматичних причин виділяють наступні:

- вплив звукової аналогії (описано Г. Хатцфельдом);
- вплив звукового символізму (описано О. Есперсеном);
- зіткнення омонімів (описано Е. Вил'ямс, Т. А. Дегтерьовою);
- зіткнення синонімів (описано Г. Кронассером);
- наслідок конфлікту між несумісними значеннями слова (описано С. Ульман);
- вплив інших системних відношень в лексичі («тяжіння» і «тиск» тощо) – Т. В. Строева, М. Бреаль, В. В. Левицький та інші.

Щоб зрозуміти сутність природи семантичних змін, необхідно брати до уваги історичні умови існування мови і структурну специфіку деяких мов, яка формується історично і встановлює правила її функціонування, а також обумовлює різну мовну реакцію на суспільні стимули. Саме історія народу визначає напрямок змін у словниковому складі мови, оскільки вона є стимулом для розвитку лексики.

Окрім поняття «причини» слід також розрізняти «види» і «засоби» семантичних змін. Але класифікація видів (типів) семантичних змін ускладнюється тим, як вважає Г. Кронассер, що вона здійснюється за різними принципами. Таким чином, у працях семасиологів XIX – XX століть розрізняють наступні принципи класифікацій видів семантичних змін:

- логічний принцип (розширення і звуження значення у Г. Пауля);
- аксіологічний принцип (погіршення і покращення значення у Г. Пауля);
- причини (зовнішні або внутрішні) зміни значення;
- ступінь зміни значення (його розвиток від okazіонального до узувального);

- повнота зміни значення (тотальна або часткова зміна, як у В. Вундта);
- свідомо або несвідомо зміна значення;
- зворотність – незворотність семантичної зміни, реверсивна – нереверсивна зміна значення;
- питання про те, змінює чи не змінює значення сферу чуттєвого сприйняття (трансгресивна або реманентна зміна значення);
- питання про те, чи має значення цінність для усіх членів суспільства або для його якоїсь групи (універсальна або партикулярна, "поодинока", зміна значення).

Врахувати усі ці принципи в одній схемі, наголошує Г. Кронассер, неможливо [3, 80].

У сучасній семантиці класифікація засобів зміни значення представлена логічним і аксіологічним принципами. В основу логічного принципу покладено протиставлення значення до та після його зміни. За результатами аналізу зміненого значення слова розрізняють наступні види семантичних змін у слові:

- розширення значення (здійснюється за рахунок розширення сфери вживання слова, тобто збільшується кількість контекстів, в яких може вживатися слово);

- звуження значення (здійснюється за допомогою протилежного процесу).

Аксіологічний принцип класифікації дозволяє поділити усі види лексичних змін на покращення значення, погіршення значення, а також перенос значення (метафора і метонімія), табу і евфемізми, іронія тощо.

Німецький дослідник Г. Гірт розглядає зміну значення наступним чином:

- зміна значення слова, яка відбувається всередині однієї понятійної сфери. Сюди, на його думку, належать звуження/розширення, а також покращення/погіршення значення;

- зміна значення слова при його переході до іншої понятійної сфери. Сюди він відносить метафору і метонімію.

В результаті нашого діахронічного дослідження лексико-семантичних груп «людина/чоловік» (*Mensch/Mann*) і «людина/жінка» (*Frau/Weib/Mädchen*) було виявлено деякі види семантичних змін. Розглянемо кожен вид змін значення слова окремо. В ході розвитку мови може відбуватися **звуження** значення слова, процес, який ще має назву спеціалізація значення. Це така семантична трансформація, під час якої гіперонім стає гіпонімом. Семантичні значення слова «задають» обмежену область вживання лексеми. В результаті звуження початкові семантичні елементи, які визначають семантичну структуру лексеми, втрачаються зовсім, або частково.

Звуження значення може бути пов'язане з повною втратою семантичних елементів основного значення або призвести до скорочення/обмеження об'єма значення. Наприклад, такі значення давньовірхньонімецького слова *tan* як «посланець, носій» (*Dienstmann*), «слуга,

прислуга» (*Diener*), «воїн» (*Kriegsmann, Krieger*), «коханий, коханець» (*Geliebter*) і «послідовник» (*Gefolgsmann*) у нововірхньонімецькому періоді для іменника *der Mann* повністю втрачені.

Розширення значення – це розширення називної функції слова, виникнення у лексемі нової семми при збереженні старого значення, яке, як правило, залишається головним. Розширення значення відбувається, коли йдеться про перехід слова або словосполучення з вузько професійного або соціального вживання (термінологія, професійна, жаргонна лексика тощо) до літературної мови або до складу розмовно-повсякденної мови. Розширення значення часто відбувається одночасно зі зміною семантичної структури слова, тобто зміною структури значення. Основне значення при цьому відступає назад, але не втрачається повністю. У давньовірхньонімецькому періоді іменник *frouwa* мав наступні 5 значень: «жінка» (*Frau*), «дружина» (*Gemahlin*), «хазяйка, володарка» (*Herrin*), «жінка шляхетного походження» (*vornehme, hohe Frau, Frau von Stande*), «повелителька» (*Herrscherin, Gebieterin*). У середньовірхньонімецькому періоді до цих значень додалися наступні 4 значення: «кохана» (*die Geliebte*), «як титул перед власним ім'ям» (*als Titel vor Eigennamen*), «при звертанні» (*in der Anrede*) і «служниця» (*die Frau oder das Fräulein im Dienste einer vornehmen Dame*). Таким чином спостерігається розширення значень двн. іменника *frouwa*.

Сучасне значення іменника *das Mensch* «жінка непристойної поведінки» є результатом **погіршення значення**. У середньовірхньонімецькому періоді іменник середнього роду *mensch(e)* мав спочатку ті ж самі значення, що й іменник чоловічого роду: 1) «людина, люди» (*Mensch*), 2) «істота» (*Wesen*), 3) «дівчинка/дівчина», «жінка», «кохана/коханка» (*Mädchen, Frau, Buhlerin*) 4) «слуга», «служниця», «робітник» (*dienender Mensch, Diener, Magd, Knecht*), 5) «людський рід» (*Menschengeschlecht*). Згодом він вживався окремо в значеннях «служниця (у родині)» (*Dienstbotin*), «служниця» (*Magd, Mädchen*), «коханка» (*Geliebte*). Але вже у XVII ст. іменник *das Mensch* отримав презирливий, зневажливий додатковий зміст.

Перенос найменування також належить до одного з видів зміни значення. Сюди відносяться метафора – перенос найменувань по принципу подібності зовнішніх або внутрішніх ознак предметів або явищ, які відносяться до різних сфер життя людини і метонімія – перенос найменувань за поміжністю.

Метафоризація виникає завдяки властивості мислення людини пізнавати нові явища в процесі порівняння їх зі старими, вже відомими. Метафори можуть виконувати різні функції: називати предмет або явище оточуючої дійсності, надавати вже відомому предмету додаткову характеристику, виконувати функцію оціню-

вання. Наприклад: *ein Mann von Kopf* «людина з розумом».

Метонімія – це перенос з частини на ціле, з продукції на виробника, з тари на вміст. Метонімічний перенос можливий на основі залежності одного поняття від іншого, яка може бути тимчасовою, причинною, просторовою тощо. Так, позначення жіночої кімнати *Frauenzimmer* було перенесено на жінку. Коли відбувається функціональний розподіл жилого приміщення на кімнати, жінка отримує свій власний простір у будинку, який називається *Frauenzimmer* «жіноча кімната». Згодом назва кімнати переноситься на жінок, які в ній живуть (метонімія), потім слово зазнає погіршення значення і у сучасній німецькій мові іменник *das Frauenzimmer* має значення фам. *зневажл.* «баба».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Одже, у статті були розглянуті причини, види і засоби, які є причиною зміни значення мовних одиниць лексичної системи. Їх розмаїття було представлено двома групами екстра- та інтралінгвістичних факторів. Також були проаналізовані принципи класифікацій видів семантичних змін

і конкретні види семантичних трансформацій, які були проілюстровані прикладами із німецької мови на матеріалі лексико-семантичних груп «людина/чоловік» (*Mensch/Mann*) і «людина/жінка» (*Frau/Weib/Mädchen*).

Незважаючи на те, що вивченню цього питання присвячена велика кількість літератури, багато саме семасіологічних питань залишаються ще й досі не вивченими. Так, є багато питань, пов'язаних з функціонуванням метафори у словниковому складі мови, потребує роз'яснення питання про те, які семантичні підкласи слів є найбільш продуктивними при утворенні переносних значень (відомо, що до таких належать слова на позначення людини і частин тіла людини). Важливо було б дослідити, яке місце серед переносних значень займають метафори, в основі яких лежить синестезія. Залишається незрозумілим також кількісне співвідношення явищ, які мають назву «звуження» і «розширення» значення. Потребує квантитативного дослідження і табу. Залишається не до кінця вивченим співвідношення табу і метафори як засобів і джерел семантичних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левицкий В.В. Семасиология. Винница: Нова Книга, 2006. 512 с.
2. Keller Rudi. Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 2003. 218 S.
3. Kronasser H. Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre. Heidelberg: Carl Winter, 1952. 204 S.
4. Köbler Gerhard. Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes. München-Wien-Zürich, 1994. 399 S.
5. Lexer Matthias. Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Leipzig, 1974. 343 S.
6. Schippan Thea. Einführung in die Semasiologie. Leipzig: Max Niemeyer Verlag, 1975. 269 S.
7. Schmehl Annette. Bedeutungswandel. Michel Bréal und Dietrich Busse // Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie. Heinrich-Heine-Universität. Düsseldorf, 2006.
8. Schützeichel R. Althochdeutsches Wörterbuch. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2012. 414 S.

REFERENCES

1. Levitskiy V.V. (2006). Semasiologia [Semasiology]. Vinnitsa: Novaya Kniga [in Russian]
2. Keller Rudi. (2003). Sprachwandel. Von der unsichtbaren Hand in der Sprache. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
3. Kronasser H. (1952). Handbuch der Semasiologie. Kurze Einführung in die Geschichte, Problematik und Terminologie der Bedeutungslehre. Heidelberg: Carl Winter.
4. Köbler Gerhard. (1994). Taschenwörterbuch des althochdeutschen Sprachschatzes. München-Wien-Zürich.
5. Lexer Matthias. (1974). Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch. Leipzig.
6. Schippan Thea. (1975). Einführung in die Semasiologie. Leipzig: Max Niemeyer Verlag.
7. Schmehl Annette. (2006). Bedeutungswandel. Michel Bréal und Dietrich Busse // Inaugural-Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie. Heinrich-Heine-Universität. Düsseldorf.
8. Schützeichel R. (2012). Althochdeutsches Wörterbuch. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

REASONS, KINDS AND WAYS OF SEMANTIC CHANGES

Litvinova Natalia Viktorivna

Lecturer of the Department of German Language and Literature with Methods of Teaching

Kryvyi Rih State Pedagogical University

St. Gagarin, 54, Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the reasons, kinds and ways of semantic changes. Language changes arise themselves in the process of using a language by language carriers, in the situation of communicative interaction. The questions about the reasons of the semantic changes were and are in the spotlight of many researches from ancient times to present day. Semantic changes, namely the change in the semantics of the word, represent a special case of language development. The reasons of the semantic changes in the language are usually divided into two large groups – extralinguistic and intralinguistic. Apart from the term "reason" it is necessary to distinguish "kinds" and "ways" of semantic changes. But the classification of kinds (types) of semantic changes is complicated by the fact that it is carried out according to different principles. In modern semantics the classification of the ways of meaning change is presented by logical and axiological principles. Contraction and expansion of the meaning belong to logical principle. Axiological principle of the classification allows to distribute all kinds of semantic changes into improvement and aggravation of the meaning and also into transfer of the meaning (metaphor and metonymy), tabu and euphemisms, irony etc.

Specific types of semantic transformations are demonstrated with the help of examples from the German language on the material of the lexic-semantic groups "man/man" (Mensch/Mann) and "man/woman" (Frau/Weib/Mädchen). Despite the fact that a large number of literature is devoted to the study of this issue, many semasiological issues have remained unexplored yet.

Key words: *semantic changes, reason, semantics, kind, way, contraction of the meaning, expansion of the meaning, aggravation of the meaning, metaphor, metonymy.*

ОБРАЗ ПЕЧЕРИ В ТЕКСТІ РИМСЬКОЇ АНТИЧНОСТІ

Лефтерова Ольга Миколаївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального мовознавства, класичної філології та неоелліністики

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

бул. Тараса Шевченка, 14, Київ, Україна

Образ печери у свідомості людини завжди асоціювався із чимось таємничим і загадковим. Як царина ірраціонального, вона, з одного боку, приваблювала своєю невизначенністю, а з іншого – спонукала до обережності та спричиняла подекуди емоцію страху. Образ печери знаходимо в текстах різних культурних формацій. Попри те, що кожна формація своєрідно інтерпретує образ печери, можна твердити, що символ печери має універсальний характер й визначальне значення у формуванні європейської ментальності на різних етапах еволюційного процесу. Відродження інтересу до печери як міфопоетичного образу на початку XXI століття визначається широкою варіативністю трактування: від ірраціонально-телеологічного до раціоцентричного, а також еволюцією наукової парадигми вбік домінування підсвідомості над свідомістю, світовідчуття над світоглядом, що цілком корелює з ідеями В.І. Вернадського та Т. де Шардена щодо ноосфери, поглядами М. Мамардашвілі та І.Д. Левіна на філософську сутність людської свідомості та процесу самопізнання, що й зумовлює актуальність цього дослідження. Образ печери розглядається під різним кутом зору в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних дослідників, проте дослідження розгортання образу печери в тексті й особливостей породження образом тесту не здійснювалися. Метою цієї розвідки є спроба дослідити семантичні трансформації образу печери в поемі Вергілія «Енеїда», його роль та значення в міфопоетичній парадигмі латинського тексту. Дослідження семантичних трансформації образу «печери» в поемі Вергілія «Енеїда», не тільки дає можливість виявити його роль та значення в поемі, але й з'ясувати особливості трактування образу печери в римському класичному контексті. Вергілій відходить від традиційного античного трактування образу печери як символу обмеженості, а розглядає даний образ як перешкоду на шляху пізнання світу. Щоб зазирнути у «внутрішній світ» свого Буття і віднайти «Власне Я» людина повинна подолати ці перешкоди. Кожна печера в тексті «Енеїди» має свого монстра \чудовиська, так званого «ідола печери», який згідно з філософськими поглядами Френсиса Бекона співвідноситься з чуттєвим сприйняттям світу і залежать від напрацьованого людиною досвіду.

Ключові слова: печера, Вергілій, Енеїда, внутрішній світ, пізнання.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Образ печери у свідомості людини завжди асоціювався із чимось таємничим і загадковим. Як царина ірраціонального, вона, з одного боку, приваблювала своєю невизначенністю, а з іншого – спонукала до обережності та спричиняла подекуди емоцію страху. Із цим образом було пов'язано чуттєво-інтуїтивне пізнання світу, тому за давніх часів у місцях розташування печер облаштовували священні жертівники та зводили храми.

Образ печери знаходимо в текстах різних культурних формацій. Попри те, що кожна формація своєрідно інтерпретує образ печери, можна твердити, що від античності й аж до сьогодення часу символ печери співвідноситься із простором людської душі, який охоплює різні її аспекти розвитку – і хтонічний, і сакральний. Це зумовлює універсальний характер даного образу та його визначальне значення у формуванні європейської ментальності на різних етапах еволюційного процесу.

Відродження інтересу до печери як міфопоетичного образу на початку XXI століття визначається широкою варіативністю її трактування: від ірраціонально-телеологічного до раціоцентричного, а також еволюцією наукової парадигми вбік домінування підсвідомості над свідомістю, світовідчуття над світоглядом, що цілком корелює з ідеями В. І. Вернадського та Т. де Шардена щодо ноосфери, поглядами М. Мамардашвілі та І. Д. Левіна на філософську сутність людської свідомості та процесу самопізнання, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Образ печери розглядається під різним кутом зору в наукових розвідках вітчизняних і зарубіжних дослідників: печера як культурний та духовний центр (О. Полякова); печера як просторовий топос (Т. Калитенко); печера в контексті літературознавчих студій (J. Dangel, W. Clausen, A. Loupiac); печера у дзеркалі неоплатонізму (M. Adrian). Проте дослідження розгортання образу печери в тексті й особливостей породження образом тесту не здійснювалися.

Формулювання мети і завдань статті. Метою цієї розвідки є спроба дослідити семантичні

трансформації образу печери в поемі Вергілія «Енеїда», його роль та значення в міфопоетичній парадигмі латинського тексту. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: дати загальну характеристику образу печери в текстах античної та європейської літератури; простежити напрямки розвитку зазначеного образу в процесі розгортання авторського тексту.

Матеріалом дослідження слугував латинський текст поеми «Енеїда» Вергілія.

Виклад основного матеріалу. Згідно з міфологічними переказами печера, з одного боку, сприймалася як місце перебування бога або героя (Пана, Ендиміона, малока Зевса та ін. [4, 311], з іншого – як місце таємниче й бездонне, пов'язане з мороком, оселя небезпечних і загрозливих істот, що зумовило амбівалентність сприйняття даної міфологеми й у філософському, й у художньому контексті античності та європейської класики з подальшим її розвитком у мистецтві Нового часу.

Вперше у світовій літературі образ печери з'являється у IX пісні «Одіссеї», в якій давній рапсод розповідає про печеру кіклопа Поліфема, жадливу перешкоду на шляху мандрів Одіссея. У трагедії «Прометей Закутий» Есхіла також зустрічається згадка про «в'язниці-печери» в описі безрадісного життя людиноподібних істот, які живуть у глибинах безсонячних печер [3, 583].

Міфологема «печера» переосмислюється під іншим кутом зору античними філософами. Емпедокл порівнює світ, у який приходить людина після народження, з печерою. Прокл зазначає, що давні люди «називали космос печерою» [2].

Одна з найвідоміших трактовок образу печери належить Платону та з'являється у сьомій книзі його «Держави», традиційна інтерпретація якої подається А. Ф. Лосевим [3, 532–533]. Платон називає печерою чуттєвий світ ілюзій, у якому живуть люди, що не здатні досягнути реального світу буття. Але якщо кого-небудь із в'язнів звільнити від кайданів, підвести до виходу з в'язниці, показати речі та явища справжнього світу, то побачене здаватиметься йому незрозумілим і чужим, а яскраве сонце, до якого він не звик, засліпить йому очі, тож спочатку йому, можливо, захочеться повернутися до в'язниці [5].

Згодом платонівська образність печери відтворюється в межах іншої історичної доби, іншої філософської системи. Англійський філософ Френсіс Бекон звертається до образу печери в зв'язку з обґрунтуванням нового методу пізнання, вільного від схоластики, вказуючи, що знання має бути звільнене від влади примар, печер... [1, 73].

У філософських вченнях XX ст. образ печери інтерпретується під іншим кутом зору Мартіном Гайдеггером в праці «Вчення Платона про істину». Гайдеггер вважає, що сутність платонівської алегорії полягає в розкритті переходів буття людини від одного рівня дійсності до іншого, коли в процесі переходу «розгортається формування» сутності людини [6, 350].

Розвиток міфологічного мотиву печери як маркера античної культурної традиції має продовження у творах класичної та сучасної європейської літератури: «Божественній комедії» Данте, трагедії Й. В. Гете «Фауст», постмодерному романі Пітера Айкroyда, українському сучасному фантастичному романі Марини та Сергія Дяченків.

Попри різномірність інтерпретацій печера сприймається як символ іншої реальності, включеної в побутовість, як знак переходу на інший рівень усвідомлення світу, завдяки якому людина пізнає вищу сутність Буття. Таке розуміння сутності міфологеми «печера» тісно переплітається з мотивом ініціації, одним із провідних мотивів у поемі Вергілія «Енеїда». В основі ініціальної подорожі, яку здійснює головний герой «Енеїди», лежить пошук «внутрішнього Я» [11, 270] через проходження низки випробувань і реалізація певної місії. Загальна функціональна схеми ініціальних пошуків героя має трьохкомпонентну структуру: незадовільна початкова ситуація, що спонукає героя до пошуків свого місця в суспільстві (часто за підбурюванням третьої сторони бога чи людини); набуття знань, необхідних для отримання досвіду через подолання певних перешкод; реалізація своєї місії та досягнення кінцевої мети. Одним із головних елементів ініціальних випробувань є печера як місце концентрації життєтворчої сили землі, де віщають оракули, де посвячені отримують духовне відродження, де душі бачать небесне світло [4, 311–321].

У поемі Вергілія «Енеїда» печери відіграють важливу роль для розкриття сутності ініціальної подорожі головного героя. З одного боку, печера трактується як локус *atoenus* (місце приємне і благодатне), де всередині тече вода, дерева та кущі створюють прохолоду та затишок), з іншого боку, як інверсія локусу *atoenus* (чорні води – протічні або застійні, навколо печер розташовані темні ліси, круті скелі) [9, 24]. У тексті образ печери експлікується 21 раз в акцентованих фрагментах тексту із, як видається на перший погляд, негативною конотацією. Проте автор поеми не дає однозначної оцінки цьому образу, залишаючи певний елемент невизначеності у його трактуванні аж до появи опису печери на щиті Енея, що відкидає будь-які сумніви щодо майбутнього головного героя та можливості виконання ним його місії.

Вперше опис печери з'являється в пісні I, де йдеться про печеру Еола (1, I, 57–61): "*hic vasto rex Aeolus antro luctantis ventos tempestatesque sonoras imperio premit ac vinclis et carcere frenat*". Еол на прохання Венери вдаряє списом, випускаючи вітри, які спричиняють бурю на морі, що приводить до загибелі багатьох троянців. Отже, печера Еола – це простір, наповнений злими силами, небезпечними й руйнівними для Енея та його супутників. Лише втручання Нептуна приборкує силу вітрів і заспокоює море. Наступний опис печери – це опис печери німф (1, I 168–169):

“*fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum, intus aquae dulces vivoque sedilia saxo, Nympharum domus*”. Цей образ має позитивну конотацію. Печеру німф розташовано серед скель. Тут, у тихій природній гавані, де гнів Юнони безсилий, стомлені троянці можуть знайти притулок і перепочинок. Адже німфи, які населяють цю печеру, асоціюються з божеством, їх присутність урівноважує різновекторні сили, приборкує природні стихії та гарантує спокій і гармонію [8, 171]. Крім того, важливо зазначити провіденційний характер цього фрагмента. У IX пісні Енеїди (1, IX 117–119) кораблі Енея, які пережили бурю, подолавши випробування, рятуючись від ворога у німф, зазнають перетворення.

Опис печери німф не має зловісного характеру і пов'язаний з *locus amoenus*. Хоча вона й нависає над лісом, але всередині тече прісна вода. Поет описує не лише безпосередній вхід до печери, а й навколишні місця, особливо затоку, яка пропонує троянцям притулок і спокій після важкого випробування. Тобто вже від самого початку ініціальної подорожі Енея печери не мають однозначного трактування. «Коли ми відкриваємо печеру, то ніколи не знаємо, який всесвіт ми зустрінемо в її світі, печера може стати і притулком та обителлю німф, і лігвом злих сил [11, 91].

У пісні II, в оповіді Енея про падіння Трої, знову виникає алегоричний образ печери, пов'язаний із печерою вітрів з I пісні. Саме печерою, *caverna*, називає Вергілій порожнину Троянського коня, в яку сховалися ахейці на погибель Трої: “*huc delecta virum sortiti corpora furtim includunt caeco lateri penitusque cavernas*” (1, II, 18–20).

Семантика цього образу є однозначно негативною, оскільки пов'язана з добре відомими переказами про смерть Лаокоона. Як Лаокоон, вдаривши у бік коня списом, намагається переконати троянців, що кінь – це пастка, “*sic fatus validis ingentem viribus hastam in latus inque feri curvam compagibus alvum contorsit*” (1, II, 50–53), так і Еол, вдаряючи списом, випускає вітри на погибель троянців. Як зазначає М. Патнем, воїни у чреві Троянського коня були подібні до вітрів, замкнених у печері Еола, а порожнина (*caverna*) троянського коня – їхньою своєрідною в'язницею [10, 14]. В обох випадках вивільнення «ув'язнених» призвело до загибелі великої кількості троянців. Й удар списом Еола звільнив сили зла (вітри, випущені з печери, зчинили бурю на морі, яка призвела до загибелі багатьох супутників Енея), й удар списом Лаокоона (із часовим проміжком, «відкладено») випустив ахейців, які зруйнували його місто (смерть Лаокоона троянці сприйняли як покарання за спалювання священного дерева й занесли Троянського коня у місто, що призвело до його загибелі). Дві наступні печери в 3 пісні (1, III, 424), (1, III, 613) мають вкрай негативну семантику і є ворожим не тільки стосовно Енея та його супутників, а й до всіх, хто потрапляє в зону їхнього впливу. У віршах 424 йдеться про *spelunca* «печеру» Сцилли, та

vastum antrum «широку печеру» циклопа Поліфема. Ці печери становлять небезпеку та містять суб'єктів людського страху. Вживання слів *antrum*, *spelunca* на позначення цього роду печер свідчать про архетипну глибинну природу страху, породжувану цими образами. Печера з IV пісні Енеїди (1, IV, 169–170) спочатку не має негативного забарвлення, навіть більше, на перший погляд, вона пов'язана з позитивними емоціями, оскільки дає притулок Енею та Дідоні під час бурі та є місцем розвитку їхніх любовних стосунків. Однак Вергілій прямо вказує, що розв'язка буде фатальною. “*Ille dies primus leti primusque malorum*” (1, IV, 169–170).

Крім цього чіткого попередження й інші деталі показують, що наслідки цього союзу будуть трагічним. У Клаузен зазначає, що сцена зустрічі Дідони й Енея мимовільно асоціюється з весіллям Медеї та Ясона у священній печері Макриді [7, 24]: німфи, які величають «священний» зв'язок Дідони й Енея, ефір і вогонь. І тут Вергілій для опису вигуків німф використовує дієслово “*ululare*”, те саме дієслово, яке вживається на позначення відчайдушних смертельних криків троянки у II пісні (1, II 288). Уся природа – жива й нежива – в цій сцені є дикою та ворожою щодо Енея та Дідони.

Саме з цієї печери, де укладаються приречений союз, так само, як із лігва чудовиська, з'являється монстр на ім'я «Чутка». Чутка, так само, як вітри з печери Еола, вилітає зі своєї схованки, несучи страждання та знищення. Саме через поголос, Іарба, яким знехтувала Дідона, попросив у Юпітера покарання для закоханих.

Попри на явний асоціативний зв'язок печери, з якої вилітає Чутка, та печери, з якої виринаються вітри, імпліцитні характеристики цих двох образів не є ідентичними. Дія Чутки, як і дія вітрів Еола, також матиме фатальні наслідки, але радше для Дідони, ніж для Енея, оскільки після наказу Юпітера Еней був змушений покинути Карфаген, щоб продовжити свій шлях, а Дідону відплиття Енея призвело до самогубства. Тому можна припустити, що, чудисько-поголос зовсім не є ворожим щодо троянців: Чутка провокує розлуку з Діданою, але змушує героя рухатися вперед, туди, де на нього очікують Слава, Могутність і Велич. Можливо, без дії поголосу Еней зупинився б на півдорозі, так і не заснувавши Вічного міста (*Urbs aeterna*). Тому попри початкове негативне зображення печери, з якої вийшла Чутка, її роль у долі Енея виявилася позитивною.

У VI пісні під час сходження Енея в потойбічний світ з'являється лігво Сивіли. Вергілій характеризує печеру Сивіли, як *immānis* «жахливу» (1, VI, 10). Та попри таке визначення ні печера, ні сама Сивіла не сприймаються як щось зловісне. Навіть більше, саме завдяки Сивілі Еней зможе здійснити свою подорож до потойбічного світу, де він повинен дізнатися про своє справжнє призначення.

Сходження Енея в потойбічний світ починається з опису глибокої печери, гроту Аверно, з чорним озером і темним лісом (1, VI, 237–241): “Spelunca alta fuit uastoque immanis hiatus, / scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris, / quam super haud ullae poterant impune uolantes / tendere iter pennis: talis sese halitus atris / faucibus effundens supera ad conuexa ferebat”, – традиційний пейзаж, з якого починається будь-який обряд посвячення, пейзаж смерті, переважно у чорному кольорі. На відміну від багатьох інших печер «Енеїди», які утворюють замкнений простір, з якого можна вийти тільки там, де увійшов, грот Аверно відкривається зі зворотного боку входом в інший світ, недоступний для непосвячених і пересічних смертних, куди немає дороги живим: “regna iniua uiuis” (1, VI, 154), – і все ж це світ, який не є зовсім чужим світові живих.

Третя печера – це печера Цербера. Проте хранитель підземного світу не стане реальною перешкодою на шляху Енея до потойбічного світу.

Печери VI пісні, хоч і пов’язані з інфернальними силами, не є ворожими щодо вождя троянців і не завдають йому шкоди, на відміну від печери Плутона (1, VII, 568–571), де ховається прекрасна, але кривава й безжалісна Аллекто. Тому й вхід до її лігва Вергілій називає “*saevi spiracula*” – дихальний отвір. Подібними образами Вергілій чітко вказує, що зовнішня характеристика печер і сутностей, які їх населяють, не завжди є безпосередньо залежними. У низці прикладів зовнішня характеристика буває оманливою.

Печера Вулкана (1, VIII, 418 і далі), як видається, має визначальне значення в динаміці образу печери в поемі. Це місце, де на прохання Венери готується гідна Енея зброя, яка допоможе йому отримати остаточну перемогу. У великій печері Вулкан за допомогою Циклопа вковує зброю “*gemit impositis incudibus antrum*” (1, VIII, 451). Варто зазначити, що цей образ печери Вулкана та циклопів є антитезою чи противагою до образу печери в III пісні, яка була притулком вороже налаштованого й дикого

циклопа Поліфема. Отже, печери можуть бути населені істотами одного роду, але роль і характер їхнього впливу на долю вергілієвого героя суттєво відрізняються.

Образ останньої печери в «Енеїді» має акцентовано позитивну семантику та пов’язаний із картинами майбутньої долі нащадків, які Вулкан зобразив на щиті Енея. Зокрема, Еней бачить вовчицю (1, VIII, 630–634), яка у вкритій зеленню печери Марса опікується Ромулом і Ремом: “*fecerat et viridi fetam Mavortis in antro*” (1, VIII, 630). Вперше в поемі з’являється печера, де квітне життя. Образ вовчиці, яка годує малюків у вкритій зеленню, наповненій життям печері Марса, є опозицією до порівняльного опису троянців із II-ї пісні (1, VIII, 355–360), які подібні хижим вовкам, що виходять зі своєї печери у пошуках їжі для маленьких вовчат.

В останньому описі печери (1, VIII 630–634) зображено вовчицю, яка, згідно з добре відомою легендою про заснування Риму, годує своїм молоком майбутніх правителів великої держави. Цикл завершено й цим останнім зображенням неоднозначність у трактовці образу печери усунуто. Еней уже не має сумнівів ні щодо свого майбутнього, ні щодо майбутнього своїх нащадків. Ось чому це зображення печери є останнім у поемі. Немає місця для будь-яких сумнівів, для будь-яких страхів – немає печер.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вергілій відходить від традиційного сприйняття образу печери як символу обмеженості, а розглядає даний образ, як перешкоду на шляху пізнання світу. Щоб зазирнути у «внутрішній світ» свого Буття і віднайти Власне Я» людина має подолати ці перешкоди. Кожна печера в тексті «Енеїди» має свого монстра / чудовиська, так званого «ідола печери», які згідно з філософськими поглядами Френсиса Бекона співвідносяться з чуттєвим сприйняттям світу і залежать від напрацьованого людиною досвіду. Але дане питання потребує подальшого дослідження вже в контексті не лише мовознавчих, але й філософських та психолінгвістичних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэкон Ф. О достоинстве и приумножении наук. Собрание сочинений. В 2 т. Т. 1. М. : Мысль, 1977. 522 с.
2. Лосев А. Ф. История античной эстетики. Последние века / История античной эстетики, том VII М. : Искусство, 1988. URL: <http://psylib.org.ua/books/lose007/index.htm> (дата звернення 10.04.219).
3. Лосев А. Ф. Примечания. Указатели / Платон. Собрание сочинений. В 4 т. Т. 3. М. : Мысль, 1994. С. 516–624.
4. Мифы народов Мира. Энциклопедия. В 2 томах / гл.ред. С. А. Токарев. М., 1992. 719 с.
5. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. К. : Основи, 2000. 355 с.
6. Хайдеггер М. Учение Платона об истине. Время и бытие. Статьи и выступления. М. : Республика, 1993. С. 345–361.
7. Clausen W. Virgil’s Aeneid and the Tradition of Hellenistic Poetry. Berkeley : University of California Press, 1987.
8. De Callatay G. Du chaos au cosmos: l’allégorie des éléments dans l’Énéide // Bulletin de l’Institut historique belge de Home. Paris: Institut historique belge de Rome, 1997. – P. 153-198.
9. Fabre-Serris J., Nature, mythe et poésie // Le concept de nature à Rome. La physique / Actes du séminaire de philosophie romaine de l’université de Paris XII. Paris: Presses de l’école normale supérieure, 1996.
10. Putnam M. C. The Poetry of the Aeneid: Four Studies in Imaginative Unity and Desing. Cambridge: Harvard University Press, 1965.

11. Thomas J. Structures de l'imaginaire dans L'Énéide. *Revue belge de philologie et d'histoire*. Paris: Les belles lettres, 1981. 424 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Энеида Виргилия. Полное издание въ одномъ томъ с введениемъ и комментариемъ Д.И. Нагурскаго. Казань, 1891.

REFERENCES

1. Bekon F. (1977) Dostoinstvo i priumnozhenii nauk [On the dignity and multiplication of sciences]. *Sobraniye sochineniy*. V 2 t. T. 1. M.: Mysl', 522 s. [in Russian].

2. Clausen W. (1987) *Virgil's Aeneid and the Tradition of Hellenistic Poetry*. Berkeley : University of California Press [in English].

3. De Callatay G. (1997) Du chaos au cosmos: l'allégorie des éléments dans l'Énéide// *Bulletin de l'Institut historique belge de Home*. Paris: Institut historique belge de Rome. P. 153-198. [in French].

4. Eneida Virgiliya (1891) [Aeneid] Polnoe izdanie v odnom tome s vvedeniem i kommentariem D.I. Nagurskago. Kazan [in Latin].

5. Fabre-Serris J. (1996) Nature, mythe et poésie. *Le concept de nature à Rome. La physique* : Actes du séminaire de philosophie romaine de l'université de Paris XII. Paris.: Presses de l'école normale supérieure [in French].

6. Khaydegger M. (1993) Ucheniye Platona ob istine. Vremya i bytiye. Stat'i i vystupleniya. M.: Respublika, S. 345–361 [in Russian].

7. Losev A. (1988) Istoriya antichnoy estetiki. Posledniye veka [The history of ancient aesthetics. Last Centuries] / Istoriya antichnoy estetiki, tom VII M.: "Iskusstvo". URL: <http://psylib.org.ua/books/lose007/index.htm> / (accesse date 10.04.219) [in Russian].

8. Losev A. (1994) Primechaniya. Ukazateli [Notes. Pointers] / Platon. *Sobraniye sochineniy*. V 4 t. T. 3. M.: Mysl', S. 516–624 [in Russian].

9. Mify narodov Mira (1992). Entsiklopediya [Myths of the peoples of the world. Encyclopedia] (V 2 tomakh.) Gl. red. S.A. Tokarev. M. 719s. [in Russian].

10. Platon (2000). Derzhava [Plato State] Per. z davn'ohr. D. Koval'. K. : Osnovy. 355 s. [in Ukrainian].

11. Putam M.C. (1965) *The Poetry of the Aeneid: Four Studies in Imaginative Unity and Desing*. Cambridge: Harvard University Press. [in English].

12. Thomas J. (1981) Structures de l'imaginaire dans L'Énéide // *Revue belge de philologie et d'histoire*. Paris: Les belles lettres. 424 p. [in French].

THE CAVE IMAGE IN THE TEXT OF ROMAN ANTIQUITY

Lefterova Olga Mykolaivna

PhD, Associate Professor,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

14 bul. Tarasa Shevchenka, Kyiv, Ukraine

The image of the cave as a symbol of the irrational is associated in the human mind with something mysterious and enigmatic. The cave as a symbol corresponds to the space of the human soul, which covers different levels of its development both chthonic and sacred. This determines the universal nature of of presented image and its defining role in the formation of European mentality. In the 21st century, interest in the image of the cave" as\ a mythopoetic image was revived. This is determined by the wide variability in its interpretations and the evolution of the scientific paradigm towards the dominant subconscious mind. This correlates with V.I Vernadsky ideas about noosphere, T.de Chardin doctrine and M. M. Mamardashvili, and I. D. Levina research activities. The cave image from different angles is tackled in linguistic and literary studies in domestic and foreign researchers :a cave as a cultural and spiritual center, a cave as a topos; a cave in Christian symbolism, a cave in the context of literary studies. However, the role and significance of the cave image as the transition sign to another level of awareness of the world in the context of the search for "the inner me" haven't been sufficiently studied. The study of the semantic transformation of the cave image in Vergil poem "Aeneid" not only gave an opportunity to reveal its role and significance in the mythopoetic paradigm of the Latin text, but also to clarify peculiarities of the cave image interpretation in the Roman classical context. The Roman author steps back from the traditional ancient interpretation of the cave image as a symbol of limitation, but considers this image as an obstacle to the way of cognition the world. To look into the "inner world" of his being and find own personality the human has to overcome these obstacles. Each cave in the text "Aeneid" has its monster, the so-called "cave idol", which according to Francis Bacon is correlated with the sensory perception of the world and depends on the experience gained by man.

Key words: cave, Virgil, Aeneid, inner world, cognition.

УДК 821.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-15>

ДИЗАБІЛИТІ В БРИТАНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ ПРОСТОРИ ПОЧАТКУ ХІХ СТОЛІТТЯ

Маланій Назар Ігорович

кандидат філологічних наук,

докторант кафедри германських мов і зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

вул. Огієнка, 61, Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна

Стаття присвячена питанню конструювання дизабілітності в літературному дискурсі Великої Британії першої половини ХІХ сторіччя. Теоретичним ядром, на яке опирається розвідка є дослідження ненормативної тілесності, а саме його інтегральної частини – студій дизабілітності. Вони виникли в другій половині ХХ – початку ХХІ століть на хвилі боротьби класових, расових, гендерних, сексуальних, етнічних та інших маргіналізованих груп проти дискримінації. Їхні представники сфокусувалися на відображенні людей з сенсорними, інтелектуальними, когнітивними, психічними чи фізичними вадами у філософії, культурі, мистецтві, політиці, економіці, соціології та літературі.

В українському літературознавстві проблема дизабілітності є мало вивченою. У поодиноких працях вчені окреслюють здебільшого здобутки сучасних письменників. Відтак, метою статті є аналіз історичних контекстів ненормативної тілесності, а саме в творчості англійських романтиків. Основним завданням роботи стає висвітлення особливостей побудови системи образів і персонажів з дизабілітністю в культурному готичному романі Мері Шеллі «Франкенштейн; або, Сучасний Прометей» («Frankenstein; or, The Modern Prometheus») (1818 р.) і незавершеній трагедії Джорджа Гордона Байрона «Потвора перетворена» («The Deformed Transformed») (1822 р.).

У підсумку можна стверджувати, що соціальна модель дизабілітності є провідною у формуванні оповідних ліній головних персонажів із посиленням наголосом на їх неприйняття та відчуження від простору здорових людей. Незвичні герої обох творів сповнені зовнішніх і внутрішніх протиріч. Їхні образи є глибоко метафоризованими, табуованими та стигматизованими з боку найближчого оточення і суспільства. Дихотомічні пари творець – творіння, Свій – Інший, норма – відхилення, прекрасне – потворне чи особа з дизабілітністю – суспільство доповнюються казково-легендарними, містичними, фантастичними та міфічними елементами. Вважаємо корисним продовження досліджень із окресленої проблематики в діахронічній перспективі задля становлення як гуманітарних, так і літературознавчих студій дизабілітності.

Ключові слова: дизабілітність, ненормативна тілесність, Інше тіло, романтизм, готика, Мері Шеллі, Джордж Гордон Байрон.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. На зламі тисячоліть у межах західноєвропейського та північноамериканського гуманітарних дискурсів виникає значна зацікавленість у маргінальних темах із фокусуванням на етнічні, статеві, расові, гендерні, сексуальні чи тілесні меншини. Детальним вивченням останньої групи займаються представники студій дизабілітності, які належать до багатьох сфер – медицини, економіки, юриспруденції, політики, соціології, філософії, літератури та ін.. Отже, актуальність розвідки зумовлена загальним науковим інтересом до проблем людей з особливими потребами, боротьбою за їхні права та проти дискримінації. В Україні в останні роки також набувають поширення тенденції інклюзивного підходу до тілесних Інших. Відтак до цього процесу активно долучаються і вітчизняні вчені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання хворого тіла не оминули своєю увагою зарубіжні (Леннард Дж. Девіс, Тобін Зіберс,

Том Шекспір, Девід Мітчелл, Шарон Снайдер [9] та ін.) й українські вчені (Ольга Бандровська [2], Тамара Гундорова [3], Тетяна Свербілова [4], Вікторія Суковата [5], Оксана Узлова [6] та ін.). Першою застосувала термін дизабілітності Вікторія Суковата в контексті аналізу образів Іншого тіла в культурній антропології. Наступною була Тетяна Свербілова, котра з позицій соціальної моделі увиразнила інтермедіальні проєкції осіб з обмеженими можливостями в кінотексті. Завдяки її праці ми використовуємо це поняття у вітчизняному літературознавстві.

Формулювання мети і завдань статті. Окреслюючи окремі філософські чи міжмистецькі аспекти функціонування дизабілітності науковці лише частково торкалися його історичних контекстів. Відтак, ми ставимо собі за мету увиразнити питання реалізації ненормативної тілесності в британському літературному дискурсі романтизму початку ХІХ ст. Основним завданням є аналіз особливостей конструювання системи образів і персонажів з дизабілітністю у романі «Франкенштейн; або, Сучасний Прометей» (1818 р.)

Мері Шеллі і трагедії «Потвора перетворена» (1822 р.) Джорджа Гордона Байрона.

Виклад основного матеріалу дослідження. Буремне ХІХ сторіччя заклало фундамент сучасної Західної цивілізації. Науково-технічна революція, панування капіталізму, розквіт і реформування європейських країн, численні воєнні конфлікти, повстання і страйки наповнювали реальність епохи. Британська Імперія, не була винятком, адже вона тоді досягла піку свого розквіту як політична формація. Цей час був переломним і у становленні студій дизабіліті. Відкриття у сфері біології та фізіології, збільшення чисельності лікарень і спеціалізованих навчальних закладів для осіб із найрізноманітнішими вродженими й набутими як тілесними, так і психічними патологіями сприяли виникненню медичної моделі дизабіліті. Її доповнювали нові академічні звершення Еразма Дарвіна, Сьорена К'єркегора, Герберта Спенсера, Карла Маркса, Френсіса Гальтона, Чарльза Дарвіна, Фрідріха Ніцше, Чезаре Ломброзо, Макса Нордау та ін.. У широкому суспільному дискурсі продовжувалась практика дискримінації, ізоляції та стигматизації неповносправних Інших через законодавчі, інституційні чи військові механізми, а також діяльність робітних домів. Чисельність каліцтв також зростала і через порушення техніки безпеки на виробництвах та проведенні воєнних кампаній.

Попри неоднозначність у ставленні до людей з особливими потребами, слід констатувати, що культурно-мистецька спадщина цього періоду по праву вважається «золотим віком», адже відбувалося формування багатьох національних літератур. Здешевлення книгодрукування, відкриття бібліотек та комерціалізація видавничої діяльності зробила популярними цілу плеяду видатних письменників, котрі як через своє слово, так і власну громадянську позицію впливали на життя суспільства. Початок ХІХ століття ознаменувався реакцією на домінування абсолюту розуму запропонований Просвітництвом та перегляд усталених норм класицизму, а відтак вилився у панування романтизму, чиї послідовники активно протидіяли буржуазно-капіталістичній системі як машині цинічної наживи та експансії. Його ідейні натхненники прагнули до активної зміни пануючого ладу, що вилилось у захоплення різного штибу бунтарями і новаторами. Дух виклику і повстання, який панував у їхньому житті, позначився і в творчості. На передній план виступили незвичні головні герої, поміщені у вир пристрастей і несприятливих обставин. Їхні характери напрочуд індивідуалістичні й гротескні, а до певної міри фаталістичні.

Ненормативна тілесність була предметом зацікавлення багатьох англійських письменників-романтиків. Мері Шеллі випало стати авторкою культового роману «Франкенштейн; або, Сучасний Прометей», який був написаний в юному віці під впливом бесід її чоловіка Пері Біші Шеллі та

Джорджа Гордона Байрона на філософські теми, обговорення експериментів доктора Еразма Дарвіна та нав'язаних емоцій від прочитання німецьких казок про привида під час подорожі до Італії 1816 р.. Незважаючи на свої молоді роки, авторка пише довершений за формою та суперечливий за змістовим наповненням твір. У Передмові до другого видання 1831 р. вона пояснює свій вибір прагненням звернутися до таємничих закутків людського ества і занурити в атмосферу справжнього жаху, щоб «читач боявся озирнутись назад, стигла кров у жилах і пришвидшено билось серце» (переклад наш – Н.М.) [8].

Мері Шеллі, спостерігаючи за швидким розвитком науки та секуляризаційних процесів, відображає дихотомічний смисловий конфлікт між творцем і його творінням. У ролі першого виступає амбітний Віктор Франкенштейн – «сучасний Прометей» одержимий нездоланною пристрастю, єдиною метою якого є повернення життя у бездиханну плотть. Він, не задумуючись про наслідки, сліпо слідує красивій мрії. Добираючи найкращі частини, відбувається формування пропорційного тіла із жовтою сухою шкірою, випнутими м'язами та жилами, чорним блискучим волоссям, білими, неначе перли зубами, водянистими очима та вузьким чорним ротом, так йому вдається реалізувати задумане. Проте радість триває недовго, адже втілене бажання відразу розбивається об жорстоку реальність. Вчений, переповнений несамовитим жахом, бачить перед собою ніщо інше як виродка: «О, смертній людині годі уявити таке потворне обличчя! Жодна ожила мумія не видалася б такою химерною, як те жахливе чудовисько. Я побачив своє творіння незакінченим; воно і тоді було бридким, але зараз, коли його суглоби та м'язи почали рухатися, воно виявилось таким потворним, що й Данте не зміг би описати» [7]. Ще з античних часів упродовж цілих епох все незвичне чи дивне викликало містичний страх, а ця бридка істота була зітканим збірним образом – легендарним звіром, втіленням сил зла, первісним демоном. Велетенський на зріст та нечувана для звичного обивателя бридкість доповнювали опис.

Оповідна лінія монстра будується навколо концепції трагічного «героя», який на відміну від інших персонажів не має навіть імені, натомість письменниця застосовує цілий ряд негативно забарвлених дефініцій (монстр, істота, диявол, демон, примара, негідник, виродок, потвора, чудовисько) та означень (демонічний, жалюгідний, самотній, бридкий, злісний, проклятий, нелюдський, пекельний). За аналогією з іншими персонажами з дизабіліті як-от «Річард III» Вільяма Шекспіра чи «Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер» Ернста Теодора Амадея Гофмана його зовнішні фізіологічні вади проєктуються і на внутрішній світ. Проте цей процес відбувається поступово, адже спочатку під час таємного співжиття з сім'єю Де Лесі росте рівень самопізнання: «Я був потворним на вигляд

і величезним на зріст. Що це все означало? Хто я? Звідки? Яке моє призначення? Ці питання я ставив собі постійно, але не знаходив на них відповідей» [7]. Він, подібно нормальній більшості, прагнучи віднайти себе, читає роман «Страждання юного Вертера» Йоганна-Вольфганга фон Гете, з якого монстр навчився сумувати й печалитися. Захоплюючись героями сивої давнини з «Життєписів» Плутарха, йому вдається наповнитись високими думками і підвестись над приземленими егоїстичними поривами. Проте найбільший вплив справляє на нього «Втрачений рай» Джона Мілтона, однак на відміну від праотця Адама, він позбавлений турботи і опіки свого творця. Здобуті знання ще більше поглиблюють страждання істоти, зароджуючи дух повстання: «Проклинаю творця! Навіщо ти створив чудовисько, від якого навіть ти відвернувся із осорогою? Бог у своєму милосерді створив людину прекрасною – за своїм образом і подобою; я ж бо є знівченою подобою тебе самого, яка виявилася ще бридкішою через цю схожість. Навіть сатана мав товаришів-демонів, які захоплювалися ним і підтримували його, а я самотній і зневажений» [7]. Дискурс дизабілітаті підсилений другорядним персонажем – сліпим старцем Де Лесі, перед ким прагне відкритись монстр. Незрячий не усвідомлює, що перед ним чудовисько, адже чує лише голос та інтонацію. Акустичними ефектами обмежується його судження. Родичі, ставши випадковими свідками події, зазнають відчутного шоку. Як наслідок прагнення взаєморозуміння і любові розбиваються об жорстокі пануючі стереотипи суспільства, в якому для нього не має місця. Для них він завжди залишатиметься Іншим. Авторка в цьому контексті вміло застосовує соціальну модель при проектуванні постаті персонажа, згідно позицій якої саме усталені норми більшості, а не тілесні недоліки маргіналізують конкретного індивіда. Відчужений, він піддається непереборному почуттю помсти всьому людству, а особливо Віктору Франкенштейну за відмову у створенні супутниці. Низка смертей невинних призводять до остаточного розриву із світом здорових, красивих людей, а відтак і неминучої трагічної розв'язки – самогубства. Цим романом авторка звертається і до питання відповідальності вчених за свої наукові звершення, адже саме їхні бездумні кроки часто стають першопричиною незліченних бід. Ми можемо стверджувати, що Мері Шеллі вдалось добитися задуманого ефекту, адже її готичний сюжет із елементами наукової фантастики, зазнаючи численних як літературних, так і інтермедійних адаптацій, продовжив вселяти жах у серця прийдешніх поколінь читачів і глядачів.

Проблема дизабілітаті присутня також у житті й творчому доробку Джорджа Гордона Байрона, непересічну постать котрого вважають втіленням ідейних основ англійського романтизму. Біографія автора сповнена контрверсійних хитросплетінь. У ньому поєднались довершена краса, так

і вроджене каліцтво. Неврівноважена мати обзивала кульгавого юного поета кривим хлопчиськом. До теми не простих сімейних взаємин він повернеться у свої творах – «Каїн» та «Потвора перетворена». Для дослідників ненормативної тілесності цінним є саме останній. Сюжет трагедії з'явився під впливом італійських казок про людину, що продала душу нечистому та «Фауста» Йоганна-Вольфганга фон Гете. Провідна проблема, виражена у метафізично-філософському напруженні між огидною зовнішністю та духовною індивідуальністю, розгортається на тлі сплюндрування Риму військом Шарля Бурбона 1527 р. [1, 4-10].

Початок твору нав'язаний неприємними спогадами дитинства, що розкривається в діалозі між Бертою і Арнольдом. Матір відкрито виявляє зневагу до свого первістка, наділеного вродженими тілесними вадами. В її очах він ніщо інше як горбань, мара, страхіття, викидень та жахлива гра природи. Подібно потворі Франкенштейна він прагне любові й прийняття:

«...А серце? Чи

Знести йому вагу, яку на нього

Поклали, мати, Ви Я вас люблю

Або ж любив; крім вас, ніщо в природі

Подібного мені любить не може.

Мене ви годували не... вбивайте!» [1, 257-258].

Проте для найріднішої особи ці душевні страждання не мають ніякого значення. Він зазнає відчуження найближчим оточенням. Його потворності протиставляються власні брати «прекрасні, вільні, наче звірі» [1, 258] як просторові одиниці Свого здорового простору, у якому Арнольду як якомусь Іншому не має місця серед них. Вирок матері жорстокий і безапеляційний:

«Не зви братів братами! І не зви

Мене ти матір'ю; я привела

Тебе, як часом нерозумні кури

З чужих яєць ледь не висиджують гадюку

Геть, хлопче, геть!» [1, 258].

Відкинутий і позбавлений сім'ї, протагоніст за характерною романтичною традицією, впадає в депресивні помисли з приводу суті буття. Люди порівнюють його із дияволом, а він, споглядаючи своє віддзеркалення у воді, бачить цьому підтвердження. Перед ним бридка потвора, страшна тінь, демон, огидна суміш атомів, яка не варта життя. Однак вчиненню самогубства стає на заваді постать невідомого духа, яка пропонує Арнольду перетворення на здорову людину в обмін на душу. Фаустівський мотив доповнюється відсиланням до видатних постатей античного світу, чия форма має перебрати герой твору. Один за одним відсіює він тіні знатних мислителів, воєначальників та політичних діячів, адже «потворність найсильнішу // Міняти слід лиш на красу найвищу» [1, 270]. Врешті-решт вибір падає на Ахілла. Таємничий незнайомиць переміщає душу персонажа у нове довершене тіло, а сам вселяється в пусту порожню горбату оболонку, щоб бути його

довічним супутником і нагадуванням скоєного вчинку. В наступних сценах твору Байрон поміщає дійових осіб у вир подій під час облоги Риму військом Шарля Бурбона. Незважаючи на подібність зі своєю драмою для читання, Гете розглядає незавершену працю поета «ною, оригінальною, цікавою, свіжою й натхненною річчю» [1, 10].

Дискурс дизабіліті в контексті світогляду романтичної готики продовжив неперевершений французький письменник Віктор Гюго у своєму романі «Собор Паризької Богоматері» (1831 р.), який часто в англомовному варіанті видавався під назвою «The Hunchback of Notre Dame» або «Горбань Собору Богоматері». В такий спосіб віддавалось належне поцінування перекладачами постаті головного героя і його місця у структурі твору. У Великій Британії настає епоха правління королеви Вікторії, а в художній літературі середини XIX століття ера реалізму, з його націленістю відкрити всі непривабливі сторони буржуазно-капіталістичного ладу, в тому числі питання ненормативної тілесності. Люди з особливими потребами стають персонажами творів

Чарльза Діккенса, Шарлотти Бронте, Діни Мьюлок Крейк, Гарріет Мартіно, Вільяма Вілкі Коллінза та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Здійснивши аналіз творів Мері Шеллі та Джорджа Гордона Байрона, ми можемо констатувати, що система образів і персонажів з дизабіліті конструюється ними навколо соціальної моделі з її фокусом на утиски та алієнацію здоровою більшістю хворої меншості. Оповідні лінії обох персонажів схожі із умонастроєм романтизму з його поривом до трагічної депресивності, заглибленням в себе, героїзацією маргінального і фатальним бунтарством. Автори звертаються до міфічних, фантастичних, містичних та легендарних мотивів, досягаючи максимального впливу на читача. Схожі також провідні конфлікти, які увиразнені в низці антиномій – Свій – Інший, творець – творіння, прекрасне – потворне, норма – відхилення чи особа з дизабіліті – суспільство. Вважаємо доцільним продовження досліджень із окресленої проблематики задля подальшого становлення студій дизабіліті в межах українського літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрон Д. Г. Трагедії. Пер. з англ. Ю. Корецького. К.: Держлітвидав, 1939. 336 с.
2. Бандровська О. Модернізм між минулим і майбутнім: антропологічний дискурс англійського роману. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2014. 444 с.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: есеї. К.: Грані-Т, 2012. 548 с.
4. Сverbілова Т. Мотив подорожі в сучасному синема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності). *Сучасні літературознавчі студії*. 2015. Вип. 12. С. 488-505.
5. Суковата В. Теорія «дизабіліті» та конструкції інвалідності в масовій культурі. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2012. № 1. С. 84-98.
6. Узлова О. Хвороба як «нарративний протез» (на матеріалі романів Девіда Лоджа «Терапія» і «Глухота як вирок»). Тіло як вистава: мистецькі проєкції: [збірник наукових статей]. Бердянськ: ФОП Ткачук О.В., 2015. С. 18-24.
7. Франкенштайн: готичні повісті. Перек. з англ. Наталя Тисовська, Катерина Плугатир, Антоніна Нішта. Київ: Країна мрій, 2010. 315 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Shelli_Meri/Frankenshtain_zbirka/ (дата звернення: 08.04.2019).
8. Shelley M. *Frankenstein, or, The modern Prometheus*. London: H. Colburn and R. Bentley, 1831. 202 p. URL: <https://archive.org/details/ghostseer01schiuoft>. (дата звернення: 08.04.2019).
9. *The Disability Studies Reader / Edited by Lennard J. Davis : Fourth Edition*. New York and London: Routledge, 2013. 578 p.

REFERENCES

1. Bairon, D. H. (1939). *Tragedies*. Per. z anhl. Yu. Koretskoho. K.: Derzhlitvydav. [in Ukrainian].
2. Bandrovskya, O. (2014). *Modernizm mizh mynulym i maibutnim: antropologichnyi dyskurs anhliiskoho romanu* [Modernism between the past and the future: the anthropological discourse of the English novel]. Lviv: LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
3. Hundorova, T. (2012). *Tranzitna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy: esei* [Transit culture. Symptoms of Postcolonial Injury: Essays]. Kyiv: Hrani-T. [in Ukrainian].
4. Sverbilova, T. (2015). *Motyv podorozhi v suchasnomu synema-teksti v svitli socialnoi modeli dyzabilyti (nenormatyvnoi tilesnosti)* [The travel motive in modern cinema-text in light of social disability model (non-normative body)]. *Suchasni literaturoznavchi studii*. Vyp. 12. [in Ukrainian].
5. Sukovata, V. (2012). *Teoriia «dyzabilyti» ta konstrukcii invalidnosti v masovii kulturi* [The theory of «disability» and the designs of invalidity in mass culture]. *Sociologhiia: teoriia, metody, marketynh*. № 1. [in Ukrainian].
6. Uzlova, O. (2015). *Khvoroba yak «naratyvnyi protez» (na materialii romaniv Devida Lodzha «Terapiia» i «Hlukhota yak vyrok»)* [Illness as a «narrative prosthesis» (based on the novels of David Lodge «Therapy» and «Deaf Sentence»)]. *Tilo yak vystava: mystetski proektsii: [zbirnyk naukovykh statei]*. Berdiansk: FOP Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

7. Frankenshtain: hotychni povisti. (2010). [Frankenstein: Gothic stories]. Perek. z anhl. Natalia Tysovska, Kateryna Pluhaty, Antonina Nishta. K.: Kraina mrii. [in Ukrainian].

8. Shelley, M. (1831). Frankenstein, or, The modern Prometheus. London: H. Colburn an R. Bentley. URL: <https://archive.org/details/ghostseer01schiuoft>. [in English].

9. The Disability Studies Reader (2013) / Edited by Lennard J. Davis : Fourth Edition. New York and London: Routledge. [in English].

DISABILITY IN THE BRITISH LITERARY SPACE OF THE BEGINNING OF XIX CENTURY

Malanii Nazar Ihorovych

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.),

Doctoral Candidate at the Department of Germanic Languages and Foreign Literature,

Kamyanets-Podilsky Ivan Ohienko National University,

61, Ivan Ohienko Street, Kamyanets-Podilsky, Khmelnytskyi region, Ukraine

The article is devoted to the question of designing disability in the literary discourse of Great Britain in the first half of the nineteenth century. The theoretical core on which work rests is the study of non-normative corporeality, namely, its integral part – disability studies. They arose in the second half of the 20th and the beginning of the 21st century on the wave of struggle of the class, racial, gender, sexual, ethnic and other marginalized groups against discrimination. Their representatives focused on the reflection of people with sensory, intellectual, cognitive, psychological or physical disabilities in philosophy, culture, art, politics, economics, sociology and literature.

In Ukrainian literary studies, the problem of disability is poorly investigated. In isolated works, scientists outline the achievements of modern writers. Thus, the purpose of the article is to analyze the historical contexts of non-normative corporeality, namely, the works of English romantic writers. The main task of the work is to highlight the peculiarities of constructing the system of images and characters with disabilities in the cult Gothic novel by Mary Shelley «Frankenstein; or Modern Prometheus» (1818) and the unfinished tragedy of George Gordon Byron «The Deformed Transformed» (1822).

As a result, it can be stated that the social model of the disability is leading in the formation of narrative lines of the main characters with a strong emphasis on their rejection and alienation from the space of healthy people. Unusual heroes of both works are filled with external and internal contradictions. Their images are deeply metaphorical, tabooed and stigmatized by the immediate environment and society. The dichotomous pairs the creator – creation, Self – Other, norm – deviation, beautiful – ugly or the person with disabilities – society are complemented by fairy-tale, legendary, mystical, fantastic and mythical elements. We consider it useful to continue the research on the outlined issues in the diachronic perspective for the purpose of establishing both humanitarian and literary studies of disability.

Key words: *disability, non-normative corporeality, Other body, romanticism, gothic, Mary Shelley, George Gordon Byron.*

ТИПИ РОЛЬОВОГО ГЕРОЯ У ЛІРИЦІ ІВАНА ФРАНКА

Мороз Людмила Володимирівна

кандидат філологічних наук,

професор кафедри іноземних мов

Рівненського державного гуманітарного університету

вул. Пластова, 31, Рівне, Україна

У статті досліджено художній феномен рольової лірики як поетичного тексту, побудованого у формі цілісного мовленнєвого висловлювання, організованого від особи, що дистанційована від автора і не може бути із ним ототожнена з огляду на декларований у творі біографічний, соціально-історичний або гендерний статус суб'єкта мовлення, а також репрезентоване ним коло морально-етичних, ідеологічних, естетичних, екзистенційних цінностей та уявлень.

До окремого різновиду рольової лірики віднесено й поетичні тексти, які загалом побудовані у формі вислову одного або кількох персонажів, тоді як представництво автора мінімізовано у них до окремих й фрагментарних реплік, що виконують функцію специфічного рамкового елементу, який формально поєднує репрезентовані суб'єктні форми, але не переводить їх у художню площину автоспсихологічної форми вираження. Даний тип рольової лірики побудований у формі монологу чи діалогу двох і більше персонажів або рольової драматургічної сценки, де авторський голос виконує функцію ремарок, що зв'язують голоси представлених у творі суб'єктів поетичного мовлення.

Проаналізовано проблематику теоретичних пошуків літературознавців у дослідженні специфіки суб'єктної організації лірики. Охарактеризовано спектр суб'єктів поетичного мовлення рольової лірики.

Зроблено спробу типологізації рольових типів вираження авторської свідомості у ліриці І. Франка. Проаналізовано різновиди власне рольового типу героя – персоналізований та персоніфікований, а також формально-рольового типу та його суб'єктних форм – героя-маски та героя-емблеми.

Власне рольовий тип визначено як тип героя, ступінь предметної об'єктивації якого засвідчує його категоричну (принаймні, зовні декларовану) нетотожність із особою автора, мотивовану їхньою біографічною, соціально-професійною, екзистенційною тощо несумісністю.

Формально-рольовий тип представлено героєм, суб'єктний потенціал якого чітко не відокремлений від вираження власне авторської свідомості. Відтак, формально-рольовий тип героя виступає як специфічна синкретична суб'єктна форма, яка поєднує майже не дистанційовані форми суб'єктного вияву автора і його (у даному разі) псевдо- або квазі-рольового героя.

Розглянуто питання, пов'язані із прийомами композиційного та мовленнєвого оформлення поетичного рольового тексту. Окреслено концептуально-змістовні його ракурси, які виявляють себе на рівні вираження ідейно-тематичних концептів твору.

Ключові слова: *рольова лірика, автоспсихологічна лірика, рольовий герой, персоналізований тип героя, персоніфікований тип героя, герой-маска, герой-емблема.*

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Попри багатовікову історію дослідження художньої специфіки та історичної поетики творів ліричного роду літератури, чимало питань, які стосуються особливостей його жанрової та стильової організації усе ще залишаються недостатньо вивченими та опрацьованими. До числа чи не найбільш гострих дискусійних проблем теоретичної ідентифікації лірики відноситься проблема її суб'єктної організації, точніше – місця автора у системі суб'єктних форм вираження авторської свідомості у поетичному творі. Особливої актуальності ця проблема набула у зв'язку як із загальним ускладненням в поезії XIX і особливо XX ст. форм вираження авторської свідомості, так і з утвердженням у її масиві так званої рольової лірики, протиставленої ліриці автоспсихологічній. Однією з основних тео-

ретичних проблем у цій літературознавчій сфері є проблема неможливості прямого ототожнення суб'єкта мовлення, від особи якого організована розповідь у ліричному творі, з особою його автора. Голос автора і голос суб'єкта, від особи якого ініційовано мовлення у тексті поетичного твору, можуть бути поєднаними шляхом набуття ними різноманітних форм художнього синтезу або, за висловом літературознавців, «багатоголосся».

Феномен рольової лірики, на відміну, звичайно до певної міри, від лірики автоспсихологічної, є достатньо складним і у належному обсязі ще не опрацьованим сучасним літературознавством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання специфіки суб'єктної організації лірики потрапляють у поле зору літературознавців лише у XX ст., між тим, як суб'єктна проблематика, на думку С. Бройтмана, у сучасному літературознавстві розглядається як «основна для розуміння

самої «ідеї лірики» [1, 527]. Проблематика теоретичних пошуків, яка стосується дослідження питань специфіки суб'єктної організації лірики і, зокрема, лірики рольової, репрезентована літературознавчими розвідками В. Виноградова, М. Бахтіна, Б. Кормана, С. Бройтмана, М. Ткачука, І. Шацького, В. Назарця та ін.

Метою статті є узагальнення та систематизація проблематики теоретичних пошуків літературознавців у дослідженні специфіки суб'єктної організації лірики й, зокрема, класифікації типів героїв рольової лірики І. Франка. Зазначена мета обумовлює вирішення таких завдань: 1) виокремити персоналізованого та персоніфікованого типів рольових героїв лірики І. Франка, 2) схарактеризувати формально-рольовий тип персонажів рольової лірики І. Франка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема класифікації типів рольових героїв ліричних творів є особливою актуальною, оскільки сьогодні у працях, присвячених цьому художньому феномену, не лише відсутні спроби розробки подібної типології, а й не вироблені чіткі критерії, які б дозволили це зробити. З огляду на це, вважаємо за доцільне виокремлення двох основних типів рольового героя поетичних творів – власне рольового (з його тематичними різновидами) та формально-рольового (з різними формами вияву його суб'єктної свідомості).

Власне рольовий тип та його різновиди. Власне рольовий тип – це представлений у творі герой, ступінь предметної об'єктивації якого засвідчує його категоричну (принаймні зовні декларовану) нетотожність із особою автора, мотивовану їхньою біографічною, соціально-професійною, екзистенційною тощо несумісністю. Герой цього типу є своєрідним аналогом персонажа епічних творів. Він повністю дистанційований від автора і виокремлюється у поетичному тексті як цілком самостійний суб'єкт мовлення і вияву певної світоглядної позиції. В рольових поетичних текстах цей тип героя виступає у двох різновидах, які можна назвати персоналізованим та персоніфікованим. До персоналізованого відноситься такий тип власне рольового героя, у якому відтворено образ уявної людської особи (кола осіб) або надлюдської істоти. Персоніфікований тип власне рольового героя відтворює природний, технічний тощо образ, через який зімітовано поведінку та властивості людської істоти.

Персоналізований тип. Внутрішні різновиди персоналізованого типу власне рольового героя доцільно виокремлювати за ознакою його належності до різних сфер людської життєдіяльності, зокрема, – соціально-психологічної, громадсько-політичної, культурно-історичної та міфологічної.

Соціально-психологічна сфера. Герої, що належать до соціально-психологічної сфери людської життєдіяльності, це, як правило, особи, змальовані у контексті тих або тих аспектів приват-

ного життя та професійної діяльності людини. Рольова соціально-психологічна сфера у ліриці І. Франка представлена достатньо значною кількістю поезій. Приватний аспект життя людини, зокрема, змальовано у його рольових поезіях «Сурка» (розповідь «бідної жидівки», якій «не дав Бог ні росту, ні вроди» [2, 215] про свою нелегку життєву долю), «У цадика» (монолог єврейської жінки, яка з метою вирішення своїх сімейних проблем звертається за допомогою до цадика – єврейського рабина-чудотворця), «Матрона-комірниця» (історія драматичної життєвої долі жінки-наймички, яка живе з чоловіком поза шлюбом), «Мачуха» (сповідь молодого хлопця, якого гнітить сварлива мачуха, що перетворила його домівку і життя його родини на суцільне пекло).

Рольовий ракурс професійної діяльності людини представлено у ліриці І. Франка поезіями «Тріолет» (любовний діалог двох рольових героїв), «Поет мовить» (звернення анонімного поета до України, в якому він просить вибачення за те, що не виправдав тих сподівань, які вона поклала на нього, закликаючи до боротьби з тиранами), «Оповідання цюпасника» (сумна розповідь селянина, який внаслідок складних життєвих обставин втратив усе своє майно, жінку і дітей, і, зрештою, потрапив під арешт), «Майстер Свирид» (розповідь про кумедну пригоду, що сталася з майстром Свиридом – «його добрі люди звали Попсуй-мастер» [4, 527], яка проектується далі автором на ставлення ляхів до русинів), «Із поучень батька синові» (поетична відповідь батька на запитання сина, як виготовити бочку – з докладним описом усіх етапів та учасників цієї роботи), «З екзамену» (скарга кандидата, який провалив іспит на вчительський диплом).

Цікавим різновидом використання рольового тексту в творчості І. Франка є його стилізація під жанрову форму листа. Відправником такого листа зазначено не автора, а уявного персонажа, як, наприклад, це має місце у рольовому «Листі із Бразилії» І. Франка, авторство якого переадресовано одній із багатьох українських заробітчанин – жінці на ім'я Олеся. До жанру віршованого рольового листа І. Франко звертається й у поезії «Лист до Стефанії», який є відповіддю на «Лист із Бразилії».

Громадсько-політична сфера. Герої громадсько-політичної сфери є особами, належними до певного суспільного прошарку, що мотивує їхній світогляд і напрямок діяльності: «Думи пролетарія», «Ужас на Русі» (монолог «вірнопідданого» українця-русофіла), «Три арештантки» (сповідь трьох, заарештованих за різні «злочини» простих жінок), «Рубач (Із переказів народних)» (розповідь про алегоричну постать рубача – робітника із сокірою, який рішуче вказує шлях і перспективи політичної боротьби за свої права молодому і незрілому правдошукачу), «До штурму» (монолог людини, яка перебуває на службі у

царя-тирана, але жалкує за тим, що змушена придушувати виступи борців за свободу), «Пісня руського бурсака» (знімченого перспективою кар'єрного зростання), «Смертельно ранений» (передсмертні слова борця-патріота), «Пісня руських хлопів-радикалів» (які висловлюють свою незгоду із політикою панівного імперського режиму), «Марш галицько-руських «твердих» (що виступають за «олітературення» галицької говірки шляхом запровадження до неї елементів староруської мови), «Патріот» (від імені псевдопатріота-запроданця).

Культурно-історична сфера. Герої культурно-історичної сфери репрезентують коло осіб історичного та культурного минулого тієї або тієї країни. Різновидом такого рольового героя у поезії І. Франка є узагальнений персонаж твору «Конкістадори», що відображає психологію та життєві переконання учасників іспанських та португальських загарбницьких походів:

*Що за нами, хай навіки
Вкриє попіл життєвий!
Або смерть, або перемога! -
Се наш оклик бойовий!
До відважних світ належить,
К чорту боязнь навісну!
Кров і труд ось тут здвигне нам
Нову, кращу вітчизну!* [4, 106].

Персоніфікований тип. Внутрішніми різновидами персоніфікованого типу власне рольового героя є істоти тваринного світу, рослини, природні об'єкти та явища, технічні вироби, механізми, абстраговані поняття, різноманітні предмети людського ужитку. Прикладами рольового монологу героя персоніфікованого типу (засвідченого вже заголовками творів) у ліриці І. Франка є поезії «Човен», «Оси», «Україна мовить», «Рибачка» (представлено монолог рибки), «Звірячий парламент» (Уривок політичної байки), «Меморандум будяків».

Формально-рольовий тип та його суб'єктні форми. Формально-рольовий тип героя представлений у поетичних творах героєм, суб'єктний потенціал якого чітко не відокремлений від вираження власне авторської свідомості. Відтак, формально-рольовий тип героя виступає як специфічна синкретична суб'єктна форма, яка поєднує майже не дистанційовані форми суб'єктного вияву автора і його (у даному разі) псевдо- або квазі-рольового героя. Основою такого синкретизму є те, що суб'єкт мовлення цього рольового типу є носієм світогляду, який фактично є ідентичним чи, принаймні дуже близьким авторському. В межах даного рольового ракурсу логічно виділити два типи героїв: героя-маску і героя-емблему.

Герой-маска. Герой-маска – це формально-рольовий суб'єкт поетичного мовлення, типологічно співвіднесений із такою суб'єктною формою вираження авторської свідомості, як ліричний герой. Типологічна «маскова» співвід-

несеність рольової і ліричної іпостасі суб'єктного вияву авторської свідомості практично ще не досліджена у сучасному літературознавстві, проте чимало науковців констатують факти її наявності.

Герой-емблема. Останній – узагальнений тип рольового героя, на відміну від власне маскового, може бути означений як емблематичний. Героями-емблемами рольової лірики виступають так звані вічні образи світової літератури (Дон Кіхот, Дон Жуан, Гамлет, Отелло, Фауст та ін.) або такі, що типологічно можуть бути з ними співвіднесені (певні узагальнені соціальні типи, пов'язані із професійною діяльністю людини, її громадською позицією, родинним статусом тощо).

Для виокремлення маскового героя емблематичного типу, з одного боку, є цілком певні логічні підстави, оскільки повторюваність тієї або тієї літературної маски у творчості багатьох поетів – факт беззаперечний. З іншого боку, суб'єктний статус рольового амплуа героя цього типу є доволі проблематичним, оскільки світоглядна позиція, означена у його особі, може бути як наближена до авторської, точніше суб'єктно модифікована ним з певною художньою метою, так і цілком дистанційована від неї у тому випадку, коли цей герой об'єктивований у творі у межах загальноуживаної стандартизованої моделі, стереотипність якої деформується художньою стратегією обраного автором у даному разі (творі) суб'єктного ракурсу. До маскового героя емблематичного типу лірики І. Франка слід віднести рольового персонажа його поезії «Каменярі». «Каменярі» – один з найбільш відомих і знакових творів І. Франка, зміст якого асоціюється тепер із його життєвим кредо і у вигляді своєрідної поетичної емблеми вживається на метафоричне означення його постаті – «Великий Каменяр».

Прикметною ознакою рольової лірики І. Франка є й застосування прийому, який, за аналогією з відомим засобом поетичної стилістики, можна було б назвати статевою інверсією. Суть цього художнього прийому полягає у переадресації автором права виступати суб'єктом мовлення у творі рольовому персонажеві, відмінному від нього за гендерною ознакою. Іншими словами, статева інверсія має місце у поетичних творах, фактичним автором яких є чоловік, а особою, що виступає як суб'єкт мовлення, – жінка. У поетичному доробку І. Франка такі рольові тексти представлено поезіями «Сурка», «У цадика», «Матрона-комірниця», «Притичина», «Лист із Бразилії»

Цікавим явищем в українській рольовій ліриці кінця XIX – початку XX ст. стало й застосування прийому танатологічної інверсії, що переадресувувала авторство рольового монологу поетичного тексту померлій особі або особі, яка сама прокує свою близьку смерть. Семантика рольової танатологічної інверсії в українській поезії кінця XIX – початку XX ст. значною мірою була нав'язана появою опублікованої 1896 року поетичної збірки

І. Франка «Зів'яле листя», у якій автор вдався до зазначеного прийому і яка спричинила значний суспільний резонанс серед тодішніх читачів та літературних критиків. Рольовий статус головного героя, суб'єкта поетичного мовлення сам І. Франко визначив у передмові до першого видання «Зів'ялого листя», де він зазначив, що його збірка – це перероблений поетичний щоденник молодого самогубця, який наклав на себе руки внаслідок нещасливого кохання: «Герой отсих віршів той, що в них виявляє своє «я», небіжчик. Був се чоловік слабої волі та буйної фантазії, з глибоким чуттям, та мало спосібний до практичного життя. /.../ Герой отсих віршів ...раз у своїм житті здобувся на рішучий крок і пустив собі кульку в лоб. /.../»

Тільки в кілька місяців по його смерті припадом дістався мені в руки його дневник – пом'ятий та поплямлений зшиток, писаний прихапцем, ночами. Я неохітно взявся читати його і довго мучився, поки дочитав до кінця. Дневник писаний був безладно; були се переважно ліричні оклики, зітхання, прокляття та бичування себе самого, а оповідання про факти дуже мало. Я вирозумів лиш стільки, що небіжчик влюбився був у якусь панночку, дістав від неї коша (видно, розумна панночка була, знала, який муж їй непотрібний), а потім мучився своєю любов'ю довгі літа, поки його улюблена не вийшла заміж. Тоді він покінчив з собою.

Виміркувавши отсю фактичну основу дневника, я почав уважніше прочитувати поодинокі його частини. Багато там було недотепної мазанини, багато немудрого філософування та незрозумілих докорів, – та серед тої половини попадалися місця, повні сили і виразу безпосереднього чуття, місця такі, в котрих мій покійний приятель, хоч загалом не сильний у прозі, видобував із своєї душі правдиво поетичні тони. Отсі місця робили на мене сильне враження. Вдумуючися в ситуацію, в духовий настрій автора дневника, я пробував передати ті місця віршованою мовою і пускаю їх отсе в світ» [2, 119–120].

Як відомо, в основі сюжету «ліричної драми» частково покладені біографічні факти з життя самого І. Франка. Це, зокрема, обставини його кохання спочатку до Ольги Рошкевич, далі – до княгині Юзефи Дзвонковської, потім – до Целіни Журовської, яка так і не стала його дружиною. Водночас, автор не ототожнює себе із ліричним героєм драми, що часто робили його критики, звинувачуючи автора у надмірному і загалом не властивому йому песимізмі і декадентстві. У передмові до другого видання збірки «Зів'яле листя» І. Франко охарактеризував суб'єктний статус її героя як «літературну фікцію»: «Давати ключ до пояснення поодиноких із тих віршів не бачу потреби; мені здається, що й без автобіографічного ключа вони мають самостійне літературне значення» [2, 121].

Маска формально-рольового героя, яку застосував І. Франко у збірці «Зів'яле листя», викликала численні наслідування в поетичній творчості його сучасників – О. Маковея (поетичний цикл «Semper idem (З теки скептика)»), П. Карманського (збірка «З теки самоубийця»), А. Кримського (поетичні цикли «Кохання по людському» й «Нечестиве кохання» зі збірки «Пальмове гілля»), С. Чарнецького (збірка «В годину сумерку»), Б. Лепкого (цикл «Снишся мені» із збірки «Поезіє, розрадо одинока») та ін.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку. Проблему встановлення чітких понятійних меж між окреслюваними в тих або тих типологічних моделях побудови суб'єктної сфери ліричного твору й на сьогоднішній день навряд чи можна вважати вирішеною остаточно. Загалом, аналіз специфіки суб'єктної організації ліричного твору свідчить про те, що межі між виокремлюваними дослідниками суб'єктивними формами вираження авторської рольової свідомості є достатньо умовними і відкритими для різних типів художньої взаємодії, суб'єктного синкретизму, який, зрештою, і уможливило феномен ліричного багатоголосся.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бройтман С. Н. Суб'єктная структура русской лирики XIX – начала XX века в историческом освещении. *Известия АН СССР. Серия литературы и языка.* 1988. Т. 47. № 6. С. 527–538.
2. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1976. Т. 1 : Поезія. 503 с.
3. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1976. Т. 2 : Поезія. 545 с.
4. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. К. : Наукова думка, 1976. Т. 3 : Поезія. 448 с.

REFERENCES

1. Brojtmann S. N. Sub'ektnaya struktura russkoy liriki XIX – nachala XX veka v istoricheskom osveshchenii. *Izvestiya AN SSSR. Seriya literatury i yazyka.* 1988. T. 47. # 6. S. 527–538.
2. Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv : u 50 t. K. : Naukova dumka, 1976. T. 1 : Poeziia. 503 s.
3. Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv : u 50 t. K. : Naukova dumka, 1976. T. 2 : Poeziia. 545 s.
4. Franko I. Ya. Zibrannia tvoriv : u 50 t. K. : Naukova dumka, 1976. T. 3 : Poeziia. 448 s.

ROLE-HERO TYPES IN IVAN FRANKO'S LYRICS

Moroz Liudmyla Volodymyrivna

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Foreign Languages
Rivne State University of the Humanities
Plastova 31, Rivne, Ukraine*

The article deals with the artistic phenomenon of role lyrics as a poetic text constructed in the form of a holistic speech statement and organized from a person who is distanced from the author and can not be identified taking into consideration biographical, socio-historical or gender status of the speech subject as well as the range of moral, ethical, ideological, aesthetic, existential values and representations submitted by him.

A separate type of role lyrics includes poetic texts that are generally constructed in the form of the expression of one or more characters while the author's representation is minimized in them to some separate and fragmentary replicas which function as a specific frame element that formally combines submitted representational forms. On the contrary, it does not transfer them into the artistic plane concerning auto-psychological form of expression. This type of role-playing lyricism is constructed in the form of a monologue or a dialogue with two or more characters or a role dramatic scene where the author's voice acts as a remark linking the voices of poetic speech subjects.

The article analyzes the problems of literary critics' theoretical searches in their studies related to the lyrics subject organization specifics. It makes an attempt to characterize the spectrum of poetic speech subjects in role lyrics.

An attempt is also made to typologize the role types of author's consciousness expression in Ivan Franko's lyrics. The varieties of the hero's character actual role-type (i.e. personalized and personified) are analyzed as well.

The hero's actual role-type is defined as the type when degree of objectification confirms his categorical (at least, outwardly declared) non-identity with the author himself motivated by biographical, socio-professional, existential, etc. incompatibility.

Formal role type is represented by a hero whose subject potential is not clearly separated from the expression of the author's consciousness itself. Thus, the formal role type of the hero acts as a specific syncretic subjective form which combines nearly distanced forms of author's subjective manifestation and (in this case) his pseudo- or quasi-role-hero.

The article also deals with the problems related to the methods of composite and speech design of poetic role-text. It outlines conceptual and substantive points which reveal themselves at the level of ideological and thematic concepts of expression.

Key words: *role lyrics, auto-psychological lyrics, role-playing hero, personalized type of hero, personified type of hero, hero-mask, hero-emblem.*

УДК 811.111'367:81'22+82-1(73)

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-17>

ANCIENT POETICS AS A PRECURSOR OF COGNITIVE STUDIES OF POETIC SYNTAX

Mosiichuk Antonina Viktorivna

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of English Philology,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Str. Ostroz'kogo, 32, Vinnytsia, Ukraine*

Grachova Iryna Yevgeniivna

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of English Philology,
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Str. Ostroz'kogo, 32, Vinnytsia, Ukraine*

The article traces the main vectors of syntactic studies in ancient poetics in a bid to prove that the latter has laid a solid foundation for the linguistic and cognitive analysis of the syntactic organization of literary texts in current cognitive poetics and cognitive linguistics. The conducted research has revealed that the theoretical and methodological framework of cognitive poetics has adopted a range of terms, methods, and approaches to the analysis of syntactic constructions, which appeared in ancient rhetoric and stylistics. In particular, the present study refers to the prominent philosophers and rhetoricians of the antique period whose works introduced the key notions of poetic syntax such as figure, schema, construction, iconicity, and others linking them to their current interpretation and usage in modern cognitive poetic studies. The article thus claims that present-day linguistic and cognitive analysis of poetic syntax dates back to ancient poetics and considerably overlaps with the classic antique tradition of examining syntax. In particular, the research has shown that ancient scholars underlined the significant role of syntactical means in actualizing cognitive categories making first attempts to study syntax with regard to human cognitive activity, which is reflected in the analysis of syntactic constructions as pairings of form and conceptual content within both scientific schools. The research thus attempts to show that current cognitive studies of poetic syntax resonate with the ancient interpretation of syntactic organization of poetry texts, which allows the proponents of cognitive poetics to effectively integrate the achievements of the antique school into the present-day studies of poetic syntax.

Key words: *ancient poetics, cognitive poetics, poetry text, poetic syntax, figure of speech, image-schema, construction.*

Introduction. During the antique epoch, people made the first attempts to understand the world in the diversity and complexity of its manifestations by expressing their thoughts and feelings through language units. The rapid development of art and science stipulated the need for effective means of communication [4, 53-54; 13 20-21; 14, 28], which would allow organizing utterances and texts. Hence, grammar, and syntax in particular, as a study of composing sentences, took a central place in ancient poetics [13, 26-29, 31-32].

The topicality of analyzing the study of poetic syntax in ancient poetics stems from the fact that present-day cognitive poetic analysis of syntactic constructions has a close connection with the theoretical and methodological framework of ancient poetics whereby many of the terms and principles of examining syntactic units have been adopted and expanded in further cognitive studies.

Analysis of recent researches and publications.

In their works, the representatives of current cognitive linguistics (M. Johnson, G. Lakoff, M. Turner) [15; 16; 19] often turn to the achievements of ancient poetics as a field where the prototypes of many cognitive terms such as image-schema, iconicity, conceptual pattern, etc. emerged. Thus, in his work "Figure", M. Turner emphasizes that 'schema' (Latin translation – figure) (the central notion of present-day cognitive linguistics) used to be a technical term of Greek rhetoric defined as a pairing of form and meaning, or conceptual pattern [19, 45]. Further, the prototype of the popular cognitive term 'image-schema' introduced by M. Johnson [15] also appeared in ancient rhetoric alongside with the idea that people experience syntactic forms image-schematically [19, 49]. Notably, the mechanism of matching the form's image schema to the meaning's image schema – known in current linguistic tradition as 'iconicity of form' – was also first described by ancient rhetoricians [19, 49].

The purpose of the article is to reveal the points of intersection and resonance between the study of poetic syntax in ancient and cognitive poetics in a bid to prove that ancient poetics has laid a solid foundation for the cognitive research of poetic syntax. **The tasks** of the paper are to give a short overview of the main directions of poetic syntactic studies in ancient poetics, to highlight the notions and terms, which have been adopted by cognitive poetics, and to reveal how the achievements of both schools can be effectively integrated into the present-day research of poetic syntax.

The methods of the research encompass general scientific methods, including induction, deduction, analysis, and synthesis. The linguocognitive analysis of the syntactic organization of poetry abstracts necessitated the application of the methods of conceptual and contextual-interpretative analyses.

Results. Analysis of early syntactic studies in ancient Greek rhetoric shows that the latter has given birth to a number of terms of cognitive linguistics and cognitive poetics. To begin, the philosophers and rhetoricians of the ancient period emphasized the role of grammatical means in objectifying thoughts through words. The materialistic philosophy of atomism gave rise to an ancient doctrine of language, which set the foundation for the subsequent formation of the grammar theory [13, 20-21]. Thus, in his works, Democritus projected the philosophical concept of the universe structure onto linguistic material deducing the form of the word ('name') from letters by analogy with the universe structured by atoms. Proceeding from this definition of the word, the sentence, as a unit of higher order, was defined as a link of words, or 'names'. Accordingly, the correlation between the universe and linguistic units was presented as follows: atom → thing → universe = letter → syllable → name = name → phrase → sentence [7, 37].

Notably, it was during the antique period that philosophers and rhetoricians went far beyond exploring the structural potential of syntactic units. In fact, as cognitive scientist M. Turner writes, "classical rhetoricians had anticipated some of the most influential discoveries about the nature of form-meaning pairs" [19, 45-46], the most important of which was that "linguistic patterns prototypically have conceptual anchors" [ibid., 47]. This approach resonates with present-day cognitive syntactic studies which focus on constructions as pairings of form and content whereby the latter is mapped onto the former [17].

To achieve accuracy and clarity of verbal expression, ancient writers and poets put special emphasis on the role of word order and cohesion, which was achieved chiefly by using conjunctions. Based on the relations set between the parts of the sentence, conjunctions fell into linking, dividing, replenishing, causative, and concluding [9, 145]. Conversely, the absence of conjunctions and interrupted speech were viewed as factors contributing to obscurity

and ambiguity of sentences [6, 205]. In this regard, solecism, i.e. the absence of agreement between the preceding and the following words, was considered an obstacle that might prevent orators from achieving purity of speech [11, 203].

Syntax as a study of ordering words and their agreement within sentences and texts formed a separate area of grammar during the ancient period whereby syntactic studies were realized with regard to the semantic compatibility of parts of speech and grammatical categories [13, 28-29, 32]. The first attempts to describe the syntactic dimension of literary language were made by studying phrases and compatibility of language units with a focus on word order, period, and rhythm as well as figures of speech [3, 223-224].

The rapid development of rhetoric, the science of oratory, soon resulted in a clear distinction between prose and poetry. The latter was defined as metric and rhythmic speech avoiding dullness through linguistic enrichment [10, 201]. Correspondingly, it was necessary to differentiate between the means of prose and the means of poetic speech. In this regard, meter, or poetic rhythmic structure, was recognized as a specific feature of poetry [2, 193]. The primary focus of ancient orators was on effective means of artistic expression. Among the methods, which could help turn a usual statement into a more powerful one, figures of speech took the main place. The term 'figure' (Lat. *figura* – outline, appearance), borrowed by the ancient rhetoric from the art of dance, was first used by Anaximenes from Lampsak [3, 223]. Ancient rhetoricians viewed figures as syntactic means based on syntagmatic relations, whose specific feature was to break stable syntactic models. In this regard, violation of word order played a special role in forming figures [5, 206-207]. The most accurate definition of that period was the definition of the figure as "conscious thought deviation from an ordinary and simple form of expression" for the sake of a greater poetic effect and eloquence; "revitalization of the speech form through art" [8, 276]. The use of figures of speech was aimed at achieving conciseness and clarity of statements and was chiefly justified by the orator's desire to make the speech beautiful, the reason why figures are referred to a separate section of the ancient rhetoric 'ornatus' (decoration).

Gradually, the hierarchy of the figures of speech was expanded and detailed. Thus, the writers of the 4th century mentioned only three figures: antithesis, assonance of columns, and parisosis, which are based on opposition, similarity, and equality respectively [1, 183; 2, 195]. In the 1st century, a complete classification of figures of speech appeared. The most detailed was the division of figures into the following groups: 1) figures formed by adding parts of the sentence (e.g., anaphora, asyndeton, and polysyndeton) [8, 284; 11, 281, 284]; 2) figures constructed by reducing the elements of the sentence (e.g., zeugma, reduction) [8, 28; 11, 286]; 3) figures based on assonance (e.g., equality of columns) [ibid.,

288]; 4) figures based on the opposition of parts of the sentence (e.g., antithesis).

Notably, each figure of speech was characterized by certain syntactic and semantic relations. Some philosophers of classical antiquity already viewed figures as anchored in conceptual patterns [19, 47]. In this regard, knowing a language was equaled to knowing its *schemata* [ibid., 44]. Thus, for example, Aristotle analyzed asyndeton and polysyndeton as two different form-meaning pairs standing in oppositional relations. While asyndeton was viewed as partitioning (of concepts) expressed through the formal means omitting connectives, polysyndeton was defined as chunking (of concepts) actualized by means of connectives [ibid., 48]. In this regard, the emphasis was put on learning a range of schemes as effective tools for making one's speech eloquent and powerful. Grammar, in its turn, was considered to consist of form-meaning pairs while its main goal was defined as conveying the meaning in the corresponding form. The opinion that utterances may have image-schematic structure and the image-schema of meaning can be mirrored in its form was first expressed by Longinus and Demetrius [ibid., 50].

At present, some of the above-mentioned ideas can be found in cognitive studies of poetic syntax where meaning is chiefly viewed as embodied, based on common human bodily and sensory experience represented by schematic patterns known as image-schemas. As people understand the surrounding world as structured by discrete objects [15, 122], cognitive linguists and poeticsians interpret syntactic constructions in terms of the image-schema OBJECT whose conceptual features are *existence in space* and *ability to interact with other objects*. The structure of the syntactic construction can be interpreted through the image-schema PART-WHOLE whose conceptual features are *configuration (mutual location of parts)*, *integrity*, *unity* [17, 135]. Thus, for example, a sentence is understood as WHOLE whose elements (words, word-combinations, or clauses) are PARTS having certain CONFIGURATION. The configuration of WHOLE is not arbitrary, it is based on the image-schema LINEAR ORDER, whose conceptual features are *horizontal extension* and *succession* [16, 126; 17, 135]. Hence, as spatial image-schemas are grounded in human pre-conceptual experience, readers understand the syntactic meaning of constructions of a poetic text in general, schematic features. For example, in the abstract of D. Rampspeck's poem "The Marriage We Carried in Our Pockets": "*And often we imagined that // the years were a locked door against which // we kept knocking to be admitted*" (Rampspeck PO),

the analyzed sentence can be interpreted in terms of the PART-WHOLE image-schema whereby the subordinate clauses are PARTS having specific CONFIGURATION determined by its syntactic organization: object clause ("*that the years were a locked door*") and attributive clause ("*against which we kept knocking to be admitted*").

The realization of the motivated connection between the form and the content of linguistic units in antique tradition also laid a foundation for the present-day studies of iconicity in language and literature [18]. While modern cognitive linguistics focuses on analyzing the iconicity of syntactic constructions, cognitive poetics aims at revealing the iconic features of the syntactic composition of the textual space (e.g., position, distribution, and length of poetic lines), different types of sentences (simple, compound, and complex), types of connection between clauses (coordination (syndetic/asyndetic) and subordination), word order, expressive means, and syntactic stylistic devices [12, 2]. Consider the abstract from Allison Funk's poem "Spiral Woman":

*Insomniac, she tosses, turns every which way
until wound
in her sheets, she can't stop spinning inside*

*where voices entangle, one son's with another's,
her father's bass,
mother's countervailing treble. Ne te dépêche pas!*
(FVJ Funk)

The abstract is characterized by an iconic organization of the syntactic space whereby the text itself reminds of a spiral due to the winding graphic form created through the interplay of specific dispersion of poetic lines and complex sentences, which together convey conceptual complexity

Conclusions and research prospects. The theory of the figures of speech, which emerged in ancient poetics, revealed the structural as well as logical and semantic resources of syntactic units. The systematization of figures, proposed by the rhetorical tradition, laid the groundwork for the current classification of rhetorical figures in literary studies and syntactic expressive means and stylistic devices in stylistics. The appearance of such terms as schema and image-schema in modern cognitive linguistics can also be traced to the works of ancient philosophers and rhetoricians. Further research on the topic may relate to revealing the points of interception between cognitive poetics and formal poetics with regard to the method of deautomation, 'estrangement', and 'the device of complicated form' as the basic means of creating poetry texts.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анаксимен. Риторика. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб. : Изд-во «Алетейя», 1996. С. 181-183.
2. Аристотель. Поэтика. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб. : Изд-во «Алетейя», 1996. С. 184-199.

3. Галич, О. А. Теория литературы. К.: Либідь, 2005. 488 с.
4. Гаспаров, М. Л. Античная риторика как система. Античная поэтика. Риторическая теория и литературная практика. М.: Наука, 1991. С. 53-54.
5. Гермоген. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 206-207.
6. Деметрий. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 205-206.
7. Демокрит и его последователи. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 37.
8. Квинтилиан. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 276, 286.
9. Коминиан. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 145.
10. Посидоний (Диоген Лаэртий). Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 201.
11. Риторика к Гереннию. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 203.
12. Стрільчук, А. В. Синтаксичні засоби вираження іконічності (на матеріалі текстів сучасної американської поезії). *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*: 36. наук. праць Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. К.: Вид-во «Логос», 2006. Вип. 10. С. 346-354.
13. Троцкий, И. Проблемы языка в античной науке. Античные теории языка и стиля (Антология текстов). СПб.: Изд-во «Алетейя», 1996. С. 9-32.
14. Grachova, I. Ye. Quantifiers of the English Language: Diachronic Aspect. Science and Education: A New Dimension, Philology. Budapest, 2016. IV (25), Issue 105. P. 28-32.
15. Johnson, M. The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago; L.: University of Chicago Press, 1987. 227 p.
16. Lakoff, G. Metaphors We Live By. Chicago: Chicago University Press, 1980. 242 p.
17. Langacker, R. W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press, 1987. V.1. 516 p.
18. Müller, W. G. The Iconic Use of Syntax in British and American Fiction. Form Miming Meaning: Iconicity in Language and Literature. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1999. P. 393-408.
19. Turner, M. Figure. Figurative Language and Thought. New York: Oxford University Press, 1999. P. 44-87.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- FVJ:** FreeVerse : веб-сайт. URL: <http://freeversethejournal.org/issue-29-2018-allison-funk/> (дата звернення: 04.04.2019).
- PO:** Poets.org : веб-сайт. URL: <https://www.poets.org/poetsorg/poem/marriage-we-carried-our-pockets> (дата звернення: 04.04.2019)

REFERENCES

1. Anaksimenes (1996) Rhetorika [Rhetoric]. Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
2. Aristotel' (1996) Poetika [Poetics]. Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
3. Demetriy (1996) Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
4. Demokrit i eho posledovately (1996) [Democritus and His Followers]. Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
5. Halych, O. A. (2005) Teoriia literatury [Theory of Literature]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
6. Hasparov, M. L. (1991) Antichnaya ritorika kak sistema [Ancient Rhetoric as a System]. Antichnaya poetika. Ritoricheskaya teoriya i literaturnaya praktika [Antique poetics. Rhetorical theory and literature practice]. Moscow: Nauka [in Russian].
7. Hermohenes (1996) Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
8. Grachova, I. Ye. (2016) Quantifiers of the English language: Diachronic aspect. Science and Education: A New Dimension, Philology, IV (25), Issue 105. Budapest [in English].
9. Johnson, M. (1987) The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason. Chicago; London: University of Chicago Press [in English].
10. Kvintilian (1996) Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
11. Kominian (1996) Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov) [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].
12. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: Chicago University Press [in English].
13. Langacker, R. W. (1987) Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. Vol. 1. Stanford: Stanford University Press [in English].

14. Müller, W. G. (1999) *The Iconic Use of Syntax in British and American Fiction. Form miming meaning: Iconicity in language and literature.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company [in English].

15. Posidoniy (1996) *Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov)* [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].

16. Ritorika k Herenniyu (1996) *Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov)* [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].

17. Stril'chuk, A. V. (2006) *Syntaksychni zasoby vyrazhennya ikonichnosti (na materialy tekstiv suchasnoyi amerykans'koyi poeziyi)* [Syntactic Means of Expressing Iconicity (Based on Texts of Contemporary American Poetry)]. *Problemy semantyky, prahmatyky ta kohnityvnoyi linhvistyky: zb. nauk. prats' Kyyvivs'koho natsional'noho universytetu im. Tarasa Shevchenka* [Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics: Collection of scientific papers Taras Shevchenko National University of Kyiv], 10, Kyiv [in Ukrainian].

18. Trotskiy, Y. (1996) *Problemy yazyka v antichnoi nauke* [Language problems in ancient science]. *Antichnye teorii yazyka i stilya (Antolohiya tekstov)* [Antique theories of language and style (Anthology of texts)]. St. Petersburg: Aleteiya [in Russian].

19. Turner, M. (1999) *Figure. Figurative Language and Thought.* New York: Oxford University Press [in English].

SOURCES

FVJ: *FreeVerse*. Retrieved from <http://freeversethejournal.org/issue-29-2018-allison-funk/>.

PO: *Poets.org*. Retrieved from <https://www.poets.org/poetsorg/poem/marriage-we-carried-our-pockets>.

АНТИЧНА ПОЕТИКА ЯК ПРОВІСНИК КОГНІТИВНИХ СТУДІЙ ПОЕТИЧНОГО СИНТАКИСУ

Мосійчук Антоніна Вікторівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна

Грачова Ірина Євгенівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської філології

Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна

Метою статті є розгляд основних векторів синтаксичних досліджень в античній поезії, який доводить, що остання заклала міцне підґрунтя для лінгвокогнітивного аналізу синтаксичної організації літературних текстів у сучасній когнітивній поезії та когнітивній лінгвістиці. Проведене дослідження показало, що теоретико-методологічний апарат когнітивної поезики запозичив цілу низку термінів, методів і підходів до аналізу синтаксичних конструкцій, які з'явилися в античній риторичній і стилістичній. Дана розвідка відсилає до видатних філософів і риторів античного періоду, у чиїх творах з'явилися ключові поняття поетичного синтаксису, такі як фігура, схема, конструкція, іконічність, що дозволяє простежити зв'язок із інтерпретацією та використанням цих термінів у сучасних когнітивно-поетичних студіях. У статті стверджується, що лінгвокогнітивний аналіз поетичного синтаксису бере початок у античній поезії і перегукується із класичною античною традицією вивчення синтаксису. Зокрема, дослідження показало, що античні вчені наголошували на важливій ролі синтаксичних засобів в актуалізації когнітивних категорій, таким чином зробивши перші спроби дослідити синтаксис з огляду на мисленнєву діяльність людини, що знайшло вираження в аналізі синтаксичних конструкцій як двосторонніх утворень форми і концептуального наповнення в обох дослідницьких напрямках. У статті здійснена спроба довести, що сучасні лінгвокогнітивні студії поетичного синтаксису резонують із античним тлумаченням синтаксичної організації поетичних текстів, що дозволяє прибічникам когнітивної поезики ефективно інтегрувати надбання античної школи у сучасні дослідження поетичного синтаксису.

Ключові слова: *антична поезика, когнітивна поезика, поетичний текст, поетичний синтаксис, фігура мовлення, образ-схема, конструкція.*

КОНЦЕПТОСФЕРА ПОРИ РОКУ В ПОЕТИЧНІЙ МОВІ ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ

Петренко Людмила Олександрівна

аспірант кафедри української мови

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

майдан Свободи, 4, Харків, Україна

Зростання уваги до мовленнєвого акту сприяло популярності когнітивного аналізу мовних явищ. Репрезентація концептів у мові поезії відзначається виразною образністю та експресивністю. Ключовим у літературі, зокрема в поезії початку XXI ст., є глобальний концепт ЧАС. Значне поширення темпоральних образів у контексті означеного періоду мають репрезентанти концептосфери ПОРИ РОКУ. Мета статті – визначити особливості вербалізації її складників в українській поезії означеного періоду.

У дослідженні розглянуто визначення концепту, його зв'язок зі свідомістю носія мови; наведено погляди науковців щодо особливостей структури концепту. Приділено увагу концептуальній метафорі як ментальній структурі, у якій закладено когнітивні ознаки образу, що з'являється на основі уподібнення. Зроблено спробу систематизувати особливості мовного втілення концептосфери ПОРИ РОКУ в поезії початку XXI ст. Досліджено ядерні та периферійні вербалізатори, частотність уживання назв сезонів; узагальнено засоби імпліцитної й експліцитної репрезентації, контекстуальну сполучуваність з атрибутами та предикатами. Виявлено особливості семантики темпоральних лексем.

Результати проведеного аналізу дають змогу стверджувати, що значення часоназв здебільшого збігаються зі словниковими дефініціями. Ядро концептосфери утворюють іменники, за частотністю їм децю поступаються прикметники. Прислівники та дієслова функціонують рідко і здебільшого відображають специфіку мовомислення автора. Установлено, що важливу роль під час репрезентації концептосфери ПОРИ РОКУ відіграє нароцнення просторової чи матеріальної семантики. Часто пори року асоціюються з біографічним часом людини. Конотація темпоральних лексем залежно від контексту змінюється від позитивної до негативної. Метафоричне переосмислення демонструє залучення в поетичний текст традиційних антропоморфних образів, які трансформуються, підпорядковуючись задуму автора. Імпліцитно образи пір року втілюються через зображення явищ природи чи людської діяльності в певний період. Особливе значення має функціонування часоназв у складі сталих висловів різного походження, що пов'язано із залученням екстралінгвальної інформації.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, концепт, концептосфера, пори року, когнітивна метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. В останні десятиліття зростає увага до розгляду мовленнєвого акту як сфери реалізації пізнавальних та комунікативних можливостей мовних знаків, тому когнітивний аналіз мовних явищ здобуває все більшу популярність. Утілення концептів у поетичному мовленні є специфічним явищем, що характеризується виразною образністю та експресивністю. Концепт ЧАС вважаємо одним із базових у художній літературі, зокрема поезії початку XXI ст. Найпоширенішими темпоральними образами в контексті означеного періоду слугують репрезентанти концептосфери ПОРИ РОКУ.

Актуальність роботи зумовлена поширенням вербалізаторів глобального концепту ЧАС, зокрема концептосфери ПОРИ РОКУ; особливою лексичною наповненістю концептів у мові поезії початку XXI століття, що ґрунтується на образах і аналогіях, та недостатнім їхнім вивченням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні термін «концепт» поширений у мовоз-

навчому використанні, але немає одноставної думки щодо його дефініції. Серед дослідників, чий інтерес стосується вивчення концептів, слід назвати М. Алефіренка [1], А. Вежбицьку [12, 13], О. Кагановську [4], В. Карасика [5], О. Селіванову [8], Й. Стерніна [7] та ін.

Мета статті полягає у визначенні особливостей вербалізації складників концептосфери ПОРИ РОКУ в українській поезії початку XXI століття. Відповідно до мети передбачено розв'язання таких завдань: визначити структуру концептосфери ПОРИ РОКУ; з'ясувати особливості морфологічного вираження ядерних лексем; специфіку засобів мовної виразності, у творенні яких вони беруть участь; функційно-стилістичні особливості часоназв.

Виклад основного матеріалу дослідження. За О. Селівановою концепт розуміємо як «інформаційну структуру свідомості, різносубстратної, певним чином організованої одиниці пам'яті, яка містить сукупність знань про об'єкт пізнання» [8, 256]. Мова, на думку З. Попової, сприяє виникненню концепту у свідомості, оскільки людина мислить, оперуючи концептами. Отже, концепти є ідеальними сутностями, що формуються у свідомості з досвіду [7].

Існують різні думки щодо структури концепту. Трикомпонентним утворенням, що має ціннісний, образний і поняттєвий рівні, вважають концепт В. Карасик і Г. Слишкін [5]. У структурі концепту В. Маслова виокремлює ядро та периферію, де ядро – словникові значення, а периферія – суб'єктивний досвід. Сукупність концептів, із яких формується свідомість носія мови, дослідниця називає концептосферою [6].

Концепт може вербалізуватися експліцитно та імпліцитно. Експліцитно він утілюється лексемами, що називають певне поняття. Імпліцитно – через опосередковане називання відповідного поняття.

Людина інтерпретує свій досвід через уподібнення понять, перенесення ознак чи характеристик, використовуючи їх як основу для порівняння. В. Страхова вказує на існування концептуальної метафори – ментальної структури, яка реалізує когнітивні ознаки образу, що виник на основі уподібнення [10].

У сучасній українській поезії спостерігаємо активну вербалізацію концептосфери *ПОРИ РОКУ*. Частота вживання назв певного сезону та різноманіття засобів їх вираження не рівномірні.

У поезії початку ХХІ століття виразним і найпоширенішим є мікроконцепт *осінь*. У тлумачному словнику однойменну лексему трактують як «пора року між літом і зимою, для якої характерно скорочення дня, поступове похолодання, відліт птахів у вирій, скидання рослинами листяного покриву і т. ін.» [9]. Ця семантика поширена в поезії означеного періоду: «*І летіти б до країн веселих, / І згадать таке, що не згадать. / Сонце. Осінь. І літа метелик. / Може, це і є та благодать*»... (3, 110); «*осінь. мокре листя під ногами. / сонні хмари. з рота пара йде. / а берізка, мов шляхетна панна, / одяглася в плаття золоте*» (13, 30).

Лексема *осінь* у переносному значенні «час наближення старості, згасання почуттів, життя» [9] теж функціонує доволі часто: «*Ще небеса такі, що не пора... / І забувася, що таки вже осінь*»... (3, 84).

У синтагматичні відношення для передання художнього образу осені вступають спільнокореневі слова різної частиномовної належності, серед яких найбільш поширені іменники та прикметники.

Атрибутиви зазвичай вносять додаткову емоційність, позначають сум, втрату, що відповідає традиційним асоціаціям: «*Моїми сльозами блищать діаманти, / дощів діаманти; / я – вальсу осіннього плинне анданте, / осіннє анданте*» (17); «*Слива губить / листя воно / падає на павукову / хатку яка / скоро не витримає і / вже не треба / щоб ламалась гілка / бо гілки шкода / а це така осіння смерть*» (14).

Прикметник *осінній* експлікує традиційне переносне значення «немолодий»: «*Здавалось, так воно ще довго буде – / Олія літа,*

млось і взагалі... / Та вже ідуть нові осінні люди / По синій зосередженій землі» (3, 28); «*Далекий друже... Я розправив крила – / Не треба рук / осінньому мені! / Мої турботи нібито й земні – / Допоки вітром напнені вітрила*» (16).

Темпоральна лексема *осінній* асоціюється з багатством, що узуально для мислення українців: «*Я вся була немов осінній сад / над усіма осінніми садами. / Гілля ще не торкався листопад, / воно рясніло стиглими плодами*» (17). Іноді простежуємо антитетичне значення «втрата, порожнеча»: «*є вовчі очі... / жовті, / як зграя жовтих граків, / чи круків, / чи кроків... / по осінній пустелі... / і є їх дикість... / – золота*» (14); «*Не пишеться. Душа пуста, / Як зоране осіннє поле*»... (3, 12).

Прислівникові форми поодинокі, зазвичай наділені семантикою втрати: «*Так осінньо шелеснули вії / І, як спазма, навкруг постелилась / Без продишу тінь*» (3, 157).

У поезії початку ХХІ століття традиційна концептуальна метафора осені-жінки набуває різних модифікацій. Відзначимо такі:

- **господиня**: «*Сумною хазяйкою осінь іде, / Ховає під листям полишені речі*» (16);

- **мати**: «*Було у осені три сини – / Двоє розумних, а третій Жовтень. / Вона у мене за них просила... / благала: – не зрадь їх... куди б не йшов ти*»... (16);

- **хвора жінка**: «*Тремтить на вітрі ліхтаря кульбаба, / Мертвна квітка опівнічних міст. / І з вулиць осінь, хора і кульгава, / Забилась на ніч в вижовклий під їзд*» (3, 15);

- **хиза істота**: «*На тебе вчора осінь полювала. / Нечутно йшла, тлумила полини. / А день гасив багаття вдалині. / А ніч на тебе ткала укшивало*» (14);

- **дівчина-наречена** (через використання назв традиційного народного одягу): «*отам в гіллястих моїх садах де / грушки рояться та меду просять / явилась осінь в червоній плахті / стягнула з воза розкішний посаг*» (14);

- **знатна пані** (часто супроводжується онімізацією): «*Йдете ногами босими, / щоб сипать дукачі... / Я чула, пані Осене: / Ви плакали вночі*» (17);

- **листоноша**: «*Поштарка-осінь ходить з дому в дім. / Вона щодня шукає адресата, / який мене сахаеться. А втім, / шукає безвідносно – розказати*» (16);

- **індіанка**: «*Там індіанка-Осінь / під бідолицю косить*» (16).

Образ осені як жінки традиційно пов'язаний із відображенням почуттів: «*Їй пора на чавунні перила мосту, / де павук доживає / в своїй останній павутинці. / Осінь боїться павуків. / Осінь їсть печені яблука*» (14).

У досліджуваній поезії лексема *осінь* часто нарощує просторову семантику: «*бреду по вогкім листі / все далі й далі в дощ холодний / в осінь*» (11, 94); «*Монополія кленів на втечу ув осінь*» (9).

Метафоризований образ осені часто виконує функцію суб'єкта дії, проте досить рідко ототожнюється з об'єктом, як, наприклад, у контексті: «Безліч смаків пристає до **осені** / солоної риби чи тушкованою капуста / ванілі й цинамону» (12, 69).

Нерідко трапляються взаємні трансформації образів ліричного суб'єкта й осені: «ми трухлі ми мокріємо ми **осінь** / ми луцимось і пахнемо старим» (14).

У віршах деяких поетів, зокрема Сергія Осоки, спостерігаємо вплив фольклору й зображення осені як птаха: «Не виглядайте, вірте / трьом **осеням**, трьом розпашілим птицям. / Вони й мені співали біля хвіртки, / вони й мене сторочили по нитці» (14).

Метафорична репрезентація образу осені як ворога актуалізує екстралінгвальну інформацію в такому контексті: «*Antanta-Осінь* досі не розбита. / Я серед тих приречених бійців, / Що неодмінно сплатять грудню мито / За жовту кулю в скроню при кінці» (16).

У поодиноких випадках лексема *осінь* входить до складу трансформованих сталих висловів різного походження: «Шосейка щось крізь рідний вітер свисне / І кане в **осінь** тиху і глибоку»... (3, 46). У наведеному уривку використано фразеологізм, запозичений з античної міфології *канути в Лету* (вар. *канути у воду*), що означає зникнути назавжди. Іноді спостерігаємо зв'язок із народними віруваннями про те, що птахи відкривають весну й зачинають осінь: «Вже **осінь** замкнено ключами журавлів. / Десені на її величних гобеленах / рясніють барвами – в неласці лиш зелена. / Вже **осінь** замкнено ключами журавлів» (17).

Темпоральний відрізок 'осінь' репрезентовано експліцитно та імпліцитно через відображення її характеристик, властивих території України. Серед лексем, що їх номінують, слід назвати такі: **дощ**, наприклад: «**Осінь** не возить воду на возі, / **осінь** не носить воду на плечах, / **осінь** кармінна, / **осінь** у просині, / **осінь** ллє воду з неба, / багато води, / багато» (14); **вітер**: «Неголений **вітер** коловся дощем – / Обійми-цілунки. / А я пакував листопадовий щем / У спогади-клунки» (16).

Крім того, поети зображують явища, пов'язані із цією порою року, зокрема, відлітання птахів: «у сірім небі літа сміх останній / під ним у сірім попелі тополі / і **птахи** у безмежному чеканні / збирають в ключ останні краплі волі» (14) та скорочення світлого періоду доби: «**Ночі стають все довші**, й вони такі, / знаєш, як виноград перестиглий, / п'янки, липкі і зім'яті» (1, 15).

У контекстах спостерігаємо взаємодію іменників-репрезентантів образу осені та дієслів із такими значеннями: **руху** (*блукати, йти, летіти*); **відчуттів** (*боятися, плакати*); **переміщення предметів** (*викочувати, возити* (воду), *протягувати, тягнути*); **дій із предметами** (*гострити, їсти, лити, палити*); **смерті, утрати** (*залишати, помирати*) тощо.

Словообраз *осінь* увиразнюється атрибутами зі значеннями: **вад** (*хора, кульгава*); **кольору** (*кармінна, червона, золота*) та інших ознак (*тиха, глибока, сонячна, в джинсах, холодна*).

У сучасній українській поезії концептосфера *ПОРИ РОКУ* втілена в образах місяців. Часто номінації першого осіннього місяця проєктуються на біографічний час ліричного суб'єкта, що відповідає семантиці означеної пори року загалом: «Ще тільки **вересень**. Ще ти – високий птах. / Все, що захочеш – візьме ось і верне»... (3, 84).

Традиційно під час метафоричного переосмислення осінні місяці постають в образах чоловіка, хлопця й пов'язані з трагізмом: «І мряка, і намет самотній / на полі пізніх кавунів... / **Сухотний волоцюга жовтень** / у наші кашляє пісні» (14).

Часто фіксуємо нетрадиційні асоціації, що виникають під час нарощення предметного значення, наприклад: «Є. І зникає. І знову повернеться. / Ніжно торкає полотнище **вересня** / Щоку твою – таку теплу – мою» (5, 82); «гострі потоки стокревних стихій / знову на пару з ламким **листопадом** / тремом у грудях порубаним садом / градом де знову і юрій і змій» (5, 61).

Іноді вербалізація образів осінніх місяців відбувається за допомогою відповідних прикметників та дієслів: «Вже тіні синьої води / Лягли до стін, / Ажурно виті. / Вже **вересневої** різьби / Хрусткі узорі на блакиті» (5, 20); «За вуглами німих епох / **Вересневіють** кленні ноти. / Їм по контуру світлом – Бог, / Як і в тебе – свічі навпроти» (2, 15).

Мікроконцепт *весна* – другий за частотністю складник концептосфери *ПОРИ РОКУ* в сучасній поезії. Характерним є уживання ядерної лексеми, що відповідає прямому словниковому значенню, наприклад: «якщо враховувати що всі дерева / щозими помирають / то значить що кожна **весна** для них / усе нова вічність / з якої починається їхнє життя / але для тих хто живе до або після цих дерев / ця вічність не почнеться ніколи» (14).

Спостерігаємо переносне значення лексеми *весна* – «що-небудь початкове, яке провіщає розквіт, розвиток, перемогу чогось» [9], проте з негативним відтінком: «**весна** розправляє наповнені русла / нікому не скаже всю правду рибалка / як дивиться майже ковтаючи усміх / розрубана мов оселедець русалка» (10, 58).

Іноді для репрезентації зазначеної пори функціонують прикметники та прислівники. Атрибутивні форми здебільшого мають позитивну конотацію: «Лови уривки **березневих** фраз / Вже скоро в них **квітневе** заполоще» (2, 59); «Небо **квітневі** викреслюють птиці, / Стиха на лиця ляга непроглядь / Двом, що при сутінках в кухні сидять» (4, 8).

Прислівники характеризують зазначену пору як час відродження природи та почуттів: «отак і я – воскресну **навесні** / від холодів, що знались на мені» (16); «то вишня цвіла чи імла чи перга / між

небом і небом стояла як вліта / **квітнево** снігами тягнулась до квіту» (14).

Традиційна концептуальна метафора виявляється в ототожненні весни із жінкою. Найпоширеніші випадки, коли весна-жінка є суб'єктом дії: «збільшується день лопухуватий, / набрякають морди в конюшин; / ця **Весна** самотня, як бувають / іноді самотніми жінки» (13, 148); «Це, мій друже, **весна**, / ця напахчена щастям капризниця; / і не хочеш їй вірити – / а віриши, / а все-таки ждеши» (17). Проте спостерігаємо поодинокі випадки, де означений образ, метафорично переосмислюючись, набуває негативного оцінного значення 'убивця': «у будь якій ситуації / треба бути адекватним / **весна** вбила комаху / я бачив гірших потвор» (10, 82).

Поширеними є контексти, у яких ядерна лексема експлікує традиційне для української поезії значення 'пробудження природи від зимового сну': «У темряві гілка про **весну** голосно плаче, / Бо та не приходить. Загрузла, певно, в болоті» (14). Проте наявні поодинокі випадки експлікації антитетичної семантики 'час смерті': «та цю **весну** чомусь Палажка хиріє / сидить щодень при чорних образах / а сю ніч нащось винесла сокиру / і потемки прорубувала дах» (14).

Оказіональним є ототожнення весни зі станом сну та частиною будівлі, де жінка є об'єктом дії: «**Весна** – це сон, що н'є жінок і чарку, / Причілок золотавий – то **весна**» (3, 92).

Рідко трапляється зображення весни у фольклорних традиціях: «Ото вже **весна** – ні приїхала, ні прийшла, / чи боса чи взута, чи пішки, а чи саньми» (14).

У сучасній українській поезії назви весняних місяців функціонують рідше, але розділяють семантику зазначеної пори. Метафорично переосмислюючись, вони позначають осіб чоловічої статі: «живе в кімнаті **березень** напружений / щомить готовий кинутися геть / і ми живемо / присмеркові служимо / з важких гардин витрушуємо смерть» (14); «І віконні шибки, і старі авта – / все цвіте у **квітні**, на всьому цвіт» (1, 8).

Поширене використання номінацій у прямому значенні з числівниками, що вносять екстралінгвальну інформацію й створюють темпоральну прив'язку або є умовною точкою відліку: «14 **березня** – Явдохи / моя прабаба була Явдохою / у дитинстві на ній трималася моя світобудова» (14).

Імпліцитно зображення початку весни репрезентується процесами, що характерні для рослинного та тваринного світу в цей період: «Волохаті рослини, комахи вертають в міста, / Їхні прожилки живлять повітря і пахнуть вінками» (9).

Серед дієслів, що беруть участь у процесах метафоризації, за семантикою виділяємо ті, що позначають **рух** чи **стан** (приходити, стояти) або позначають дії з об'єктами (бивати, насуватися, роздавати, розкладати).

Літо поети початку ХХІ ст. зображують по-різному, здебільшого це час нездійснених

бажань, руху до межі. Лексема **літо** найчастіше реалізує пряме значення «найтепліша пора року між весною й осінню» [9] і виконує в контекстах функцію тла подій: «**Літо** лишило тобі високу пшеницю. / **Літо** минало, доки ти жила, ніби летіла» (8, 28); «**Літо**. Плавати у непевних водах із прісною водою» (1, 60).

Здебільшого мікроконцепт **літо** виражається іменниками, рідко трапляються прикметники: «цей **літній** дощ як оплески далекі / шипить словами «шина» і «спорши»» (4, 93).

Для okazіонального мовомислення поетів окресленого періоду показовим є розширення семантики часоназв і набуття ними просторового значення: «Звичайна собі дорога в жовтому **літі**. Так. Зелена дорога. Синій Дніпро...» (3, 122); «В битві під **Summerградом** / Вересень з Листопадом / Були забиті в скроню. / Я їх один хороню» (16).

Лексема **літо** часто позначає біографічний час людини – зрілість, духовну та фізичну: «Дзвени та грай, як водограй, / у ранніх виріях бджолиних... / Серпнева золота пора... / Мойого **літа** серцевина»... (14).

Фіксуємо поодинокі випадки використання лексеми **літо** в рідковживаному значенні 'рік': «Вже котра пружка ляже поміж брів / Вже котре **літо** промине, пролине – полишить нам засохлу кров ожини / й колючий дріт петрових батогів» (14).

У поезії Маріанни Кіяновської наявна нетрадиційна асоціація зазначеного образу із жінкою: «Панна-**Літо** в панамі із білих латать. / Пленер млявий, в'язкий і ніжний. / Трави снуть. На обрії домінує гладь» (9).

З-поміж номінацій літніх місяців найбільшою частотністю відзначається лексема **серпень**, що в поетичних контекстах постає в образі живої істоти: «**серпень** ходить сухими луками / все обтрушує сіно з ніг / над мою курить розлукою / над розлукою в долині» (14).

Імпліцитно завершення теплої пори передається через зображення природних явищ, зокрема скорочення днів: «У струменях часу – мінання серпневого зілля. / Солдати смугасті по закутках **день** розтягли. / Агонія слив і ранет найп'яніше похмілля» (9).

У поезії початку ХХІ ст. часоназва **літо** функціонує в метафоричних поєднаннях з дієсловами, що мають семантику: **початку** (починатися); **завершення**; наближення до внутрішньої межі (догорати, достигати, долівати, пролинати, проминати, розмотуватися); **руху** (лишати (часто з акватичною семантикою – перетікати, скрапувати)) тощо.

Прикметники, що увиразнюють означений злогообраз, мають здебільшого позитивне оцінне значення *безкінечне, гаряче, добре, довге, жовте, красне, кругле, нове, пекуче, свіжостигле, сухе, тепле, трепетне*; іноді негативне – *виснажене, жаске, понтове*.

Серед складників концептосфери **ПОРИ РОКУ** в сучасній поезії мікроконцепт *зима* трапляється рідше. У словнику подано таку дефініцію ядерної лексеми «найхолодніша пора року між осінню й весною» [9]. Це значення поширене в поезії початку ХХІ ст.: «Холонуть люди на землі, / Темнаві, як гілля й ворони, / **Зими** на тлі» (4, 80); *Я привела б його сама, / але не до снаги, / коли за вікнами зима / і на шляхах снігу* (17).

Крім іменників, у синтагматичних відношеннях перебувають: **прикметники**, що вказують на віднесеність того чи того явища до означеного періоду: «**Зимовий** ранок без застереження / прийшов на зміну **осінніх** злив» (7, 51); **прислівники**, що виражають особливості емоційного стану людини в цей період: «*і ця моя розхристана країна / і сірі неримовані кути... / зимово прикладаються до джина / від добрий він все може він як ти*» (10, 69); тактильні відчуття: «**Зимно** шкіри не мати – і нині, і завтра, і присно, / Хтось сьогодні сконав, хтось в дорозі на тиждень відстав» (9).

За нашими спостереженнями, у поетичному мовленні означеного періоду лексема *зима* розширює семантику та виражає просторове значення: «*Твори собі, допоки серце вільне, / Приблизний світ минулої зими*» (15, 30).

Нерідко зазначена часоназва експлікує значення 'почуття без взаємності': «*вони не переймаються, що зима / проміж лівих ребер пульсує глухо, / бо такої взаємності і не мав / оглушений поцілунком у ліве вухо*» (16); «*А біль-зима лягла до ніг, неначе поле, / Що пошматоване пінгвінами ріллі*» (16). Подекуди ця семантика пов'язана з мотивом перетворення: «*я покажу тобі, як потвори зі снів і добрі уявні / сповільнюються незвичайні і незнищимі, / і пересуваються в зиму, перетворюються на зиму*» (1, 41); «*потиху перетворююся у зиму / в зимі не холод у зимі стихання / від цього кроки вже не так і ранять*» (14).

Спостерігаємо поодинокі випадки традиційного ототожнення зими зі смертю, як-от: «*Я грудня боюся, я боюся дзеркал-ожеледиць – / у них моя смерть... але хай не цієї зими*» (17). Іноді лексема *зима* експлікує значення 'час, який треба перебути': «*Господи! Ще б зиму цю – овва, – / Перебуть, бо так душа знекровлена. / І діждатись див. А є дива, / Раз ти все ж за щось мені дарована*»... (3, 168).

Образ зазначеної пори втілюється імпліцитно через зображення явищ природи, зокрема це: **сніг**: «*Це море – біле, враже, безіменне, / слова поримно туляться до мене, / письмовий стіл – до квітня – мій ковчег!*» (16); «*Сніг на мармур і квіти у день той опав неспроста, / Бо холерність цих мурів брала душі і пристрасті жерла*» (9); **холод**: «*Холодні дні розмірені і ниці. / Насподі снігу пінитесь трава. / На цвілий хліб злітаються синиці. / На бідний розум сходяться слова*» (16) та ін.

У складі метафори лексема *зима* поєднується з дієсловами, що позначають здебільшого активні дії (добивати, торкатися, крутитися, пінитися, трусити) або **плинність** (відступати, тривати). Серед художніх означень, що увиразнюють словесний образ зазначеної пори, найпоширеніші мають семантику **тривалості** (довга); **температури** (тепла, холодна), **відсутності снігу** (безсніжна, гола); та деякі інші, зокрема **безжальна**, **німа**, **перестигла**, **пізня**, **повсюдна**.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, у поезії початку ХХІ однією з найбільш широко представлених у межах глобального концепту **ЧАС** є концептосфера **ПОРИ РОКУ**, репрезентована здебільшого експліцитно. Ядрами означеної концептосфери є лексеми на позначення відповідних сезонів – *осінь*, *весна*, *літо*, *зима* (розташовано за частотністю). Менш поширені назви місяців. Семантика темпоральних лексем здебільшого відповідає словниковим дефініціям. Проте поширеним явищем є нарощення семантики: набуття часоназвами просторового значення чи семантики матеріальності. Частотним є асоціювання пір року з біографічним часом людини. Конотація темпоральних лексем у контексті варіюється від позитивної до негативної. Метафоричне переосмислення демонструє функціонування в поетичному тексті традиційних антропоморфних образів, які набувають різних модифікацій залежно від авторського задуму. Імпліцитно образи пір року втілюються через зображення явищ природи чи людської діяльності в певний період. Здійснюваний у цьому напрямі аналіз сприяє розширенню знань щодо традицій поетичного слововживання та розвитку семантики художнього слова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Спорные проблемы семантики. Москва : Гнозис, 2005. 326 с.
2. Белозорова Ю. С. Когнитивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові : автореф. ... дис. канд. філол. наук: 10.02.04. Запоріжжя, 2005. 22 с.
3. Задорожна О. Концепт «час» в українській поетичній мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук. Київ, 2008. 20 с.
4. Кагановська О. М. Текстові концепти художньої прози: когнитивна і комунікативна динаміка [на матеріалі французької романістики середини ХХ сторіччя] : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.05 Київ, 2003. 502 с.
5. Карасик В. И., Слышкин Г. Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*: сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. Воронеж, 2001. С. 75–80.
6. Маслова В. А. Введение в когнитивную лингвистику. Москва : Флинта: Наука, 2006. 296 с.
7. Попова З. Д., Стернин И. А. Понятие «концепт» в лингвистических исследованиях. Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1999. 30 с.

8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
9. Словник української мови / І. К. Білодід (гол. ред.) та ін. Т. 1–11. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 04.04.19).
10. Страхова В. С. Метафора в научному тексті. *Вестник МГЛУ*. Вып. 465. Москва. 2002. С. 165–174
11. Ortony A. Metaphor, language and thought. *Metaphor and thought*. Cambridge, 1993. P. 1–16.
12. Wierzbicka A. Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor : Karoma, 1985. 368p.
13. Wierzbicka A. Semantic, culture and cognition: Universal human concepts in culture – specific configuration. N. Y.; Oxford, 1992. 62 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Бабкіна К. Заговорено на любов: збірка. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 96 с.
2. Вольвач П. Вірші на розі: Поезії. Київ : Ярославів Вал, 2010. 64 с.
3. Вольвач П. Південний Схід: Поезії. Львів : Кальварія, 2002. 188 с.
4. Вольвач П. Судинна пошта. Поезія. Київ : Ярославів Вал, 2011. 96 с.
5. Вольвач П. Триб: Поезії. Київ : Факт, 2009. 124с.
6. Горобчук Б.-О., Коробчук П., Коцарев О. Цілодобово! Київ : Факт, 2007. 280 с.
7. Даниленко Мар'яна. Іншими очима. Харків : Майдан, 2016. 100 с.
8. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів. Чернівці : Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
9. Кіяновська М. РОЕТУКА – UA Zone. URL: <http://poetyka.uazone.net/-kijanovska/> (дата звернення: 04.04.2019).
10. Лазуткін Д. Колядки й вальси. Тернопіль: Крок, 2014. 180 с.
11. Літпошта: (зб. молодої поезії і не тільки...) / упоряд. М. Шунь, І. Павлюк, О. Жупанський. Київ : Вид-во Жупанського, 2009. 317 с.
12. Маринчак Н. Stor.ua. Харків : Права людини, 2013. 107 с.
13. Мордатенко К. РОМАН. Літописьмо. листопад 2013 – січень 2018. Київ : Київ – Париж – Дакар, 2018. 831 с.
14. Осока Сергій. Poezia.org. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/351> (дата звернення: 04.04.2019).
15. Охрімівич А. Замкнутий простір. Поезії. Львів : Кальварія, 2002. 148 с.
16. Тагчин С. Поетичні майстерні. URL: <http://maysterni.com/user.php?id=20&t=1&sf=1> (дата звернення: 04.04.2019).
17. Хворост Люцина. Рівнодення. URL: <http://rivnodennya.in.ua/-khvorost/> (дата звернення: 04.04.2019).

REFERENCES

1. Alefirenko, N. F. (2005). Spomyue problemy semantiki [Controversial Semantic Issues]. Moskva : Gnozis [in Russian].
2. Bielorozova, Yu. S. (2005). Kohnityvno-dyskursyвна kontseptualizatsiia chasu v suchasniі nimetskiiі movi [Cognitive-discursive conceptualization of time in contemporary German]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].
3. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnyk ukraїnskoiі movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. URL: <http://sum.in.ua/> (accessdate: 04.04.2019) [in Ukrainian].
4. Kahanovska, O. (2003). Tekstovi kontsepty khudozhnoiі prozy: kohnityvna і komunikatyvna dynamika [na materialі frantsuzkoiі romanistyky seredyiny XX storichchia]. [Text conceptions of artistic prose: cognitive and communicative dynamics [on the material of French romantics of the middle of the XX century]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Karasik, V., Sly'shkin, G. (2001). Lingvokulturnyj concept kak edinicza issledovaniya [Linguocultural concept as a unit of study]. Voronezh [in Russian].
6. Maslova, V. (2006). Vvedeniye v kognitivnyu lingvistiku. [Introduction to Cognitive Linguistics]. Moskva: Flinta: Nauka [in Russian].
7. Ortony, A. (1993). Metaphor, language and thought. Cambridge [in English].
8. Popova, Z., Sternin, I. (1999). Ponyatiye "koncept" v lingvisticheskix issledovaniyax. [The concept of "concept" in linguistic research]. Voronezh: izd-vo Voronezh. gos. un-ta [in Russian].
9. Selivanova, O. (2010). Lihvistychna entsyklopediia. [Linguistic Encyclopedia]. Poltava: Dovkillia-K [in Ukrainian].
10. Straxova, V. (2002). Metafora v nauchnom tekste. [Metaphor in scientific text]. Moskva [in Russian].
11. Wierzbicka, A. (1985). Lexicography and conceptual analysis. Ann Arbor: Karoma [in English].
12. Wierzbicka, A. Semantic, culture and cognition: Universal human concepts i culture – specific configuration. Oxford University Press [in English].
13. Zadorozhna, O. (2008). Kontsept "chas" v ukraїnskiiі poetychnii movi [Concept "time" in the Ukrainian poetic language]. Kyiv [in Ukrainian].

SOURCES

1. Babkina, K. (2017). Zahovoreno na liubov: zbirka [Plotted into love: collection]. Kharkiv : Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia» [in Ukrainian].
2. Danylenko Mariana. (2016). Inshymy ochyma. [With other eyes]. Kharkiv : Maidan [in Ukrainian].
3. Horobchuk, B.-O., Korobchuk, P., Kotsarev, O. (2007). Tsilodobovo! [Round the clock!]. Kiev: Fakt [in Ukrainian].

4. Kiiianovska, M. POETYKA – UA Zone. URL: <http://poetyka.uazone.net/-kijanovska/> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
5. Khvorost Liutsyna. Rivnodennia [Equinox]. URL: <http://rivnodennya.in.ua/-khvorost/> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
6. Lazutkin, D. (2014). Koliadky i valsy. [Carols and waltzes]. Ternopil: Krok [in Ukrainian].
7. Marynychak, N. (2013). Stop.ua. Kharkiv: Prava liudyny [in Ukrainian].
8. Mordatenko, K. (2018). ROMAN. Litopysmo. lystopad 2013 – sichen 2018 [ROMAN. Chronicle. November 2013 – January 2018]. Kyiv : Kyiv – Paryzh – Dakar [in Ukrainian].
9. Okhrimovych, A. (2002). Zamknutyi prostir. Poezii. [Closed space. Poetry]. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
10. Osoka Serhii. Poezia.org. URL: <http://poezia.org/ua/personnels/351> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
11. Shun M., Pavliuk I., Zhupanskii O. (2009). Litposhta. [Literarymail]. Kyiv: Vyd-vo Zhupanskoho [in Ukrainian].
12. Tatchyn, S. Poetychnimaisterni. [Poeticworkshops]. URL: <http://maysterni.-com/user.php?-id=20&t=1&sf=1> (access date: 04.04.2019) [in Ukrainian].
13. Volvach, P. (2002). Pivdennyi Skhid: Poezii [The South-east. Poetry]. Lviv: Kalvariia [in Ukrainian].
14. Volvach, P. (2011). Sudynna poshta. Poeziia. [Vascular mail. Poetry]. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
15. Volvach, P. (2009). Tryb. Poeziia. [Trip]. Kyiv: Fakt [in Ukrainian].
16. Volvach, P. (2010). Virshi na rozi: Poezii. [Poems on the corner: Poetry]. Kyiv: Yaroslaviv Val [in Ukrainian].
17. Zhadan, S. Zhyttia Marii. (2015). Knyha virshiv i perekladiv. [Mary's life. Book of poems and translations]. Chernivtsi: Meridian Czernowitz; Knyhy – XXI [in Ukrainian].

THE CONCEPTUAL SPHERE SEASONS IN THE POETRY OF THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY

Petrenko Liudmyla Oleksandrivna

Postgraduate Student at Department of Ukrainian Language

V. N. Karazin Kharkiv National University

Svobody Sq., 4, Kharkiv, Ukraine

The increasing attention to the speech act caused the popularity of the cognitive analysis of linguistic phenomena. The concepts in the language of poetry are vividly imaginative and expressive. The global concept TIME is the key concept in literature, especially in the poetry of the beginning of the 21st century. Temporal imageries are commonly used in the conceptual sphere SEASONS in the poetry of this period.

The purpose of the article is to determine the specifics of the verbalization of its components in Ukrainian poetry of this period. The study considers the definition of the concept, its connection with the consciousness of a native speaker; it provides the views of scientists on the features of the concept's structure. The accent is made on the conceptual metaphor as a mental structure that has cognitive signs of the imagery which appears on the basis of assimilation. The research systematizes the specifics of the linguistic embodiment of the conceptual sphere SEASONS in the poetry of the beginning of the 21st century. We analyzed nuclear and peripheral verbalizers and the frequency of use of season names. In the article, we summarized the implicit and explicit means of representation and contextual compatibility with attributes and predicates. The features of the semantics of temporal lexemes were revealed.

According to the results of the analysis, the meaning of temporal lexemes mostly matches with vocabulary definitions. The core of the conceptual sphere is nouns; adjectives are less frequent. Adverbs and verbs are used rarely to reflect the specifics of the author's thinking. It was established that the expansion of spatial or material semantics played an important role during the representation of the conceptual sphere SEASONS. Often seasons are associated with the biographical time of character in the poetry. The connotation of temporal lexemes varies from positive to negative depending on the context. Metaphorical rethinking demonstrates the inclusion in the poetic text of traditional anthropomorphic imageries, which transform according to the author's plan. The imageries of the seasons are implicitly represented through the phenomena of nature or human activity in a certain period.

Key words: cognitive linguistics, concept, conceptual sphere, seasons, cognitive metaphor.

УДК 81-116:811.111:811.112.2:811.512.161

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-19>

ПОНЯТТЄВИЙ КОМПОНЕНТ КОНЦЕПТУ «ЗГОДА» В АНГЛІЙСЬКІЙ, НІМЕЦЬКІЙ ТА ТУРЕЦЬКІЙ МОВАХ

Петров Олександр Олександрович

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри германської і слов'янської філології і зарубіжної літератури

Вінницького державного педагогічного університету

імені Михайла Коцюбинського

вул. Острозького, 32, Вінниця, Україна

Юмрукуз Анастасія Анатоліївна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри германської філології та методики викладання іноземних мов

Південноукраїнського національного педагогічного університету

імені К. Д. Ушинського

вул. Старопортофранківська, 34, Одеса, Україна

У статті розглядається структура поняттєвого компонента концепту «згода» в англійській, німецькій та турецькій мовах. Згода аналізується у роботі як лінгвокультурний концепт, який є сукупністю усіх смислових елементів згоди. Концепт ЗГОДА складається з поняттєвого, образно-велоративного та ціннісного компонентів. Визначення поняттєвого компонента передбачало встановлення конституентів його номінативного поля, яке є гетерогенним, адже містить як прямі номінації концепту (ядро), так і номінації окремих його когнітивних ознак (периферія). Дослідження концепту як ментальної одиниці відбувалося шляхом аналізу засобів його мовної об'єктивації, який передбачав визначення прямої номінації концепту ЗГОДА в англійській, німецькій та турецькій мовах, аналіз етимологічних особливостей концепту; визначення системних синонімів імені концепту шляхом аналізу словникових дефініцій, тлумачень, статей; аналіз фразеологічних одиниць та паремій, що містять ім'я концепту; проведення спрямованого та рецептивного психолінгвістичного експериментів. В якості прямої номінації цього концепту в англійській мові було обрано лексему "agreement", в німецькій – "Einwilligung", турецькій – "kabil". Визначено, що етимологічні витоки лексеми «agreement» сягають значення «бути люб'язним та милостивим», німецької "Einwilligung" – «однакове бажання», турецької "kabil" – «прийняття». Результати проведеного комплексного аналізу дозволили виділити спільні та відмінні риси номінативного поля концепту «згода» у трьох мовах. Зокрема, спільним для англійської, німецької та турецької мов є визначення згоди як однаковості поглядів. Крім того, в етносвідомості англійців згода є фактором гармонізації відношень та асоціюється з почуттям задоволення, коли відносини між людьми, а не лише формальна однаковість поглядів мають значення. Для німців згода передбачає, передусім, однакове розуміння певного питання, узгодженість поглядів та взаємну вигоду. Турецька лінгвокультура пов'язує згоду переважно з прийняттям точки зору, дії співрозмовника, з порозумінням та домовленістю щодо певних дій. Відмінності спостерігалися також у співвідношенні окремих значень з певною зоною номінативного поля концепту. Певні значення, що входили до ядра концепту в одній мові присутні у навколоядерній зоні або периферії в іншій. Таким чином, проведений аналіз підтвердив наявність залежності засобів вербалізації концепту від спільної когнітивної бази носіїв мови – представників певної культури.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, згода, поняттєвий компонент, англійська, німецька, турецька.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Концептуальні дослідження мовних явищ є важливою складовою когнітивно-комунікативної парадигми сучасних мовознавчих студій, а вивчення принципів вербалізації ментальних одиниць виступає одним із головних завдань когнітивних лінгвокультурологічних розвідок. Незважаючи на наяв-

ність чисельних праць, присвячених опису мовної картини світу загалом та певних досліджень когнітивних аспектів категорії згоди на матеріалі англійської мови, недостатньо вивченим лишається компаративний аспект аналізу структури й специфіки вербалізації цього ціннісного концепту у різних національних мовах, чим зумовлена актуальність дослідження окресленого питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення концепту «згода» у лінгвістиці від-

бувалося різноаспектно та досить вузько відповідно до конкретних цілей дослідження. Зокрема, К. А. Оразалінова аналізує згоду як інтенціональний концепт, смислове ядро якого представлене інтенцією мовця [4]. Розглядаючи цей концепт у руслі лінгвокультурологічного підходу, дослідниця виділяє його понятійний, образний та ціннісний компоненти. Так, понятійним компонентом концепту «згода» в англійській етносвідомості виступає позитивна реакція – прийняття думки або позиції співрозмовника, образний компонент полягає у вираженні позитивного емоційного відношення однієї людини до іншої, ціннісний – у гармонізації мовної комунікації [4, 20–21].

О. М. Ружникова, аналізуючи згоду як форму інтеракціональної категорії консентності в контексті англійськомовного діалогічного дискурсу, вважає його ядром повну, беззаперечну згоду-схвалення вербальної / невербальної поведінки співрозмовника, а навколядерна позиція належить двом базовим різновидам згоди – згоді з висловленим судженням (думкою, наміром, оцінкою) та згоді щодо виконання певних дій [8, 4–6].

У сучасній лінгвістиці існує декілька підходів до аналізу концептів – лінгвістичний (концепт як весь потенціал значення слова разом з його конотативним елементом), когнітивний (концепт як глобальна мисленнева одиниця) та культурологічний (концепт як головна ланка культури в ментальному світі людини) [1; 10].

Опис структури концепту може відбуватися у межах когнітивно-епістеміологічного підходу (В. І. Карасик, В. А. Маслова, М. М. Полюжин, З. Д. Попова, І. А. Стернін та ін.), при якому його структура аналізується відповідно до інформації, яку він репрезентує, його будови, структури та функцій [2, 50] та структурно-ієрархічного підходу. Так, з позицій когнітивно-епістеміологічного підходу виділяються такі компоненти структури концепту, як образно-перцептивний, поняттєвий та ціннісний (В. І. Карасик, А. М. Приходько та ін.). М. М. Полюжин додає до них значеннєвий та специфічний для індивіда як носія національного менталітету компоненти [6, 630]. З. Д. Попова та І. А. Стернін до базових компонентів структури концепту відносять образ, інформаційний зміст та інтерпретаційне поле [7, 106–115; 9].

З точки зору структурно-ієрархічного підходу концепт має понятійну та дефініційну структуру, центральні та периферійні зони, а саме ядерну (власне ядерну і навколядерну) та периферійну (ближчу та дальню периферію).

У межах даної наукової розвідки ЗГОДА розглядаємо як лінгвокультурний концепт, «базовою характеристикою ... (якого) вважають ментальність, а облігаторною – вербалізованість, тобто взаємодію мови й культури при зіставно-лінгвокультурологічному підході до вивчення концептів виявляється на основі мови, бо вона є засобом кодування культурно значущої інформації» [3, 80]. Якщо структурою концепту виступає

сукупність узагальнених ознак, що є необхідними та достатніми для ідентифікації предмета чи явища як фрагменту мовної картини світу, то концептуальною структурою лінгвокультурного концепту постає сукупність смислових елементів [5, 169].

При аналізі лінгвокультурного концепту ЗГОДА ми розрізняємо поняттєвий, образно-перцептивний та валоративний складники. Предметом вивчення цієї роботи виступає саме поняттєвий компонент.

Таким чином, **метою** даного дослідження є опис поняттєвого складника лінгвокультурного концепту ЗГОДА в англійській (британський варіант), німецькій та турецькій етносвідомостях. Поставлена мета визначила необхідність розв'язання наступних **завдань**: 1) розробити схему визначення номінативного поля концепту ЗГОДА; 2) визначити прямі номінації цього концепту в досліджуваних лінгвокультурах; 3) розглянути етимологічні особливості концепту ЗГОДА в аналізованих національних мовах; 4) здійснити аналіз словникових тлумачень та паремій цього лінгвокультурного концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Визначення поняттєвого компоненту концепту «згода» передбачало встановлення конститuentів його номінативного поля, яке є гетерогенним, адже містить як прямі номінації концепту (ядро), так і номінації окремих його когнітивних ознак (периферія) [7, 68]. Як відомо, концепт як ментальну одиницю можна охарактеризувати через аналіз засобів його мовної об'єктивації. Тому для опису номінативного поля досліджуваного концепту використовувалась схема аналізу мовних явищ, що містила наступні етапи: 1) визначення прямої номінації концепту «згода» в англійській, німецькій та турецькій мовах; 2) аналіз етимологічних особливостей концепту; 3) визначення системних синонімів імені концепту шляхом аналізу словникових дефініцій, тлумачень, статей; 4) аналіз фразеологічних одиниць та паремій, що містять ім'я концепту; 4) проведення спрямованого та рецептивного психолінгвістичного експериментів.

Пряма номінація концепту, що являє собою найуживанішу номінацію відображуваної ним сутності, визначалася нами шляхом аналізу частотних словників досліджуваних мов, представлених у відповідних корпусах (British National Corpus – англійської, Wortschatz Universität Leipzig – німецької та Türkçe Uhusal Derlemi – турецької). Так, в результаті аналізу синонімічних лексем на позначення згоди в якості прямої номінації цього концепту в англійській мові було обрано лексему «agreement», в німецькій – “Einwilligung”, турецькій – “kabal”. У той же час, варто відзначити також велику частотність вживання в німецькій мові лексеми “Einverständnis” і той факт, що у словникових статтях обидві лексеми містяться у дефініціях одна одної, тобто

вони знаходяться у колі найближчих синонімів. Турецьке "kabal" також має дуже близький синонім «anlaşma», проте частотність його вживання значно нижча та коло значень вужче, а тому в якості номінації концепту було обрано саме лексему "kabal".

Певні відмінності виявилися під час дослідження етимології концепту ЗГОДА у порівнюваних мовах. Відповідно до даних етимологічних словників (Online Etymology Dictionary, The Oxford Dictionary of English Etymology) англійська лексема "agreement", дериватив від дієслова *agree*, походить від давньофранцузького *gre*, *gret*, що означає «той, що приносить задоволення», яке, в свою чергу, є похідним від латинського *ad* – *to* та *gratum* – «задовольняючий, запрошуючий». Така деривація підтверджується також спільним коренем дієслова "agree" з такими лексемами, як *gratitude*, *grateful*. Аналогічних висновків дістається К. А. Оразалінова, яка, порівнюючи інтенціональні концепти згоди в англійській, російській та татарській мовах, зазначає, що в англійській мові згода виражає передусім позитивне ставлення однієї людини до іншої; погодитися означає «бути люб'язним та милостивим» [4, 7].

В німецькій мові, як засвідчили дані етимологічних довідників (Deutsches Etymologisches Wörterbuch, Этимологический словарь современного немецкого языка), лексема "Einwilligung" означає «хотіти однакового з кимось». Лексема "Einwilligung", що утворена з елементів *ein+will+ig+ung*, походить від кореня давньогерманського *weljan* – «хотіти, воліти». Однокореневі лексеми – *Wille*, *wollen*, *wählen* підтверджують спорідненість значень їх основ – *воля*, *хотіння*, *воліти*, *обирати*. Спільне давньогерманське походження позначається на присутності аналогічної лексеми *will* в англійській мові на позначення згоди та при вираженні прохання: *Will you bring it, please? Yes, I will*. Проте в англійській мові така лексема вживається лише при реалізації згоди щодо певних дій та не входить, як показав рецептивний експеримент, до кола найуживаніших реакцій згоди. Синонімічна лексема "Einverständnis" складається з компонентів *ein+ver+ständ+nis*. Афікс *ein* позначає однаковість (дослівно «один»), а корінь *verständnis* є похідним від інфінітиву *verstehen*, етимологічним витоком якого є давньогерманське *firstantan* – «сприймати, помічати, використовувати», тобто лексема "Einverständnis" означає «мати однакове з кимось сприйняття, розуміння».

Турецькомовна лексема "kabal" згідно зі словниковим тлумаченням (Nişanyan Sözlük: çağdaş Türkçenin etimolojisi) походить від давньоарабського *qabul* قبولی та *qabila* قبيلة та означає «брати, приймати». Однокореневі лексеми – *tekabül*, *önkabal*, *kabullenmek* означають відповідність чомусь, припущення, приймати, поступатися, що доводить їх спільне походження та семантичну спорідненість. Лексема-синонім "anlaşma"

походить від кореня *anla* (від османського "anla" – «збагнути, розрізнати»), а афікс *-ş* вказує на взаємне спрямування цієї дії, тобто дана лексична одиниця може тлумачитися як «розуміння однією людиною іншої».

Для визначення семантичного складу концепту ЗГОДА використовувалися тлумачні словники та довідники відповідними мовами. Загалом для англійської мови було проаналізовано 15 лексикографічних джерел (Cambridge Advanced Learner's Dictionary, Merriam-Webster Dictionary, Macmillan English Dictionary, Oxford Quick Reference Dictionary, The New Webster Encyclopedic Dictionary of the English Language та інші), німецької – 14 джерел (Brockhaus Wahrig Deutsches Wörterbuch, Duden: Bedeutungswörterbuch, Langenscheidt Großwörterbuch та інші), турецької – 12 (Büyük Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlüğü, Türkçede Batı Kökenli Kelimeler Sözlüğü та інші).

За результатами аналізу було виявлено, що ядро концепту «згода» (*agreement*) в англійській мові представлене 4 компонентами: 1) *having the same opinion* – мати однакову думку (зазначено у 13 лексикографічних джерелах); 2) *arrangement to a course of action* – погодження щодо певної дії (відмічено у 10 лексикографічних джерелах); 3) *legally binding contract* – офіційно зобов'язуючий контракт (зафіксовано у 9 лексикографічних джерелах); 4) *the absence of incompatibility between two things* – відсутність розбіжностей між двома речами (зазначено у 8 лексикографічних джерелах).

Компонент *having the same opinion* далі складається з таких субкомпонентів, як: а) *the act of agreeing* – акт погодження; б) *verbal expression of the same opinion* – вербальне вираження однакової думки; в) *harmony* – гармонія; г) *acceptance or approval* – схвалення; е) *verification* – підтвердження.

Складовими компоненту *arrangement to a course of action* є а) *settlement, especially one that is legally enforceable* – домовленість, зобов'язаність, особливо правова; б) *permission* – дозвіл.

До складу компоненту *legally binding contract* відносяться наступні складові: а) *an act or state of agreeing between parties regarding a course of action* – акт або стан узгодженості між сторонами стосовно певних дій; б) *properly executed and legally binding contract* – правильно укладений правовий договір; в) *the writing or document, embodying the contract* – письмовий документ, що реалізує договір.

Компонент *the absence of incompatibility between two things* містить такі підрядні компоненти, як а) *determination of the inflectional form of one word by some grammatical feature* – визначення інфлексивної форми слова за певною граматичною ознакою; б) *presence of consistency between two grammatical forms* – узгодженість між двома граматичними формами.

До навіолоядерних значень цього концепту відносяться наступні: 1) *positive attitude to the speaker; the state of being happy together; living in concord, support* – позитивне відношення до мовця, стан бути щасливим разом, жити у порозумінні, підтримка (зазначено у 9 лексикографічних джерелах); 2) *accommodation, adaptation* – пристосування, адаптація (наводиться у 7 лексикографічних джерелах).

До периферії значень концепту «згода» в англійській мові належать 1) *a formal, usually written settlement between nations* – офіційна, зазвичай письмова домовленість між двома державами (зазначено у 4 лексикографічних джерелах); 2) *oral official settlement between two nations* – усна домовленість між двома державами (зафіксовано у 4 лексикографічних джерелах).

У німецькій мові ядро концепту «згода» (*Einwilligung*) являє собою єдність таких компонентів, як 1) *Einigung* – однаковість поглядів (зазначено у 10 лексикографічних джерелах); 2) *Einverständnis* – взаєморозуміння (позначено у 10 лексикографічних джерелах); 3) *Zustimmung* – схвалення (відмічено у 9 лексикографічних джерелах); 4) *Bestätigung* – підтвердження (зафіксовано у 8 лексикографічних джерелах).

Структура компоненту *Einingung* представлена наступними складовими:

а) *Billigung* – єдність, б) *Akzeptanz* – прийняття (позиції, точки зору).

Компонент *Einverständnis* складається з конститuentів а) *Eintracht* – лад, порозуміння; б) *Übereinstimmung* – відповідність.

До складу компоненту *Zustimmung* входять такі значення, як а) *Beifall* – схвалення; б) *Erlaubnis, consens, Genehmigung* – дозвіл; в) *Zusage* – обіцянка; *Jawort* – вербальна позитивна відповідь.

Компонент *Bestätigung* містить смисли а) *Billigung* – ствердження; б) *Verifizierung* – верифікація, засвідчення; *Ratifizierung* – ратифікація.

До навіолоядерних компонентів даного концепту входять такі складові, як а) *Vereinbarung* – угода, домовленість (зазначено у 8 лексикографічних джерелах); б) *Vertrag* – письмова угода, оборудка (зафіксовано у 7 лексикографічних джерелах).

На периферії номінативного поля знаходяться елементи а) *Befolgung* – слідування, дотримання (відмічено у 4 лексикографічних джерелах); б) *Befürwortung* – підтримка (зафіксовано у 3 лексикографічних джерелах); в) *Abgestimmtheit* – узгодженість (зазначено у 2 лексикографічних джерелах).

Ядро концепту ЗГОДА (*kabul*) в турецькій мові містить такі компоненти:

1) *ikrar* – визнання (наведено у 10 лексикографічних джерелах); 2) *bir yere kayıt olmak, kayıt etmek* – бути прийнятим, приймати (відмічено у 10 лексикографічних джерелах); 3) *anlaşma* – домовленість, порозуміння (зазначається у 8 джерелах); 4) *uygunluk* – відповідність (міститься у 10 лексикографічних джерелах).

Структура компоненту *ikrar* поєднує наступні елементи: а) *bir şeyi isteyerek yada istemeyerek uygun bulma* – визнавати з охоче або неохоче правильність чогось; б) *rıza, razı* – погодження, готовність щодо виконання певних дій; в) *izin* – дозвіл на певні дії.

Компонент *bir yere kayıt olmak, kayıt etmek* представлений такими значеннями: а) *bir yere (işe, okula vb.) alınma* – бути прийнятим (на роботу, до школи і т.п.); б) *sunulan bir armağanı alma* – погодитися прийняти дарунки.

Компонент *anlaşma* містить значення: а) *aynı fikirde olmak* – мати однакову думку стосовно певного питання; б) *karşılıklı anlaşış* – взаєморозуміння.

До складу компоненту *uygunluk* входять елементи: а) *uyuma* – підходити, співпадати; б) *düşünce ve amaç bakımından uyuştma* – збіг, узгодженість поглядів та цілей.

Навіолоядерні значення досліджуваного концепту згруповані навколо наступних компонентів: а) *onaylama* – підтвердження (зазначено у 7 лексикографічних джерелах); б) *onay* – ратифікація (зафіксовано у 7 лексикографічних джерелах).

На периферії значень даного концепту в турецькій мові знаходяться такі елементи, як: а) *sözleşme* – домовленість, угода (відмічено у 4 лексикографічних джерелах); б) *mukavelename* – письмова угода (наведено у 3 лексикографічних джерелах); в) *akseptans (tic., huk.)* – згода на укладання угоди відповідно до пропозиції іншої сторони (юр.) (з посиланнями у 3 лексикографічних джерелах).

При аналізі англійських сталих виразів виявилось, що згода для англійців виступає не лише результатом дії (волемисленневої, фізичної), але й процесом його досягнення. Так, велика кількість висловів містять компонент «досягати, дійти» згоди, як то *achieve agreement, come to agreement, win smb's agreement* та ін.

В англійських пареміях закріпилися такі уявлення про згоду, як, наприклад, засіб ефективно професійної діяльності (*two wives in a house never agree in one* – дві жінки у домі ніколи не матимуть ладу), фактор гармонізації відношень (*a lean agreement is better than a fat judgment* – обережна згода краще за добре судження, *agree to differ* – перестати намагатися переконати один одного, *лишатися друзями попри різні погляди*); часто ознакою згоди може бути мовчання (*Silent gives consent* – Хто мовчить, той не перечить.).

Окрім того, згода може мати негативне значення, коли виступає безвольною підтримкою думки більшості, що відображено у таких пареміях, як *If you agree to carry calf, they'll make you carry a cow* – Якщо ви погодитесь нести теляти, вас змусять носити корову; *He that serves everybody is paid by nobody* – Той, хто всім допомагає, ні від кого не має.

Німецькі паремії та фразеологічні одиниці, як показав аналіз, вказують на те, що згода для

німців – це передусім єдність, наприклад, *ein Herz und eine Seele sein* – душа в душу, *wie aus einem Munde* – одностайно, *unter einer Decke stecken* – діяти спільно. Згода як єдність поглядів завжди пов'язана з позитивним ефектом, з порозумінням: *in Frieden und Eintracht mit j-m leben* – жити у мирі та злагоді. Крім того, важливою складовою багатьох німецьких паремій є думка, що згода, як правило, призводить до добробуту та статку: *Eintracht bringt Macht* – Де згода, там і вигода; *Einigkeit ist die stärkste Stadtmauer*, *Eintracht ernährt, Ziwietracht verzehrt* – Згода дім будує, а незгода руйнує, тощо.

У турецьких фразеологічних одиницях та пареміях відображене переважне розуміння згоди як прийняття чогось, наприклад: *midesi kabul etmiyor* – шлунок не приймає; *kabul töreni* – церемонія нагородження (дослівно: прийняття) *etin duası kabul olsa gökten kemik yağar* – якщо молитва собаки була б почута, то з неба б сипались кісточки; *kazaya rıza gerek* – приймай спокійно те, чому не можеш запобігти. У багатьох випадках згода, порозуміння пов'язані саме зі сферою торговельних відношень – *Bostan yeşil (gök) iken pazarlığa oturulmaz* – не розібравились, не домовляються.

Для рецептивного експерименту були задіяні 9 носіїв британського варіанту англійської мови, 8 – німецької та 10 – турецької. Всі респонденти – чоловіки та жінки в приблизно однаковому кількісному співвідношенні, віком від 22 до 39 років.

Результати проведеного рецептивного експерименту показали, що для носіїв британської лінгвокультури згода – це, перш за все, однаковість думок, гармонія відношень, підтримка співрозмовника, вираження позитивних емоцій. Так, респондентами серед ключових п'яти асоціацій з поняттям *agreement* були названі *sharing the same opinion* (мати однакові погляди), *support* (підтримка), *encouragement* (підбадьорення), *consensus* (домовленість), *acceptance* (прийняття), які

відповідним чином вербалізують риси національного менталітету.

Німецькомовні респонденти надали такі реакції на стимул «згода», як *eine Meinung haben* (мати спільну думку), *einander verstehen* (розуміти один одного) *Vereinbarung machen* (домовитися), *zustimmen* (схвалювати), *etwas steht im Einklang* (щось відповідає чомусь). Тобто в більшості випадків згода асоціюється в національній етносвідомості з ідеєю єдності думок та поглядів, а також зі схваленням певних дій.

Представниками турецької лінгвокультури були надані такі найпоширеніші асоціації та реакції, як *sözleşme* (угода), *iş görüşmesi* (співбесіда щодо влаштування на роботу), *onaylama* (узгодженість), *insan ilişkileri* (людські відносини); *Kız arkadaşım evlilik teklifimi kabul etti* (Моя дівчина погодилася вийти за мене заміж), *Hediyemi kabul ettiğin için teşekkür ederim* (Дякую, що прийняв мій подарунок), *Odanıza misafir kabul ediyor musunuz?* (Приймете гостя до своєї кімнати?). Отже, згода в турецькій етносвідомості асоційована найчастіше з розумінням прийняття в найширшому смислі та пов'язується в першу чергу з формальною згодою і лише потім – стосунками між людьми.

Отримані дані проведеного аналізу можна узагальнити наступним чином (див. Табл. 1).

Таким чином, як це видно з таблиці, номінативне поле концепту ЗГОДА в досліджуваних мовах містить, загалом, тотожні компоненти. Відмінність полягає у локалізації окремих значень в певній зоні. Так, наприклад, значення «підтримка» входить до навколоядерної зони в англійській мові та периферії поля в німецькій; значення «домовленість» в англійській та німецькій мовах знаходиться у навколоядерній зоні, а в турецькій – на периферії. Спільним значенням даного концепту для трьох мов є «однаковість думки, поглядів», окрім того, в етнос відомості англійців згода виступає фактором гармонізації відношень,

Таблиця 1

Описання компонентів концепту «згода» в англійській, німецькій та турецькій мовах

Мова	Англійська	Німецька	Турецька
Зона			
Ядро	<i>sharing the same opinion</i> (однорозумство), <i>approval</i> (схвалення), <i>harmony</i> (гармонія)	<i>Einigung</i> (однаковість поглядів), <i>Einverständnis</i> (взаєморозуміння), <i>Zustimmung</i> (схвалення)	<i>kayıt olma / alınma</i> , (прийняття / бути прийнятим), <i>anlaşma</i> (домовленість, порозуміння), <i>rıza</i> (погодження до дії)
Навколо-ядерна позиція	<i>support</i> (підтримка) <i>concordance</i> (пристосування), <i>arrangement</i> (домовленість)	<i>Vereinbarung, Vertrag</i> (угода, домовленість), <i>etwas dass Profit bringt</i> (щось, що приносить вигоду)	<i>sözleşme</i> (домовленість), <i>uygunluk</i> (відповідність)
Периферія	<i>oral or written settlement</i> (письмова або усна угода)	б) <i>Befürwortung</i> (підтримка), <i>Abgestimmtheit</i> (узгодженість)	<i>onaylama</i> (підтвердження) <i>mukavele</i> (письмова угода)

пов'язується з почуттям задоволення, де прима- том виступають саме відносини між людьми, а не лише формальна однаковість поглядів як така. Для німців згода – це, передусім, однако- ве розуміння певного питання, узгодженість поглядів та взаємна вигода. Турецька лінгвокультура пов'язує згоду переважно з прийняттям точки зору, дій співрозмовника, з порозумінням та домовленістю щодо певних дій.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз довів, що лінгвокуль- турний концепт ЗГОДА має певні спільні ознаки

в англійській, німецькій та турецькій мовах. Проте існують і такі елементи його значень, що різняться в етносвідомостях представників цих лінгвокультур, що доводить залежність засобів вербалізації концепту від спільної когнітивної бази носіїв мови та певної лінгвокультури.

Перспективи подальших досліджень бачимо у залученні більшого корпусу матеріалу для аналізу, вивченні образного та ціннісного компо- нентів концепту ЗГОДА у трьох мовах, а також у їх порівнянні з компонентами цього концепту в українській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волосухина Н.В. К вопросу о трактовке понятий «концепт» и «фрейм» в современной лингвистике. *Материалы научно-методических чтений ПГЛУ*. Пятигорск : Изд-во ПГЛУ, 2010. С. 41–46.
2. Косенко А.В. До питання структури концепту. *Наукові записки МДУ ім. М. В. Гоголя*. Серія: Філологічні науки. Філологія. 2011. № 2. С. 49–51.
3. Мізін К.І., Петров О.О. Зіставна лінгвокультурологія: методологічні проблеми та перспективні методики : монографія. Переяслав-Хмельницький – Вінниця, Кременчук : ПП Щербатих О. В., 2018. 280 с.
4. Оразалинова К.А. Интенциональные концепты «согласие – несогласие» в татарском, русском и английском языках : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.20. Тобольск, 2012. 23 с.
5. Плотнікова Н. Алгоритм аналізу лінгвокультурного концепту. *Studia ukrainica posnaniensia*. 2013. №.1. С. 165–170.
6. Полюжин М.М., Венжинович Н.Ф. О когнитивном и культурологическом изучении фразеологии. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство*. М. : Языки славянских культур, 2009. С. 628–641.
7. Попова З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. М. : Аст; Восток – Запад, 2007. 314 с.
8. Ружникова О.М. Актуализация высказываний согласия в диалогическом дискурсе (на материале современного английского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04. Архангельск, 2004. 19 с.
9. Schwarz-Friesel M. Sprache, Kognition und Emotion: Neue Wege in der Kognitionswissenschaft. *Sprache – Kognition – Kultur. Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung* / Kämper H., Eichinger L. M. Berlin, New York: de Gruyter, 2008. S. 277–301.
10. Solonchak T., Pesina S. Concept and its Structure. *2nd Global conference on linguistics and foreign language teaching* (Linelt-2014, Dubai – United Arab Emirates, December 11 – 13, 2014). Dubai. 2014. P. 352–358.

REFERENCES

1. Volosuxina, N. V. (2010). K voprosu o traktovke ponyatij «koncept» i «frejm» v sovremennoj lingvistike [To the problem of interpretation of the notions “cocept” and “frame” in modern linguistics]. *Materialy nauchno-metodicheskix chtenij – Proceedings scientific and methodical readings of PSLU*. (pp. 41–46). Pyatigorsk: Izd-vo PGPLU [in Russian].
2. Kosenko, A. V. (2011). Do pytannia struktury kontseptu [To the problem of the concept structure]. *Naukovi zapysky MDU im. M. V. Hoholia – Scientific Bulletin of MHU named after M. V. Hohol*. 2, 49–51 [in Ukrainian].
3. Mizin, K. I. & Petrov, O. O. (2018). *Zistavna lingvokulturolohiia: metodolohichni problem ta perspektyvni metodyky: monograph [Comparative linguistic cultural studies: methodological problems and prospective methods]*. Pereiaslav-Khmelnyskyi-Vinnysia-Kremenchuk: PP. Shcherbatykh O. V. [in Ukrainian].
4. Orazalinova, K. A. (2012). Intencionalny'e koncepty' “soglasie – nesoglasie” v tatarskom, russkom i anglijskom yazy'kax [Intentional concepts of “agreement – disagreement” in Tatar, Russian and English]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Tobolsk [in Russian].
5. Plotnikova, N. (2013). Alhorytm analizu lingvokulturnoho kontseptu [Algorithm of lingual and cultural concept analysis]. *Studia ukrainica posnaniensia*, 1, 165–170 [in Ukrainian].
6. Polyuzhin, M. M. & Venzhy'novich, N. F. (2009). O kognitivnom i kulturologicheskom izuchenii frazeologii [About cognitive and lingual culture study research on phraseology]. *Gorizonty sovremennoj lingvistiki: Tradicii i novatorstvo – Horizons of modern linguistics: Traditions and innovations*. Moscow: Yazyki slavyanskix kultur (pp. 628–641) [in Russian].
7. Popova, Z. D. & Sternin, I. A. (2007). *Kognitivnaya lingvistika [Cognitive linguistics]*. Moscow: Ast; Vostok – Zapad [in Russian].
8. Ruzhnikova, O. M. (2004). Aktualizaciya vyskazyvannij soglasiya v dialogicheskom diskurse (na materiale sovremennogo anglijskogo yazy'ka) [Actualization of agreement and disagreement utterances in dialogical discourse (on the material of modern English language)]. *Extended abstract of candidate's thesis* [in Russian].
9. Schwarz-Friesel, M., Kämper, H. & Eichinger, L. M. (2008). Sprache, Kognition und Emotion: Neue Wege in der Kognitionswissenschaft [Language, cognition and emotion: a new way in cognitive studies]. *Sprache – Kognition – Kultur*.

Sprache zwischen mentaler Struktur und kultureller Prägung – Language – Cognition – Culture. Language between mental structure and cultural character. Berlin, New York: de Gruyter. [in German].

10. Solonchak, T. & Pesina, S. (2014). Concept and its Structure. *2nd Global conference on linguistics and foreign language teaching* (Linelt-2014, Dubai – United Arab Emirates, December 11 – 13, 2014). Dubai [in English].

NOTIONAL COMPONENT OF THE CONCEPT “AGREEMENT” IN ENGLISH, GERMAN AND TURKISH LANGUAGES

Petrov Oleksandr Oleksandrovych

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of Germanic and Slavic Philology and Foreign Literature,

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

Str. Ostrozkoho, 32, Vinnutsia, Ukraine

Yumrukuz Anastasiia Anatoliivna

Candidate of Philological Sciences,

*Associate Professor at the Department of Germanic Languages and Methods
of Foreign Languages Teaching,*

South-Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky

Str. Staroportofrankivska, 34, Odesa, Ukraine

The article focuses on the structure of the notional component of the concept “agreement” in English, German and Turkish. Agreement is considered as a linguistic and cultural concept, which is a combination of all semantic elements of agreement. The concept “agreement” consists of notional, figurative and value components. The determination of the notional component of this concept implied the analysis of the constituents of its nominal field, which is heterogeneous since it contains both direct nominations of the concept (core) and the nominations of its individual cognitive attributes (periphery). The study of the concept as a mental unit involved the investigation of the means of its linguistic objectification, which envisaged the definition of direct nomination of agreement in English, German and Turkish, analysis of etymological features of the concept; definition of system synonyms of the name of the concept based on the analysis of dictionary definitions, interpretations, articles; analysis of phraseological units and parames containing the concept name; directed and receptive psycholinguistic experiments. As a direct nomination of this concept, in English the lexeme “agreement” was chosen, in German – “Einwilligung”, in Turkish – “kabul”. The authors found out that etymologically the English lexeme “agreement” goes back to the Latin “being kind and gracious”, the German “Einwilligung” means “the same desire”, Turkish “Kabul” stands for acceptance, admission. The results of the complex analysis allowed to single out common and distinctive features of the nominative field of the concept of “agreement” in the three languages. Thus, the common element of its nominative field is “to share the same view”. In addition, in the British ethnic consciousness, agreement is perceived as a harmonization factor and is associated with a sense of satisfaction, the prevalence of “pleasant” relationships between people over simply sharing the views. For Germans, agreement means, above all, sharing the same understanding of a particular issue, consistency of views and mutual benefit. Turkish lingual culture associates agreement mainly with the acceptance of the interlocutor’s point of view or the actions, with mutual understanding as far as certain actions are concerned. Some distinctions were also observed in the relations of certain elements to a definite area of the nominative field of the concept. Certain elements included in the core domain of the concept in one language occupy the extra domain position or periphery in the others. Thus, the conducted analysis confirmed the fact that means of concept verbalization depend on the common cognitive basis of the native speakers – representatives of a certain culture.

Key words: *linguistic and cultural concept, agreement, notional component, English, German, Turkish.*

ПРОТИСТОЯННЯ ЗАПОЗИЧЕННЯМ У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ТЕРМІНОТВОРЕННІ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

Приймак Дмитро Михайлович

*аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
імені професора О. М. Мороховського*

*Київського національного лінгвістичного університету
вул. Велика Васильківська, 73, Київ, Україна*

У статті проаналізовано особливості французького термінотворення з погляду протидії іншомовним запозиченням та окреслено можливості адаптування досвіду Франції в українських реаліях.

Офіційне термінотворення в сучасній Франції ґрунтується на поглибленій співпраці цілої низки фахових установ як у сфері мовних питань, так і в спеціальних галузях знань. Така взаємодія вможливіє якісне координування зусиль різних інституцій і досягнення вагомих результатів у розвитку національної термінології. Провідну роль у цьому відіграє Комісія зі збагачення французької мови.

Один з основних напрямків роботи Комісії – пропонування оригінальних французьких відповідників для запозичених слів, зокрема новітніх англіцизмів, що вже набули поширення серед населення. Пропоновані фахівцями терміни належать до різних сфер, забезпечуючи стимул для збалансованого та багатовекторного розвитку мови на базі питомих морфологічних і синтаксичних моделей. Розроблена термінологія є обов'язкова до вжитку державними органами. Таким чином, французький термінотворець фактично протистойть іншомовним запозиченням, витворюючи або пропонуючи на заміну їм національні еквіваленти. Розгалужена система комунікації дозволяє поширювати вироблену лексику не лише серед державних відомств, але й серед громадян.

Результати термінотворчої діяльності Комісії зі збагачення французької мови та пов'язаних установ не завжди мають популярність серед широко загалу, який часто продовжує віддавати перевагу запозиченням. Проте створення конкурентного середовища та забезпечення можливостей для усталення питомих французькомовних термінів можна вважати за вагомий набуток згаданих інституцій.

Використання французького досвіду в Україні важливе з низки причин. Так, сьогодні українська мовна політика приділяє мало уваги питанням вироблення національної термінології. Державні органи послуговуються власним баченням, часто безпідставно поширюючи інтернаціоналізми, для яких є усталені питомі відповідники або для яких такі еквіваленти в українській мові можна обґрунтовано витворити. Так само українські термінологічні системи залишаються пересичені невластивою російською лексикою. За таких умов вибудування державної політики в галузі розвитку власного термінологічного апарату покликане забезпечити усталення питомих українських моделей термінотворення в довгостроковій перспективі.

Ключові слова: термінологія, термінотворення, новотвори, неологізми, запозичення, Франція, Україна, мовна політика.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Технологічний прогрес людства створює передумови для бурхливого розвитку термінології, яка інтенсивно поповнюється новими лексичними одиницями на позначення сучасних явищ і реалій. Під впливом процесів глобалізації відбувається інтернаціоналізуванню термінологічного апарату. За таких умов англійська мова – провідна мова міжнародної економічної, дипломатичної та наукової співпраці – посідає панівні позиції як джерело значної кількості інтернаціональних термінів. Водночас схожі тенденції можуть відбуватися й на регіональному рівні: коли система однієї мови просочується непитою лексикою іншої мови внаслідок історичних, географічних, культурних та інших передумов. У цьому разі вироблення

власних термінологічних систем є необхідним чинником незалежного розвитку національної мови. Французька державна система термінотворення обстоює позиції мовного пуризму, маючи на меті створення питомих відповідників на протигагу іншомовним запозиченням.

Актуальність дослідження полягає в аналізі досвіду офіційного термінотворення у Франції з погляду адаптування його набутоків в Україні. Якісне застосування такого досвіду дозволить стимулювати уніфікування української наукової термінології на базі автентичних морфологічних і синтаксичних моделей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ґрунтовне дослідження діяльності французьких установ у галузі термінотворення та, з-поміж іншого, протистояння іншомовним запозиченням в українських наукових працях натепер відсутнє. Короткі відомості надає у своїй статті

Ю. А. Нагорна, наводячи приклади вже ustalених французьких новотворів і відзначаючи роль інституційної системи Франції в їх поширенні [5, с. 295–296]. Т. М. Гейко досліджує проникнення англійських запозичень до французької мови та різні шляхи їх усталення в мовній практиці [1, с. 46–47]. На функціонуванні англіцизмів у французькій мові фокусують свою увагу також Л. А. Подворна й М. В. Кондратенко [6, с. 415–418]. Проте зазначені праці не спрямовані безпосередньо на з'ясування особливостей французького підходу до протидії запозиченням та можливості його адаптування до української практики.

Мета статті – дослідити особливості сучасної діяльності французьких державних установ у галузі термінотворення в контексті протистояння іншомовним запозиченням. **Завдання статті:** проаналізувати особливості взаємодії державних органів Франції в межах термінотворчої діяльності; виявити особливості їхнього підходу до вироблення питомих французьких відповідників на заміну іншомовним запозиченням; окреслити практичні переваги та недоліки такого підходу; з'ясувати практичну важливість використання французького досвіду в українському термінотворенні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основна мета залучення державних органів у Франції до роботи з витворення технічної термінології – уніфікування поняттєвого апарату мови та надання можливості французькій мові збагачуватися питомими термінами на противагу запозиченням, зокрема англійськомовним [18, с. 7].

За законодавче підґрунтя для уніфікування французької термінології на базі питомих моделей слугує низка нормативно-правових актів. Так, Конституція Франції визначає, що державною мовою Франції є французька [17, 5]. Закон № 94-665 від 4 серпня 1994 року «Про вживання французької мови» (так званий «закон Тубона», *loi Toubon*) гарантує право французів на отримання інформації у сфері послуг французькою мовою, сприяє поширенню мовних знань, спрямований на створення якісного французькомовного простору. Відповідно до положень ст. 5 згаданого закону, у разі наявності запозиченого або питомого французького терміна, затвердженого відповідними органами, державні установи й посадові особи в будь-яких угодах у межах Франції зобов'язані використовувати тільки такий французький термін [16].

Постанова № 96-602 «Про збагачення французької мови» від 3 липня 1996 року, зі змінами, унесеними Постановою № 2015-341 від 25 березня 2015 року, закріплює створення Комісії зі збагачення французької мови (*Commission d'enrichissement de la langue française*), яка до 2015 року йменувалася Загальною комісією з термінології та неології (*Commission générale de terminologie et de néologie*) [17, 7]. Згідно з поло-

женнями ст. 1 Постанови, провідна мета Комісії – розвиток і поширення французької мови в галузях економіки, наукових досліджень, у технічній сфері, праві тощо через вироблення оригінальних французьких термінів і термінологічних словосполучень [10].

У своїй термінотворчій діяльності Комісія зі збагачення французької мови покладається на діяльність мережі з 14 міністерств і 19 експертних груп, нагляд за якими здійснюють 10 так званих «високих урядників» (*hauts fonctionnaires*), відповідальних за французькомовну термінологію. Експертні групи, які ще називають колегіями (*collèges*), фокусуються на термінологічній роботі в конкретному секторі та спираються на діяльність робочих груп (*groupes de travail*), кожна з яких працює на визначеному вузькому напрямку. Так, наприклад, у складі колегії з ядерної енергетики утворено робочі групи з ядерного поділу, ядерного синтезу та ядерної безпеки [18, с. 9–11].

У своїй діяльності Комісія зі збагачення французької мови провадить співпрацю з низкою організацій, зокрема з Французькою академією (*Académie française*), Академією наук (*Académie des sciences*), Французькою асоціацією з нормалізації (*Association française de normalisation*), термінологічними командами французьких університетів, установами інших франкофонних країн [18, с. 14–16].

За творення відповідників Комісія зі збагачення французької мови спирається на три головні принципи: необхідність такого новотвору на позначення конкретного поняття, його прозорість, а також відповідність морфологічним і синтаксичним нормам французької мови. Оскільки основне призначення діяльності Комісії – поширення питомих французьких термінів у широкому вжитку, відповідні затверджені терміни публікуються в «Офіційному журналі» (*Journal officiel*) та на сайті «FranceTerme» у формі тематичних словників з відповідного напрямку, термінологічних серій, а також рекомендацій щодо правильного вживання [18, с. 17–18].

Отже, з наведеної інформації можна дійти висновку, що сьогодні державна система Франції має розвинену структуру офіційних установ, відповідальних за розроблення та поширювання автентичної французької термінології. Держава прямо визнає необхідність витворення національних термінів на противагу інтернаціональним запозиченням як передумову органічного розвитку французької мови та її міжнародної конкурентоспроможності на тлі глобалізаційних тенденцій.

З Рис. 1 видно, що протягом 2008–2019 рр. Комісія зі збагачення французької мови затвердила більш як 3 тисячі термінів.

Один з провідних напрямків термінотворчої роботи Комісії – вироблення замінників для англійськомовних запозичень, що стрімко поширюються серед населення Франції. Часто це від-

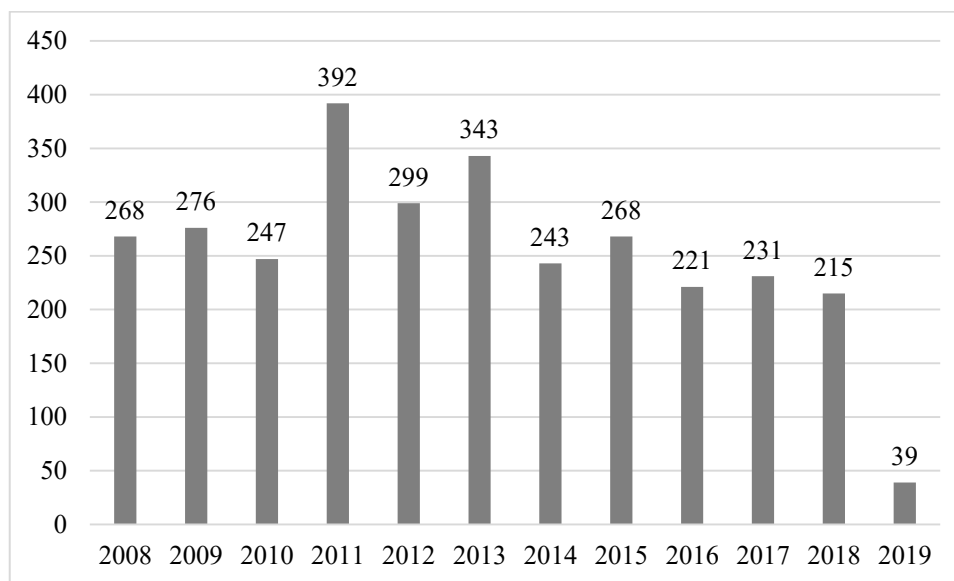

Рис. 1. Загальна кількість французьких термінів, затверджених Комісією зі збагачення французької мови протягом 2008–2019 років*

Примітка: * Дані за 2008–2017 рр. наведено з офіційної статистики Комісії [18, с. 29–30]; дані за 2018–2019 рр. – обчислення автора на базі офіційного порталу законодавства “Légifrance” [15] станом на березень 2019 р.

бувається в галузях, пов’язаних із сучасними технологіями в цифровому середовищі. Наприклад, у сфері інформаційного права на противагу англійському термінові *mouse jacking* (тип крадіжки автомобіля без зламу, з утручанням до роботи бездротової миші або клавіатури) Комісія офіційно закріплює відповідники *vol par effraction électronique* (крадіжка через електронний злам), *vol à la souris* (крадіжка за допомогою комп’ютерної миші), застосовуючи в першому випадку описовий аналог, у другому – калькування з англійської мови. За еквіваленти термінам *revenge porn*, *revenge pornography* (розсилання фото- та відеоматеріалів особи в оголеному вигляді тощо без її згоди з метою помсти) запропоновано французький відповідник *pornodivulgation*. Низці англійськомовних термінів – *cyberbullying*, *cyberharrassment*, *cyberstalking*, *Internet bullying*, *online bullying* (цькування в мережі Інтернет) – установлюється єдиний французький відповідник – *cyberharcèlement* [11].

Щодо останнього випадку доцільно проаналізувати поточну ситуацію в Україні. На відміну від пуристичної термінотворчої політики у Франції, в Україні відбувається пряме запозичення нетипових термінів, які закріплюються в офіційних актах. Так, у ст. 137-4 Кодексу про адміністративні правопорушення України, згідно з доповненнями, унесеними 2018 року, закріплено поняття «булінг (цькування)» [4]. Законодавець уживає два еквіваленти, при цьому надаючи перевагу саме новітньому іншомовному запозиченню *булінг*. Постає питання щодо мовної доцільності застосування терміна *булінг* загалом, якщо він повністю переїмає смислове навантаження питомого українського *цькування*, не відповідаючи морфологічній системі української мови. Крім того, термін *булінг*

суперечить нормам, установленим п. Г.5.1.4 Державного стандарту України 3966:2009 «Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять», оскільки запозичені лексеми на *-ing* не позначають процесів [3, с. 20–21]. Тобто в законодавчо закріпленому терміні *булінг* немає розмежування явища й процесу цькування.

Ще один приклад відповідників, запропонованих Комісією зі збагачення французької мови – *dialogueur*, *agent de dialogue* замість англійського *chatbot* (комп’ютерна програма, що веде діалог з користувачем певного сайту тощо, відповідаючи на його запитання й надаючи інформацію) [11]. В Україні цей термін широко використовується в транслітерованому варіанті з англійської мови – *чатбот*. Саме таку назву мають відповідні програми Державної міграційної служби, Міністерства внутрішніх справ, «Укрпошти» та низки інших публічних установ і великих компаній.

Розглянуті вище терміни є відносно нові. Аналіз затверджених Комісією зі збагачення французької мови словників підтверджує, що саме нові запозичення становлять значну частину опрацьованого лексичного матеріалу. Проте деякі з термінів уже є цілком усталені та широковживані інтернаціоналізми. Наприклад, на противагу терміну *marketing* (маркетинг) Комісія пропонує використовувати тільки французький відповідник *mercatique*. При цьому для терміна *viral marketing* (вірусний маркетинг) замість поширеного у Франції *marketing viral* офіційно затверджено відповідник *bouche à oreille électronique* (буквально – *передавання інформації з уст у вуха в електронному середовищі*), а для *direct marketing* (прямий маркетинг, поширений у Франції варіант – *marketing direct*) – *vente directe* (прямий продаж) [11]. Отже, у зазначених випадках

Комісія зі збагачення французької мови задля уникнення запозиченого англійськомовного *marketing* вдається до порушення термінологічної єдності пов'язаних понять. При цьому установа добирає відповідники таким чином, щоб утворити прозорі асоціації з уже наявними термінами або зворотами.

Так само англійському термінові *food truck* (вантажний автомобіль, з якого продають їжу та напої) Комісія затверджує еквівалент *camion de restauration* (ваговіз-ресторан), поширеному у Франції англійськомовному *fastfood – restauration rapide* (ресторан швидкого харчування) [11]. В обох цих випадках англійські терміни містять загальні лексеми, усталені у французькій мові. Таким чином, офіційний термінотворець вдається до прямої заміни не обґрунтованих мовними реаліями запозичень питомими французькими одиницями.

Попри те, що для вироблення відповідних рекомендацій Комісії зі збагачення французької мови існують природні передумови, сприйняття новотворів або пропонованих заміників у суспільстві часто не однозначне.

Так, показовим є приклад поширеного нині англійського слова *smartphone* (смартфон). 2009 року Комісія зі збагачення французької мови схвалила два рівнозначні французькі відповідники: *ordiphone* (від *ordinateur* – комп'ютер і *téléphone* – телефон) і *terminal de poche*, або *TP* (буквально – кишеньковий термінал) [12]. Проте 2018 року установа переглянула та скасувала відповідну ухвалу, затвердивши новий французький еквівалент – *mobile multifonction* (багатофункційний мобільний телефон) [11]. Дослідження французьких і французькомовних форумів, новинних сайтів та інших Інтернет-майданчиків свідчить про те, що такі терміни широким загалом майже не вживаються, часто спричиняють негативну реакцію на мовну політику державної влади. Проте саме вони є обов'язкові до вживання урядовими установами, що може призводити до домінування різних термінологічних одиниць у різних сферах: запозичених англіцизмів – серед населення та затверджених відповідників – в офіційному вжитку.

Ще одним інструментом Комісії зі збагачення французької мови є публікування рекомендацій. У цьому разі Комісія фокусується на термінах або зворотах, які не обмежуються певною вузькою галуззю, і не затверджує обов'язкових відповідників, натомість радячи можливі варіанти заміни питомими лексичними одиницями. Наприклад, замість запозиченого з англійської *fake news* (неправдива, підроблена новина) запропоновано вживати термін *information fallacieuse* (брехливе повідомлення) або неологічний композит *infox*. Крім того, аналізуючи законодавство кінця XIX ст., Комісія відзначає доцільність уживання тотожних за значенням словосполучень *nouvelle fausse, fausse nouvelle, information fausse, fausse information* [11].

Одну з останніх рекомендацій Комісії зі збагачення французької мови присвячено англійському запозиченню *low cost*. Для віднайдення правильних французьких відповідників установа пропонує такий термін розглядати з двох різних позицій. Термінові *low cost* на позначення стратегії фірми зі зниження витрат і пропонування клієнтам товарів або послуг тільки в базових пакетах Комісія пропонує відповідники *à coûts réduits, à bas coûts* (зі зниженими витратами). Натомість термінові *low cost* на позначення товару або послуги, що продаються за зниженою ціною, установа пропонує французькі замітники *premier prix, à prix réduit, à prix cassé, à bas prix, bon marché, économique, vendu à prix d'appel* (за зниженою ціною, дешевий, ощадний тощо) [11]. При цьому в українській лексикографії сьогодні вже фіксують зсубстантивовані термін *лоукостер*, що відповідає поняттю *бюджетних авіаліній* [9].

Цікавою є позиція академічних французьких тлумачних словників. Так, видання "Le Grand Robert de la langue française" не містить реєстрової одиниці *ordiphone*. Натомість у статті до слова *smartphone* наведено інформацію про офіційні рекомендації *terminal de poche* та *ordiphone* (не чинні від 2018 року). Також словник містить статтю до слова *fast-food*, у якій окремо наводить пропоновані французькі еквіваленти (без посилань на офіційні рекомендації): *restauration rapide, restaurant rapide, prêt-à-manger*. Фіксує видання й термін *low cost*, маркуючи його як англіцизм та не пропонує відповідників. Натомість запозичених термінів на зразок *chatbot, food truck, fake news* "Le Grand Robert de la langue française" не наводить узагалі [14]. Словник "Larousse" містить терміни *smartphone* (також окрема словникова стаття для *ordiphone*), *fast-food, low cost* із зазначенням відповідних офіційних рекомендацій, так само не фіксує реєстрових одиниць *chatbot, food truck, fake news* [13].

Отже, можна сконстатувати, що академічні французькі словники за укладання власних реєстрів орієнтуються передусім на поширення відповідних лексичних одиниць у дійсній мовній практиці, не надаючи пріоритету термінології, опрацьованій Комісією зі збагачення французької мови. Проте такі офіційно схвалені терміни слугують за одне з вагомих лексикографічних джерел, а їхнє відображення в словниках засвідчує важливість процесів формального термінотворення та фактично розширює лексичну базу й варіативність французької мови.

На відміну від Франції, чітка офіційна політика в галузі практичного термінотворення з боку українських державних установ фактично відсутня. Так, в Україні діє національний банк застандартизованих науково-технічних термінів, управління яким здійснює державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» [2]. Проте надавані в цьому банку

термінологічні одиниці здебільшого не пов'язані з неологізмами та стандартизують уже усталену лексику. Крім того, такі терміни не є обов'язкові до вживання владними установами чи державними компаніями.

Істотну роль в усталенні питомих моделей термінотворення відіграють державні стандарти України, зокрема згаданий раніше ДСТУ 3966:2009 «Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять». Затверджені в стандарті правила мають на меті повернення до питомих морфологічних і синтаксичних моделей української мови, які цілеспрямовано викорінювали від 1930-х років, і надають широке коло ґрунтовних рекомендацій. Проте практика користування науковою літературою, словниковими й енциклопедичними виданнями, документами офіційних установ засвідчує часте ігнорування ДСТУ.

Французький досвід термінотворення на сучасному етапі цікавий для України з двох принципів міркувань. По-перше, істотною перевагою французької моделі є якісне координування роботи цілої низки фахових установ, взаємодія між органами, що регламентують питання термінології, правопису, і фаховими галузевими групами. В Україні подібні установи працюють розрізнено, що не дозволяє досягти якісного гармонізування роботи на відповідних напрямках, а також чинить перешкоди в практичному поширенні розроблених рекомендацій.

По-друге, без провадження стійкої та скоординованої мовної політики відбуватиметься подальше поширення чужомовної термінології на зразок *булінг*, *лоукостер* тощо, яка фактично засмічує мову, оскільки не позначає реалій іноземних культур і має повні відповідники в українській мові або усталені давніші запозичення. Вочевидь, передусім ідеться не про політику мовного пуризму з усуненням будь-яких чужих слів, а про послідовне встановлення мовного апарату через відтинання безконтрольно поширюваних сучасних іншомовних елементів. Французька

модель дозволяє створювати офіційне мовне середовище, у якому такі штучні запозичення усуваються, а питоми еквіваленти мають змогу розвиватися й конкурувати з англіцизмами.

Це питання є особливо важливе в Україні, оскільки протистояння запозиченням доцільно поширювати не лише на англіцизми, але й на росіянізми, зафіксовані в лексиконі через штучну політику асимілювання до російської мови. Така діяльність дозволила б посилити сучасні тенденції в правописній царині, де чітко простежуються тенденції щодо поступового повернення до питомих моделей української мови [7, с. 111–112; 8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Діяльність французьких державних установ у галузі термінотворення спрямована на опрацювання новітніх лексичних одиниць та уніфікування термінології на базі питомих морфологічних і синтаксичних моделей французької мови. Провідним вектором такої діяльності є систематичне протидія іншомовним запозиченням через вироблення автентичних французькомовних відповідників. Ґрунтовна фахова робота відповідних органів дозволяє досягти істотних результатів для усталення французьких термінологічних систем, хоча часто існує досить чіткий поділ ужитку таких термінів серед різних типів користувачів: для офіційних установ французькі еквіваленти є обов'язкові, тимчасом як серед широкого загалу часто продовжують домінувати англіцизми. Використання французького досвіду може бути корисне для українського термінотворення як з погляду організування співпраці фахівців, так і з погляду пріоритизування питомих мовних моделей.

Подальші дослідження доцільно сфокусувати на аналізі набутків Комісії зі збагачення французької мови та Французької академії в спеціальних галузях знань, виявленні конкретних способів адаптування відповідних іншомовних лексичних одиниць. Цікавим видається також порівняльне дослідження французького та українського термінотворення в історичній перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гейко Т. М. Шляхи збагачення мов у глобалізованому світі (на прикладі запозичень у французькій мові). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Іноземна філологія*. 2012. № 45. С. 45–47.
2. Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості». Національний банк стандартизованих науково-технічних термінів. URL: <http://uas.org.ua/ua/bank-danih/natsionalniy-bank-terminiv/> (дата звернення: 02.04.2019).
3. ДСТУ 3966:2009. Термінологічна робота. Засади і правила розроблення стандартів на терміни та визначення понять. [На заміну ДСТУ 3966–2000; чинний від 2009 10 30]. Вид. офіц. Київ : Держспоживстандарт України, 2003. 48 с.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1994 № 80731 X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 21.03.2019).
5. Нагорна А. Ю. Вплив англіцизмів та американізмів на сучасну українську мову. *Український смисл*. 2016. № 1. С. 291–299.
6. Подворна Л. А., Кондратенко М. В. Англійські запозичення у французькій мові, їх характер та класифікація. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2015. Вип. 1. С. 413–421.

7. Приймак Д. М. Проект Українського правопису 2018 р. як актуалізація традиційних правописних норм: нагальність змін та проблематика. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*. 2018. Том 20. № 2. С. 110–118. URL: https://kyivdictionary.com/static/articles/Pryimak_2018_Visnyk_KNLU_Fil_Pravopys2018.pdf (дата звернення: 03.04.2019).
8. Приймак Д. М., Томіленко О. В., Ковальчук З. Ю. Порівняння чинного Українського правопису та проекту Українського правопису 2018 р. Київ, 2018. URL: <https://kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/pravopys/> (дата звернення: 03.04.2019).
9. Словник української мови у 20 томах / Український мовно-інформаційний фонд НАН України. URL: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> (дата звернення: 26.03.2019).
10. Décret n°96602 du 3 juillet 1996 relatif à l'enrichissement de la langue française. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000378502> (дата звернення: 24.02.2019).
11. FranceTerme. URL: <http://www.culture.fr/franceterme> (дата звернення: 14.03.2019).
12. JORF n°0300 du 27 décembre 2009 page 22537. Texte n° 70. Vocabulaire des télécommunications (liste de termes, expressions et définitions adoptés). NOR: CTNX0927355X. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021530617> (дата звернення: 22.03.2019).
13. Larousse. Dictionnaires de français. URL: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais> (дата звернення: 29.03.2019).
14. Le Grand Robert de la langue française. URL: <https://gr.bvdep.com/robert.asp> (дата звернення: 29.03.2019).
15. Légifrance. Le service public de la diffusion du droit. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/rechTexte.do?reprise=true&page=1> (дата звернення: 03.03.2019).
16. Loi n°94 665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005616341&dateTexte=vig> (дата звернення: 21.02.2019).
17. Rapport annuel 2016 de la Commission d'enrichissement de la langue française. URL: http://www.culture.gouv.fr/content/download/179339/1971405/version/2/file/rapport_CELF_2016_mise%20en%20ligne.pdf (дата звернення: 21.02.2019).
18. Rapport annuel 2017 de la Commission d'enrichissement de la langue française. URL: http://www.culture.gouv.fr/content/download/210387/2218089/version/1/file/Rapport_CELF_2017_web_sp.pdf (дата звернення: 21.02.2019).

REFERENCES

1. Heiko, T. M. (2012). Shliakhy zbahachennia mov u hlobalizovanomu sviti (na prykladi zapozychen u frantsuzkii movi) [Ways of Enrichment of Languages in a Globalised World (A Study of Loanwords in the French Language)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Inozemna filolohiia*, № 45, 45-47 [in Ukrainian].
2. Derzhavne pidpriemstvo "Ukrainskyi naukovo-doslidnyi i navchalnyi tsentr problem standartyzatsii, sertyfikatsii ta yakosti". (n. d.). *Natsionalnyi bank standartyzovanykh naukovo-tekhnichnykh terminiv* [National Bank of Standardised Scientific and Technical Terms]. Uziato z: <http://uas.org.ua/ua/bank-danih/natsionalniy-bank-terminiv/> [in Ukrainian].
3. DSTU 3966:2009. *Terminolohichna robota. Zasady i pravyla rozroblennia standartiv na terminy ta vyznachennia poniat* [State Standard of Ukraine 3966:2009. Terminological Work. Principles and Rules of Developing Standards for Terms and Concept Definitions]. (2010). Київ: Держспоживстандарт України [in Ukrainian].
4. *Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia vid 07.12.1994 № 80731-X* [Code of Ukraine on Administrative Offences № 80731 X dated December 7, 1994]. (1994). Uziato z: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
5. Nahorna, A. Yu. (2016). Vplyv anhlytsyzmiv ta amerykanizmiv na suchasnu ukrainsku movu [Impact of Anglicisms and Americanisms on the Ukrainian Language]. *Ukrainskyi smysl*, № 1, 291-299 [in Ukrainian].
6. Podvorna, L. A. y Kondratenko, M. V. (2015). Anhlyiski zapozychennia u frantsuzkii movi, yikh kharakter ta klasyfikatsiia [English Loanwords in the French Language, Their Nature and Classification]. *Ekonomichna stratehiia i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh, vyp. 1*, 413-421 [in Ukrainian].
7. Pryimak, D. M. (2018). Proekt Ukrainskoho pravopysu 2018 r. yak aktualizatsiia tradytsiinykh pravopysnykh norm: nahalnist zmin ta problematyka [2018 Draft Ukrainian Orthography as an Attempt of Actualisation of Traditional Orthographic Rules: Urgency of Changes and Issues]. *Visnyk KNLU. Serii Filolohiia, tom 20, № 2*, 110-118. Uziato z: https://kyivdictionary.com/static/articles/Pryimak_2018_Visnyk_KNLU_Fil_Pravopys2018.pdf [in Ukrainian].
8. Pryimak, D. M., Tomilenko, O. V. y Kovalchuk, Z. Yu. (2018). *Porivniannia chynnoho Ukrainskoho pravopysu ta proektu Ukrainskoho pravopysu 2018 r.* [Comparison of the Ukrainian Orthography in Force and the 2018 Draft Ukrainian Orthography]. Kyiv. Uziato z: <https://kyivdictionary.com/uk/grammar/uk/pravopys/> [in Ukrainian].
9. Ukrainskyi movno-informatsiinyi fond NAN Ukrainy. (n. d.). *Slovyk ukrainskoi movy u 20 tomakh* [Ukrainian Language Dictionary in 20 Volumes]. Uziato z: <http://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=1&page=0> [in Ukrainian].
10. Décret n°96 602 du 3 juillet 1996 relatif à l'enrichissement de la langue française. (1996). Répéré dans: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000378502>.
11. FranceTerme. (2019). Répéré dans: <http://www.culture.fr/franceterme>.
12. JORF n°0300 du 27 décembre 2009 page 22537. Texte n° 70. Vocabulaire des télécommunications (liste de termes, expressions et définitions adoptés). NOR: CTNX0927355X. (2009). Répéré dans: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021530617>.

13. Larousse. *Dictionnaires de français*. (s. d.) Répéré dans: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>

14. *Le Grand Robert de la langue française*. (s. d.) Répéré dans: <https://gr.bvdep.com/robert.asp>

15. *Légifrance. Le service public de la diffusion du droit*. (2019). Répéré dans: <https://www.legifrance.gouv.fr/rechTexte.do?reprise=true&page=1>

16. *Loi n°94 665 du 4 août 1994 relative à l'emploi de la langue française*. (1994). Répéré dans: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000005616341&dateTexte=vig>

17. Commission d'enrichissement de la langue française. (2017). *Rapport annuel 2016 de la Commission d'enrichissement de la langue française*. Répéré dans: http://www.culture.gouv.fr/content/download/179339/1971405/version/2/file/rapport_CELF_2016_mise%20en%20ligne.pdf

18. Commission d'enrichissement de la langue française. (2018). *Rapport annuel 2017 de la Commission d'enrichissement de la langue française*. Répéré dans: http://www.culture.gouv.fr/content/download/210387/2218089/version/1/file/Rapport_CELF_2017_web_sp.pdf

STRUGGLE AGAINST LOANWORDS IN THE TERMINOLOGICAL POLICIES OF CONTEMPORARY FRANCE: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Pryimak Dmytro Mykhailovych

PhD Student at Professor O. M. Morokhovsky Department of English Philology

and Philosophy of Language,

Kyiv National Linguistic University

73 Velyka Vasylkivska St., Kyiv, Ukraine

The article analyses the specifics of French terminological policies from the perspective of struggle against loanwords and highlights the opportunities of adopting the French experience in Ukraine.

The official terminological policies in present-day France are based on close cooperation between a number of specialist institutions in the field of linguistic issues and in particular sectors of industry and science. This combined effort allows achieving considerable results in terms of the development of national terminology. A major role in such processes is played by the Commission for the Enrichment of the French Language (Commission d'enrichissement de la langue française).

One of the Commission's essential foci is to propose genuine French equivalents to substitute loanwords, namely newly created terms coming from the English language and already being used widely by the population. The terms offered by specialists belong to various fields, thus ensuring a stimulus to balanced and multidirectional development of the language based on authentic morphological and syntactic models. The terminology developed is mandatory for public bodies. The French authorities thus counteract Anglicisms and other borrowed terms, creating or proposing national equivalents instead.

The results of the responsible institutions' terminological work not always enjoy popularity among the public, as people often tend to favour loanwords. Nonetheless, the creation of a competitive environment and the opportunities guaranteed for the formation of original French terms represent a significant achievement.

The French experience is important for Ukraine. The Ukrainian language policies do not address sufficiently the issues of national terminology. Public bodies adhere to their own vision, often spreading unjustified internationalisms. Moreover, the Ukrainian terminological systems remain excessively penetrated with Russian terms. In these conditions, the elaboration of state policies directed to the development of an own and authentic terminological apparatus is destined to stabilise the genuine Ukrainian terminological models in the long term.

Key words: *terminology, terminological policies, neologisms, loanwords, France, Ukraine, language policies.*

УДК 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-21>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ОПОЗИЦІЇ ЖИТТЯ – СМЕРТЬ ІКОНІЧНИМИ ЗНАКАМИ-ДІАГРАМАМИ (НА МАТЕРІАЛІ ГОТИЧНИХ РОМАНІВ ПРО ВАМПІРІВ)

Приходченко Олександра Олексіївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування

Запорізького національного університету

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

*Стаття присвячена репрезентації опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ за допомогою іконічних знаків-діаграм у готичних романах про вампірів. Були досліджені вербальні засоби на морфологічному та синтаксичному рівнях мови. Найбільш репрезентативними прикладами репрезентації іконічних знаками-діаграмами, на синтаксичному рівні, виявились полісиндетон, асиндетон, антитеза та паралельні конструкції. Полісиндетон представлений багатокомпонентними координативними конструкціями, у складі яких елементи поєднуються як рівноправні за допомогою сполучників *and* та *or*. Концепт ЖИТТЯ співвідноситься з поняттями активної дії, звучання, того, що сприймається органами чуття, у той час як СМЕРТЬ осмислюється суміжно з поняттями болю, страждання, пролитої крові, що діаграма-тично репрезентовано в координативних конструкціях. ЖИТТЯ ж репрезентовано як таке, що сповнене світла й кольору, дзвінкості, а також радості й любові. Координативні конструкції, що містять розділовий сполучник *or* реалізують діаграма-тичну репрезентацію межі, яка встановлюється між сферами ЖИТТЯ та СМЕРТІ. Асиндетон відіграє важливу роль у репрезентації тріади ЖИТТЯ – БЕЗСМЕРТЯ – СМЕРТЬ, оскільки сприяє емоційній вербалізації та упорядкуванню мовної структури відповідно до встановленого концептуального зв'язку. Варіюванням конструкції (сполучникова, безсполучникова) експліковано відсутність чи наявність дистанції між концептуалізованими явищами. Протиставлення понять також вербалізовано вживанням альтернативної конструкції *either...or....* До синтаксично паралельних конструкцій залучаються лексичні засоби, які сприяють актуалізації концепту ЖИТТЯ через його симптоматичне позначення (рух, вібрація, дихання, пульсація), а вербалізація концепту СМЕРТЬ здійснюється за допомогою позначення причини й наслідку, очевидно, тому, що саме їх людина спостерігає в реальному житті. Повтор одного й того ж складника у структурі висловлювання діаграма-тично відтворює різні ознаки концептуалізованих понять. Збільшення форми уможливорює прозоре кодування таких характеристик явищ і подій: тривалість життя та циклічність, повторюваність смерті.*

Ключові слова: іконічність, концепт, знак, знаки-діаграми, опозиція.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Спрямованість лінгвокультурології та лінгвоконцептології на вивчення різноманітних понять та аспектів дійсності спричинило дослідження багатьох сфер нашого буття. Такі наукові пошуки не обмежуються певною культурою чи певним соціумом, а включають в себе культурне знання різних лінгвокультур. Усе це призводить до встановлення їх ментальної природи та, з часом, до їх систематизації та впорядкування.

Вивчення концепту як сутності, що обумовлює та узагальнює пізнавальну діяльність людини, відображену у мові, відбувається у межах лінгвокогнітивного підходу. Лінгвосеміотичний аспект, як його частина, дозволяє підкреслити найсуттєвіші риси як у плані змісту, так і в плані будови. Виокремлення та визначення знакової природи концептів є важливим доповненням до лінгвокогнітивного напрямку в лінгвістиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Знак є об'єктом семіотичного аналізу, який вказує на єдність форми та змісту, над співвідношенням яких замислювались філософи й намагалися розв'язати питання щодо вмотивованості позначуваного й позначувального [8, 74]. Спроби їх дослідження прослідковуються від античної філософії (зокрема у філософії Конфуція, теорії фюсей і тесей [4], у філософіях Платона та Аристотеля [2, 42–47]), до сьогодення В. фон Гумбольдт [1, 324–326], О. О. Потебня [7, 171], Т. О. Козлова [3, 34], Ч. С. Пірс [6], І. І. Серякова [9], К. Я. Сігал [10], Г. Соннерсон [12], О. Фішер [16], Дж. Хайман [13], В. Херлофски [14] та ін.

Вченими [5; 12; 13; 15] була підтримана ідея про недовільність мовного знака й виходять із знакової теорії Ч. Пірса, яка ґрунтується на взаємовідношеннях між знаками, які в залежності від характеру зв'язку означуваного та означального поділяються на три класи: знаки-індекси, знаки символи та знаки-ікони [6].

Метою нашого дослідження є встановлення іконічних знаків-діаграм, які використовуються

© Приходченко О. О. Репрезентація опозиції життя – смерть іконічними знаками-діаграмами (на матеріалі готичних романів про вампірів)

для репрезентації опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ в готичних романах про вампірів. **Об'єктом** виступають іконічні знаки-діаграми. **Предметом** дослідження є способи репрезентації концептів ЖИТТЯ – СМЕРТЬ у готичних романах про вампірів за допомогою іконічних знаків-діаграм. Матеріалом дослідження виступили готичні романи про вампірів ХІХ – ХХІ століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. У ході нашого дослідження були вилучені та проаналізовані вербальні засоби відтворення знаків-діаграм, які на морфологічному рівні (“*Traditional protections against the rising of the Undead*” (2, 206). На синтаксичному рівні виявлено їх вираження за допомогою полісиндетону (“... *struggle for life and strength...*” (12, 135), асиндетону (“*Real death, total death, inevitable, irreversible*” (9, 48), антитези (“... *the other; been eternally young and eternally ancient, living moment to moment*” (8, 79), паралельних конструкцій (“*a celebration of death <...> but it was a celebration of the life after*” (8, 60). Оскільки одні й ті ж засоби уживаються для актуалізації цих концептів, то вони, імовірно, є взаємозумовленими та представленими у термінах один одного.

Полісиндетон представлений багатокомпонентними координативними конструкціями, у складі яких елементи поєднуються як рівноправні за допомогою сполучників *and* та *or*. У проаналізованих контекстах цим засобом виражено невідокремлені поняття, які передбачають одне одного.

Концепт ЖИТТЯ співвідноситься з поняттями активної дії, звучання, того, що сприймається органами чуття, зокрема ‘дихання, колір, світло, дія, звучання, життєрадісність, сила’. Оскільки ці поняття асоціативно пов’язані з ЖИТТЯМ, їх позначення об’єднуються й навіть синонімізуються в межах координативних конструкцій: “*I lived and breathed*” (9, 57); “*Color and light and music and life...*” (6, 237); “*And drove her forth to liberty and life*” (11, 114); “*Descend with healing and with life*” (430, с. 413); “*She is in gay spirits and full of life and cheerfulness*” (12, 141).

Слід зауважити, що СМЕРТЬ / НЕБУТТЯ осмислюється суміжно з поняттями болю, страждання, пролитої крові, руїни, сморіду, хаосу, що діаграматично репрезентовано в координативних конструкціях: “*All of them connected with death, and ... pain, and trouble*” (12, 244), “*The thing in the coffin writhed, ... whilst the blood from the pierced heart welled and spurted up around it*” (12, 184); “... *one black empty ruin of ashes and death*” (8, 175); “*no taint of death and decay*” (12, 179); “... *that indefinable morgue smell of chemicals, cleaning fluids ... and something else, the smell of death*” (7, 81); “... *say these monstrous things about death and chaos to her ...*” (9, 50).

Координативні конструкції комплексно відтворюють багатогранність семіотизованих явищ. ЖИТТЯ сповнене світла й кольору, дзвінкості, а також радості й любові. Синтаксичне ціле поєд-

нує складники, які поза межами конструкції не належать до одного синонімічного ланцюга: “*Color and light ... and joy and love...*” (6, 237); “... *in a little universe of shouting and laughing and quarreling men and women...*” (9, 57); “*fresh and crisp and alive*” (4, 177).

СМЕРТЬ стимулює відчуття одноманітності й монотонності, що часто кодується синонімічними атракціями: *shake* “to move backwards and forwards or up and down in quick, short movements” [11], *shiver* “shake slightly” [11] “*a quicksand shake and shiver at the incoming of the tide*” (12, 248). Разом з цим уживання синонімів в одній конструкції сприяє збільшенню напруження, емоційності висловлювання, а збільшення форми знака іконічно відповідає інтенсифікації змісту.

У складі координативних сполучникових конструкцій об’єднуються також позначення протилежних понять. Уживанням таких зворотів досягається експлікація концептуального поєднання, антагонізмів (“*But this is life and death*” (12, 240) і вербальне портретування світу БЕЗСМЕРТЯ (світу немертвих / неживих) (“... *life and death and good and evil worked with each other*” (6, 186), “...*of courage and cowardice, of blood and death, and of life*” (3, 4).

Отже, полісиндетон є ефективним способом діаграматичної репрезентації гармонійної єдності різних сфер пізнання людини й цілісності Всесвіту.

За допомогою двоядерних координативних конструкцій, до складу яких залучається єднаний сполучник *and*, досягається паралелізм знакового втілення й діаграматичної репрезентації понять ЖИТТЯ та СМЕРТЬ. Наведемо приклади синтаксичного паралелізму з протиставленими асоціатами: “*light and life*” (6, 237) та “*out of dark and out of death*” (10, 551); “*healing and life*” (11, 115) та “*death and chaos*” (9, 50); “*life and cheerfulness*” (12, 141) та “*bitterness and death*” (9, 413); “*men and women*” (9, 57) та “*skeletons and moldering dead*” (8, 125).

Інший тип координативних конструкцій містить розділовий сполучник *or* і реалізує діаграматичну репрезентацію межі, яка встановлюється між сферами ЖИТТЯ та СМЕРТІ через експлікацію таких явищ:

– того, що з перелічуваних явищ можливе тільки одне – шлях до смерті або життєвий шлях (“*grim and fixed as death or fate*” (12, 219), життя та сила або блідість та слабкість (“... *filled with life, no sign of pallor or weakness in her*” (8, 51), смерть чи божевілля (“*the veil of death descended, or the veil of madness*” (8, 32);

– того, що перераховані явища періодично чергуються або змінюються іншими – різні напрямки (“*go back, or forward, or to the side*” (10, 75) (про пошуки вампіра й боротьбу з силами зла), модуси сприйняття чогось (“*Revulsion at the sight or smell of death ...*” (9, 92) тощо.

Отже, синтаксичні конструкції, у складі яких однорідні члени відмежовані один від одного

розділовим сполучником, виявляються діаграмами важливого для готичної картини світу синкретичного змісту – ‘взаємозамінність, чергування та взаємовиключення, роздільність явищ’.

Отже, координативні синтаксичні конструкції зі сполучниками *and* та *or* виявилися ефективним засобом вербалізації концептуального поєднання протилежностей.

Аналіз матеріалу доводить, що сполучникові конструкції є дуже частотними. Проте асиндетон також відіграє важливу роль у репрезентації тріади ЖИТТЯ – БЕЗСМЕРТЯ / СВІТ НЕМЕРТВИХ – СМЕРТЬ, оскільки сприяє емоційній вербалізації та упорядкуванню мовної структури відповідно до встановленого концептуального зв'язку. Розглянемо окремі приклади.

У контексті “*If there is any good in life, in history, in my own past...*” (5, 302) безсполучниковий перелік діаграматично віддзеркалює наближеність складників та їх ієрархію (ціле – частина – частина частини) у концептуальній структурі. Ціле життя у Всесвіті (*life*) пов'язується з його частиною – історією країни, народу, окремого суспільства (*history*) і насамкінець з частиною історії суспільства – життям, минулим індивіда (*my own past*). Порядок розташування складників вербальної структури відповідає логіці ієрархічного упорядкування явищ і речей (від загального до часткового) і реалізує іконічні принципи дистанції та порядку за «таксономічною моделлю» [3, 90].

Отже, відсутність сполучників (асиндетон) віддзеркалює єдність складників Всесвіту шляхом зменшення відстані між позначеннями понять невідстанційованих у концептуальній структурі.

У наступному контексті позначення природних феноменів *rivers, oceans* поєднуються безсполучниковим зв'язком. Водночас вони об'єднуються з соціальними реаліями буття людини, тобто явищами культури, а не природи, тому вони віддалені від інших сполучниками. Оскільки природа й культура становлять єдиний всесвіт, такі асоціації вербалізовано у координативній структурі, елементи якої поєднуються як за допомогою сполучника, так і без нього: “... *all the life of this world, its rivers and cities, its oceans, its everything*” (2, 103).

Варіюванням конструкції (сполучникова, безсполучникова) експліковано відсутність чи наявність дистанції між концептуалізованими явищами. Розгорнуті переліки візуалізують тривалість і безперервність ЖИТТЯ, а також безкінечність СМЕРТІ, БЕЗСМЕРТЯ. З огляду на це сполучникові та безсполучникові координативні конструкції є іконічними засобами кодування таких ознак концептуальної опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ як ‘існування – руйнування’ і ‘тривалість – термінативність’.

Отже, сполучниковим і безсполучниковим зв'язком діаграматично представлено вербальне об'єднання концептуально наближених понять.

Протиставлення понять вербалізовано вживанням альтернативної конструкції *either...or...*,

наприклад, “*either life or death*” (12, 203); “*either dead or asleep*” (12, 70). На нашу думку, ця конструкція діаграматично репрезентує й посилює концептуалізовану розмежованість у чергуванні перелічувальних явищ, їх взаємовиключення і несумісність, оскільки дистанція між однорідними членами збільшується за рахунок інкорпорації сполучника при кожній складовій частині вербальної структури.

Інші структури вибудовуються за допомогою синтаксичного паралелізму, наприклад, “*His eyelids fluttered, and his eyes regained their life again*” (6, 31). Повторенням моделі (АКТАНТ + ДІЯ) не тільки досягається деталізація, уточнення інформації про те, що відбувається, але також встановлюється метонімічний зв'язок між складниками змістового цілого: повіки і очі (*eyelids, eyes*), рух і відновлення життя (*flutter, regain*). Слід зазначити, що до синтаксично паралельних конструкцій залучаються лексичні засоби, які сприяють актуалізації концепту ЖИТТЯ через його симптоматичне позначення (рух, вібрація, дихання, пульсація). Тим часом вербалізація концептів СМЕРТЬ, БЕЗСМЕРТЯ, НЕБУТТЯ здійснюється за допомогою позначення причини й наслідку, очевидно, тому, що саме їх людина спостерігає в реальному житті. Хоча в окремих випадках вкрай важко розрізнити зв'язки ‘симптом і явище’ та ‘причина й наслідок’, адже обидва різновиди зв'язків ґрунтуються на відношенні ‘частина – ціле’: “*Blood would follow. Death would follow*” (3, 31).

Повтор одного й того ж складника у структурі висловлювання діаграматично відтворює різні ознаки концептуалізованих понять. Збільшення форми уможливлює прозоре кодування таких характеристик явищ і подій: тривалість життя (“*For the first time in his long, long life...*” (11, 157), циклічність, повторюваність смерті (“... *accepting again and again the invitation to death rather than extending it*” (8, 55); “... *more than a hundred years after his death and after the death of Sultan Mehmed, as well*” (5, 108), інтенсивного вияву ознаки (“... *there was silence over everything, silence so profound that it startled me*” (12, 219). Отже, збільшення форми кодується розширення змісту, і реалізується квантитативний принцип іконічності.

Ефективність іконічних діаграматичних знаків значно зростає у випадку комбінації синтаксичних і лексичних засобів. Семантична антитеза, поєднана з синтаксичним паралелізмом (“*Come willing and take life. Fight, and take death*” (10, 235), посилює опозитивність (“*Tonight is a night for celebration* (ЖИТТЯ), *not for death*” (1, 162) нероздільних концептів ЖИТТЯ та СМЕРТЬ у свідомості носіїв готичної лінгвокультури (“*thy death will be thy birth*” (1, 4).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, іконічні діаграматичні знаки, реалізовані на синтаксичному рівні мови, виявилися

вельми ефективними для кодування інформації про ЖИТТЯ, СМЕРТЬ та БЕЗСМЕРТЯ / СВІТ НЕМЕРТВІХ в готичній лінгвокультурі. Пер-

спективним виявляється дослідження знаків-символів у репрезентації опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию [пер. с нем. Г. М. Рамишвили]. М. : Прогресс, 1984. 397 с.
2. Зубкова Л. Г. Общая теория языка в развитии. М. : Изд-во РУДН, 2003. 472 с.
3. Козлова Т. О. Іконічність у лексиці індоєвропейської прамови : монографія. Запоріжжя : Кругозір, 2015. 640 с.
4. Мечковская Н. Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура [Электронный ресурс]. Москва : Академия, 2007. 429 с. (Высшее профессиональное образование. Языкознание). URL: <http://bookre.org/reader?file=1515031>.
5. Никрошкина С. В. К вопросу об изучении иконичности в лингвистике // Общетеоретические и типологические проблемы языкознания. Бийск : БПГУ им. В. М. Шукшина, 2007. С. 75–78.
6. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения. М. : Логос, 2000. 448 с.
7. Потебня О. О. Эстетика и поэтика. М. : Искусство, 1976. 614 с.
8. Приходченко О.О. Концептуалізація опозиції ЖИТТЯ – СМЕРТЬ в готичній картині світу (на матеріалі англійськомовних романів про вампірів) дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 “германські мови”. Запоріжжя, 2017. 267 с.
9. Серякова И. И. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках: монография. К. : Изд. центр КНЛУ, 2012. 280 с.
10. Сигал К. Я. Проблема иконичности в языке : на материале русского синтаксиса : дис. на соискание учен. степени канд. филол. наук : специальность 10.02.19 «теория языка». М., 1999. 240 с.
11. 400. Cambridge Dictionaries online [Electronic resource]. URL: <http://dictionary.cambridge.org>
12. Fisher O. Cognitive iconic grounding of reduplication in language // *Semblance and Signification* / ed. by Pascal Michelucci, Olga Fisher and Christina Ljungberg. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2011. P. 55–82. (Iconicity in language and literature ; vol. 10).
13. Haiman J. Iconicity and Syntactic Change // *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. 3 / ed. by R.E. Ascher. Oxford : Pergamon Press, 1994. P. 1630–1637.
14. Herlofsky W. J. Introduction: Iconicity in-side-out // *Outside-in, Inside-out* / ed. by William J. Herlofsky, Constantino Maeder, Olga Fisher. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins, 2005. P. 1–12. (Iconicity in Language and Literature ; vol. 4.)
15. Langacker R. W. Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar // *Cognitive Linguistics Research*. Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter, 1990. 540 p.
16. Sonesson G. That There Are Many Kinds of Iconic Sign [Electronic resource] // *Visio*. 1998. № 1, 1. P. 33–35. URL: <http://konderak.eu/materialy/Sonesson1998.pdf>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Cast P.S. *Marked*. New York : St. Martin's Griffin, 2007. 169 p.
2. Clare C. *City of bones*. New York : Walker Books Ltd, 2015. 279 p.
3. Frost J. *First drop of crimson*. New York: Avon, 2010. 234 p.
4. King S. *Salem's Lot*. New York : Anchor, 2011. 288 p.
5. Kostova E. *The Historian*. New York : Time Warner Books, 2005. 329 p.
6. Mead R. *Vampire Academy*. New York : Penguin Books Ltd., 2007. 259 p.
7. Reynolds D.B. *Jabril*. Memphis : ImaJinn Books, 2013. 210 p.
8. Rice A. *Interview with the Vampire*. СПб. : Sphere, 2012. 190 p.
9. Rice A. *Prince Lestat*. СПб. : Sphere, 2015. 427 p.
10. Roberts N. *Morrigan's Cross*. New York : Jove, 2007. 582 p.
11. Rollins J. *The Blood Gospel*. New York : Harper, 2013. 242 p.
12. Stoker B. *Dracula*. England : Penguin books. 1994. 309 p.

REFERENCES

1. Gumbol'dt V. von (1984) *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu* [per. s. nem. G.M.. Ramishvili] [Selected works on Linguistics]. Moskva : Progress [in Russian].
2. Zubkova L.G. (2003) *Obshchaya teoriya yazyka v razvitii* [The general theory of language in progress]. Moskva : Isd. RUDN [in Russian].
3. Kozlova T.O. (2015) *Ikonichnist' u leksytsi indoyevropeys'koyi pramovy: monohrafiya* [Iconicity in the Proto – Indo – European lexicon]. Zaporizhzhia : Krugozir [in Ukrainian].
4. Mechkovskaya N.B. (2007) *Semiotica: Yazyk. Priroda. Kul'tura*. [Electronnii resurs]. [Semiotics: Language. Nature. Culture]. Moskva : Academia. URL: <http://bookre.org/reader?file=1515031> [in Russian].

5. Nikroshkina S.V. (2007) K voprosu ob izuchenii ikonichnosti v lingvistike [To the question of the study of iconicity in linguistics] // Obshcheteoreticheskiye i tipologicheskiye problemy yazykoznaniya. Biysk: BPGU im. V.M. Shukshina [in Russian].
6. Pirs Ch. S. (2000) Пирс Ч. С. Izbrannyye filosofskiye proizvedeniya [Selected philosophical works]. Moskva : Logos [in Russian].
7. Potebnya O.O. (1976) Estetika i poetika [Aesthetics and poetics]. Moskva : Iskusstvo. [in Russian].
8. Prykhodchenko O.O. (2017) Kontseptualizatsiya opozytitsiy ZHYTTYA – SMERT' v hotychniy kartyni svitu (na materialy anhliys'komovnykh romaniv pro vampiriv) [The conceptualization of the opposition LIFE – DEATH in the Gothic worldview (based on the English novels about vampires)]: dis. na zdobuttya nauk. stupenya cand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "hermans'ki movy". Zaporizhzhia [in Ukrainian].
9. Seryakova I.I. (2012) Neverbal'nyy znak kommunikatsii v angloyazychnykh diskursivnykh praktikakh: monografiya [Non-verbal sign of communication in the English descriptive practices: monograph]. Kyiv : Isd. tsentr KNLU [in Ukrainian].
10. Sigal K. Ya. (1999) Problema ikonichnosti v yazyke : na materiale russkogo sintaksisa [The problem of iconicity in language : on the material of Russian syntax]: dis. na soiskaniye uchen. stepeni kand. filol. nauk : spets. 10.02.19 "teoriya yazyka". Moskva [in Russian].
11. 400. Cambridge Dictionaries online [Electronic resource]. URL: <http://dictionary.cambridge.org>.
12. Fisher O. (2011) Cognitive iconic grounding of reduplication in language // *Semblance and Signification*. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company [in English].
13. Haiman J. (1994) Iconicity and Syntactic Change // *The Encyclopedia of Language and Linguistics*. Vol. Oxford : Pergamon Press [in English].
14. Herlofsky W. J. (2005) Introduction: Iconicity in-side-out // *Outside-in, Inside-out*. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins [in English].
15. Langacker R. W. (1990) Concept, Image, and Symbol: The Cognitive Basis of Grammar // *Cognitive Linguistics Research* : Berlin, N.Y. : Mouton de Gruyter [in English].
16. Sonesson G. (1998) That There Are Many Kinds of Iconic Sign [Electronic resource] : Visio. URL: <http://konderak.eu/materialy/Sonesson1998.pdf> [in English].

SOURCES

1. Cast P.S. (2007) *Marked*. New York : St. Martin's Griffin.
2. Clare C. (2015) *City of bones*. New York : Walker Books Ltd.
3. Frost J. (2010) *First drop of crimson*. New York: Avon.
4. King S. (2011) *Salem's Lot*. New York : Anchor.
5. Kostova E. (2005) *The Historian*. New York : Time Warner Books.
6. Mead R. (2007) *Vampire Academy*. New York : Penguin Books Ltd.
7. Reynolds D.B. (2013) *Jabril*. Memphis : Imajinn Books.
8. Rice A. (2012) *Interview with the Vampire*. СПб. : Sphere.
9. Rice A. (2012) *Prince Lestat*. СПб. : Sphere.
10. Roberts N. (2007) *Morrigan's Cross*. New York : Jove.
11. Rollins J. (2013) *The Blood Gospel*. New York : Harper.
12. Stoker B. (1994) *Dracula*. England : Penguin books.

REPRESENTATION OF THE OPPOSITION LIFE – DEATH WITH THE HELP OF ICONIC SIGNS-DIAGRAMS (BASED ON THE GOTHIC NOVELS ABOUT VAMPIRES)

Prykhodchenko Oleksandra Olexiivna

Candidate of Philological Sciences,

Associate Professor at the Department of the Foreign Languages of the Professional Orientation

Zaporizhzhia National University

Str. Zukovs'kogo, 66, Zaporizhzhia, Ukraine

The article is devoted to the representation of the opposition LIFE – DEATH with the help of iconic signs-diagrams in the Gothic novels about vampires. Verbal means of representation of the iconic signs-diagrams were studied at the morphological and syntactical levels. The most vivid examples of representation of iconic signs-diagrams at the syntactical level were polysyndeton, asyndeton, antithesis and parallel constructions. Polysyndeton is represented via multicomponent coordinative constructions, where all the elements are combined as equitable with the help of conjunctions and, or. The concept LIFE correlates with notions of active actions and sound of what is perceived with the organs of senses which show LIFE as bright, colorful and light, and the concept DEATH is understood together with feelings of pain, ruin, blood

that is diagrammatically represented in the coordinative constructions. Another type of coordinative constructions, with the conjunction or denotes the diagrammatic representation of the border between the spheres of LIFE and DEATH via explication of different notions. Asyndeton also has an important role in the representation of the concepts LIFE and DEATH and of the triad LIFE – IMMORTALITY – DEATH, as shows the emotional verbalization and ordering of the language structure according to the established conceptual connection. The antithesis is represented with the help of the alternative construction either...or.... The combination of different components or repetition of the same one in the structure of the phrase diagrammatically represents different peculiarities of the conceptualized notions. The growing of the form makes it possible to show the coding of such characteristics of events and notions as duration of life and cyclic, repeated character of death.

Key words: iconicity, concept, sign, signs-diagrams, opposition.

УДК 811.161.135

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-22>

ПОЛІСТАТУСНІСТЬ КАТЕГОРІЇ ОЦІНКИ

Приходько Ганна Іллівна

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри англійської філології
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

Статтю присвячено розгляду питань, пов'язаних з визначенням когнітивної природи категорії оцінки. Категорія оцінки, як би вона не розумілася, і на якому б рівні мови не вивчалась, має зв'язок з категоріями стану, емотивності, експресивності, модальності.

Однак сучасний етап розвитку лінгвістики свідчить про те, що фактично категорія оцінки виражає особливе ставлення мовця до того, що говориться, до твердження, а тому використовується як засіб комунікативної стратегії комунікативної особистості. Цей факт дає нам підстави трактувати категорію оцінки як комунікативну категорію, ґрунтуючись на концепції А. В. Бондарка про категоріальну ситуацію, що дозволяє значно збагатити дослідницький апарат і збільшити пояснювальну силу лінгвістичної теорії, яка прагне до комунікативної інтерпретації мовних явищ. Оцінка має категоріальний статус на різних рівнях мовної системи й у мовленні – фонологічному, морфологічному, лексичному, на рівні речення і тексту. Полістатусність даної категорії найбільш чітко виявляється в тексті, що інтегрує різні категоріальні прояви оцінки, тому при вивченні зазначеної категорії доцільно основний упор зробити на вивченні її репрезентації в тексті. Поняття полістатусної когнітивної категорії оцінки дозволяє диференційовано розглянути в єдиній концепції репрезентацію різних сегментів, ділянок, блоків функціонально-семантичного поля оцінки (лексичного, граматичного тощо) з одного боку, і показати їх взаємозв'язок у категоріальній ситуації в єдиній функціонуючій системі – тексті як царини реалізації когнітивного змісту оцінки, з іншого.

Підхід до трактування оцінки як полістатусної когнітивної категорії. уможливує вивчення в діалектичній єдності розмаїття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, що реалізують категорію оцінки в найрізноманітніших ситуаціях спілкування. Отже, окреслений ракурс дослідження категорії оцінки як полістатусної категорії, широкий спектр значень репрезентації якої виявляється в тексті, логічно вписується в проблематику когнітивно-дискурсивної версії когнітивізму.

Ключові слова: категорія, когнітивний, полістатусність, оцінка, комунікативний.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Розвиток когнітивістики в останні десятиліття дозволяє по-новому розглянути багато феноменів, які традиційно використовувались в розвідках мови та мовлення. «Цілий ряд лінгвістичних проблем одержують нове витлумачення і нове вирішення в силу їхнього висвітлення під новим кутом зору, і це насамперед проблеми категоризації і концептуалізації, проблеми мовної картини світу, проблеми співвіднесення мовних структур з когнітивними, проблеми частин мови тощо – усе те, з чим зв'язане віддзеркалення ментальних репрезентацій і їх мовних «прив'язок» (корелятивних їм мовних форм)» [5, 54].

Категоризація пов'язана з усіма когнітивними системами і операціями. Саме когнітивна наука вперше поставила питання про «категоризацію досвіду людини з огляду на процеси вивчення когніції» [10, 377].

Мовна категорія в широкому сенсі – це будь-яка група мовних елементів, що виділяється на підставі якої-небудь загальної властивості: у строгому смислі – деяка ознака (параметр), що лежить

в основі розбивки великої сукупності однорідних мовних одиниць на обмежене число непересічних класів, члени яких характеризуються тим самим значенням даної ознаки, наприклад, категорія відмінка, виду. Іноді категорією називається одне зі значень згаданої ознаки, наприклад, категорія знахідного відмінка, категорія доконаного виду. Існують фонологічні, морфологічні, лексико-семантичні, синтаксично-семантичні категорії, а також категорії тексту. Який же статус має категорія оцінки, дослідження якої і становить мету запропонованої статті.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Дослідниками проблеми оцінки доведено, що ця категорія посідає важливе місце в семантичному просторі мови [1; 3; 8; 15; 16; 17].

Навіть побіжний огляд літератури з проблем оцінки свідчить про те, що досліджуються, як правило, її структурно-семантичні та функціональні аспекти, в той час як визначення категоріального статусу оцінки залишалось поза увагою дослідників.

Нагадаємо, що саме поняття мовної категорії сягає античної мовознавчої традиції, що склалася на матеріалі опису двох мов – грецької й латини,

але орієнтація на вивчення реалізації в мові логічних категорій додала їй потенційно універсальний діапазон. Створена нею концептуальна система і понятійний апарат науки про мову виявився в цілому придатним для опису як різних мов, так і найбільш загальних властивостей мови як специфічного явища. «Античні філософи вважали, що в основі становлення мови і породження мовлення лежить логіка, хоча логіка як спосіб раціональної мисленнєвої діяльності виникла набагато пізніше мови, у якій не все логічно і є багато емотивного, оцінного, експресивного, приблизного й інших проявів людської діяльності, що виходять за рамки логічного» [6, 170]. У трактаті «Категорії» Аристотель виділяв тільки десять основних буттєвих категорій – сутність, кількість, якість, відношення, місце, час, положення, стан, дія і витерплювання. Відповідно до класичної логіки Аристотеля категорія характеризується визначеним набором визначальних властивостей, що служить необхідною умовою приналежності тієї чи іншої сутності до даної категорії [11, 10].

Як справедливо відзначає Н. О. Кобріна «кожен лінгвістичний напрямок у процесі розвитку даної галузі знання висуває нову концепцію мови, преферентність аспекту її розгляду, вносить нову термінологію або новий зміст у старі терміни, визначає методологію і нові цілі дослідження» [6, 170]. Ф. де Соссюр сформулював у своїх антиноміях основні прояви діалектичності мови, тим самим визнаючи, як пише Н. О. Кобріна, що в мові віддзеркалюються основні закони людського мислення, що в ньому незаперечно присутні ментальні сутності у вигляді концептів. Ідеї Ф. де Соссюра послужили поштовхом для розробки наступних концепцій, присвячених ролі і статусу понятійних категорій у мові (О. Єсперсен, І. І. Мещанінов, А. В. Бондарко і багато інших).

Виклад основного матеріалу дослідження. Вся система мови побудована на понятійній основі. Серед понятійних категорій можна виділити принаймні три основних типи: 1) категорії, що представляють відображення реальності у вигляді форм і предметів думки, тобто збігаються з «поняттями» у філософії; 2) категорії-параметри (ознаки, характеристики, такі як розумові референти категорій виду і часу, способу, числа, відмінка); 3) категорії релятивні, або операційні, тобто, ті, котрі лежать в основі схем реалізації [6, 173].

Категорія оцінки, як би вона не розумілася, і на якому б рівні мови не вивчалась, має зв'язок з категоріями стану, емотивності, експресивності, модальності.

Мовна реалізація категорії стану спочатку в русистичі, а пізніше в англістичі, досліджувалась в рамках понятійної категорії стану. На відміну від прихованих категорій і граматичних категорій, понятійні категорії розглядаються безвідносно до того чи іншого конкретного способу вираження (прямого чи непрямого, явного чи неявного, лексичного, морфологічного чи синтаксичного), вони

являють собою смислові компоненти загального характеру, властиві не окремим словам і системам їхніх форм, а великим класам слів, що виражаються в природній мові різноманітними засобами.

Аналізуючи погляди багатьох лінгвістів на сутність понятійної категорії в мові, О. В. Трунова цілком справедливо відзначає, що будь-яка мовна категорія має певний понятійний субстрат, узагальнене представлення, концепт. «Разом з тим, варто розрізнити власне понятійні категорії, тобто ті, які можуть існувати незалежно від ступеня їх категоризації в мові, і мовні категорії, що мають понятійну, ментальну природу» [13, 48].

В коло значень понятійної категорії стану в англійській мові попадають одиниці, що виражають як фізичний (alive), так і психічний емоційно-експресивний стан (afraid), а також положення в просторі (afloat). Б. А. Ильїш запропонував розглядати їх як морфологічний розряд – частину мови «категорію стану» (statives, або words of the category of state) [4, 74] на основі трьох ознак – морфологічної, синтаксичної і функціональної.

Зв'язок категорії експресивності з категоріями емотивності та оцінки ретельно досліджується в сучасній лінгвістичній літературі. Так, В. І. Шаховський розглядає емотивність як комунікативну категорію слідом за Дж. Серлем, який у межах загальної тенденції до систематизації комунікативних характеристик, називав її експресивною категорією мовленнєвого акту, категорією, що позначає психічний стан мовця стосовно чого-небудь [14, 16]. Тут варто звернути увагу на два питання: по-перше, на відмінність поняття експресивності в нашому розумінні від емотивності і, по-друге, на обсяг поняття комунікативної категорії. В. І. Шаховський ґрунтовно аналізує категоризацію емоцій у лексико-семантичній системі мови, приділяючи основну увагу оцінній емотивній лексиці, що виражає емоції. Тому можна стверджувати, що його трактування комунікативної категорії емотивності в значній мірі збігається з думкою М. С. Ретунської, яка розглядає емотивність як категорію мовної оцінки. Вона досліджує емоційно-оцінну (аксіологічну) лексику, що має оцінний зміст і експресивну форму [9].

Однак сучасний етап розвитку лінгвістики свідчить про те, що фактично категорія оцінки виражає особливе ставлення мовця до того, що говорить, до твердження, а тому використовується як засіб комунікативної стратегії комунікативної особистості. Це й дає нам підстави трактувати категорію оцінки як комунікативну категорію, ґрунтуючись на концепції А. В. Бондарка про категоріальну ситуацію, що дозволяє значно збагатити дослідницький апарат і збільшити пояснювальну силу лінгвістичної теорії, яка прагне до комунікативної інтерпретації мовних явищ.

Концептуальною підставою моделі граматики є трикутник «семантична категорія – функціонально-

семантичне поле – категоріальна ситуація». Функціонально-семантичне поле (аспектуальність, таксис, темпоральність тощо) розглядається як мовне представлення відповідних семантичних категорій в упорядкованій безлічі різнорівневих мовних засобів і їх функцій. Мовна парадигматична система функціонально-семантичного поля співвідноситься з їх проекцією на висловлювання – аспектуальними, темпоральними, таксисними, модальними, квалітативними, локативними, буттєвими, посесивними й іншими категоріальними ситуаціями» [2, 6–8]. Однією з таких «інших» категоріальних ситуацій, на наш погляд, може бути і так звана оцінна ситуація.

Сутність поняття категоріальної ситуації на думку А. В. Бондарка полягає в тому, що вона представляє один з аспектів «загальної ситуації», переданої висловлюванням, одну з його категоріальних характеристик. Категоріальна ситуація – це родове поняття, стосовно якого аспектуальні, темпоральні, квалітативні, локативні й інші подібні ситуації є поняттями видовими. Далеко не завжди в «загальній ситуації», що позначається висловлюванням, як пише А. В. Бондарко, чітко виділяється яка-небудь категоріальна ситуація як домінуюча. Висловлювання може містити в собі кілька категоріальних ситуацій, які відіграють істотну роль у його змісті, причому жодна з них не може претендувати на статус єдиної категоріальної домінанти.

У категоріальній ситуації, як вважає дослідник, виділяються а) системно-категоріальна основа даної ситуації (аспектуальної, модальної, буттєвої, посесивної, локативної і т.п.) і б) усі ті елементи оточення визначеної форми або конструкції, які взаємодіють з її системно-категоріальним значенням, приймаючи участь у формуванні семантичних комплексів, що виражаються в мовленні. Вони одержують назву мовленнєвого середовища.

У розглянутій концепції значимість поняття категоріальної ситуації дуже суттєва, оскільки категоріальні ситуації, представлені в багатоваріативній системі варіативності, відбивають репрезентацію семантичних категорій у мові. Як справедливо зауважує А. В. Бондарко, у конкретних дослідженнях основним предметом аналізу є саме категоріальні ситуації. Збираючи й аналізуючи висловлювання, у яких міститься той чи інший комплекс категоріальних ситуацій, дослідник прагне відобразити істотні ознаки семантичних категорій у різноманітті варіантів, представлених у мовленні. Якщо поняття функціонально-семантичного поля співвідноситься з представленням про семантичну категорію й упорядковану безліч засобів її вираження в конкретній мові, то поняття категоріальної ситуації слугує для аналізу функціональних варіантів даної семантичної категорії, що виражаються у висловлюванні. На цій основі, як справедливо зауважує автор цієї концепції, проводиться аналіз функцій

одиниць мовної системи і закономірностей функціонування цих одиниць у взаємодії з їх оточенням [2, 26–27].

Високо оцінюючи теоретичне значення ідеї польового підходу до вивчення явищ мови, деякі лінгвісти відзначають, що з концепцій функціонально-семантичного поля і з ідеї прототипів почався, власне кажучи, перехід до когнітивної лінгвістики і розробки нового підходу до мовних фактів [6, 174; 12, 20].

Оскільки об'єктом дослідження при вивченні реалізації категорії оцінки можуть бути як одиниці, що конституюють текст (слова, фрази, речення), так і цілі тексти, нам представляється доцільним говорити про когнітивну категорію оцінки, яка володіє різним статусом у варіантах своєї реалізації, інакше кажучи, має полістатусний характер. Термін «полістатусний» у нашому розумінні позначає здатність мовної одиниці виявляти те чи інше категоріальне значення (у нашому випадку оцінку) на різних рівнях мовної системи, тобто в статусі різнорівневих одиниць.

Відомо, що ключовим для когнітивної науки є поняття репрезентації [5, 66]. Репрезентація – це і сам процес представлення світу людиною, і одиниця цього представлення, що заміщає те, що представляється або в психіці людини (ментальна репрезентація), або в мовному оформленні деякого знання (вербальна репрезентація). Ми вважаємо, що концепт «цінність» репрезентується на різних рівнях мовної системи й у мовленні, тому категорію, що відбиває таку репрезентацію, можна назвати когнітивною.

За справедливим твердженням Н. О. Кобріної саме «ідеї когнітології вплинули на розвиток науки про мову, висунувши на передній план не фактологічну його даність, а пізнання тих процесів і механізмів, які забезпечують вербалізацію змісту, що уже дозрів у свідомості мовця. Звідси визнання необхідності обліку й аналізу попередньої ментальної діяльності на рівні формування концептів, що відповідають лінгвістичним сутностям, тобто на рівні практичної філософії, чи семіології, що дуже важлива для розуміння багатьох процесів і механізмів мови» [7, 11].

Узагальнюючи вищесказане, правомірно, на нашу думку, визначити оцінку як полістатусну когнітивну категорію. Оцінка має категоріальний статус на різних рівнях мовної системи й у мовленні – фонологічному, морфологічному, лексичному, на рівні речення і тексту. Полістатусність даної категорії найбільш чітко виявляється в тексті, що інтегрує різні категоріальні прояви оцінки, тому при вивченні зазначеної категорії доцільно основний упор зробити на вивченні її репрезентації в тексті.

Як вже зазначалось, реалізація категорії оцінки розглянута на лексичному та морфологічному рівнях. Стосовно оцінки в реченні і тексті, то тут ще дуже багато проблем, що заслуговують уваги дослідників і становлять великий інтерес у плані

вивчення комунікативного процесу. Не виключаючи приналежності оцінки до функціонально-семантичних категорій, якими на наш погляд являються всі категорії, що є мовними універсалиями, підкреслимо когнітивний характер цієї категорії. Він полягає в ментальному узагальненні концептуальної сутності мовного представлення оцінки. Термін функціонально-семантична категорія, таким чином, вирізняє діяльну сторону, тобто актуалізацію категорії в мовленні, у той час як термін «когнітивність» акцентує увагу на узагальнено-типологізуючому аспекті сприйняття даного мовного феномену.

Людська діяльність передбачає процеси пізнання (*cognitio*) навколишнього світу, його теоретичного освоєння, формування структурно розчленованих і системно організованих знань про окремі фрагменти світу і про світ загалом, з одного боку, та необхідні для організації успішної взаємодії між людьми процеси передачі добутих знань (тобто акти комунікації), які можливі завдяки наявності безлічі більш-менш розвинутих знакових систем, з іншого. Серед усіх цих систем комунікацій найбільш могутньою в семантичному плані є мова. Вона не тільки опосередковує передачу і прийом інформації, знань, повідомлень, але й обробляє одержувану індивідом ззовні інформацію в форму придатну до комунікації, тобто будує специфічні мовні фрейми. Тим самим мова «створює можливості для упорядкування і систематизації в пам'яті безлічі знань, для побудови характерної для кожного певного етнокультурного колективу мовної картини світу» [12, 18–19].

Поняття полістатусної когнітивної категорії оцінки дозволяє диференційовано розглянути в єдиній концепції репрезентацію різних сегментів, ділянок, блоків функціонально-семантичного поля оцінки (лексичного, граматичного тощо) з одного боку, і показати їх взаємозв'язок у категоріальній ситуації в єдиній функціонуючій системі – тексті як царини реалізації когнітивного змісту експресивності, з іншого.

На нашу думку, таке розуміння категорії оцінки суголосно й необхідній прагматичній спрямованості в її вивченні, тому що сьогодні прагмалінгвістика – це ведуча серед дисциплін, що ставлять своєю метою усвідомити сутність мови як функціональної, тобто діючої, працюючої системи.

Головне завдання когнітивної лінгвістики полягає в описі і поясненні мовної здатності як внутрішньої когнітивної структури й динаміки адресата-адресанта, який розглядається як система переробки інформації, що співвідносить мовну інформацію на різних рівнях. Як нова царина теоретичної і прикладної лінгвістики, когнітивна лінгвістика пов'язана з вивченням когніцій в її лінгвальних аспектах і проявах та з дослідженням когнітивних аспектів самих лексичних, граматичних і інших явищ.

Впровадження в лінгвістику когнітивного підходу дозволяє затвердити в цій науці пріори-

тет діяльничого принципу, акцентуючи увагу на таких аспектах мовної системи, як внутрішня структура і функціонування в мовленнєвому спілкуванні, представити мовну систему як складну, багатокомпонентну дуже розгалужену програму (або навіть операційну систему), завдяки якій стають можливими як породження висловлювання, так і його сприйняття та розуміння. В лінгвістиці сьогодні перебрала бути актуальною полеміка щодо пріоритетності комунікативної чи когнітивної функції мови, тому що прийшло розуміння, що вона по своєму «призначенню і модусу існування одночасно є і комунікативною і когнітивною структурою» [12, 20].

Підходячи до дослідження полістатусної категорії оцінки, необхідно усвідомлювати, що в межах когнітивного підходу до мови немінуча зміна трактування цілого ряду лінгвістичних аксіом. «Насамперед, і саме головне, затверджується бачення мови як онтологічно неподільного об'єкту, що поєднує статичну систему в нашій свідомості і мовленнєве функціонування. Тим самим об'єкт вивчення розширюється, зникає небезпека розгляду мовних фактів з відсіканням частини їх, як це відбувалося в попередніх концепціях мови, стає недоречним при її теоретичному вивченні тверде, логічно обґрунтоване розмежування її категорій і класів. Як наслідок цього, синкретичні і перехідні випадки попадають у зону зацікавлень дослідників так само як і численні явища «крихкого» синтаксису, реєстрових зрушень і інших явищ мовлення» [6, 174].

У вищевказаному висловлюванні Н. О. Кобріної ми бачимо підтвердження правильності нашого підходу до трактування оцінки як полістатусної когнітивної категорії. Адже саме такий підхід може дозволити нам вивчати в діалектичній єдності розмаїття лексичних, граматичних і стилістичних засобів, що реалізують категорію оцінки в найрізноманітніших ситуаціях спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Такий підхід, на нашу думку, гармонізується з «новим поглядом» у лінгвістиці, сформульованим у працях Е. Рош [18], згідно якому категорії не являють собою «вмістилищ» з чітко позначеними межами, оскільки сутність неодмінно повинна знаходитися або усередині даного вмістилища, або поза ним. За влучним зауваженням Т. Г. Скребцової «новий погляд» констатує розмитість границь категорій і затверджує прототипічний принцип їх внутрішньої організації [11].

Отже, окреслений ракурс дослідження категорії оцінки як полістатусної категорії, широкий спектр значень репрезентації якої виявляється в тексті, логічно вписується в проблематику когнітивно-дискурсивної версії когнітивізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігунова Н.О. Позитивна оцінка: від когнітивного судження до комунікативного висловлювання. Одеса : КП ОМД, 2017. 580 с.
2. Бондарко А.В. Основы функциональной грамматики: Языковая интерпретация идеи времени. СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999. 480 с.
3. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. М.: Едиториал УРСС, 2009. 280 с.
4. Ильиш Б.А. Строй современного английского языка. М. : Просвещение, 1971. 365 с.
5. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: МГУ, 1996. 243 с.
6. Кобрина Н.А. Когнитивная лингвистика: истоки становления и перспективы развития. *Когнитивная семантика: материалы второй международной школы-семинара*. Ч. 2. Тамбов, 2000. С. 170–175.
7. Кобрина Н.А. Механизмы речепорождения и восприятия текста в рамках когнитивной лингвистики (перспективы изучения). *Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития*. Ч. 1. Тамбов, 1998. С. 11–15.
8. Приходько Г.І. Категорія оцінки в контексті зміни лінгвістичних парадигм. Запоріжжя : Кругозір, 2016. 200 с.
9. Ретунская М.С. Английская аксиологическая лексика. Нижний Новгород : Изд-во Нижегородского гос. ун-та, 1996. 272 с.
10. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
11. Скребцова Т.Г. Американская школа когнитивной лингвистики. СПб : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 2011. 256 с.
12. Сусов И.П. Интеграционный этап в развитии лингвистической теории и сущность вклада когнитивной лингвистики. *Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития*. Ч. 1. Тамбов, 1998. С. 18–20.
13. Трунова О.В. Природа и языковой статус категории модальности. Барнаул, Новосибирск : Изд-во БГПУ, 1991. 130 с.
14. Шаховский В.И. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Воронеж : Изд-во Воронежск. ун-та, 1987. 192 с.
15. Ananko T. The Category of Evaluation in Political Discourse. *Advanced Education*. 2017. Vol. 8. P. 128–137.
16. Byessonova O. Reconstruction of Value Concepts in the Language Model of the World. *Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World II*. Part I: Linguistics, Translation and Cultural Studies. Preskov, 2012. P. 7–14.
17. Myroniuk T. Evaluative Responses in Modern English Fiction. *Advanced Education*. 2017. Vol. 8. P. 103–108.
18. Rosch E. Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General*. 1975. Vol. 104. P. 192–233.

REFERENCES

1. Bigunova, N.O. (2017). Pozutivna otsinka: vid kognitivnogo sudzhenya do komunikativnogo vuslovlyuvanya. [Positive evaluation: from cognitive judgment to communicative utterance]. Odessa: KP OMD [in Ukrainian].
2. Bondarko, A.V. (1999). Osnvu funktsionalnoj grammatiki: Yazykovaya interpretatsiya idei vremeni. [Fundamentals of functional grammar: language interpretation of the idea of time]. St. Petersburg: Izd-vo S-Peterb. un-ta [in Russian].
3. Volf, E.M. (2009). Funktsionalnaya semantika otsenki. [Functional semantics of evaluation]. (3d ed.). Moscow: Editorial URSS [in Russian].
4. Ilish, B.A. (1971). Stroy sovremennogo angliyskogo yazyka. [The structure of modern English]. Moscow: Prosveshchenie [in Russian].
5. Kratkiy slovar kognitivnykh terminov. (1996). [Concise Dictionary of Cognitive Terms]. Moscow: MGU [in Russian].
6. Kobrina, N.A. (2000). Kognitivnaya lingvistika: istoki stanovleniya i perspektivu razvitiya. [Cognitive linguistics: the sources of development and prospects for development]. *Kognitivnaya semantika: materialu vtoroj mezhdunarodnoj shkolu-seminara*. P. 2. Tambov. P. 170–175 [in Russian].
7. Kobrina, N.A. (1998). Mehanizmu recheporozhdeniya i vspriyatiya teksta v ramkah kognitivnoj lingvistiki (perspektivu izucheniya). [Mechanisms of speech generation and perception of the text within the framework of cognitive linguistics (study perspectives)]. *Kognitivnaya lingvistika: sovremennoye sostoyaniye i perspektivu razvitiya*. P. 1. Tambov. P. 11–15 [in Russian].
8. Prihodko, G.I. (2016). Katehoriia otsinky v konteksti zminy lnhvistichnykh paradyhm. [The category of evaluation in the context of the change of linguistic paradigms]. *Zaporizhzhia: Kruhozir* [in Ukrainian].
9. Retunskaya, M.S. (1996). Angliyskaya aksiologicheskaya leksika. [English axiological lexis]. Nizhnij Novgorod: Izd-vo Nizhegorodskogo un-ta [in Russian].
10. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna lingvistuka: napraymu ta problemu. [Modern Linguistics: directions and problems]. Poltava: Dovkilliya-K. [in Ukrainian].
11. Skrebtsova, T.G. (2011). Amerikanskaya shkola kognitivnoj lingvistiki. [American school of cognitive linguistics]. St. Petersburg: Izd-vo S-Peterb. un-ta [in Russian].
12. Susov, I.P. (1998). Integratsionnyy etap v razvitii lingvisticheskoy teorii i sushnost vklada kognitivnoj lingvistiki. [Integration stage in the development of linguistic theory and the essence of the contribution of cognitive linguistics]. *Kognitivnaya lingvistika: sovremennoye sostoyaniye i perspektivu razvitiya*. P. 1. Tambov. P. 18–20 [in Russian].

13. Trunova, O.V. (1991). Priroda i yazykovoj status kategorii modalnosti. [Nature and language status of the category of modality]. Barnaul, NovosibirskL: Izd-vo BGPU [in Russian].
14. Shahovskiy, V.I. (1987). Kategorizatsiya emotsiy v leksiko-semanticheskoy sisteme yazyka [Categorization of emotions in the lexico-semantic system of language]. Voronezh: Izd-vo Voronezhsk. un-ta [in Russian].
15. Ananko, T. (2017). The Category of Evaluation in Political Discourse. *Advanced Education*. Vol. 8. P. 128–137 [in English].
16. Byessonova, O. (2012). Reconstruction of Value Concepts in the Language Model of the World. *Language, Literature and Culture in a Changing Transatlantic World II. Part I: Linguistics, Translation and Cultural Studies*. Preskov, P. 7–14 [in English].
17. Myroniuk, T. (2017). Evaluative Responses in Modern English Fiction. *Advanced Education*. Vol. 8. P. 103–108 [in English].
18. Rosch, E. (1975). Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology: General*. Vol. 104. P. 192–233 [in English].

POLYSTATUS NATURE OF THE EVALUATION CATEGORY

Prihodko Ganna Iivna

*Doctor of Philological Sciences, Professor,
Professor at the Department of English Philology
Zaporizhzhia National University
Str. Zhukovsky, 66, Zaporizhzhia, Ukraine*

The article is devoted to the consideration of issues related to the definition of the cognitive nature of the evaluation category. The evaluation category, no matter how it is understood, and at which level of the language is studied, has a connection with the categories of state, emotiveness, expressiveness, and modality.

However, the current stage in the development of linguistics suggests that in fact the evaluation category expresses the speaker's special attitude to what is said, to the statement, and is therefore used as a means of the communicative person's communicative strategy. This fact gives us reason to consider this category as a communicative one, based on A.V. Bondarko's conception on the categorical situation. It allows to enrich the research apparatus and increase the explanatory force of linguistic theory, which seeks for a communicative interpretation of language phenomena. Evaluation has a categorical status at different levels of the linguistic system and in speech - phonological, morphological, lexical, at the level of a sentence and a text. Polystatus nature of this category is represented most clearly in the text, integrating various categorical demonstrations of evaluation. So, the main attention in the studying of this category must be paid to its manifestations in the text. The concept of a polystatus cognitive character of the evaluation category gives the possibility to differentiate the representation of different segments, sections, blocks of functional-semantic field of evaluation (lexical, grammatical, etc.) in a single conception on the one hand, and to show their interconnection in a categorical situation in a single functioning system – text as a domain of the implementation of the cognitive content of evaluation, on the other.

An approach to the interpretation of the evaluation as a polystatus cognitive category makes it possible to study the diversity of lexical, grammatical and stylistic means that implement the evaluation category in a variety of communication situations in the dialectical unity. Thus, the outline of the study of the evaluation category as a polystatus category, a wide range of meanings of its representation that appears in the text, logically fits into the problem of cognitive-discursive version of the cognitive science.

Key words: *category, cognitive, polystatus, evaluation, communicative.*

УДК 81'25, 81'255

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-23>

ІНКОНГРУЕНТНІСТЬ ЯК КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ КОМІЧНОГО ТА ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ В УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Савіна Юлія Олександрівна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри перекладу

Національного технічного університету «Дніпровська Політехніка»

вул. Д. Яворницького, 19, Дніпро, Україна

У статті досліджено інконгруентність як когнітивний механізм комічного та особливості її передачі в україномовних перекладах. Сучасна парадигма наукового знання характеризується інтердисциплінарністю та залученням до мовознавства загалом і перекладознавства зокрема знань із інших галузей. Очевидно, що комічне як надзвичайно складний феномен, що породжується та інтерпретується людською психікою, має комплексну природу, тому його вивчення вимагає залучення методів когнітивістики та інших суміжних наук, що дозволить прослідкувати особливості його сприйняття представниками різних культур. Останнє уможливує визначення типового набору стратегій передачі комічного під час перекладу залежно від культур, що її породжують та сприймають, та від когнітивних механізмів творення комічного. Відповідно до тенденцій сучасних мовознавства та перекладознавства, у статті вивчено особливості інконгруентності та витоки її теоретичного осмислення, пояснено її зв'язок із теорією когнітивного дисонансу та іншими психологічними теоріями (теорія структурного балансу, теорія інконгруентності). Прослідковано основні типи інконгруентності, що постають джерелом комічного у малій прозі Джерома К. Джерома й О. Генрі та їхні характерні особливості. Продемонстровано, що логіко-поняттєва інконгруентність побудована на основі відвертої контрадикції причини й наслідку, помилковості аналогій, алогічності розв'язки і парадоксальності зіставлень; валоративна – на осміюванні морально-етичних, естетичних і духовних цінностей суспільства; онтологічна – на порушенні традиційних стереотипних уявлень про світ. Доведено наявність зв'язку між типом інконгруентності, утіленим у комічно маркованому контексті, та стратегією відтворення цього контексту при перекладі: передача логіко-поняттєвої інконгруентності відбувається із залученням стратегії трансформації комічно-маркованого контексту при збереженні її семантичного наповнення; валоративна інконгруентність вимагає застосування стратегії локалізації для того, щоб зробити комічне більш зрозумілим для читача тексту перекладу; онтологічна інконгруентність передається за допомогою стратегії збереження, що вимагає найменших змін при перекладі. У перспективі отримана інформація уможливує розвиток когнітивного перекладознавства, яке дозволить максимально точно передавати комічне при відтворенні текстів малої прози.

Ключові слова: комічне, мала проза, інконгруентність, стратегія перекладу, когнітивний механізм комічного.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Комічне є невід'ємною складовою багатьох сфер людського буття. Зважаючи на комплексний характер комічного, цілком справедливою є думка про те, що неможливо досягнути адекватного опису такої складної категорії лише лінгвістичними методами. Вельми продуктивним підходом до вивчення реалізації категорії комічного в художньому творі та його відтворення в перекладі постає лінгвокогнітивний підхід, оскільки за його допомогою виникає можливість сформувати уявлення про когнітивну природу комічного та його перекладу. Таке комплексне застосування новітніх гуманітарних парадигм у дослідженні феномену комічного в мовознавстві і перекладознавстві зумовлює **актуальність** дослідження, присвяченого розкриттю специфіки реалізації інконгру-

ентності як когнітивного механізму комічного та специфіки передачі інконгруентності при перекладі творів Дж. К. Джерома й О. Генрі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комічне знаходить широке відображення у працях античних риторів, середньовічних філософів і мислителів XVII-XVIII століть. Незважаючи на багатовікову історію, сьогодні феномен комічного продовжує активно досліджуватися на теренах пострадянської науки [1; 5] і в зарубіжних студіях [11; 19]. Велика кількість праць у сфері етнографії й історії культури [12; 14], психології [15; 21], соціології [9; 24], філології [2; 3] свідчить про зростаючий рівень поглибленості досліджень проблеми комічного у різних сферах гуманітарної науки. У межах когнітивної лінгвістики комічне трактується як когнітивний процес, породження якого ґрунтується на певних фундаментальних принципах, що формуються на основі спеціальних лінгвальних феноменів і схем їх викорис-

тання [3; 4]. Дослідники [8; 15; 18] наголошують, що важливою умовою створення комічного є відхилення від (або порушення) норм різних типів, що виявляється шляхом зіставлення ненормативних фактів, явищ і подій із нормативними і спричиняє появу двох змістових планів і, в результаті, – створення комічного ефекту як на мовному, так і на ситуативному рівнях.

Дослідники у галузі перекладознавства [22], у свою чергу, стверджують, що переклад охоплює різні культури, рівні соціально-культурного розвитку, традиції та стереотипи, а тому основною метою перекладача, який працює з комічним текстом, є його точна локалізація, що відбувається із залученням певних перекладацьких стратегій [13]. Як зазначає П. Забалескоа, «необхідно вимірювати не різницю між мовами [оригіналу і перекладу], а когнітивну відстань між знаннями, необхідними для декодування повідомлення» [23, 7]. Можна стверджувати, що переклад комічного виходить на когнітивний рівень, однак у цьому напрямі досі вбачається нестача наукових праць, особливо стосовно когнітивних аспектів відтворення комічного в англо-українському перекладі.

Метою статті є вивчення інконгруентності як когнітивного механізму комічного та особливостей її передачі в українськомовних перекладах. Відповідно, **завданнями** дослідження такі: вивчити типи інконгруентності, що слугують основою створення комічного у творчості Дж. К. Джерома й О. Генрі та проаналізувати специфіку застосування перекладацьких стратегій при відтворенні в українськомовних перекладах комічного, що базується на інконгруентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інконгруентність (алогічність, контраст, відхилення від норми), що виступає когнітивним механізмом створення комічного у художньому тексті, є ключовим поняттям у теорії когнітивного дисонансу, запропонованої у 1957 р. американським психологом, фахівцем в області соціальної психології та регуляції мислення Леоном Фестінгером [10], яка пояснює появу конфліктних настроїв (стану когнітивного дисонансу), що виникають у «когнітивній структурі однієї людини» як результат її психологічного невдоволення та реакції на якусь ситуацію, дії індивіда / індивідів або цілого суспільства [6, 17]. Інконгруентність як когнітивний механізм формування комічного пояснюється також у теорії структурного балансу Ф. Гайдера [17] і теорії конгруентності Ч. Осгуда і П. Танненбаума [20]. Когнітивні механізми створення комічного у художньому тексті ґрунтуються на різних типах інконгруентності: порушенні логіко-поняттєвих норм, порушенні валоративних норм та порушенні онтологічних норм [8].

Для механізму логіко-поняттєвої інконгруентності характерне навмисне спотворення прийнятих у суспільстві понять і уявлень; таке порушення норм включає, насамперед, «інтерпретаційний компонент, тобто усвідомлення

адресатом порушення логіки мислення» [8, 84]. У гумористичних творах комічне, що створюється на основі логіко-поняттєвої інконгруентності за допомогою лексико-семантичних стилістичних тропів. Найбільш поширеними проявами логіко-поняттєвої інконгруентності є відверта контрадикція причини і наслідку, помилковість аналогій, алогічність розв'язки і парадоксальність зіставлень. Жарти на основі логіко-поняттєвої інконгруентності часто мають універсальний характер, особливо в тих випадках, коли об'єктом авторської іронії постають будь-які, незалежно від нації, люди, котрі є занадто, безглуздо і безпорадно, схвильованими станом власного здоров'я або почуттям гідності. Наприклад, у комічно маркованому контексті *He would use a bit of string this time, and at the critical moment, when the old fool was leaning over the chair at an angle of forty-five, and trying to reach a point three inches beyond what was possible for him to reach, the string would slip, and down he would slide on to the piano, a really fine musical effect being produced by the suddenness with which his head and body struck all the notes at the same time* (4, 24) предметом витонченого жарту Дж. К. Джерома стає ситуація, яка була б сумною, як би не виходила за межі розумного, – у результаті погрому, який вчинив герой-невдаха шляхом власного падіння на музичний інструмент, на нас очікує не що інше, як його галас про допомогу, однак письменник порушує цю раціональну норму і вводить читача в оману, пропонує несподівану розв'язку: його голова й тіло, вдаривши по всім нотах, несподівано і водночас, породили дійсно гарне звучання.

У перекладі наведений фрагмент відтворено із залученням стратегії трансформації (transformation за Е. Е. Девіс [13]), яка полягає у заміні порядку компонентів висловлювання як елементу пояснювального перекладу: *В останній момент, коли старий теплень нахилиється зі стільця під кутом сорок п'ять градусів, намагаючись дотягтися ще на три дюйми далі, ніж він це може зробити, мотузка вислизає з його рук, він падає на рояль і всім своїм тілом і головою натискає всі його клавіші одночасно. Той, не сподіваючись такого, видає воістину неповторний акорд* (2, 14). Отже, хоча форма висловлювання при перекладі дещо змінюється, когнітивна сутність комічного прийому збережена, і в перекладі порушуються ті самі норми мислення, що і в оригіналі.

Порушення валоративних норм здійснюється у трьох основних напрямках: обігравання моральних, естетичних та осміювання духовних цінностей [7, 89–91]. Наприклад, одним із найпомітніших об'єктів жарту для О. Генрі є армія обивателів – мешканців великого міста, які вважать себе знавцями в різних галузях суспільного життя, у той час як самі вони є зразками духовної бідності і ледь прихованого за глянцевою обгорткою самовпевненості, цинічного ставлення до ближніх. Яскравим представником одного з них

є образ спритного Вільяма Прая – професіонального свідка дорожніх пригод із «Комедії цікавості»: *William Pry was the first on the spot. He was an expert at such gatherings. With an expression of intense happiness on his features, he stood over the victim of the accident, listening to his groans as if to the sweetest music* (3). Одноманітне існування Прая нарешті переривається яскравою і важливою пригодою, про що свідчить семантичне навантаження зачину уривку. Однак емоційна піднесеність героя і його енергійна реакція виникають на ґрунті відвертого нехтування загальноприйнятими морально-етичними нормами, адже тільки глибоко безсердечна людина здатна насолоджуватись стонами пораненого, немов «солодкою музикою». Іронічний підтекст, зумовлений порушенням ціннісних установ, або валоративних норм, створює ефект комізму.

Неповне співпадіння моральних норм англійської / американської та української культур зумовлює необхідність застосування при відтворенні логіко-поняттєвої інконгруентності стратегії локалізації (localization за Е. Е. Девіс [13]): *Уільям Прай примчав на місце події перший. Він був знавець у таких видовищах. Сяючи від радості, він стояв над жертвою нещасливого випадку і слухав її стогін, мов найсолодшу музику* (1). Комічно-маркований контекст передається в українському перекладі без суттєвих змін, однак відбувається додавання метафори *примчав* для того, щоб продемонструвати, наскільки сильно персонажеві подобається бути свідком на місці нещасного випадку. При цьому порушення моральних норм, що постає основою інконгруентності у представленому фрагменті, повністю збережене.

Онтологічні норми характеризують устрій світу і «об'єднані однією ознакою – стереотипізованим ставленням людини до очікуваного об'єкту, що свідчить про нормальний розвиток ситуації» [7, 79]. Інконгруентність на рівні онтологічних норм ґрунтується на зміщенні меж реальності, які у традиційних стереотипних уявленнях про світ існують поруч, але, взяті окремо, виступають як індивідуальні концептосфери, елементи яких ніколи не змішуються і не підміняють один одного. Змішування концептуальних рис далеких від спільності об'єктів заради виникнення комізму спостерігається і у контексті: *...and shooting out a couple of Montmorency's friends, who had evidently sworn never to forsake him* (4, 45). Виходячи зі змісту контексту, в іронічному світобаченні Дж. К. Джерома не лише люди, а й тварини,

насамперед собаки, мають здатність промовляти клятви одне одному. Комічний ефект у наведеному контексті досягається явним порушенням онтологічної норми: собаки, очевидно, володіють унікальною можливістю до вербалізації, інакше б як вони спромоглися дати одне одному клятву вірності?

Оскільки онтологічна інконгруентність ґрунтується на порушенні найбільш загальних норм буття, при її перекладі типовою є стратегія збереження (preservation за Е. Е. Девіс), що реалізується наступним чином: *...і, відігнавши друзів Монморенсі, які, вочевидь, поклялися ніколи не залишати його, під дружні оплески натовпу, поїхали* (2, 30). У цьому випадку комічно-маркований контекст передано при перекладі без змін, що призводить до повного збереження онтологічної інконгруентності як основи творення комічного.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Когнітивні механізми створення комічного проявляються в різних видах інконгруентності – порушенні логіко-поняттєвих, онтологічних і валоративних усталених норм і уявлень. Логіко-поняттєва інконгруентність побудована на основі відвертої контрадикції причини й наслідку, помилковості аналогій, алогічності розв'язки і парадоксальності зіставлень. У комічному, що базується на валоративній інконгруентності, об'єктом осміяння виступають морально-етичні, естетичні й духовні цінності суспільства, що змальовується у творі. Онтологічна інконгруентність, у свою чергу, базується на порушенні традиційних стереотипних уявлень про світ. Тип інконгруентності визначає стратегію відтворення комічного при перекладі – для передачі логіко-поняттєвої інконгруентності характерна стратегія трансформації комічно-маркованого контексту при збереженні її семантичного наповнення; відтворення валоративної інконгруентності характеризується залученням стратегії локалізації з метою додавання пояснень, які зроблять комічне більш зрозумілим для читача тексту перекладу; онтологічна інконгруентність передається практично без змін, що характерне для стратегії збереження. Перспективним напрямом подальших досліджень є подальше вивчення залежності вибору стратегії передачі комічного при перекладі від когнітивних механізмів комічного, а також лінгвокогнітивне мапування комічного у творах окремих письменників, що дозволить поглибити знання про лінгвокогнітивні особливості перекладу комічних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса. Москва : Художественная литература, 1990. 543 с.
2. Коншина С.Г. Комический текст в аспекте его структурирования и понимания : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01. Москва, 2006. 24 с.
3. Мусейчук М.В. Когнитивная парадигма юмора. *Ананьевские чтения. Современная психология: методология, парадигмы, теория*: материалы конференции. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2009. Вып. 2. С. 28–32.

4. Никонова В.Г. Комическое как способ создания картины мира в пьесах Шекспира. *Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма* / Н.Д. Арутюнова. Москва: Индрик, 2007. С. 399–412.
5. Походня С.И. Языковые средства и виды реализации иронии. Киев : Наукова думка, 1989. 126 с.
6. Психологическая энциклопедия / Р. Корсини, А. Ауэрбах. 2-е изд. Санкт-Петербург : Питер, 2006. 1096 с.
7. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка. Харьков : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. 356 с.
8. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США. 2-е, перероб. і доп. вид. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 360 с.
9. Смелзер Н. Социология. Москва : Феникс, 1994. 688 с.
10. Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса (пер. с англ. А. Анистратенко, И. Знаешева). Санкт-Петербург : Ювента, 1999. 318 с.
11. Attardo S. The Semantic Foundation of Cognitive Theories of Humor. *Humor*. 1997. Vol. 10 (4). P. 231–260.
12. Davies Ch. Ethnic Humour around the World: A Comparative Analysis. Bloomington : Indiana University Press, 1990. 404 p.
13. Davies E. E. Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. *The Translator*. 2003. Vol. 9:1. P. 65–99.
14. Dorinson J., Boskin J. Racial and Ethnic Humour. *Humour in America: A Research Guide to Genres and Topics*. New York : Greenwood, 1978. P. 163–193.
15. Dziemidok B. O głównych formach komizmu. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne*. 1961. No. 16. P. 57–91.
16. Gibbs R.W., Jr. Process and Products in Making Sense of Tropes. *Metaphor and Thought* / A. Ortony. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. P. 252–276.
17. Heider F. Attitudes and Cognitive Organizations. *Journal of Psychology*. 1946. Vol. 21. P. 46–54.
18. Koestler A. The Act of Creation. London: Hutchinson, 1964. 751 p.
19. Krikmann A. Contemporary Linguistic Theories of Humour. *Folklore*. 2005. No. 33. P. 27–58.
20. Osgood C. E., Tannenbaum P. H The Principle of Congruity in the Prediction of Attitude Change. *Psychological review*. 1955. № 62. P. 42–55.
21. Raskin V. Semantic Mechanisms of Humour. Dordrecht: Reidel, 1984. 335 p.
22. Vandaele J. Introduction: (Re-)Constructing Humour: Meanings and Means. *Translating Humour* / J. Vandaele. Manchester: St. Jerome Publishing, 2002. P. 149–170.
23. Zabalbeascoa P. Humour and translation – An interdisciplin. *Humour – International Journal of Humour Research*. 2005. Vol. 18 (2). P. 185–207.
24. Zijderveld A.C. The Sociology of Humor and Laughter. *Current Sociology*. 1983. Vol. 31. № 3. P. 51.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Генрі О. Комедія цікавості. URL: <http://libr.org.ua/book/84/2481.html> (дата звернення 11.04.2019).
2. Джером К. Джером. Троє в одному човні (якщо не рахувати собаки) (пер. з англ. О. Якушик. Київ: Країна Мрій, 2011. 176 с.
3. Henry O. A Comedy in Rubber. URL: http://www.literaturecollection.com/a/o_henry/239/ (дата звернення 11.04.2019).
4. Jerome K. Jerome. Three Man in a Boat. London: Wordsworth, 2008. 171 p.

REFERENCES

1. Bakhtin, M.M. (1990). *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaya kultura Srednevekovia i Rennsansa* [Works by Francois Rabelais and folk culture of the Middle Ages and the Renaissance]. Moscow: Khudizhestvennaya literatura [in Russian].
2. Konshyna, S.G. (2006). *Komicheskiiy tekst v aspekte ego strukturirovaniya i ponimaniya* [Comic text in the aspect of its structuring and understanding]: Ph.D. Thesis. Moscow [in Russian].
3. Museichuk, M.V. (2009). *Kognitivnaya paradigma yumora* [Cognitive paradigm of humor]. *Ananiyevskiyе chteniya. Sovremennaya psikhologiya: metodologiya, paradigmy, teoriya* [Ananyev readings. Modern psychology: methodology, paradigms, theory]. Sankt-Petersburg: SPU, 2. 28–33 [in Russian].
4. Nikonova, V.H. (2007). *Komicheskoye kak sposob sozdaniya kartiny mora v pyesakh Shekspira* [The comic as a way to create a picture of the world in Shakespeare's plays]. In: N.D.Arutyunova (ed.). *Logicheskiiy analiz yazyka. Yazykovyye mekhanizmy komizma* [Logical analysis of the language. Language mechanisms of the comic] (pp. 399-412). Moscow: Indrik [in Russian].
5. Pokhodnia, S.I. (1989). *Yazukovyye sredstva i vidy realizatsiyi ironiyi* [Language means and types of implementing irony]. Kyiv: Naukova dumka [in Russian].
6. Korsini R., Auerbakh, A. (2006). *Psikhologicheskaya entsiklopediya* [Psychological encyclopedia]. 2nd ed. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
7. Samokhina, V.A. (2008). *Sovremennaya angloyazychnaya shutka* [Modern English joke]. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Russian].

8. Samokhina, V.O. (2012). Zhart u suchasnomu komunikatyvnomu prostori Velykoiyi Brytaniyi ta SShA [Joke in the modern communicative space of the United Kingdom and the United States]. 2nd ed., revised. Kharkiv: V. N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
9. Smelzer, N. (1994). Sotsiologiya [Sociology]. Moscow: Phoenix [in Russian].
10. Fastinger, L. (1999). Teoriya kognitivnogo dissonansa [Theory of cognitive dissonance] (translated from English by Anostratenko, A., Znayesheva, I.). Saint Petersburg: Yuventa [in Russian].
11. Attardo, S. (1997). The Semantic Foundation of Cognitive Theories of Humor. In: *Humor*, 10 (4). 231-260 [in English].
12. Davies, Ch. (1990). Ethnic Humour around the World: A Comparative Analysis. Bloomington: Indiana University Press [in English].
13. Davies, E. E. (2003). Goblin or a Dirty Nose? The Treatment of Culture-Specific References in Translations of the Harry Potter Books. In: *The Translator*, 9:1. 65-99 [in English].
14. Dorinson, J., Boskin, J. (1978). Racial and Ethnic Humour. In: *Humour in America: A Research Guide to Genres and Topics* (pp. 163-193). New York: Greenwood [in English].
15. Dziemidok, B. (1961). O głównych formach komizmu. In: *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Nauki Filozoficzne i Humanistyczne*, 16. 57-91 (in Polish).
16. Gibbs, R.W., Jr. (1993). Process and Products in Making Sense of Tropes. In: Ortony, A. (ed.). *Metaphor and Thought* (pp. 252-276). Cambridge: Cambridge University Press [in English].
17. Heider, F. (1946). Attitudes and Cognitive Organizations. In: *Journal of Psychology*, 21. 46-54 [in English].
18. Koestler, A. (1964). The Act of Creation. London: Hutchinson [in English].
19. Krikmann, A. (2005). Contemporary Linguistic Theories of Humour. In: *Folklore*, 33. 27-58 [in English].
20. Osgood, C. E., Tannenbaum, P. H. (1955). The Principle of Congruity in the Prediction of Attitude Change. In: *Psychological review*, 62. 42-55 [in English].
21. Raskin, V. (1984). Semantic Mechanisms of Humour. Dordrecht: Reidel [in English].
22. Vandaele, J. Introduction: (Re-)Constructing Humour: Meanings and Means. In: Vandaele, J. (ed.). *Translating Humour* (pp. 149-170). Manchester: St. Jerome Publishing [in English].
23. Zabalbeascoa, P. (2005). Humour and translation – An interdisciplin. In: *Humour – International Journal of Humour Research*, 18 (2). 185-207 [in English].
24. Zijderfeld, A.C. (1983). The Sociology of Humor and Laughter. In: *Current Sociology*, 31:3. 51.

DATA SOURCES

1. Henry, O. (2019). Komediiia tsikavosti [Comedy of curiosity]. Retrieved from: <http://libr.org.ua/book/84/2481.html> [in Ukrainian].
2. Jerome, J. K., 2011. Troie v odnomu chovni (yakscho ne rakhuvaty sobaky) [Three Men in a Boat (Not Counting the Dog)] (translated from English by Yakushnyk O.). Kyiv: Kraina Mrii [in Ukrainian].
3. Henry O. A Comedy in Rubber. Retrieved from: http://www.literaturecollection.com/a/o_henry/239/ [in English].
4. Jerome, J. K., 2008. Three Men in a Boat. London: Wordsworth [in English].

INCONGRUITY AS A COGNITIVE MECHANISM OF THE COMIC AND ITS RENDERING IN UKRAINIAN TRANSLATIONS

Savina Yuliia Oleksandrivna

*PhD, Lecturer at the Department of Translation
National Technical University Dnipro Polytechnic
D. Yavornyts 'kogo St. 19, Dnipro, Ukraine*

The article investigates incongruity as a cognitive mechanism of the comic and the specifics of its representation in the Ukrainian translations. The modern paradigm of scientific knowledge is characterized by interdisciplinarity and the involvement of the knowledge from other fields into the Linguistics and Translation Studies. Obviously, the comic as an extremely complex phenomenon generated and interpreted by the human psyche has a complex nature, so its study requires the use of methods of cognitive and other related sciences which would allow to represent the peculiarities of its perception by the representatives of different cultures. The latter makes it possible to determine the typical set of strategies for rendering the comic in the process of translation depending on the cultures that generate and perceive it and on the cognitive mechanisms of the comic. In accordance with the tendencies of modern Linguistics and Translation Studies, the features of incongruence and the origins of its theoretical comprehension are studied in the article, its connection with the theory of cognitive dissonance and other psychological theories (structural balance theory, the theory of congruity) are explained. The basic types of incongruence which appear as a source of the comic in the flash fiction by Jerome K. Jerome and O. Henry are traced and their characteristic features are revealed. It has been demonstrated that the logical and notional incongruity is based on the explicit contradiction of the cause and effect, falsity of analogies, logic of the solution and the paradox of the comparisons; valorative one – on the ridicule of moral, ethical, aesthetic and spiritual values of

society; ontological one – on violation of traditional stereotypical beliefs about the world. The existence of a connection between the type of incongruity implemented in a humorously marked context and the strategy of rendering this context in translation are proved: the representation of logical and notional incongruity is performed with the involvement of the strategy of transformation of humorously marked context while preserving its semantic content; valorative incongruity requires the use of a localization strategy in order to make the comic more understandable for the reader of translation; ontological incongruity is represented using preservation strategy that requires the slightest changes in translation. In the future, the information obtained enables the development of cognitive aspects of translation which will allow the most accurate representation of comic while rendering the texts of flash fiction.

Key words: *the comic, flash fiction, incongruity, translation strategy, cognitive mechanism of the comic.*

UDC: 821.112.2-3.09(436)"18"L.Sacher-Masoch:[7.04:316.347(=411.16:477.83/.86)]

DOI https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-24

STEREOTYPISCHES BILD DER JUDEN ANHAND DER WERKE VON LEOPOLD VON SACHER-MASOCH

Stasenko Roksoliana

Doktorandin des Lehrstuhls für Interkulturelle Kommunikation und Translationswissenschaft
Nationale Iwan-Franko-Universität Lwiw
Universytetska-Str. 1, Lwiw, Ukraine

Im vorliegenden Artikel wird das stereotypische Bild der Juden in schöngeistigen Werken des österreichischen Schriftstellers Leopold Ritter von Sacher-Masoch rekonstruiert. Stereotype werden als allgemeine, vorgeprägte Meinungen bezüglich der Vertreter einer Nation, eines Volkes bzw. einer sozialen Gruppe betrachtet, die sprachlich in Form von Syntagmen realisiert werden und bestimmte sprachliche Marker vorweisen. Es werden einige Klassifikationen angeführt, die Stereotype sowohl aus linguistischer, als auch aus soziologischer Sicht darstellen. Viele Stereotype entstehen über diejenigen Völker oder Ethnien, die in Folge bestimmter geschichtlicher oder sozialer Ereignisse gezwungen sind, nicht in ihrem Heimatland zu leben, sondern sich unter anderen Kulturen und Nationen aufzuhalten. Ein solches Volk sind die Juden, die seit Jahrhunderten verstreut in ganz Europa und außerhalb seiner Grenzen wohnten. Sie stellten einen relativ großen Anteil der Bevölkerung (ca 11%) des multikulturellen Königreiches Galizien und Lodomerien dar; das 1772-1918 unter der Herrschaft der Donaumonarchie stand. Der Schriftsteller Leopold Ritter von Sacher-Masoch stammte aus Galizien, interessierte sich für jüdisches Leben und jüdische Kultur und widmete eine Reihe von Werken dem Darstellen dieses Volkes. Er präsentiert die Juden als kluge, fromme, gläubige, mitleidige und wohlthätige Menschen, die Handel betreiben, ihre Familie lieben, dem Gott gefällig sind und gerne in Frieden und Freiheit leben. Es werden stereotypisches Aussehen sowie stereotypische Charakterzüge der Juden beschrieben. Der Autor betont auch tiefe Religiosität des jüdischen Volkes, die seine Lebensweise und seine Tätigkeiten und Handlungen größtenteils bestimmte. Es wurde festgestellt, dass Stereotype in der Regel viele Aspekte des menschlichen Lebens (ethnische, religiöse, geschlechtliche, soziale) einbeziehen und selten in Homoformen auftreten. Stereotype über ein bestimmtes Volk werden häufig unter einem Vertreter in Form des kollektiven Singulars verallgemeinert, der die anderen Vertreter automatisch charakterisiert.

Schlüsselwörter: Stereotyp, Jude, jüdisches Volk, Galizien, Leopold von Sacher-Masoch.

Einführung. In der heutigen globalisierten Welt kommt es immer wieder zu verschiedenen Auseinandersetzungen zwischen Nationen und Völkern, vor allem zwischen denjenigen, die mit verschiedenem kulturellem Hintergrund auf einem Territorium zusammenleben. Nicht selten sind der Grund für solche Auseinandersetzungen vorgeprägte Meinungen und Stereotype, die sich die Nationen in Bezug aufeinander bilden und durch deren Prisma sie die einzelnen Vertreter solcher Gruppen betrachten. Interessant ist die Frage der Stereotype über das jüdische Volk, das infolge unterschiedlicher geschichtlicher Ereignisse seit Jahrhunderten gezwungen war, sich in der Diaspora in der ganzen Welt aufzuhalten. Solche Judenstereotype fanden ihre Widerspiegelung in zahlreichen literarischen Werken von vielen Autoren, die unter anderem einen direkten Bezug zu Juden in ihrer Heimat bzw. in ihrem Wohnort hatten. Ein solcher Autor war der aus Galizien stammende österreichische Schriftsteller Leopold Ritter von Sacher-Masoch.

Kurzer Überblick über den Forschungsstand. Stereotype lagen lange Zeit größtenteils im Interessenbereich der Soziologen. Im vorigen

Jahrhundert beschäftigten sich mit der Frage der Stereotype Vertreter der westlichen Welt wie W. Lippmann, W. Clark, O. Clayberg, J. Dollard, D. Kats, J. Allport, in Osteuropa Forscher wie W. Ahejewa, I. Kon, H. Kondratenko, T. Stefanenko. Aus linguistischer Sicht entwickelte sich das Interesse zum Erforschen der Stereotype in den 70er Jahren dank der deutschen Sprachwissenschaftlerinnen U. Quasthof und A. Wenzel. Heute werden Stereotype als sprachliche Einheiten in den Werken solcher deutschen Linguisten wie H. Heringer, M. Löschmann, M. Roth u.a. untersucht. Einen wichtigen Beitrag zum Erforschen der Stereotype schufen der Historiker H.H. Hahn und die Kommunikationswissenschaftlerin M. Thiele. Mit der sprachlichen Realisierung der Stereotype beschäftigen sich auch die polnischen Sprach- und Übersetzungswissenschaftler J. Bartmiński, J. Dąmbrowska, M. Krysztofiak, J. Panasiuk, I. Wowro. In der modernen ukrainischen Wissenschaft widmeten ihre Werke der Untersuchung von Stereotypen A. Paslowska, die ethnische Stereotype in der Literatur des österreichischen Galiziens untersucht, S. Serdjuk, der die Funktionen der ethnischen Stereotype und ihre Rolle in der Bildung ethnischer Identität erforscht, O. Blynowa und M. Ljaschko, die sich für ethnische Stereotype als Grundlage für interethnische Beziehungen interessieren, und andere.

Ziel und Aufgaben der Untersuchung. Das Ziel der vorliegenden Untersuchung ist, das stereotypische Bild der Juden anhand der ausgewählten Werke von Leopold von Sacher-Masoch zu rekonstruieren, Stereotype thematisch zu klassifizieren, sowie ihre linguistischen Marker und Besonderheiten festzustellen. Folgende Schritte sollen zum Ziel der Untersuchung führen: den Begriff *Stereotyp* zu definieren, seine geschichtliche Entwicklung darzustellen, einen kurzen Überblick über die Erforschung der Stereotype in der Sprachwissenschaft zu geben, einige Klassifikationen der Stereotype aus linguistischer und soziologischer Sicht zu beschreiben, Werke von Sacher-Masoch aufzuzeigen, die dem Thema des jüdischen Lebens gewidmet sind, Stereotype in den Werken von Sacher-Masoch nach den Aspekten Aussehen, Charakterzüge, Religiosität, Tugenden und der Lebensweise der Juden zu analysieren, Beispiele für Auto- und Heterostereotype anzuführen, sowie einige jüdische Geschlechterstereotype darzustellen.

Ergebnisse der Untersuchung. Das Wort *Stereotyp* stammt ursprünglich aus dem Bereich der Buchdruckerei. Es wurde Ende des 18. Jahrhunderts eingeführt und bezeichnete eine Druckmethode, für welche spezielle Druckplatten aus Metall anstatt eines Originals verwendet wurden, um die Kopie eines bereits gedruckten Buches anzufertigen. Genau die „Wiederverwendbarkeit“ des Stereotyps bestimmte seine neue Bedeutung als vorgeprägte Meinung in Bezug auf die Vertreter einer konkreten sozialen Gruppe.

In der neuen Bedeutung wird der Begriff seit 1922 gebraucht, als der amerikanische Publizist und Soziologe Walter Lippmann damit zum ersten Mal „feste Bilder in unserem Kopf“ bezeichnete, „welchen sich unsere Gewohnheiten, unser Geschmack, unsere Möglichkeiten, unsere Annehmlichkeiten und unsere Hoffnungen anpassen“ [4, 95]. Ein besonderes Interesse zur Erforschung der nationalen und ethnischen Stereotype entwickelte sich in den 60–80er Jahren des 20. Jahrhunderts, als sich die Weltkarte infolge der Entstehung neuer Länder veränderte und dies zu vielen internationalen Auseinandersetzungen führte. In den meisten Werken dieser Zeit wurde die „Falschheit“ der Stereotype, ihre Ungenauigkeit und Voreingenommenheit betont. In Osteuropa versuchten die Forscher dagegen, nach bestimmten positiven Eigenschaften von Stereotypen zu suchen, und vertraten nicht die Meinung, die sich in der westlichen Welt eingebürgert hatte, dass Stereotype ausschließlich negativ konnotiert seien.

Die deutsche Sprachwissenschaftlerin U. Quasthoff definiert Stereotype zum ersten Mal als etwas Beschreibbares. Ihr zufolge hat das Stereotyp „die logische Form des Urteils, das in ungerechtfertigter, vereinfachter und generalisierender Weise, mit emotional-wertender Tendenz, einer Klasse von Personen bestimmte Eigenschaften oder Verhaltensweisen zu- oder abspricht. Linguistisch ist es als Satz beschreibbar“ [5, 28]. Die Forscherin führt auch eine Klassifikation

der Stereotype nach ihrer Beschreibungsmethode an [5, 239–258]: 1) Sätze in Form einer Tatsache mit einer prädikativen Verbindung und attributiven Erweiterung (*Die Deutschen sind pünktlich*); 2) Sätze, die eine passive Verbreitung der stereotypischen Überzeugungen darstellen (*Man sagt, dass die Deutschen Ordnung mögen*); 3) Stereotype, die die persönliche Meinung und Einstellung des Sprechers wiedergeben (*Ich bin der Meinung, dass die Juden schlau sind*); 4) Implizite Aussagen, deren Bedeutung der Rezipient aus dem Kontext selbst herausfinden soll (*Sie ist Zigeunerin, aber sie ist nett*). Im Anschluss zu Quasthoff entwickelte A. Wenzel das Konzept des Stereotyps in der gesprochenen Sprache und definiert es als „de[n] verbale[n] Ausdruck einer Vorstellung von einer sozialen Gruppe“ [15, 22]. Im Unterschied zum Quasthoff'schen Konzept führt Wenzel konkrete (eher grammatische) Merkmale an, die das Stereotyp erkennen lassen: generalisierender Artikel, verallgemeinerndes Pronomen *man*, kollektiver Singular, deiktische Pronomina, Quantor *alle*.

Stereotype treten selten so auf, dass sie nur auf ein Merkmal der sozialen Gruppe Bezug nehmen, meistens berücksichtigen sie mehrere Aspekte. M. Thiele unterscheidet zwischen folgenden Hauptgruppen von Stereotypen [13, 64–65]: 1) Lokale Stereotype werden kleineren oder größeren lokalen Gruppen zugeschrieben (*temperamentvolle Italiener*); 2) Ethnische Stereotype beziehen sich auf die Ethnien, die sich als Teil einer bestimmten Nation in anderen Ländern verbreiteten (*Zigeuner*); 3) Religiöse Stereotype entwickelten sich im Zuge der geographischen Ausbreitung bestimmter Religionen (*Muslimen*); 4) Generationelle Stereotype beziehen sich auf eine bestimmte Generation oder ein bestimmtes Alter (z.B. *Rentner*); 5) Berufliche Stereotype definieren den Grad des Ansehens des Berufs und hängen von Einkommen, Ausbildung usw. ab (z.B. *Programmierer, Sekretärin*); 6) Soziale bzw. Ökonomische Stereotype umfassen Klassen- und Schichtzugehörigkeit, was wiederum sehr oft vom Beruf abhängt; 7) Geschlechtliche Stereotype umfassen alle oben genannten Gruppen, denn in jeder lokalen, generationellen oder beruflichen Gruppe treten verschiedene Merkmale auf, die zur Beschreibung des typischen geschlechtsdefinierten Verhaltens dienen. In einem anderen Werk unterteilt M. Thiele Stereotype nicht nach ihrer Thematik, sondern nach der Perspektive des Sprechers, der dieses oder jenes Stereotyp anwendet. So unterscheidet sie zwischen *Auto-, Hetero- und Metastereotypen* [13, 30–32]. Mit Autostereotypen werden gewisse Vorstellungen einer sozialen Gruppe über sich selbst bezeichnet. Heterostereotype sind dagegen die Vorstellungen, die sich eine Gruppe über eine andere aufgrund des direkten Kontaktes zueinander oder der gesammelten Information macht. Der Begriff Metastereotyp wird verwendet, wenn man über die Vermutungen einer Gruppe spricht, die sich vorstellt, wie sie von der anderen Gruppe betrachtet wird.

Stereotype über die ethnisch-religiöse Gruppe der Juden existieren seit langem. Als Juden werden sowohl die israelische Nation bezeichnet, als auch die ethnischen Minderheiten, die in verschiedenen, in der Regel europäischen Ländern wohnhaft waren bzw. sind. Das Volksbild der Juden prägten vor allem ihr religiöses Bekenntnis, das ihr Verhalten größtenteils definierte, sowie verschiedene Ereignisse, wie Verfolgungen, Vernichtungen usw., die das jüdische Volk sehr beeinflussten. Die Juden bildeten eine relativ große ethnische Minderheit (ca. 11% der ganzen Bevölkerung) im Königreich Galizien und Lodomerien, das 1772–1918 zur Donaumonarchie gehörte und 1,5 Jahrhunderte lang ein multikulturelles und polyethnisches Gebiet darstellte.

Das Königreich war die Heimat des Schriftstellers **Leopold von Sacher-Masoch** (1836–1895), der heute eher mit dem Begriff *Masochismus* assoziiert wird. Aus seiner Feder stammen knapp 150 Werke, und viele davon sind aber nicht der Liebe und Erotik, sondern dem Thema des galizischen Lebens gewidmet. Vor allem interessierte sich Sacher-Masoch für Juden, „deren Lebens- und Glaubenswelt zum festen Bestandteil seines Werkes und seines sozialkritischen Engagements geworden sind“ [3, 180]. In seiner ersten literarischen Arbeit *Eine galizische Geschichte, 1846* (1858) widmet der Autor die Novelle *Im Judennest* der Darstellung eines typisch jüdischen Haushaltes, seinen materiellen und familiären Besonderheiten. Im Band *Jüdische Geschichten* (1878) erschien unter anderem die Novelle *Moses Goldfarb und sein Haus*, in welcher einzelne literarische Figuren, wie der Dorfbesitzer, der Mandatar, der katholische Pfarrer, die nicht jüdischer Herrkunft sind, den Juden als echten „Blutsauger“ betrachten. Der Autor selbst unterstreicht aber eher positive Eigenschaften der jüdischen Menschen. Der Band hatte einen großen Erfolg, dank welchem der Autor als „einfühlsamer Schilderer jüdischen Lebens und kompetenter Vermittler jüdischer Tradition und Gelehrsamkeit“ [1, 97] bezeichnet wurde. 1890 publizierte Sacher-Masoch sein sogenanntes Hauptwerk über die Juden unter dem Titel *Jüdisches Leben in Wort und Bild*, in welchem das jüdische Leben in verschiedenen Regionen Europas (Spanien, Österreich, auch Israel usw.), darunter in Galizien detailliert dargestellt wird.

Zur Analyse der Judenstereotype wurden die Novellensammlungen *Graf Donski. Eine galizische Geschichte 1846* [8], *Judengeschichten* [9], *Jüdisches Leben in Wort und Bild* [10], *Neue Erzählungen* [11], die Geschichten *Der Emissär. Eine galizische Geschichte* [6] und *Eine Jüdische Kaufmannsfamilie* [7], sowie die Erinnerungen des Autors *Zu Ehre Gottes! Ein Zeitgemälde von Sacher-Masoch* [12] herangezogen. Das stereotypische Bild der Juden wird nach den Aspekten Aussehen, Charakterzüge, Religiosität, Haupttugenden und Lebensstil analysiert. **Aussehen:** Aus den Beschreibungen des Äußeren der Juden von Sacher-Masoch erfahren wir etwas über typische jüdische Kleidungsstücke,

sowie manche Besonderheiten des jüdischen Aussehens, die einen Menschen als Juden erkennen und betrachten lassen: „*Der schwarze Merinokaftan, die kleine runde Sammtmütze [sic!], die silbergrauen Löckchen an den Schläfen und der weiße Bart, der über die Brust herabfloß, ließen den Juden nicht verkennen.*“ (6, 14); „*Seine schlanke Gestalt war in einen fadenscheinigen Kaftan eingewickelt, unter dem kleinen schwarzen Sammtkappchen quoll schwarzes Haar in wirren Locken hervor und fiel schwermüthig in ein Gesicht, [...] in dem nur die grossen Augen leuchteten, dunkle Augen, die den Himmel suchten, die sich vom Leben abgewendet hatten [...].*“ (10, 122); „*Dieser gab ihm seine Kleider und Punkt neun Uhr trat der Rosche im jüdischen Kaftan, die Jarmurka auf dem Kopfe, das Gesicht durch einen röhlichen Bart und Löckchen entstellt, die Kazabaika auf dem Arme, in das Ankleidezimmer der hübschen Jüdin.*“ (10, 154); „*Er hatte mit der Pelzmütze – die Jarmurka vom Kopfe gezogen, so daß ihm seine Peysy zerzaust in's Gesicht hingen. Er trug den langen seidenen Kaftan, den der Jude nur bei feierlichen Gelegenheiten trägt [...].*“ (8, 13). Um das typische jüdische Aussehen zu beschreiben, bedient sich der Autor verschiedener Realienbezeichnungen, die er in der Regel authentisch im Text wiedergibt, manchmal aber dem Leser ihre Bedeutung erklärt: *Peysy* (Locken), *Jarmurka* (Pelzmütze), *Kazabaika*, *Kaftan*. Solche Begriffe lassen den Leser sich in die jüdische Welt vertiefen und verstärken das allgemeine Bild der Vertreter des jüdischen Volkes.

Charakterzüge: Manche Charakterzüge bilden das Verhaltensmuster für alle Vertreter des jüdischen Volkes, das Sacher-Masoch mehrmals in seinen Werken erwähnt. Vor allem wird das gute mitleidige Herz der Juden, sowie ihre Wohltätigkeitshandlungen gegenüber den schwächeren betont: „*Kein Volk ist so mitleidig, so wohlthätig wie das jüdische, und es fragt nicht erst lange, ob der Unglückliche die Hilfe auch verdient, es fragt auch nicht, welchem Volke oder Glauben er angehört. Der Jude sieht in dem Hilfsbedürftigen einen Menschen, einen Bruder und hilft ihm, er kleidet den Blosen, speisst den Hungrigen und pflegt den Kranken.*“ (10, 20); „*Der Jude ist so glücklich, wenn er helfen kann, dass der jüdische Bettler gar nicht gewohnt ist zu bitten [...].*“ (10, 20); „*[...] denn der wahrhaft fromme Jude kennt für seine Wohlthätigkeit keinerlei Schranken.*“ (10, 187); „*Und genau so erging es ihm bei den Anderen, denn einen Armen beschenken, ist für den gläubigen Juden stets nur eine Freude.*“ (10, 228). Eine weitere Besonderheit der Juden ist ihre Intelligenz, die ihre weiteren Handlungen beeinflusst: „*Der Jude als wahrhaft gebildeter Mensch, den die Bildung von allem Erbtheil einer finsternen Zeit freimacht, [...] verabscheut den Krieg und alles was damit zusammenhängt.*“ (10, 20); „*Goldbach ist klug, er ist ein Jude, und damit ist alles gesagt...*“ (7). Die typischen Charakterzüge beständigen viele Adjektive (*mitleidig, wohlthätig*), prädikative Ergänzungen (*kleidet den Blosen, speisst den Hungrigen, pflegt den*

Kranken), erweiterte Attribute (*der wahrhaft fromme Jude, der Jude als wahrhaft gebildeter Mensch*).

Religiosität: Viele der typischen Charakterzüge sowie die Lebensweise und die Besonderheiten des alltäglichen Verhaltens der Juden, wie zum Beispiel ihre Liebe zu Gott und gleichzeitig Angst vor ihm, die Befolgung der Thora- und Talmudvorschriften, sind von strengen Regeln des Judentums bestimmt: „Das Haus des Lebens, wie die Juden den Friedhof nennen, lag in einem kleinen Thal, das von zwei Hügeln eingeschlossen war.“ (10, 173); „Bisher hatten die Juden in diesem stillen Winkel keine andere Arznei gekannt, als den Talmud.“ (10, 288); „Die verschleierte Schöne, wie die Juden den Talmud nennen, begleitete ihn auf allen seinen Wegen [...].“ (11, 8); „Die jüdischen Aristokraten schätzen den Geist und das Wissen höher als alles andere und hören lieber über den Talmud disputieren als etwa eine halbangekleidete Sängerin eine Arie trillern oder einen unverschämten Komiker ein blödsinniges Couplet vortragen.“ (9, 121); „Der grosse Tag begann, wo Israel zerknirscht vor seinem Gott im Staube liegt und zu dem Allerbarmer fleht, wo keine Speise, nicht einmal ein Tropfen Wasser über die Lippe des frommen Juden kommt, wo Handel und Arbeit ruhen, und ein Jeder nur seiner Sünden gedenkt und der Stunde, wo er vor dem Throne des Ewigen erscheinen wird.“ (10, 339); „[...] aber das Ghetto ist trotzdem überall, wo ein unverfälschter gläubiger Jude siedelt und die Thora ihre unsichtbaren, aber unübersteigbaren Mauern zwischen ihn und die übrige Welt schiebt.“ (9, 29); „Noch sah er den Stern nicht, vielleicht, weil er wie jeder Jude mit seinem Gotte zu handeln, verstand, weil er, der es niemals gewagt hätte, ihm ungehorsam zu sein, es ganz selbstverständlich fand, denselben zu überlisten.“ (11, 7). Um die Religiosität des jüdischen Volkes zum Ausdruck zu bringen, greift Sacher-Masoch auch zu einigen Realienbezeichnungen, die aus dem jüdischen Leben stammen. Diese sind vor allem *Thora* und *Talmud*, zwei Hauptschriften des Judentums, deren Regeln zu befolgen das wichtigste Gesetz des Juden ist. Die Juden werden als fromme, demütige, gläubige Menschen präsentiert, die dem Gott gegenüber immer gefällig und gehorsam sind.

Tugenden: Das Befolgen religiöser Vorschriften des Judentums bestimmt auch manche Tugenden, die dem israelischen Volke eigen sind - diese sind vor allem hohe Moral, Frömmigkeit, Mitleid, Liebe zu seinem Nächsten usw.: „Ein zweites Moment des jüdischen Wesens, das ihm die Herzen gewinnt, ist das Mitleid.“ (10, 19); „Diese schönste Blüthe der Menschennatur, sie treibt nirgends so reich wie an dem jüdischen Stamm, in keinem Volke ist das höchste Moralgesetz, das Gesetz der Nächstenliebe so lebendig wie in dem israelitischen.“ (10, 19); „[...] denn die jüdische Moral, meine Freunde, ist so rein und durchsichtig wie ein Krystall, kein Mensch kann sagen, daß seine Augen sie nicht sehen, am wenigsten kann dies aber ein frommer Mann behaupten, der Gott gefällig sein will.“ (10, 125–

126); „Eine weitere Tugend des jüdischen Stammes, welche derselbe aus seinen ältesten Wohnsitzen mitgebracht und unter allen Verhältnissen bewahrt hat, ist die Achtung vor dem Geiste und dem Wissen.“ (10, 20). Eine besondere Tugend der Juden ist die Beachtung des Familiensinns, der sich in äußerster Liebe zu ihren Familienmitgliedern äußert: „Zuerst, weil in dem jüdischen Volke, wie in keinem anderen, der Familiensinn lebendig ist, welcher die wichtigste Grundlage einer gesunden, sittlichen, politischen und sozialen Entwicklung [sic!] ist.“ (10, 18); „Taube, seine Frau, war früh gealtert; [...] trotzdem liebte er sie zärtlich, wie eben nur ein Jude seine Frau lieben kann, und behandelte sie wie ein verwöhntes, kleines Kind [...].“ (7, 124). Und als Bestätigung der besonderen Liebe des Juden zu seinen Familienmitgliedern kommt im Werk eine weitere Passage vor: „Fast noch inniger als seine Frau liebte Godel Mund sein einziges Kind, seine Tochter Juditka [...].“ (7, 124). Wie aus den Beispielen ersichtlich ist, werden den Juden vorbildliche und wertvolle Handlungen zugeschrieben, was Moral, Mitleid, Liebe zum Nächsten, zum Schwächeren und zur Familie, Gefälligkeit dem Gott gegenüber usw. betrifft. Diese Tugenden bestimmen auch viele der typischen Charakterzüge der Juden, wie zum Beispiel die Tugend des *Mitleids* den Juden *mitleidig* und *wohlthätig* sein lässt.

Lebensstil: Wie bereits erwähnt wurde, hängt der Lebensstil des jüdischen Volkes eng mit seiner Religiosität zusammen: „*Der Jude*“, rief er zuletzt, „hat sich die unglückliche Lage, in der er sich heute noch in den östlichen Ländern befindet, nicht selbst geschaffen; er wurde durch seine Verfolger in die engen, finsternen Strassen des Ghetto gesperrt und von jeder Arbeit, jedem anderen Beruf ausgeschlossen, gezwungen sich ausschliesslich dem Handel zu widmen.“ (10, 40); „Der fromme Jude aber vergisst keinen Monat den Mond zu segnen, wenn dieser in seinem ersten Viertel steht [...].“ (10, 56); „Das Judentum ist die Ehrfurcht vor Gott, die Liebe zur Freiheit, die Liebe zur Familie, die Menschenliebe, und die jüdische Ehre besteht nicht darin, Blut zu vergiessen, sondern recht zu handeln und Gutes zu thun.“ (10, 330). So deutet der Autor darauf hin, dass die strenge jüdische Religiosität nicht selten der Grund zur Isolation der Juden von der restlichen Welt war. Ihre Hauptbeschäftigung war Handel. Abgesehen davon führt der Jude ein ehrenvolles Leben und beabsichtigt nicht, Kriege zu führen, sondern ruhig und fromm mit seiner Familie und für Gott zu leben.

Interessant ist, wie Sacher-Masoch in seinen Werken jüdische Frauen beschreibt: Nicht selten benutzt er Adjektive, wie *hübsch* oder *schön*, woraus sich schlussfolgern lässt, dass die weiblichen Vertreterinnen des jüdischen Volkes von außergewöhnlicher Schönheit sind. Außerdem erwähnt er, dass jüdische Frauen sich durch ihre Gelehrsamkeit auszeichnen: „*Da war z. B. Frau Zoë Barkany, eine hübsche, reiche Jüdin, welche*

eigentlich Sarah Lämmel hiess." (10, 111); „Ein hübsches Mädchen aus achtbarer jüdischer Familie und sehr gebildet, ja gelehrt, denn sie verstand ebenso gut Griechisch, wie Latein, Hebräisch und Arabisch.“ (10, 205); „[...] an den Fenstern sassen schöne jüdische Frauen und Mädchen in üppige Pelzjacken geschmiegt“ (10, 220); „Herta, welche gleich jeder jüdischen Frau für Literatur und Kunst schwärmte, wurde zu unrechter Zeit von einer etwas übertriebenen Begeisterung für einen Schauspieler erfasst [...].“ (10, 334); „Sie stammte aus einer wohlhabenden, jüdischen Familie in Lyon, verdiente ausserdem viel Geld, war hübsch und elegant und voll Selbstvertrauen.“ (10, 350).

An manchen Stellen greift Sacher-Masoch zu den Heterostereotypen, in welchen sich die Meinung der Nicht-Juden bezüglich der Juden deutlich widerspiegelt. Diese sind meistens negativ konnotiert: „Da ist ein Kreiscommissär, ein echter Pole, der den Staat bestiehlt und die Juden haßt, weil sie „alle solche Betrüger sind.“ (9, 19); „Wird er einen fertigen Bundesgenossen finden. Die Juden sind alle Spitzbuben.“ (8, 146). Doch es treten auch Stereotype auf, wo sich die Figur nicht jüdischer Herkunft positiv über das jüdische Volk äußert: „Seht Euch um in der ganzen Welt und zeigt mir ein Volk, das Alles überdauert hat, Revolutionen der Natur, Kriege, Seuchen, Völkerwanderungen, Verwüstung, Noth, Verfolgung, wie dieses Volk, das sich zu einem wichtigen Gliede, was sage ich, zu einem unentbehrlichen Organe unseres Staatskörpers, unserer Gesellschaft gemacht hat, trotz aller Hindernisse, nur durch eigene Kraft und Zähigkeit, durch seinen unermüdbaren Geist, seinen Fleiß, seine rastlose Thätigkeit. Geht mir! Respekt vor den Juden!“ (12, 70). Die Stereotype, die keiner Figur zugeschrieben werden, sondern vom Autor stammen, werden auch der Gruppe Heterostereotype eingegliedert, da L. von Sacher-Masoch kein Vertreter der jüdischen Ethnie war und über sie sozusagen von Außen berichtete. In solchem Fall tendieren die Stereotype über Juden in positive Richtung. Manchmal verwendet der Autor auch Autostereotype, wenn ein Vertreter des jüdischen Volkes für das ganze Volk spricht und die Vorstellung über seine eigenen Angehörigen zum Ausdruck bringt. Es wird erwähnt, dass die Juden alle Menschen gleich betrachten, für sie spielt das Herz des Menschen eine wichtige Rolle und nicht seine Herkunft oder lokale Gebundenheit: „Der Jude kennt das nicht, was Sie Volk nennen. Wir sind zerstreut über den Erdboden, so ist mir ein Mensch wie der andere, wenn er nur ein ehrliches Herz hat und einen klugen Kopf.“ (6, 16).

Schlussfolgerungen. Es wird behauptet, dass viele Beschreibungen der Juden von Leopold von Sacher-Masoch nicht aufgrund seiner eigenen Beobachtungen entstanden sind. Er verließ Galizien im Alter von zwölf Jahren und hatte während seiner Kindheit zu wenig Kontakt zu Juden, als dass er die Darstellung ihres Lebens so detailliert hätte schildern können. Man vermutet, dass er einen jüdischen Mitarbeiter hatte, während er an seinen Erzählungen über Juden arbeitete [1, 97]. Nichtsdestoweniger lässt uns der Autor sich in die jüdische Welt eindringen und vermittelt ein detailreiches stereotypisches Bild des jüdischen Volkes. Um alle Vertreter dieses Volkes verallgemeinernd zu erfassen, benutzt Sacher-Masoch kollektiven Singular *der Jude, jeder Jude*, häufig ergänzt durch Adjektive *fromm* und *gläubig*, Adjektiv-Substantiv-Verbindungen *jüdisches* (und auch *israelitisches*) *Volk, jüdisches Wesen, jüdischer Stamm, jüdisches Herz*, sowie die Allgemeinbezeichnung *das Judentum*. Das Stereotyp eines Juden sieht folgendermaßen aus: Der Jude ist von schlanker Körperstruktur, hat große, dunkle Augen, schwarzes Haar mit Peysen (Schläfenlocken), einen weißen oder rötlichen Bart. Auf dem Kopf trägt er eine kleine runde Samtmütze (Jarmurka) und an sich einen langen schwarzen Kaftan. Er ist gläubig, fromm, mitleidig, unendlich wohlthätig, hilft mit Freude den Hilfsbedürftigen und Armen, spendet Almosen, lebt gerne in Frieden und Freiheit und ist gegen jeglichen Krieg. Er ist Gott gefällig und gehorsam gegenüber, befolgt die Regeln von Talmud und Thora, feiert religiöse Feste, gedenkt seiner Sünden. Er hält sich an Moralgesetze, achtet auf Geist und Wissen und liebt innig seine Familienmitglieder. Nicht selten ist er von den anderen Völkern abgetrennt, wohnt in finsternen Ghettos und widmet sich dem Handel. Aus den angeführten Beispielen wird ersichtlich, dass Stereotype selten in sogenannten Homoformen auftreten und sich nur auf einen Aspekt beziehen. Ethnische Stereotype über Juden hängen mit ihren religiösen und beruflichen Stereotypen zusammen und beinhalten auch Geschlechterstereotype. Häufig treten Stereotype in Form von Auto- oder Heterostereotypen auf, in denen sich die Meinung des Sprechers über seine eigene soziale Gruppe oder über eine andere widerspiegelt: Ist die Rede von Heterostereotypen, so tendieren sie, negativ konnotiert zu sein, doch wenn Autostereotype eingesetzt werden, vermitteln sie eher positive Eigenschaften dieser oder jener sozialen Gruppe. Stereotype haben einen allgemeingültigen Charakter und beziehen sich nicht auf einen konkreten Fall, sondern auf die Vertreter der ganzen Gruppe, in unserem Falle des jüdischen Volkes.

LITERATUR

1. Exner, L. (2003): *Leopold von Sacher-Masoch*. Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.
2. Hahn, H. H. (2008). 12 Thesen zur Stereotypenforschung. *Stereotypen, Vorurteile, Völkerbilder in Ost und West in Wissenschaft und Unterricht: Eine Bibliographie, Teil 2*, 11–16.
3. Kobelt-Groch, M. (2011). Leopold von Sacher-Masoch. Mehr als ein Masochist: Historiker, Romancier und Sozialkritiker. *Gestalten des 19. Jahrhunderts: Von Andreas-Salome bis Leopold von Sacher-Masoch*, 165–190.

4. Lippmann, W. (1998): *Public Opinion; with a new introduction by Michael Curtis. Second printing.* New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
5. Quasthoff, U. (1973): *Soziales Vorurteil und Kommunikation – Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps. Ein interdisziplinärer Versuch im Bereich von Linguistik, Sozialwissenschaft und Psychologie.* Frankfurt a. M.: Athenäum.
6. Sacher-Masoch, L. von (1873): *Der Emissär. Eine galizische Geschichte von Sacher-Masoch.* Leipzig: Ernst Julius Günther.
7. Sacher-Masoch, L. von (1998). Eine jüdische Kaufmannsfamilie. *Europa erlesen: Galizien*, 123–127.
8. Sacher-Masoch, L. von (1864): *Graf Donski. Eine galizische Geschichte 1846.* Schaffhausen: Verlag der Hurter'schen Buchhandlung.
9. Sacher-Masoch, L. von (1878): *Judengeschichten.* Leipzig: Verlag von Johann Friedrich Hartknoch.
10. Sacher-Masoch, L. von (1985): *Jüdisches Leben in Wort und Bild.* Dortmund: Belleville.
11. Sacher-Masoch, L. von (1893): *Neue Erzählungen.* Mannheim: Verlag von J. Bensheimer.
12. Sacher-Masoch, L. von (1872): *Zu Ehre Gottes! Ein Zeitgemälde von Sacher-Masoch.* Leipzig: Ernst Julius Günther.
13. Thiele, M. (2010). Medial vermittelte Vorurteile, Stereotype und Feindinnenbilder. *Medien – Krieg – Geschlecht: Affirmationen und Irritationen sozialer Ordnungen*, 61–80.
14. Thiele, M. (2015): *Medien und Stereotype. Konturen eines Forschungsfeldes.* Bielefeld: Transcript Verlag.
15. Wenzel, A. (1978): *Stereotype in gesprochener Sprache: Form, Vorkommen und Funktionen im Deutschen.* München: Max Hueber Verlag.

REFERENCES

1. Exner, L. (2003): *Leopold von Sacher-Masoch.* Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt.
2. Hahn, H. H. (2008). 12 Thesen zur Stereotypenforschung. *Stereotypen, Vorurteile, Völkerbilder in Ost und West in Wissenschaft und Unterricht: Eine Bibliographie, Teil 2*, 11–16.
3. Kobelt-Groch, M. (2011). Leopold von Sacher-Masoch. Mehr als ein Masochist: Historiker, Romancier und Sozialkritiker. *Gestalten des 19. Jahrhunderts: Von Andreas-Salome bis Leopold von Sacher-Masoch*, 165–190.
4. Lippmann, W. (1998): *Public Opinion; with a new introduction by Michael Curtis. Second printing.* New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
5. Quasthoff, U. (1973): *Soziales Vorurteil und Kommunikation – Eine sprachwissenschaftliche Analyse des Stereotyps. Ein interdisziplinärer Versuch im Bereich von Linguistik, Sozialwissenschaft und Psychologie.* Frankfurt a. M.: Athenäum.
6. Sacher-Masoch, L. von (1873): *Der Emissär. Eine galizische Geschichte von Sacher-Masoch.* Leipzig: Ernst Julius Günther.
7. Sacher-Masoch, L. von (1998). Eine jüdische Kaufmannsfamilie. *Europa erlesen: Galizien*, 123–127.
8. Sacher-Masoch, L. von (1864): *Graf Donski. Eine galizische Geschichte 1846.* Schaffhausen: Verlag der Hurter'schen Buchhandlung.
9. Sacher-Masoch, L. von (1878): *Judengeschichten.* Leipzig: Verlag von Johann Friedrich Hartknoch.
10. Sacher-Masoch, L. von (1985): *Jüdisches Leben in Wort und Bild.* Dortmund: Belleville.
11. Sacher-Masoch, L. von (1893): *Neue Erzählungen.* Mannheim: Verlag von J. Bensheimer.
12. Sacher-Masoch, L. von (1872): *Zu Ehre Gottes! Ein Zeitgemälde von Sacher-Masoch.* Leipzig: Ernst Julius Günther.
13. Thiele, M. (2010). Medial vermittelte Vorurteile, Stereotype und Feindinnenbilder. *Medien – Krieg – Geschlecht: Affirmationen und Irritationen sozialer Ordnungen*, 61–80.
14. Thiele, M. (2015): *Medien und Stereotype. Konturen eines Forschungsfeldes.* Bielefeld: Transcript Verlag.
15. Wenzel, A. (1978): *Stereotype in gesprochener Sprache: Form, Vorkommen und Funktionen im Deutschen.* München: Max Hueber Verlag.

STEREOTYPICAL IMAGE OF THE JEWS BASED ON THE WORKS OF LEOPOLD VON SACHER-MASOCH

Stasenko Roksoliana

PhD student of the Department of Intercultural Communication and Translation

Ivan Franko National University of Lviv

1, Universytetska str., Lviv, Ukraine

This article reconstructs the stereotypical image of the Jews in the belles lettres of the Austrian writer Leopold von Sacher-Masoch. Stereotypes are considered as general prejudiced opinions regarding the representatives of particular nations, peoples or social groups which are realized in the form of syntagmas and have their specific language markers. In the article, some classifications of stereotypes are represented that typify them from both linguistic and sociological perspectives. A lot of stereotypes arise regarding those people or ethnic groups who, as a result of certain historical and social events, were forced to leave their homeland and to live among other nations and cultures. Such people are among others Jews who for centuries lived throughout Europe and outside its borders. They represented a relatively large proportion of the population (about 11%) in the multicultural Kingdom of Galicia and Lodomeria, which was from 1772 to 1918 under the rule of the Dual Danube Monarchy. The writer Leopold Ritter von Sacher-Masoch came from Galicia, was interested in Jewish life and culture and dedicated a number of works to portraying these people. He represents Jews as wise, devout, sympathetic and benevolent people, who trade, love their family members, please God and enjoy living in peace and freedom. Stereotypical appearance, as well as stereotypical features of the character of Jews, are specified in his works. Also, the author emphasizes the deep religiosity of Jewish people, which largely determined their way of life, activities, and actions. It has been found that stereotypes usually involve different aspects of human life, such as ethnic, religious, gender and social aspects and rarely occur in homofoms. Stereotypes about a particular social group are usually generalized under one representative in the form of the collective singular, which automatically characterizes the other representatives of the group.

Key words: *stereotype, Jew, Jewish people, Galicia, Leopold von Sacher-Masoch.*

ФУНКЦІЇ ТА ЗАСОБИ ТВОРЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПІДТЕКСТУ В РОМАНІ ФРАНЦУАЗИ САГАН «ОХОРОНЕЦЬ СЕРЦЯ»

Телегіна Наталія Іванівна

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

Цюцяк Ірина Миколаївна

студентка факультету іноземних мов

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, Україна

В статті проаналізовано структуру, тематику і проблематику роману. Особливу увагу приділено ролі контрасту в структурі роману, визначено образи героїв та стильові особливості твору. В процесі дослідження виокремлено шляхи творення підтексту роману. У цьому ключі проаналізовано роль епіграфа. Основними засобами творення підтексту цього роману вважаємо контраст і символіку. Контраст є ключовим засобом розгортання лінії Льюїса. Крім того, контраст сприяє розумінню справжніх почуттів Дороті. Символічні образи (шторм, бульбашки) забезпечують глибше розуміння психології і внутрішнього світу героїв. Іронія, сарказм, асоціації, деталі мовлення і поведінки героїв також сприяють створенню підтексту, який наповнює роман психологічною глибиною.

Франсуаза Саган виходить далеко за рамки стандартних схем відтворення чуттєвого світу і зображення взаємин чоловіків і жінок. Сфера її інтересу – парадоксальність, багатогранність та непередбачуваність кохання. Її намагання досягнути глибинні імпульси, приховані процеси виникнення людських емоцій логічно приводять її до широкого використання підтексту.

Вона уникає нагнітання драматичного ефекту. Тому справжні емоції і гострота почуттів приховані в підтексті і завуальовані невимушеною легкістю звучання оповіді. Типові для екзистенціалістських романів мотиви самотності і відчуження, страху, які мучать її героїв також приховані в підтексті і стають зрозумілими тільки завдяки сприйняттю і розумінню підтексту через декодування символів, встановлення асоціацій, розуміння натяків, іронії, а також завдяки співставленню фактів, висловлювань героїв і деталей їхньої поведінки. Заглиблення в підтекст відкриває нові грані змісту досліджуваного роману і сприяє розумінню глибини психологічного аспекту твору. Правильне сприйняття підтексту забезпечує і справедливую оцінку авторської майстерності.

Ключові слова: підтекст, символіка, контраст, психологічний, асоціація, образ, емоції.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Підтекст – це прихований, внутрішній зміст висловлювання. Він існує тільки у зв'язку з вербально вираженим змістом, супроводить і водночас частково чи повністю змінює його. Підтекст зумовлений деформуванням прямого змісту словесних значень під впливом контексту і позамовних факторів – відтворюваної ситуації, позиції мовця, його комунікативної мети [1].

Сприйнятий читачем підтекст відкриває нові грані змісту в творі. Якщо підтекст створений автором майстерно, читач завдяки деталям, натякам, штрихам розкриває для себе глибину авторського задуму, досягає розуміння психологічного стану героїв і відчуває тональ-

ність твору. Серед творів сучасних письменників Франції романи Франсуази Саган особливо вирізняються витонченим психологізмом і глибоким підтекстом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що творчість Ф. Саган займає провідне місце в літературі ХХ ст., проте її творчість все ще залишається мало вивченою. Такі дослідники як Уваров Ю. П., Зонина Л., Евнина Е. М. акцентували зв'язок творчості Ф. Саган з мистецтвом модернізму [2, 247]. Англо-американські дослідниці Дж. Г. Міллер, В. А. Ліптон, М. В. Сент-Онж розглядають романи Ф. Саган як втілення жіночих проблем. Творчості письменниці присвячена критична література у французькому літературознавстві, яка представлена монографіями Ж. Мурга, Ж. Урдена і Ж. Ламі, а також численними статтями, що містять рецензії на її твори, аналіз окремих аспектів її творчості та причин

популярності (П. де Буадефр, Ж. Ган, М. Треба, Ф. Сенар, П. Вандру, А. Війлор).

Роман Ф. Саган «Охоронець серця» (*"Le garde du coeur"*), опублікований у 1968 році, є мало-дослідженим як у західному, так і у вітчизняному літературознавстві. З позиції наявності і функціонування в ньому підтексту цей роман ще не розглядався, що забезпечує **актуальність** обраної теми.

Метою статті є визначення засобів створення психологічного підтексту в романі Ф. Саган «Охоронець серця».

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- розглянути структуру роману;
- окреслити тематику і проблематику твору;
- проаналізувати образи героїв;
- визначити засоби, за допомогою яких створюється підтекст;
- проаналізувати роль підтексту і його функції в досліджуваному романі.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Не дивлячись на зовнішню невимушену простоту, роман Ф. Саган «Охоронець серця» – це твір витриманий інтригою, насичений психологічним підтекстом і пристрастю. Ф. Саган вийшла далеко за рамки стандартних схем у створенні чуттєвого світу і зображенні взаємин чоловіків і жінок. Сфера її інтересу – парадоксальність, багатогранність та непередбачуваність кохання. Її намагання осягнути глибинні імпульси, приховані процеси виникнення людських емоцій логічно приводять її до широкого використання підтексту. Як засіб створення підтексту Ф. Саган часто використовує асоціації, коли одне уявлення викликає у свідомості низку інших уявлень, деколи ірраціональних. Як зазначає Сімона де Бовуар у книзі *"La force des Choses"*: *"Françoise aime les ellipses, les allusions, les inexactitudes, elle ne met pas fin à la phrase..."* («Франсуазі подобаються еліпси, алюзії, недомовленості, вона не закінчує фрази...») [5, 148].

Оскільки Ф. Саган захоплювалася творчістю Ж.-П. Сартра, на її романи великий вплив мав екзистенціалізм. В романі «Охоронець серця» – прослідковуємо типові для екзистенціалізму мотиви самотності і відчуження, які заховані глибоко в підтекст і завуальовані невимушеною легкістю звучання оповіді.

Роман «Охоронець серця» має епіграф, взятий з трагедії В. Шекспіра «Макбет». Епіграф слугує посиленням на більш широке значення, викликає асоціації і настанову на проведення паралелей. Ф. Саган не перекладає епіграф на французьку мову, залишаючи читачеві можливість перекладати його з англійської і встановлювати асоціації відповідно до його власного досвіду і світосприйняття.

Епіграф: *"The earth hath bubbles,
As the water has..."*
Macbeth (Act I, scene III)[6, 2]

(«Земля має бульбашки, як і вода...») – це репліка генерала Банко, після передбачення трьох відьом у першому акті «Макбета». Спочатку зв'язок між епіграфом і романом, діючі особи якого працюють на американську кіноіндустрію, здається примарним, хоча головна функція епіграфа має бути пояснювальною. Ця функція реалізується пізніше. По ходу дії роману стає зрозумілим символічне значення епіграфа: на поверхні – «бульбашки землі», а в глибині – земні стихії. Вир почуттів і пристрастей прихований в підтексті роману, а на поверхні – здавалося б незначні події, незрозумілі вчинки Льюїса, які здаються просто бульбашками, які з'являються і зникають. Але те, що виходить на поверхню, стає все більш і більш зловісним: смерть Френка, колишнього чоловіка Дороті, смерть Джері Болтона, неприємного їй продюсера, смерть Луелли Шрімп і Рене Купер, двох потенційних суперниць Дороті, і, нарешті, смерть Біллі Маклея, директора картини, в якій знімається Льюїс. Коли, відчувши, нарешті, що саме може приховувати беззастережна відданість і захоплення нею Льюїса, Дороті розпитує його, він спокійно говорить про злочини і про те, що забезпечив собі алібі на час їх здійснення. Болісно саркастичне зауваження Дороті: *"«Moi», je ne suis pas morte, dis-je aigrement."* [6, 90] («Я, я-то якраз жива, — гірко сказала я»), піднімає завісу, яка приховує її відчай і розгубленість перед безоднею байдужої жорстокості, в яку вона зазирнула. Дороті, сама цього не очікуючи, стала *"l'âme puissante du crime"* [4, 50] («потужною душею злочину»), якщо скористатись метафорою Бодлера. Сповідь Льюїса звучить як пародія, оскільки він *"bref, aucun sens moral"* [6, 97] («не має ніяких моральних принципів»), як коротко зазначила сама Дороті. Але ці факти відкриваються читачу лише в десятій главі роману, який складається з шістнадцяти глав. До цього моменту за допомогою підтексту створюється напруга і нагнітається загадковість.

В романі стирається межа між нормою і перетином цієї норми. Як наслідок виникає відчуття абсурду, абсурдності ситуації в якій опинилася героїня роману.

З одного боку, Льюїс — вбивця, але на початку тринадцятої глави він виступає рятівником життя Пола. На питання Дороті чому він врятував Пола, Льюїс відповідає: *"Parce qu'il vous plaît et que vous auriez eu de la peine."* [6, 114] («Тому що він вам подобається і його смерть вас засмутить»); *"Je n'aime que vous, ...et ne m'intéresse à personne d'autre."* [6, 115] («Я люблю тільки вас, ...всі інші мене не цікавлять») і Дороті розуміє, що якби Пол не був її коханцем, то не був би врятованим.

Іронічно-саркастичне зауваження Дороті в кінці роману: *"Évidemment, j'aurais sûrement du mal à empêcher Lewis de tuer des gens de temps en temps, mais avec un peu de surveillance et de chance..."* [6, 148] («Звичайно, мені важко перешкодити Льюїсу час від часу вбивати людей, але

з невеликою кількістю нагляду і удачі ...») знов зводить ситуацію до бульбашок на поверхні, під якими прихована глибина божевільної зацикленості Льюїса на Дороті і відчуття безпорадності Дороті, яку поліція вважала би співучасницею, якби вона туди звернулася.

Як і в романі письменниці «Трохи сонця в холодній воді» в «Охоронці серця» психологізм є стильовою домінантою роману. Розповідь супроводжується певними психологічними спостереженнями і узагальненнями [2, 249]. Дороті зазначає: “...*la folie et qui m'a toujours paru la seule forme sensée de l'amour...*” [6, 20] (...божевільне кохання — єдина розумна форма кохання...). Таке узагальнення створює певний підтекст. В «Охоронці серця» Ф. Саган підводить читача до висновку, що почуття кохання не підвладне контролю розуму і може приймати неочікувані форми. Незважаючи на велику кількість чоловіків в її житті, Дороті не зустріла справжнього, нестримного, глибокого кохання. Всі її чоловіки були розсудливі, жили за правилами, ще й зраджували її. Одержима коханням людина ніколи не зможе зрадити своєї любові. Але те, що саме таке кохання зображене в творі стає зрозумілим не одразу. Глибина почуттів і серйозність ситуації заховані в підтексті і лише час від часу прориваються на поверхню, на перший погляд, легких і ні до чого не зобов'язуючих відносин.

Великою мірою підтекст створюється контрастністю образу Льюїса. З першої зустрічі, коли він ледь, не опинився під колесами машини Пола, характеристики, які дає йому Дороті – контрастні: псих, польовий страхопуд і прекрасноликій (“*le fou, le mannequin des champs, ... le beau visage*” [6, 9]), пізніше: шалапай, наркоман і дитина (“*complètement idiot; il était... abonné au LSD; “une enfant*” [6, 16]). Дороті каже що відчуває в ньому щось незрозуміле «одночасно щось лякаюче і заспокійливе» (“*d’effrayant et de rassurant tout à la fois*” [6, 36]). Для Дороті він виглядає як суміш kota і вовка: “*les yeux fendus comme un félin, d’un bleu-vert extrêmement clair*” [6, 17] («ясні синьо-зелені очі, розріз очей як у kota»), “*Il avait des dents de loup, blanches et aiguës*” [6, 60]. («Зуби в нього були білі і вузькі, як у вовка»). Такий образ в підтексті має поєднання затишного спокою і диких пристрастей, саме те чого жадало серце Дороті. Льюїс зумів заповнити пустоту в її душі, яка утворилася від рутини, вечірок і багаточисленних коханців, бездумного марнотратства її існування.

Щоб розкрити психологічний стан героїні, письменниця використовує внутрішній монолог. Між думками і вчинками Дороті спостерігається контраст, який створює певний підтекст. Коли Льюїс одужав, в Дороті з’явилися змішані почуття. Вона не була готова до того, що житиме сама без нього, що більше його не побачить (“...*je ne le reverrais plus...*” [6, 40]), проте щоб він пішов сказала йому: “*J’ai une vie, des amis, j’ai même, euh... j’ai même des hommes qui me font la cour.*”

[6, 43] («У мене є власне життя, друзі, і навіть ... мм... чоловіки, які до мене залищаються») Підтекст мають і ряд вчинків героїні. Так, в восьмій главі, коли Дороті перебуває вдома, вона одягає светер Льюїса і зауважує, що завжди носила светри своїх чоловіків. Але в той же час вона стверджує, що ставиться до Льюїса, як до брата. Таким чином в підтекст закладається її прагнення фізичної близькості з Льюїсом, яке заховано десь в її підсвідомості. Коли до неї прийшла з візитом Луелла, Дороті спочатку подобалося те, як вона себе поводи́ла, як загравала з Льюїсом, проте раптом вона почала ревнувати і вчинила, як власниця: “...*je passai la main, négligemment, dans ses cheveux...je retirai ma main de ses cheveux comme si je m’étais brûlée*” [6, 73] («...я безтурботно зпустила пальці в його волосся... і висмикнула руку ніби обпеклася»), і стає зрозуміло що Дороті ставиться до Льюїса далеко не як до брата або дитини, якби не намагалася вона себе в цьому переконати. Саме її істинні почуття, приховані в підтексті, змушують її відтягувати і відтягувати шлюб з Полом. Вона погоджується на цей шлюб тільки після “ночі кохання”, коли усвідомлює, що ніякі фізичні стосунки з Льюїсом неможливі.

Створюють підтекст і деталі, які широко вживає Ф. Саган. Наприклад, в деталях портрета Пола: “*Il avait maigri, ce qui lui allait bien, il avait l’air un peu triste...*” [6, 49] (Він похував, що йому дуже личило, виглядав трохи сумним...) у підтексті криються ревності Пола, через те що Льюїс живе в домі Дороті, проводить з нею багато часу і через те що він усвідомлює що в Льюїса є почуття до Дороті.

Контрастними є образи Пола і Льюїса, чоловіків які оточують Дороті. В Пола: “...*cette manie de vouloir connaître ou reconnaître tout le monde.*” [6, 9] («...манія все про всіх знати»), тоді як Льюїса нічого не цікавить. В своїх думках Дороті називає їх “*mon amant et mon jeune frère, presque mon fils*” [6, 79] («мій коханець і юний брат, майже син»). Головна героїня постійно їх порівнює. Коли вона захворіла, вона не хотіла, щоб Пол бачив її з брудною головою, запавшими очима і жовтою шкірою, тоді як присутність Льюїса її зовсім не бентежила. Під час урагану вона порівнює “*il était léger comme un chat*” [6, 135] («спокійного, як кіт») Льюїса з Полом, який не сидів би на місці і знайшов би чим зайнятися: “...*il aurait voulu arranger le téléphone, amarrer la Rolls, préserver les volets, finir avec moi mon scénario, parler des gens, faire l’amour*” [6, 135] («...надумав би полагодити телефон, пришвартував би “Роїс”, зміцнив би віконниці, допоміг би дописати сценарій, гомонів би про спільних знайомих, зайнявся би любов’ю і бозна що ще»).

Дороті є уособленням фізичної любові, а по відношенню до Льюїса в неї виникають платонічні почуття, як їй здається з початку. Саме такі почуття вона вважає єдиними можливими по відношенню до хлопця молодшого від неї на двадцять років, тому що її життєва позиція – не

мати стосунків з «котиками», тобто з молодими хлопцями: "*des galopins qui sentent encore le lait n'ont pas à se blottir dans les bras des dames qui sentent le scotch.*" [6, 8] («хлопчаки, які й досі пахнуть молоком матері, не повинні потрапляти в обійми дам, які пахнуть скотчем»). Її справжні почуття до Льюїса заховані від читача до самої кульмінації роману.

Теми самотності і відчуження теж приховані в підтексті. Дороті розуміє, якою самотньою вона була до зустрічі з Льюїсом "...*cette vie, la mienne, ce bonheur de vivre, cette gaieté, cet amour des hommes, cet accomplissement n'étaient pas un leurre stupide...*" [6, 58] («...це щастя буття, ця радість, любов чоловіків, все моє життя – тільки безглузда пастка...»). Коли вона з Полом, вона також відчуває самотність: "...*je me sentis soudainement affreusement seule et effrayée.*" [6, 101] («раптом я відчула себе неймовірно самотньою і наляканою»).

Льюїс також самотній. Через його красу і жінки, і чоловіки, всі щось хочуть від нього і він вважає, що ніколи не буває нічого безкоштовного: "*Jamais rien de gratuit.*" [6, 92]. І намагається уникати людей. Дороті врятувала його від самотності: "...*c'était par bonté, comme ça, j'ai commencé de vous aimer*" [6, 92] («...ви взяли мене просто так, ви добра, і я вас полюбив»).

Як і в творах Сартра, якими захоплювалася Ф. Саган, у цьому романі присутній «світ божевільня і ілюзій» [3, 260], який захований в підтексті стосунків Дороті і Льюїса. Створюється ілюзія сімейного життя: щонедільний ритуал, коли вони разом миють машину, ї їй здається, що зі сторони вони виглядають, як сімейна пара. Світ божевільня, прихований у підтексті на перший погляд дитячої прив'язаності Льюїса до Дороті, яка, насправді, виявляється фанатичною прив'язаністю, божевільною любов'ю, яка робить його готовим на все, навіть на вбивство.

Фрази Льюїса "*Ce n'est pas intéressant*" [6, 16] («мене це не цікавить») і "*Ça m'est égal*" [6, 51] (мені все одно) є лейтмотивом його образу, який теж сприяє створенню психологічного підтексту. Льюїса нічого не цікавить. Його не цікавить кар'єра. Підписуючи контракт на зйомки в фільмі, він каже Дороті: "*Si ça vous paraît bien, je signe.*" [6, 51] (Якщо це принесе вам задоволення, я підпишу). Його не цікавлять жінки, оскільки вони завжди від нього щось хочуть. Коли Дороті розпитує Льюїса про його життя, він відповідає, що це не цікаво.

Психологічний підтекст в романі створюють і символи. Символічно звучать вірші Лорки: "*Le ciel a des plages où éluder la vie présente et il est des corps qui ne doivent reparaitre à l'aurore.*" [6, 29] (Є на небі пляжі, щоб від теперішнього життя сховатись, і є тіла, що не стають видимі в світлі ранішньої зорі). Сюрреалістична символіка Лорки дає можливість читачеві відчути приховане глибоко в підтексті слів і вчинків героїв прагнення неймовірного майже фантастичного кохання.

Символічне значення має і буря в кульмінації роману, точніше тайфун, який все наростає і наростає, і перетворюється на стихійне лихо. Стає зрозумілим, що "*Les éléments s'en mêlaient, Macbeth n'était pas loin, la fin approchait*" [6, 132] («В справу втрутилась стихія, Макбет вже в дорозі, кінець наближається»). Алюзія на Макбета створює асоціацію, яка забезпечує натяк на те, що ось-ось станеться вбивство. Тайфун – стихія, яка вирвалася назовні, співпадає з кульмінацією в стосунках Дороті і Льюїса – вони кинулися в обійми один одного, і тоді вийшла назовні причина всіх вчинків Льюїса – і Дороті зрозуміла: "...*ce qu'était Lewis et l'explication de tous ses actes*" [6, 139] («...ким був Льюїс, і причину, яка пояснює всі його вчинки») і вбивства і цю божевільну платонічну любов до неї ("*...ces meurtres et ce fol amour platonique pour moi*" [6, 139]). Проте автор не називає цю причину, залишаючи її в підтексті і тільки підводячи читача до розуміння її натяком. Встановлюється асоціація між Льюїсом і стихією, яка вирвалася і трощить все на своєму шляху. Усвідомлюючи, що тепер Дороті знає його таємницю, він у відчай намагається її вбити. Вона починає його благати, щоб він цього не робив і раптом він її відпускає. І тоді так само раптово, як і почався, тайфун закінчується. А Льюїс кидається з риданнями на плече Дороті і засинає. Вона спостерігає, як хмари розвіюються і на небо виходить яскраве сонце. В кінці п'ятнадцятої глави Дороті зазначає, що це була: "...*une des plus belles nuits d'amour de ma vie*" [6, 141] («...одна з найкращих ночей кохання в її житті»), що звучить як парадокс, оскільки ця ніч кохання складається з неможливості фізичної близькості і спроби вбивства. Але створений автором підтекст допомагає зрозуміти, що саме зробило цю ніч "найкращою" для Дороті – це божевільна стихія пристрасті, з якою вона ніколи раніше в своєму житті не зіткнулася і якої підсвідомо прагнула.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Роман «Охоронець серця», прочитаний без заглиблення у підтекст, може здатися звичайною любовною історією. Але в романі поєднані трагізм і іронія, легкість і глибина. Психологічний підтекст дає можливість відчути це і зрозуміти мотиви вчинків героїв і інтенцію автора. Підтекст в досліджуваному романі створюється за допомогою прийому контрасту, використання іронії, сарказму, парадоксів, символів, асоціацій, натяків, деталей мовлення і поведінки героїв, лейтмотивів. Декодування підтексту відкриває в романі нові змісти і забезпечує розуміння психологічного аспекту роману і справедливую оцінку авторської майстерності.

Перспективи подальших досліджень полягають в тому, що проведене дослідження відкриває можливості для поглибленого і комплексного вивчення стильових особливостей як розглянутого роману, так і інших романів Ф. Саган, а також для подальших теоретичних досліджень та узагальнень щодо ролі підтексту в художніх творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Словник літературознавчих термінів. URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/pidtekst/> (дата звернення: 19.03.2019)
2. Телегіна Н.І., Гута В.В. Особливості творчого методу Франсуази Саган на матеріалі роману «Трохи сонця в холодній воді». *Наукові записки, національного університету «Острозька Академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 52. С. 247-250.
3. Телегіна Н.І., Сем'янів Д.О. Стильові особливості новелістики Жана-Поля Сартра. *Львівський філологічний часопис*. № 3. 2018. С. 258-263.
4. Baudelaire Ch. *Les Fleurs du mal*. Paris : Ed. Gallimard, 1972. 50 p.
5. De Beauvoir S. *La force des Choses*. Paris : Ed. Gallimard, 1963. 688 p.
6. Sagan F. *Le garde du cœur*. Paris : Ed Julliard, 1968. 150 c.

REFERENCES

1. Slovnkyk literaturoznavchykh terminiv [Dictionary of literary criticism terms]. URL: <http://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/pidtekst/> (accessed: 19.03.2019) [in Ukrainian]
2. Telegina N.I., Huta V.V. Osoblyvosti tvorchoho metodu Fransuazy Sagan na materiali romanu "Trokhly sontsia v kholodnyy vodi". *Naukovi zapysky natsionalnogo universytetu "Ostrozka Akademia". Seria "Fililogichna"*. Vyp. 52. S. 247-250. [The Peculiarities of Franchoise Sagan's Artistic Method (based on her novel "Sunlight on Cold Water"). Scientific Notes of Ostroh Academy. "Philology" Series. Vol. 52. P. 247-250] [in Ukrainian]
3. Telegina N.I., Semianiv D.O. Styliovi osoblyvosti novelistyky Zhana-Polia Sartra. *Lvivskyi filologichnyi chasopys*. № 3. 2018. S. 258-263. [Style peculiarities of J.-P. Sartre's short stories. Lviv Philological Journal. Collection of scientific papers. . № 3. 2018. P. 258-263]. [in Ukrainian]
4. Baudelaire Ch. *Les Fleurs du mal*. Paris : Ed. Gallimard, 1972. 50 p.
5. De Beauvoir S. *La force des Choses*. Paris : Ed. Gallimard, 1963. 688 p.
6. Sagan F. *Le garde du cœur*. Paris : Ed Julliard, 1968. 150 c.

FUNCTIONS AND MEANS OF CREATING IMPLICATION IN FRANCOISE SAGAN'S NOVEL "THE HEART KEEPER"

Telegina Natalia Ivanivna

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages
Precarpathia State University named after Vasyl Stefanyk
Str. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

Tsiutsiak Iryna Mykolaivna

*Student of the Department of Foreign Languages
Precarpathia State University named after Vasyl Stefanyk
Str. Shevchenko, 57, Ivano-Frankivsk, Ukraine*

The article investigates the structure of the novel, the themes and problems, touched upon in it, analyses the role of contrast in the structure of the novel, the characters and the peculiarities of style. In the process of this investigation the ways of creating the implication of the novel are discovered. The role of the epigraph to the novel is analyzed from this point of view. Contrast and symbolism are pointed out as the main means of creating the implication of this novel. Contrast is a basic device in unfolding Lewis's storyline. Besides, contrast helps to understand Dorothy's real feelings. Symbolic images (storm, bubbles) provide a deeper psychological insight into the characters' inner worlds. Irony, sarcasm, associations, hints, indirect references also contribute to creating the implication which fills the novel with psychological depth.

F. Sagan goes far beyond the standard schemes of depicting relationships between men and women. The sphere of her interest is the versatility, paradoxicality and unpredictability of love. Her attempts to comprehend the undercurrent impulses, hidden processes of the emerging of emotions logically result in massive implication. She avoids exaggerated dramatic effects, that's why the real emotions, wit and sophistication are concealed in the undercurrent while on the surface a lightness of touch is observed. The feeling of loneliness, her characters experience, and their fears are also in the undercurrent and can be realized only due to the perception of the implication through the decoding of symbolism, grasping the hints, forming associations, understanding irony and juxtaposing facts, characters' speeches and details of behavior. Going deeper into the implication reveals new layers in the content of the analyzed novel and provides discovering the depth of its psychological aspect and a fair assessment of the author's proficiency.

Key words: *implication, symbolism, contrast, psychological, association, image, emotion.*

УДК : 811.111'373.46:616.9

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-26>

ЕПОНІМНІ ТЕРМІНОЛОГІЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ІНФЕКТОЛОГІЇ

Телеки Марія Михайлівна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри іноземних мов

Вищого державного навчального закладу України

«Буковинський державний медичний університет»

Театральна площа, 2, Чернівці, Україна

У статті схарактеризовано когнітивно-структурні особливості епонімних термінологічних словосполучень, що функціонують у англійській медичній термінологічній підсистемі при інфекційних хворобах для позначення інфекційної патології людини.

Актуальність дослідження когнітивних особливостей термінів-епонімів зумовлена їхнім широким використанням у сфері науково-професійних знань. Терміни у рамках когнітивної лінгвістики є віддзеркаленням концептуального уявлення про навколишній світ, що виникає на основі виділення суттєвих ознак і властивостей об'єктів і явищ.

Визначено, що епонімні термінологічні одиниці слугують засобом концептуальної орієнтації в когнітивно-комунікативному просторі, відображають напрями мисленнєвої діяльності, уможливають встановлення зв'язків між різними реаліями, висвітлюють системне бачення світу, що дозволяє класифікувати об'єкти пізнання за їхніми ознаками і категоріями.

У результаті лінгвістичного вивчення виокремлено основні когнітивні категорії термінологічних словосполучень, що відтворюють процес систематизації та упорядкування знань як результат когнітивної діяльності людини: патологічний процес, позначення сукупності ознак, послідовність дій і технологічний процес, позначення збудників хвороб людини, наслідки пізнавальної діяльності. Відзначено, що категоріальний аналіз епонімних термінологічних одиниць розкриває специфіку термінології галузі інфектології й виявляє її характерні особливості.

Проаналізовано структурні особливості термінологічних епонімних словосполучень, встановлено домінуючі структурні моделі, у яких головними компонентами є один або два номінативи. Зазначено, що власне ім'я у структурі терміна є відображенням антропоцентричної картини світу, слугує ідентифікатором ознак об'єкта чи явища, виділяє його з кількох подібних.

Дослідження підтверджує висновки про те, що терміни-епоніми – характерне явище сучасної англійської медичної термінології. Епонімні термінологічні словосполучення є носіями наукової інформації, володіють здатністю зберігати і транслювати знання наступним поколінням.

Ключові слова: термін-епонім, пропріатив, епонімне термінологічне словосполучення, когнітивний аспект, структурний аспект, структурна модель.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Когнітивний напрям у термінознавстві передбачає вивчення термінології як результату досвіду пізнавальної діяльності людини у різних сферах буття, зафіксований у термінологічних одиницях, що відображають зв'язок мисленнєвих процесів з процесами пізнання дійсності, породження нових знань, і мають здатність зберігати й транслювати інформацію. Дослідження термінів з епонімним компонентом займає важливе місце у вивченні термінологічних підсистем. Незважаючи на низку праць, які висвітлюють функціонування термінів-епонімів у різних галузях знань, продовжує точитися полеміка про понятійний статус епонімів, їхню мотивованість / немотивованість, проблеми інтернаціоналізації, доцільність заміни епонімного терміна на позначення того самого поняття кваліфікативним. Актуальними залишається

докладне вивчення когнітивних особливостей термінів-епонімів в окремих підсистемах медичної термінології, обумовлених їхнім використанням у сфері науково-професійних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Епонімні терміни – один із способів відображення спеціальних знань та є неодмінною складовою частиною англійської медичної термінології. Результати досліджень епонімних термінів зафіксовані, зокрема, у словниках медичної термінології: Whonamedit /A dictionary of medical eponyms/ (<http://whonamedit.com>), The Vocabulary of Dentistry and Oral Science. A Manual for the Study of Dental Nomenclature (Denton I.B. Chicago, 1958), The Dictionary of Modern Medicine (J. C. Segen. New Jersey : Carnforth, 1992), A. S. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (Hornby A. S., Crowther I. Oxford: Oxford University Press, 1998), Stedman's Medical Dictionary (Lippincott Williams & Wilkins; 27th edition (2000); Dorland's Medical

Dictionary for Health Care Consumers, Stedman's Medical Dictionary for the Health Professions and Nursing (Stedman's; 7th edition (April 21, 2011), Stedman's Medical Dictionary for the Dental Professions: Illustrated (Wolters Kluwer/Lippincott Williams & Wilkins, 2007). Merriam-Webster Dictionary (<https://www.merriam-webster.com/dictionary/despot>).

Вивчення англійських термінів-епонімів зарубіжними та вітчизняними дослідниками розпочалося з середини минулого століття. У 1974 році російський мовознавець Л. В. Дубровіна нарахувала тільки у назвах хвороб 1763 англійські медичні термінологічні сполучення з власним ім'ям [5]. З кожним роком кількість епонімних словосполучень зростала. Білоруський дослідник Д. К. Кондратьєв (2008), аналізуючи семантичний і лексико-словотвірний потенціал сучасної медичної термінології в російській і англійській мовах, зазначив, що епонімичні терміни можуть включати до свого складу одне (78%), два (18%), три (3%) і навіть чотири власних імені [7, 129]. О. В. Смирнова (2014) в англійській медичній термінології описала п'ять структурних моделей епонімичних термінів. М. М. Русакова (2017) виявила у професіональному медичному дискурсі англійської мови різноманітні варіанти латентної редукції епонімів у лексико-семантичному полі терміносистеми „Dentistry” [9, 106]. Українські мовознавці Ю. В. Лисанець, К. Г. Гаврильєва розробили власну структурну типологію медичних епонімів англійської мови, призначену для студентів та викладачів медичних вищих навчальних закладів (прості (однослівні) епоніми або терміни-деоніми; афіксальні епоніми; складні епоніми; складені епоніми; усічені епоніми) [14, 254].

Науковий інтерес вітчизняних лінгвістів останні десятиліття сконцентрований на дослідженні англійських епонімних термінологічних одиниць, що функціонують у різних галузях медичної термінології. В англійській кардіологічній терміносистемі, як зазначає Л. І. Запоточна у праці «Структурно-семантична характеристика термінів-епонімів у англійській кардіологічній термінології», терміни-епоніми мають стійку структуру, є нерідко, безприйменниковими терміносполученнями, що складаються з іменника і однієї або кількох власних назв. Терміни-епоніми кардіології, переважно, базуються на шести структурних моделях [18].

До основних способів поповнення термінологічного фонду англомовної травматологічної термінології І. Ф. Стоянова (2007) зачисляє утворення термінів-епонімів. За спостереженнями дослідниці використання полікомпонентних терміносполучень уможливило швидко передачу максимальної кількості спеціалізованої інформації при мінімальному використанні граматичних засобів зв'язку [11].

В англійській офтальмологічній підсистемі Ю. Л. Віт (2008) виділяє найбільш продуктивні

структурні моделі утворення термінологічних одиниць, компонентами яких переважно є один пропріатив [4, 99].

О. А. Маковська (2011) відмічає, що терміни-епоніми в ономастичному просторі англійських термінів пластичної хірургії відіграють важливу історичну і культурну роль у розвитку наукової мови, оскільки вказують на виникнення явища чи процесу, його етнічну приналежність. За своєю структурою такі терміни переважно є двослівними [8, 168].

Термінологічне поле англійської стоматологічної підсистеми, за спостереженнями Л. В. Стегніцької (2012), має динамічний характер, про що свідчить виникнення нових лексичних одиниць. Призначення власної назви у терміні-епонімі – виділення одного об'єкту з переліку схожих. Апетитив віддзеркалює поняттєві значення, а пропріативу належить ідентифікуюча роль [10, 92].

Структурно-семантичні особливості епонімних терміноодиниць описані в англомовній анатомічній термінології (В. В. Чорна, 2017) та в галузі психіатрії (В. І. Нечипорук, 2017). Окремі публікації про особливості функціонування термінів-епонімів у англійській термінологічній підсистемі інфектології відсутні.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – схарактеризувати когнітивні властивості епонімних термінологічних словосполучень на матеріалі англійської мови, що функціонують у медичній термінології при інфекційних хворобах для позначення інфекційної патології людини. Для досягнення поставленої цілі необхідно: виокремити когнітивні ознаки та описати структурні моделі епонімних термінологічних словосполучень.

Матеріал дослідження дібрано з Англо-українського ілюстрованого медичного словника Дорланда у 2-х томах, 2002 [1; 2]; Німецько-англійського медичного словника П. Рейтера, 2005 [15]; електронного словника Whonamedit [17]; електронної енциклопедії The Free Dictionary by Farlex [16].

Виклад основного матеріалу дослідження. Важливим парадигмальним напрямом термінознавства сьогодні є когнітивний, який передбачає вивчення процесів пізнання людиною навколишнього світу, прагнення передати й зафіксувати засобами мови результати її когнітивної діяльності. Когнітивна лінгвістика, за ствердженням В. Ф. Новодранової, розглядає внутрішню природу терміна як інструмент пізнання, що зберігає отриману інформацію у своєму змісті, і здатний передавати її наступним поколінням. Вивчення специфічних властивостей терміна пов'язане з носієм наукового знання – вченим, який прагне проникнути у суть речей і явищ та об'єктивно описати фрагмент пізнання дійсності.

Докорінні соціально-економічні зміни умов життя людей у XXI ст. пришвидшили темпи еволюції багатьох інфекційних захворювань.

Вивчення дії різноманітних факторів на здоров'я людини супроводжується постійним накопиченням банку інформації про особливості перебігу інфекційних хвороб. Результати дослідження інфекцій, інфекційних процесів та хвороб науковці висвітлюють у поширених описах, які передають змістове наповнення поняття, значення якого нерідко складно передати однослівним терміном чи словосполученням з двох або більше повнозначних слів. Тоді до назви об'єкта позначення, що є загальнозживаним словом і не є носієм конкретної інформації, приєднують власне ім'я дослідника, який вперше описав відповідне явище або предмет. Виникає термін, що відображає конкретне поняття, в якому закодована інформація про певний фрагмент дійсності, як-от: симптом Еріксена *Erichsen's symptom* (I. Erichsen, 1818-1896, англ. хірург) висвічує знання про *сильне стискання обох клубових кісток, що зумовлює біль при захворюваннях крижово-клубового з'єднання у хворого, який лежить на спині; виявляється при сакроілеїті (в т. ч. бруцельозному); рефлекс Россолімо* *Rossolimo's reflex* (G. Rossolimo, 1860-1928, рос. невролог) – *підшовне згинання пальців ноги при постукуванні по їхній підшовній поверхні за наявності уражень пірамідного шляху; спостерігається при енцефаліті.*

Епонімні термінологічні одиниці слугують засобом концептуальної орієнтації в когнітивно-комунітивному просторі, відображають напрями мисленнєвої діяльності. Пізнання об'єкта чи явища дійсності уможливило виокремлення його з-поміж інших, встановлення певних зв'язків між різними реаліями, а, отже, здійснення їхньої класифікації та категоризації. У когнітивному аспекті категоризація трактується як здатність упорядкувати об'єкти пізнання за їхніми ознаками, класами і категоріями [6, 173] та висвітлювати системне бачення людиною навколишнього світу.

У термінологічній підсистемі інфектології можна виділити кілька основних категорій, що відображають процес систематизації та упорядкування знань як результат когнітивної діяльності людини.

Основна група термінів об'єднує поняття «патологічний процес». Цей клас термінів відображає вивчення інфекційних хвороб як однієї з форм інфекційного процесу внаслідок проникнення в людський організм хвороботворних мікробів, порушення функції макроорганізму і появою клінічних симптомів, як-от: *Sonne's dysentery* (C. O. Sonne, 1882-1948, Danish bacteriologist), дизентерія Зонна – одна з поширених форм епідемічної дизентерії, викликаної *Shigella sonnei*; *Ludwig's angina* (W. Fr. von Ludwig, 1790-1865, German surgeon and obstetrician), ангіна Людвіга – дифузне запалення підщелепного, субментального і сублінгвального просторів, яке є потенційно небезпечним для життя. Якщо людина не помре від обструкції дихаль-

них шляхів, інфекція перикарда і емпієма легень приведуть до смерті; *Brill's disease* (N. Brill, 1860-1925, American doctor), хвороба Брілля – рецидив епідемічного тифу, що виникає через багато років після первинного інфікування, при якому етіологічний чинник, рикетсія Провачека (*Rickettsia prowazekii*), перебуває у тканинах організму в неактивному стані (можливо впродовж 70 років), а людина є носієм інфекції; *Duchenne's disease* (G. Duchenne, 1806-1875, French neuropathologist), хвороба Дюшенна – підгострий прогресуючий поліомієліт, обумовлений ураженням спинного мозку з наступним розповсюдженням патологічного процесу на ділянку стовбура головного мозку.

Наведені приклади демонструють громіздкий опис захворювання, який замінює стислий, зручний для користування у професійному колі термін-епонім. Основне призначення пропріативної назви – виділення інформативного наповнення одного поняття від іншого з-поміж однотипного класу об'єктів. Таким чином, за влучним визначенням О.В. Варнавської «власна назва являє собою частину когнітивного шару терміна. Вона є часткою, сегментом ядра концепту і сприяє породженню нових смислів у професійній мовній картині світу» [3, 8].

Інфекційна хвороба є лише однією з форм інфекційного процесу. Клінічна характеристика усієї хвороби або її частини відображена у симптомах (*symptom*), ознаках (*sign*) і синдромах (*syndrome*). Сьогодні описано близько 200 інфекційних захворювань, а кількість симптомів наближається до п'яти тисяч. Симптоми – ознаки хвороби чи стану, помітні зміни в самопочутті, які вказують на фізичний чи розумовий стан пацієнта (грец. *σύμπτωμα* – ознака, нещастя, що трапляється). Розряд термінів-епонімів на позначення ознак (*sign, symptom*) хвороб налічує значну кількість термінологічних одиниць, як-от: *Skłowsky's symptom* (E. L. Skłowsky, German doctor), симптом Скловського – ознака вітряної віспи; *Brudzinski's symptom* (J. Brudzinski, 1874-1917, Polish doctor), симптом Брудзінського – менінгеальний симптом; *Faget's sign* (Jean-Charles Faget, 1818-1894, French-American doctor), симптом Фаже – патогномічна ознака жовтої лихоманки; *Trousseau's sign* (Ar. Trousseau, 1801-1867, French doctor), ознака продромального періоду натуральної віспи; *Leichtenstern's sign* (O. M. L. Leichtenstern, 1845-1900, German therapist) ознака Лейхтенштерна – непряма ознака менінгіта.

До цієї групи належать також терміни-епоніми, компонентами якого є апелятив «*phenomenon*» (від грец. *φαινόμενον* – є, явище) та власне ім'я, яке висвітлюють поняття – будь-яка ознака або об'єктивний симптом; будь-який спостережений випадок чи факт, як-от: *Rumpel-Leede phenomenon* (Th. Rumpel, 1862-1923, German surgeon; Carl Stockbridge Leede, 1882-1964, American doctor), феномен Румпель-Ліде – поява дрібних під-

шкірних крововиливів при геморагічному діатезі і скарлатині; **Hata phenomenon** (Sahachiro Hata, 1872-1938, Japanese bacteriologist), феномен Хата – посилення тяжкості інфекційного захворювання при застосуванні малої дози хіміотерапевтичного препарату.

Наступним класом термінологічних одиниць є терміни-епоніми на позначення сукупності ознак – синдромів (грец. *συνδρομή* «збіг, скупчення»; від *συν-* «з-, зі-» + *δρόμος* «біг, рух»). У термінах міститься інформація про набір виявлених характеристик – сукупності ознак усієї хвороби або її частини, об'єднуючи при цьому прояви патології однієї або декількох систем та органів людського організму, як-от: **Bernard-Horner syndrome** (Claude Bernard, 1813-1878, French physiologist, J. Fr. Horner, 1831-1886, Swiss ophthalmologist) – синдром Бернарда-Горнера – спостерігається при енцефаломієлітах; **Lipschütz's syndrome (misnomer)** (B. Lipschütz, 1878-1931, Austrian dermatologist and bacteriologist), синдром Ліпшютца – еритема мігруюча хронічна; **Simmonds' syndrome** (M. Simmond, 1855-1925,), синдром Сіммондса – доброякісна форма гострого менінгіту.

Група термінів-епонімів висвічує систему знань про *послідовність дій і технологічний процес*, які закріплені у класі термінів, що висвічують методи виявлення інфекційних хвороб. Цілеспрямована пізнавальна діяльність по формуванню і розвитку наукового знання реалізується за допомогою вироблених засобів, способів, підходів, методів, спрямованих на встановлення точної причини захворювання. Методи обстеження хворих можуть бути лабораторними, інструментальними та фізикальними, як-от: **Pfeiffer's test** (R. Fr. Jo. Pfeiffer, 1858-1945, German doctor and bacteriologist), тест Пфайффера використовувався в основному в діагностиці холери, а **Weil-Felix test** (A. Felix, 1887-1956, Austrian Polish bacteriologist, E. Weil, 1879-1922, Austrian bacteriologist), Вейля-Фелікса проба – при діагностиці тифу і деяких інших риккетсиозних захворюваннях.

Процес пізнання об'єкта, що спричинює інфекційне захворювання, відображають терміни-епоніми на позначення *збудників хвороб людини*. Саме власне ім'я у терміні виконує пізнавально-класифікуючу роль. Так, **Epstein-Barr virus** (EBV) (M.A. Epstein, 1921, English pathologist and virologist; Yvonne M. Barr, 1921, British virologist), Епштейна-Барра вірус – вірус роду *Lymphocryptovirus* спричиняє інфекційний мононуклеоз, а термін **Koch's bacillus** (H. N. Robert Koch, 1843-1910, German physician and bacteriologist), паличка Коха – бактерія, що визиває інфекційне захворювання – туберкульоз.

До категорії *наслідки пізнавальної діяльності* належать терміни-епоніми, у яких закладено поняття про загальні принципи лікування інфекційних хвороб. У термінах акумульована інформація про способи створення засобів та об'єкт,

на який спрямоване лікування: **Sabin's vaccine** (A. Br. Sabin, 1906-1993, Polish-American physician and microbiologist), вакцина Сабіна – поліовірусна вакцина проти поліомієліту, виготовлена з використанням живого ослабленого вірусу поліомієліту, вводиться перорально; **Salk vaccine**, *poliovirus vaccine inactivated* (Jonas E. Salk, 1914-1995, American medical scientist), вакцина Солка – протиполіовірусна інактивована вакцина проти поліомієліту. Багатьом інфекціям властиві періодичні спалахи захворювання. Вакцини використовують як засіб профілактики інфекційних захворювань.

Кожен окремих термін-епонім висвічує поняття певної семантичної категорійної групи, до складу якої увиходить, і відображає місце, яке займає у системі понять у сфері спеціальних знань. Терміни-епоніми мають широкий спектр структурного моделювання [13, 81]. Аналіз структурних форм термінів дозволяє прогнозувати подальший розвиток будь-якої терміносистеми. У сучасній англійській медичній термінології поширеним способом позначення спеціальних понять є словосполучення. Під епонімним термінологічним словосполученням розуміємо таке, компонентом якого є власні ім'я, та застосовуються для передачі спеціальної інформації у сфері медичних знань, як-от: **Almeida's disease**, **Weichselbaum's meningococcus**, **Borsieri's syndrome**. Словосполучення – цілісне утворення, що є combination of definition and definable word, має не тільки складну граматичну структуру, а й висловлює складну за своєю логічною природою думку [12, 2].

Продуктивна структурна модель утворення епонімних термінологічних словосполучень – поєднання власного імені у присвійному відмінку з іменником (proper name^{p. c.} – noun). Зазвичай, такі терміни-епоніми містять одне прізвище → **prop. n^{p. c.} – n**, як-от: **Van Bogaert's encephalitis**, **Vincent's disease**, **Reye's syndrome**, **Plaut's angina**, **Ehrlich's diazo reaction**, **Strau's phenomenon**, **Roger's symptom**, **Babinski's reflex**, **Chvostek's sign**, **Sclavo's serum**, **Pastia's lines**, **Golgi's law**, **Maurer's stippling**, **Foshay's test**.

Словниковий склад англійської мови фіксує також моделі словосполучень: компонентами яких є одне власне ім'я + іменник + іменник → **prop. n^{p. c.} – n – n**: **Pfeiffer's glandular fever**, **Brudziński's cheek phenomenon**, **Albert's diphtheria stain**, **Löffler's blood serum**, **Parinaud's oculoglandular syndrome**; два прізвища → **prop. n – prop. n – n**: **Guillain-Barré polyneuritis**, **Gerstmann-Straussler syndrome**, **Busse-Buschke disease**, **Pette-Döring disease**, **Strümpell-Leichtenstern disease**, **Jarisch-Herxheimer reaction**, **Paul-Bunnell test**. Іменники доповнюють та уточнюють інформаційний об'єм терміна.

Рідше трапляються моделі:

prop. n – n, у складі якої відображене одна власна назва: **Schmitz bacillus**, **Russo reaction**,

Kleinschmidt technique; модель: **n – prop. n**^{p. c.} – **n: scarlatinella Duker's disease**; **prop. n**^{p. c.} – **n – n: Marek's disease vaccine, Widal's serum test**;

два власних імені: **prop. n – prop. n – n: Gianotti-Crosti syndrome**; **prop. n – prop. n – n: Mendel-Mantoux tuberculin test**;

три власні імені: **prop. n – prop. n – prop. n – n: Paul-Bunnell-Davidsohn test, Rumpel-Konchalevskii-Leede phenomenon**.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Категорійний аналіз епонімних словосполучень у когнітивному аспекті виявляє специфічні особливості термінологічної підсистеми інфектології. Виокремлені категорії висвітлюють результати когнітивної діяльності людини, відо-

браженої у систематизованих й упорядкованих знаннях, які закодовані в епонімних термінологічних одиницях. Пропріатив у структурі терміна є відображенням антропоцентричної картини світу, слугує ідентифікатором або конкретизатором ознак об'єкта чи явища, показує класифікаційну відмінність, виділяє його з кількох подібних. В англійській підсистемі інфектології домінують двохкомпонентні (prop. n p. c. – n) та трикомпонентні (prop. n p. c. – n – n) структури.

Вивчення специфічних властивостей епонімних термінологічних одиниць, що відображають кишкові інфекційні хвороби – ще один напрямок дослідження когнітивної природи англійських термінів у галузі інфектології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Англо-Український ілюстрований медичний словник Дорланда. Т.1. А-Л. Львів : Наутілус, 2003. 1354 с.
2. Англо-Український ілюстрований медичний словник Дорланда. Т.2. М-З. Львів : Наутілус, 2003. С. 1355-2688.
3. Варнавская Е.В. Статус и функционирование эпонимов и медицинской терминологии испанского языка : автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. Воронеж, 2009. 23 с. URL: <http://www.aspirant.vsu.ru/ref.php?cand=1558> (дата звернення 10.04.19).
4. Вит Ю. В. Эпонимы в англоязычной офтальмологической терминологии. Записки з ономастики: зб. наук. праць. Одеса : «Астропринт». 2008. Вип. 11. С. 94-101.
5. Дубровина Л. В. Английские медицинские терминологические сочетания с именем собственным (на материале терминов-названий болезней). Стиль научной речи. Москва : Наука. 1978. С. 142-148.
6. Клёстер А.М. Когнитивный подход к изучению межотраслевой терминосистемы. *Омский науч. вестник. Филологические науки*. №4 (111). Омск. 2012. С. 171-174.
7. Кондратьев Л.К. Современная медицинская эпонимическая терминология. *Оригинальные исследования. Журнал ГрГМУ*. Вып. № 3. 2008. С. 129-131.
8. Маковська О. О. Ономастичний простір англійських термінів пластичної хірургії. *Наук. вісн. Волинського Нац. ун-ту ім. Л. Українки*. Луцьк. 2011. Ч. 2. № 6. С. 164-168.
9. Русакова М.М. Лексико-семантические поля терминосистемы «стоматология/dentistry» в сравнительно-сопоставительном аспекте (на материале профессиональных медицинских дискурсов русского и английского языков) : дисс. на соиск. уч. степ. канд. филол. н. по спец. 10.02.20. Челябинск. 2017. 200 с.
10. Стегніцька Л. Статус відпрізвищевих утворень в англійській стоматологічній лексиці. *Наук. записки. Серія «Філологічна»*. Острог: Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія». Вип. 27. 2012. С. 90-92.
11. Стоянова И.Ф. Лексико-семантическая система англоговной травматологической терминологии : дис... канд. филол. наук: 10.02.04. Одеса. 2007. 19 с.
12. Худинша Е. А. Структурные особенности терминов в английском языке. *Концепт*. 2014. Спецвыпуск. № 01. ART 14514. 0,6 п. л. – URL: <http://ekoncept.ru/2014/14514.htm>.
13. P. Reuter Springer Großwörterbuch Medizin Medical Dictionary Deutsch-Englisch English-German. 2. vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Mit 109 Abbildungen und 32 Tabellen. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 2005. 1725 s.
14. The Free Dictionary by Farlex URL: <https://encyclopedia.thefreedictionary.com> (Date of access: April 2019).
15. WhoNamedIt /A dictionary of medical eponyms/ URL: <https://www.whonamedit.com/eponyms/> (Date of access: April 2019).
16. Zapotochna L.I. Eponyms in Cardiology. "Филологические науки". 2015. URL: http://www.rusnauka.com/27_DSN_2015/Philologia/4_199248.doc.htm (дата звернення 11.04.19).
17. Karavaeva T.I. Structural and semantic types of eponyms. Записки з ономастики. Збірник наукових праць. Випуск 14. Одеса: «Астропринт». 2011. Р. 80-89.
18. Lysanets Yu.V., Navrylieva K.H. Structural typology of eponyms in medical english. *Актуальні проблеми сучасної медицини : вісник ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»*. Том 18, Випуск 1 (61). 2018. С. 253-256.

REFERENCES

1. Anhlo-Ukrainskyi iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dorlanda. v. 2 tt. T.1. A-L. (2003). [English-Ukrainian Illustrated Medical Dictionary of Dorland]. Lviv: Nautilus. 1354 s. [in Ukrainian].
2. Anhlo-Ukrainskyi iliustrovanyi medychnyi slovnyk Dorlanda. v. 2 tt. T.2. M-Z. (2003). [English-Ukrainian Illustrated Medical Dictionary of Dorland]. Lviv: Nautilus. S. 1354-2688. [in Ukrainian].

3. Varnavskaja E.V. (2009). Status i funkcionirovanie jeponimov i medicinskoj terminologii ispanskogo jazyka [The status and functioning of the eponyms and medical terminology of the Spanish language]: avtoref. dis. ... kand. filol. nauk: 10.02.05. Voronezh. 23 s. URL: <http://www.aspirant.vsu.ru/ref.php?cand=1558> (data zvernennja 10.04.19). [in Russian].
4. Vit Ju. V. (2008). Jeponimy v anglojazychnoj oftal'mologicheskoj terminologii [Eponyms in English ophthalmic terminology]. Zapiski z onomastiki: zb. nauk. prac'. Odesa: Astroprint. Vip. 11. S. 94-101. [in Russian].
5. Dubrovina L. V. (1978). Anglijskie medicinskie terminologicheskie sochetanija s imenem sobstvennym (na materiale terminov-nazvanij boleznej) [English medical terminological collocations with a proper name (based on the terms-names of diseases)]. Stil' nauchnoj rechi. Moskva: Nauka. S. 142-148. [in Russian].
6. Klëster A.M. (2012). Kognitivnyj podhod k izucheniju mezhotraslevoj terminosistemy [Cognitive approach to the study of interbranch terminology]. Omskij nauchnyj vestnik. Filologicheskie nauki. №4 (111). Omsk. S. 171-174. [in Russian].
7. Kondrat'ev L.K. (2008). Sovremennaja medicinskaja jeponimicheskaja terminologija [Modern medical eponymous terminology]. Original'nye issledovanija. Zhurnal GrGMU. Vyp. № 3. S. 129-131. [in Russian].
8. Makovska O.O. (2003). Onomastychni prostir anhliiskyx terminiv plastychnoi khirurgii [Onomastic space of English terms of plastic surgery]. Nauk. visn. Volynskoho Nats. utu im. L. Ukrainky. Ch. 2. # 6. Lutsk. S. 164-168. [in Ukrainian].
9. Rusakova M.M. 2017. Leksiko-semanticheskie polja terminosistemy «stomatologija/dentistry» v sravnitel'no-sopostavitel'nom aspekte (na materiale professional'nyh medicinskih diskursov russkogo i anglijskogo jazykov) [Lexical and semantic fields of the term “dentistry / dentistry” in a comparative aspect (on the material of professional medical discourses of Russian and English)]: diss. na soisk. uch. step. kand. filol. n. po spec. 10.02.20. Cheljabinsk. 200 s. [in Russian].
10. Stehnitska L. (2012). Status vidprizvyshchevykh utvoren v anhliiskii stomatolohichnii leksytsi [The status of eponymic units in English stomatological lexis]. Nauk. zapysky. Seriya «Filolohichna». Ostroh: Vyd-vo Nats. un-tu «Ostrozka akademiia». Vyp. 27. S. 90-92. [in Ukrainian].
11. Stoianova Y.F. (2007). Leksyko-semantyczna systema anhломovnoi travmatolohichnoi terminolohii [Lexical-semantic system of English-language traumatological terminology]: dys... kand. fylol. nauk: 10.02.04. Odesa. 19 s. [in Ukrainian].
12. Hudinsha E. A. (2014). Strukturnye osobennosti terminov v anglijskom jazyke [Structural features of terms in English]. Koncept. Specvypusk. № 01. ART 14514. 0,6 p. l. – URL: <http://ekoncept.ru/2014/14514.htm>. (data obrashhenija 12.04.19). [in Russian].
13. Karavaeva T.I. (2011). Structural and semantic types of eponyms. Zapysky z onomastyky. Zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 14. Odesa, «Astroprint». P. 80-89. [in English].
14. Lysanets Yu.V., Havrylieva K.H. (2018). Structural typology of eponyms in medical english. Aktualni problemy suchasnoi medytsyny. Visnyk VDNZU «Ukrainska medychna stomatolohichna akademiia». Tom 18, Vypusk 1 (61). S. 253-256. [in English].
15. P. Reuter Springer Großwörterbuch Medizin Medical Dictionary Deutsch-Englisch English-German. 2. vollständig überarbeitete und erweiterte Auflage. Mit 109 Abbildungen und 32 Tabellen. Springer-Verlag Berlin Heidelberg. 2005. 1725 s.
16. The Free Dictionary by Farlex URL: <https://encyclopedia.thefreedictionary.com> (Date of access: April 2019).
17. Whonamedit /A dictionary of medical eponyms/ URL: <https://www.whonamedit.com/eponyms/> (Date of access: April 2019).
18. Zapotochna L.I. (2015). Eponyms in Cardiology. “Fylolohycheskye nauky”. 2015. URL: http://www.rusnauka.com/27_DSN_2015/Philologia/4_199248.doc.htm [in English].

EPONYMIC TERMINOLOGICAL COLLOCATIONS IN SUBLANGUAGE OF INFECTOLOGY

Teleky Mariia Mykhailivna

Candidate Philologicae Science,

Associate Professor of Foreign Languages Department

Higher State Educational Establishment of Ukraine

«Bukovinian State Medical University»

Theater Square, 2, Chernivtsi, Ukraine

The relevance of the study of the terms-eponyms cognitive features is due to their wide use in the field of scientific and professional knowledge. As a part of cognitive linguistics, the terms are a reflection of the conceptual representation of the surrounding world, which arises from the selection of the essential features of objects and phenomena.

The purpose of the article is to characterize cognitive-structural peculiarities of the eponymous terminological collocations on the material of the English language, functioning in the subsystem terminology in infectious diseases to denote

infectious human pathology. The descriptive and structural analysis method was used in the study of terminological units.

It is established that terms-eponyms serve as means of conceptual orientation in the cognitive-communicative space, reflect the directions of thought activity, make it possible to establish links between different realities, highlight the human systemic vision of the world that allows organizing objects of knowledge of their signs and categories.

As a result of linguistic study of terminological collocations, the main cognitive categories of infectology terms were distinguished, reflecting the process of systematization and ordering of knowledge as a result of human cognitive activity: pathological process, indication of a signs' set, sequence of actions and technological process, designations of human's causative agents, the effects of cognitive activity.

It is noted that the categorical analysis reflects the specificity of the infectology branch and reveals its characteristic features.

Structural models of terminological eponymous collocations were described during the investigation. It is revealed that the dominant in the English subsystem of infectology are two-component terms with one proper name in the possessive case and one noun (prop. N. p. c. – n) and three-component terms with one proper name in the possessive case and two nouns (prop. N. p. c. – n – n) structures. It is noted that the proper name in the structure of the term is a reflection of the anthropocentric picture of the world, serves as an identifier or a specifier of signs of an object or phenomenon, and distinguishes it from a series of similar.

The research confirms the conclusion that eponymous terminological collocations are a phenomenon which is typical for modern English medical terminology. The terms are the bearers of scientific information that can store and broadcast knowledge for subsequent generations.

Key words: *terms-eponym, proper names, eponymous terminological collocations, cognitive aspect, structural aspect, structural model.*

РУХОМІ І ДИНАМІЧНІ ІГРИ: НОМІНАЦІЯ, СИМВОЛІКА, ПРАГМАТИКА (СЛОВ'ЯНО-ГЕРМАНСЬКІ КОНТЕКСТИ ТА ПАРАЛЕЛІ)

Тищенко Олег Володимирович

доктор філологічних наук, професор,

завідувач кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

професор Університету Св. Кирила і Мефодія

м. Трнава, Словаччина

В статті представлено семантичний і прагматичний діапазон рухомих ігор, пов'язаних з елементами матеріальної культури і знаряддями давніх слов'ян, зосереджено увагу на походженні, варіантах і способах вираження гри в жмурки у єдності ономастичного, лексичного і фраземного планів у порівнянні з англійською мовою.

Матеріалом послужили етнографічні та фольклорні описи ігор, спеціальні словники фольклору, фразеологічні словники, прислів'я та приказки.

Зроблено акцент на наявності в цих іграх локативних, ціннісних, вербально-формульних координат, їх референції у дискурсі (пор. сигнали спонукання до активної фази гри, прагматика, атрибутика і символіка гри, примовки і діалоги, заборони, покарання, промах, удача-неудача, везіння невезіння, чесність-нечесність при досягненні кінцевого результату і т.ін.).

Семіотичний і культурний аспект таких ігор передбачає реконструкцію давніх міфологічних та обрядових уявлень, пов'язаних із символічною функцією предметів чи виконавців.

З'ясовано специфіку номінації і механізми трансформації деяких англійських спортивних ігор, відбитих у стійких сполуках слів, які здебільшого втратили свою образність і набули різноманітних метафоричних переосмислень (побут, економіка, трудова діяльність, почуття, міжособистісні взаємини між людьми тощо).

Ключові слова: рухомі ігри, предметний, акціональний та вербальний код, гра в жмурки, слов'яно-германські культурні аналоги, фразема, трансформація, англійські спортивні ігри.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Більшість теорій, що зосереджують особливу увагу на дослідженні гри як динамічної складової культурного процесу (Г.-Г. Гадамер, Е. Фінк, Й. Гейзінга), як універсального способу осягання культури (Р. Барт, Ж.Дерріда), як основної форми умовної поведінки (Л. Виготський), найчастіше детермінують гру як символічну форму життя, як окрему дійсність і реальність, як особливого типу модель дійсності (Ю. Лотман, А. Байбурін), обстоюють онтологічний статус ігрового тексту. Теоретичні рефлексії і типології ґрунтуються на вихідній тезі: саме у змістовому плані ігрові елементи найчастіше «підтримують» семантичну основу тексту і пояснюють його зміст, а гра – надзвичайно складне символічне утворення [3, 3]. Зароджуючись і розвиваючись в конкретних соціальних, географічних і господарсько-культурних умовах, будь-які народні ігри (поряд з типологічними ознаками) мають етнічну специфіку, в них сублімована ментальність, філософія і духовна історія народу, представлена генеза і поетика, особливості фольклорної поетики та функціонування у

народному побуті [3, 3]. Як зауважує Т. Вендіна, певна культура огортає Гру в «свій одяг», «в свою оболонку», і зміст цієї культури визначається специфікою цієї оболонки, її семіотичним і етнокультурним оточенням [2, 375]. В різних аспектах семантику ігор розглядали С. Толстая (співвідношення архетипів *играть* и *гулять*), В. Старко (зіставлення ігор в пареміях різних мов за лінгвокогнітивною методикою), О. Березович (харчовий код ігор в російських діалектах), М. Жуйкова (семантична та етимологічна реконструкція гри 'в кругле пекло' і под.), К. Барилова (співвідношення вербальних і невербальних компонентів в діалектному просторі Слобожанщини) та ін.

На думку О. Березович та К. П'янкової, гра «моделює життєвий простір в його різноманітних виявах – і це відображається в тексті (дискурсі) гри, її вербальному утіленні, сукупності всього того, що вимовляють, говорять або співають учасники гри. Дискурс гри містить у собі різноманітні мовні одиниці, що сягають різних кодів, мотиваційних сфер («тварини», «рослини», «побутовий інвентар», «ремесла і заняття») [1, 342]. Дослідники підкреслюють такий важливий семіотичний факт: оскільки гра становить синкретичну дію, предметні образи вводяться в гру не тільки

вербально, а й за допомогою інших культурних кодів, наприклад, акціонального. Так, у грі *каша* учасники настільки тісно стоять один біля одного, що вони дійсно зображають *густу кашу*; в російських іграх діти печуть млинці *із піску* тощо. Тому дослідження мови гри передбачає аналіз усіх її складників – словесного оформлення (дискурс гри), фізичні дії (рух і пози гравців, їх розташування у просторі), «предметний супровід» – все це має розглядатись у тісному зв'язку і взаємопроникненні [1, 342].

Формулювання мети і завдань статті.

Метою пропонованої розвідки є розгляд семантико-мотиваційних особливостей функціонування ігор в жмурки та хованки в окремих слов'янських етнокультурних зонах (російській, українській, польській, чеській) порівняно з англійськими версіями таких ігор в аспекті первинної і вторинної номінації. Звернімо увагу на ігри, пов'язані із предметною символікою народних ремесел та деякі трансформовані стійкі контексти англійських спортивних ігор.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Імітаційно-метафоричні символічні дії можна простежити як в тих ігрових комплексах, де гравці ловлять один одного, в рухомих іграх, так і в тих, де учасники виконують пасивну роль, сидять на місці, повторюючи якісь дії і рухи того, хто водить (чимало ігор, пов'язаних із традиційними ремеслами слов'ян). Розглянемо їх детальніше на фольклорному, етнографічному і лексикографічному матеріалі у зіставно-типологічному аспекті.

В дуже давніх дитячих іграх словаків, чехів і росіян досить часто імітується технологія ткацьких робіт і занять. Розглянемо деякі з них. Моравська гра «*Na Tkadlca*» в записках чеського етнографа Ф. Бартоша [11, 198] метафорично зображає процес ткання полотна через рухи руками учасників, які імітують дію ткацьких знарядь і пристроїв і їх місцерозташування. Вибирають двох *гравців-ткачів*. Інші гравці, подавши один одному руки, стають у *довгий ряд*. «*Tkadlci*» (власне вони своїми рухами імітують *скоріше човники, а не ткачів*) навхрест пробігають по піднятими руками гравців з ряду з початку до кінця ряду, запитуючи: «*Коли буде готове полотно?*».

Звернемо увагу і на словацьку гру під назвою «*Tkame platno, tkame*» [11, 199], її перебіг та учасники подібні до згаданої чеської гри: Дівчата подавши *одна одній руки, утворюють довгий ряд* (ланцюг), *імітуючи довгий шматок розгорнутого полотна*. Передня частина гравців у ряді за своїм ведучим *робить різні переплетені рухи*. Дві останні дівчини на кінці піднімають руки у вигляді арки. Передня частина ланцюга на чолі зі своїм ведучим гравцем пробігають по під аркою і, зупинившись, кожна пара повертається під власними руками, таким чином перша пара стає останньою, а остання першою, ніби так плететься і переплітається полотно. До речі, ця гра в російській культурі має назву «*Ручеек*». Образи мате-

ріальної культури представлені і в російській грі «*Полотно*», під час якої учасники беруться за руки, утворюють ланцюг (*полотно*). Але ситуація гри інша: обирається покупець, який купляє полотно; продавець широко розтягує руки – діти розбігаються, відмірює аршин (на кожен аршин – один гравець), потім *полотно згортається* (учасники збігаються до купи) [4, 389]. В чеській грі «*Na Prastvu*» – досл. «*На прядіння*» також представлена вся атрибутика і технологія прядіння (*веретено, кужіль, волокно, нитка*): Дві дівчинки сідають одна навпроти іншої і імітують *прядіння на веретені*. Лівою рукою ніби беруть з кужілки волокно, а правою ніби крутять веретено і натягують нитку. Це роблять не одночасно, а по черзі. В російській грі *челноком* метафорично представлені дії учасників діти стають в пари один біля одного, підіймаючи руки так, щоб між ними можна було вільно пройти; остання пара біжить і вигукує: *Челнок бежит, земля дрожить!* [4, 404].

В польському дитячому фольклорі засвідчено назви *kowal*, в околицях Перемишля *tylniek* [14, 39], а також *sitko* з мотивом позичання і обміну предметами. Суть останньої гри полягає в тому, що всі діти сідають (очевидно, досить тісно один до одного, так щільно, ніби дірки в *cumi*), а один гравець (*sitko*) обходить всіх учасників, звертаючись до них з проханням позичити сито. І чує у відповідь: «*Idźcie do tamtego żydka*» – *Йдіть до того жидка*. При цьому той, хто відмовляє, вказує на сусіднього гравця. Після того, як обійдуть усіх, той, хто хоче позичити ситко, вигукує: «*situ, situ!*» Тоді кожен зривається з місця і займає інше вільне. Той, хто позичає, також намагається знайти собі вільне місце і сісти, а той, хто залишиться без «*sitka*», йде його позичати, тобто водити [10, 563]. В іншій польській грі «*Pukany*» (назва мотивована тим, що всі учасники рівномірно *стукають* вказівним пальцем по столу, а той, хто водить, робить руками рух, який нагадує роботу кравця, шевця, столяра). І ці рухи мають повторити всі гравці, які відповідно виконують роль представника певної професії [9, 81].

Коротко зупинимось на номінації, символіці і вербальному супроводі ігор в жмурки в різних локальних традиціях з метою виявлення типології образів і мотивів. При цьому ми не ставимо собі за мету описати весь номінативний репертуар цих ігор та їх генезис. Підкреслимо лише, що в давніх архетипах *chovati, *žmuriti, *slepъ, *baba, *pogrebati, *choroniti, *kryti і под. дослідники (В.М. Топоров, М.В. Жуйкова, С.М. Толстая та ін.) реконструюють метафоричний код смерті, сліпоті і похоронного обряду, пор. слов'ян. *žmur* «покійник» і його характерний атрибут сліпота і *жмурки* і їх позначення, пор. укр. *хованки, стужалки-хованки, схованки*, польськ. *chowanki*, рос. *жмурки, ухоронки, схоронки, жмуркышки, жмуркушки*, польськ. *ślepy byk* [13, III, 276], *ślepa babka, ciemna babka, zmrużek, baba w miech, 'ciciubabka', babiludek*, укр. *кіці, куца, ціці-баба, Панас, Афа-*

нас. (Хто баби не веде, того тряся нападе, Панас, Панас, кинься до нас! – як граються діти в піжмурки) [5, 257]. Ще український етнограф В.Гнатюк стверджував про наявність таких зв'язків між бойківськими, карпатськими іграми в лопатки, грушки (в забавах «при мерці») з давнім міфологічним кодом і потойбічним світом.

Ці ігри мають численні варіанти свого перебігу, символічних і вербально-поведінкових моделей. Розглянемо окремі з них. В околицях Плоцька в Росьцішеве під час гри *šlepa babka* з учасником із зав'язаними очима ведуть такий діалог: *Skąd babka? / Z miasta. / Czego chce? / Klepanego ciasta!*. Тоді її б'ють всі одночасно *pytą* (скрученою хусткою). Бабка бігає по хаті, намагаючись упіймати когось, а гравці втікають від неї, плескаючи в долоні. *Slina babka* вимахує хусткою і кого упіймає, той займає її місце [10, 563].

Подібну розмову ведуть з бабкою під час гри *ciciubabka* [9, 79]: *Skundeście babko? – Z Ranizowa. – Czego chcecie. – Boskiego słowa. – Jakiego wam zagrać. – Klaskanego. – Łapcie se go.* Культурно-семіотичні відповідники простежуємо і в традиціях західних слов'ян (чеській), де ця гра також супроводжується словесними формулами і діалогом. В гру *Kuca-baba* гралась зазвичай в просторій кімнаті, гравця, який мав зав'язані очі, кілька інших учасників хапали за руку і водили по колу, і при цьому питали: *Куца-бабо, куди я тебе веду? – До кута. А що там є? – Козут. А що в ньому? – Золоте яйце (Zlate klubko). – А що в тому яйці? – Золота голка. А що в тій голці? – Золота нитка (nit).* І тоді той, хто водив, вигукував: «*Ted si tne kuca-babo chyt'*» [11, 294] (очевидними тут виявляються казкові і фольклорні мотиви). Якщо сліпа баба знаходилась від гравців досить далеко, ті кричали (*Sama voda, sama voda!*), а якщо наближувалась, то діти вигукували «*Hoří, Hoří! Hoří okno!*» [11, 295] (у цьому разі реалізувалась відома багатством іграм символічна опозиція **гарячий/холодний**).

Численні міжрегіональні синонімічні назви має англійська гра, пов'язана з обрядово-дійовим кодом ховання (жмурки). Ось деякі з них: “Belly Mantie”, “Біллі Блїнд”, “Blind Bucky Davy”, “Сліпий Гаррі”, “Сліпець”, “Сліпий”, “Nerry Mopsey”, “Сліпий Палм”, “Сліпий Сїм”, “Buck Hid”, “Перевірте сліпого чоловіка”, “Гудзик-скулі”, “Сліпий катман”, “Приховування Хупера”, “Жокей, сліпа людина”. Як бачимо, в різних регіонах Великобританії ці ігри представлені назвами антропонімів у поєднанні з прикметником *Blind*. Промовистим виявляється предметний код цього ігрового дійства, на який натрапляємо в околицях Беркшира. Йдеться про гру *сліпий дзвін*, яка полягала в тому, що учасники із зав'язаними очима по черзі підбігали до учасника гри, який носив дзвін і дзвонив у нього час від часу, а гравець, який його упіймав, знімав пов'язку, брав дзвін і продовжував гру. З-поміж обстежуваного нами матеріалу англійських ігор звернемо увагу на

мотив пошуку учасником із зав'язаними очима, з паличкою, якихось предметів, наприклад, яєць, які він мав знайти і розбити. Саме в такий спосіб відбувається хлопчача гра *Blind Man's Stan*: яйця дрібних птахів розміщуються на землі, і гравець, який має зав'язані очі, робить певну кількість кроків у напрямку до яєць. Потім він тричі вдаряє об землю паличкою з наміром розбити яйця, а за ним це робить наступний гравець [8, 40]. До речі, яйця в народній свідомості англійців пов'язувалися з різними ритуальними актами, які приносять успіх, удачу: Так, в спеціальних словниках забобнів знаходимо такі свідчення: “The egg imagery is further passed down to the present time through the various egg-rolling rituals and egg hunting games still carried out in many rural areas; all were originally meant to ensure good fortune in the coming months” [12, 93].

За свідченням етнографів, ці і подібні до них ігри є залишком давніх обрядів жертвоприношення і рядження, звідси, очевидно, вони здебільшого мотивовані зооморфним кодом, а той, хто ловив, був одягнений в шкуру ведмедя чи вовка. Так, назва *Біллі Блїнд* означала людину, яка була подібною до назви звичайного духа або доброго генія, схожого на домовика, якого ще називали *Одіном* – сліпим божеством. Належність останнього до міфології і потойбіччя символізується його зовнішнім виглядом – *волохатість, горбатість*. Варто зауважити, що в різних локальних традиціях давніх германців гра побутувала під різними назвами. Так, у Південній Німеччині гру називають «Сліпий Бик», «Сліпий козел», а в німецькій мові “Сліпа королева”. У Шотландії однією з назв гри, за поемами А. Скотта, був «Сліпий самець». У росіян гра *слепок* відбувалась так: *слепок* стоїть біля стіни, а всі гравці підходили до нього з такою примовкою: *Я у печки стою, щечки варю, приговариваю*. Потім кожен б'є його долонею по спині і втікає, а *слепок* ловить їх і кого торкнеться рукою, той займає його місце [6, 104]. В грі *Слепой козел*, или жмурки (у записках Сахарова, Сказання Т.1, ч.2) гра також супроводжувалась примовкою: *Слепой козел не ходи к нам ногой. Пойди в кут, где холсты ткнут. Там тебе холсток дадут* або: *Кто ты? – Козел Атанас*, Ігроки: *Атанас не трогай нас, Атанас иди к нам* [детальніше опис: 11, 296]. Перед тим як схватися, гравці вимовляють таку лічилку: *Афанас, поди по нас, не имай нас, баушка у нас, на полке грош, меня век не найдешь* (Кеврола Пинеж. Арх., Матвеев, 1961). Сюди також добре вписується вислів *Афанасом играть* «играть в жмурки» (Щадр. Урал., Миртов, 1930. Урал., Бирюков, 1934) [7, 1, 293].

У Малопольщі та на півдні України гра в *жмурки* містить в собі спільний тваринний код, який сягає за походженням звичаїв полювання на тварин. Так, у польській грі *bobr* гравці одного вибирають *бобр*, другого – *мисливцем*, усі решта – *хорти*. Мисливці показують хортам місце, де сховався бобр, але наперед *хорти*

співали: «*A mój miły bobrze, schowajże się dobrze, od niedzieli do niedzieli, by cię charci newidzieli*» [11, 303]. На Херсонщині (її відмінність полягає в тому, що у цьому разі, тут один гравець ховається, а всі інші його шукають), при цьому співають: «*Бобре, бобре, ховайся добре! Я хорти маю, в поле пускаю, дзвони задзвонять – хорти зайця догонять, як спіймають, шкіру здеруть, – на кілочки повісять*». Подекуди того, хто ховався били, очевидно, імітуючи забиття здобичі [6, 115].

Далі зупинимось на деяких демотивованих і до певної міри детермінологізованих сполуках слів англійської мови, які трансформували своє значення шляхом семантичної транспозиції з ігрової сфери спорту на інші десигнати.

Окремі імітаційно-метафоричні ігри цієї групи співвіднесені з образом тварин. Так, зі сценарієм стрибаючої жаби співвідноситься гра (*leap-frog*), суть якої полягала в тому, що учасники перестрибують один через одного, один через спину іншого, відома в інших традиціях як *чехарда* (*Children's game or exercise where one jumps over the bent back of another who is stooping with hands on knees*) [15, 582]. Колоративні метафори (*білого кольору*) можуть означати поразку у грі, приміром, у бейсбол, особливо тоді, коли перемога була досягнута обманним шляхом. Прикладом може бути злексикалізована однослівна номінація *whitewash* – білити, робити побілку [15, 647], яка переносно означає 'маскувати якісь дії чи помилки, представляти їх якнайкраще, особливо тоді, коли вони компрометують когось' (*Politicians were threatened to be whitewashed if they don't do what they were told to*). Чимало номінацій виражають перебіг ігрових ситуацій, удачу, везіння у грі або, навпаки, невдалі дії гравців. Невдача може ідентифікуватися як потрапляння в болото, застрягання в болоті *a mired* [15, 340] – покритий брудом (*Stuck, stopped (in playing a game)*) – застряглий в болоті, який потрапив у складну ситуацію (під час гри). На тлі цього сценарію вихідне прототипне значення гри може трансформуватись і модифікуватись, у стійкому вислові нарощуються нові значення і конотації, пор. *They were mired with debts*. Об'єктивація невезіння і відсутності шансів на перемогу представлена і в такому прямому номені, як *not in the race to* [15, 919] – Без всяких шансів чи надії отримати чи досягти чогось (*This football team is not in the race to win The World Cup*). Пейоративна маркованість властива і такому вислову в англійській мові, пов'язаному зі стартом, початком змагань (лінією на старті) *be left/stay at the starting line* [15, 920] – бути залишеним/залишитися на початковій лінії, тобто бути в мінусовій позиції з самого початку. Ця ситуація стосується передусім фінансових і економічних реалій, які не мають жодного шансу бути успішно втіленими або загалом позначають певні проблеми (*The company has left its workers at the starting line by making them to work overtime for free*).

Із символікою правого і лівого, вочевидь, зв'язаний вислів, що сягає образу лівої ноги як невдачі, поганого настрою, негативних емоцій та конотацій, прототипом яких є ситуація невдалого старту, початку, наприклад, *get/set off on the right/wrong foot* – рушити з правильної/неправильної ноги [15, 920]. Тут можна знайти зв'язок з повір'ям древніх римлян про те, що рушати з лівої ноги – поганий знак (*He lost because he got off on the wrong foot*) – Він програв, тому що погано стартував.

Ситуація, коли хтось перешкоджає (перериває або псує гру), виражається в англійській фраземіці через образ свині, наприклад, *drive the pigs through my game* [15, 346] – досл. проводити свиней через мою гру. (*The children were playing card, when their parents came and drove the pigs through their game*). Водночас символіку метафоричного верху як позитивного, благополучного можна до певної міри вбачати і в такому напівстійкому вислові з компонентом *up* при дієслові *come up to scratch* – підніматися до мітки [15, 919]. Переносне значення цієї одиниці 'показати гарні результати; виконати все, що вимагається' (що, у свою чергу, вимагало б розпочати все з нуля). Деякі найменування мотивовані предметними символами і діями (кидання капелюха на знак старту чи дозволу на початок акції). Останні співвідносяться із знаками-сигналами початку гри або спонування до певної фази гри, як це маємо у таких чисто сигнальних за своєю природою іграх *at the drop of a hat* – на падінні шляпи [15, 920] (*The starting of children's races was often signalled by dropping a hat*). Як впливає з контексту, йдеться про готовність діяти, як тільки дадуть знак; за долі секунди. (*Дитячі забіги зазвичай розпочиналися, кидаючи на землю шляпу у знак старту*). *He likes playing a character who can come up with a lie at the drop of a hat* – Йому подобається грати роль персонажа, який може збрехати за лічені долі секунди. Ще один вислів *drop the rag* [15, 920] також означає дозвіл, коли подають сигнал прапорцем (*The coach dropped the rag and the race finally started*). Синонімічним є вислів з ідеєю швидкого, дослівно «літаючого» початку *a flying start* [15, 920], який метафорично означає вдалий початок, ривок уперед на старті, перевагу під час забігу. У переосмисленому і вторинному контексті йдеться про сферу маркетингу, вдалий розпродаж – *Its clearance sale had a flying start*. Показовими з цього приводу виявляються і **конструкції-формули заклички-спонування до дій** учасників, наприклад, *back to the trig!* [15, 920] – назад до точності!, що виражає трансформовану ідею 'треба повернутися і розпочати все заново, спробувати знову здійснити щось, тобто розпочати все з білого аркуша' (*Michael offered his brother to get back to the trig and stop arguing*).

Деякі англійські ігри, мотивовані зооморфним кодом, передбачають зв'язок з предметним оснащенням у грі або певними діями – кидання у

спеціальний спосіб камінців по воді (*make ducks and drakes of...* [15, 482]; ця відома гра полягає в тому, щоб змусити плоскі камінчики ледве доторкатися водної поверхні і плигати по ній). Інший мотив, зокрема перескакування через перешкоди – *мотузку, палку*, – також вирізняється тим, що окремі прямі вислови у процесі свого семантичного розвитку метафорично трансформувались і зазнали переосмислень на позначення пустих розваг і марнотратництва, безвідповідального ставлення до роботи, пор. *Squander money* – «транжирити кошти, пускати на вітер, розбазарювати, витратити» (*The game is to skim coins or flat stones across the surface of water; With all your faults, you've never played ducks and drakes with your work*). Композитна номінація *cat-gallows* [15, 582] – шибениця для kota означає гру для дітей, коли вони перестрибують через поперечну перешкоду, турнік (*Game played by children leaping over a cross-bar balanced across two upright sticks*). Зі стратегією і тактикою суто англійської гри *в покер* можна пов'язати мотивацію гри *sandbag* [15, 920], яка простежується через семантичну мотивацію важкої ноші, тягара (порівняння з мішками і піском). Суть цього прийому полягає у навмисному затягуванні бігу, коли гравці не викладаються на повну (він біжить повільно, ніби несучи мішки

з піском) (*Perhaps Nixon is only trying to sandbag Mills, but he may hit Sato as well*).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, репертуар різних рухомих ігор слов'ян є наскрізно семіотичним, визначається специфікою перебігу ігрової акції, її вербальним та предметним супроводами в різних споріднених і неспоріднених традиціях, типологією варіантів та алломотивів, національно-культурною своєрідністю реалій. Аналіз англійських фразем з ігровим компонентом дав змогу за допомогою засобів вторинної номінації простежити категоризацію позитивної чи негативної аксіологічної конотації і образності одиниць (добре-погано, перемога-поразка), наявні семантичні зрушення і переосмислення. Внутрішня форма таких здебільшого детермінологізованих, перехідних між стійкими і вільними сполученнями слів одиниць (нерідко й однослівних композитів та універбів) прозора натякає на зв'язок зі спортивною грою, її атрибутами, предметами і правилами (порушення норм і відхилення від них, помилки).

Задекларований матеріал можна розвинути при аналізі фольклорного дискурсу ігор в різних мовах (пор. магічні формули-повтори, прізвиська, локуси безпечного і небезпечного простору в грі, концепти викупу, свободи, покарання, символіка відмови тощо).

ЛІТЕРАТУРА

1. Березович Е.Л. Язык и народная культура : этнолингвистические исследования. Москва. Индрик, 2007. 600 с.
2. Вендина Т.И. Игра в языке русской традиционной культуры: этнокультурная интерпретация. *Логический анализ языка. Концептуальные поля игр*. Москва : Индрик, 1997. С. 375-391.
3. Гуменюк П.О. Парадигма гри в українському фольклорі (семантичний та функціональний аспекти). Дис. Київ, 2008. Автореферат. 18 с.
4. Мудрость народная. Жизнь человека в русском фольклоре. Вып.1 Младенчество. Детство. Москва. 1991. 93 с.
5. Номис М. Українські приказки, прислів'я і таке інше. Київ : Либідь. 2004.
6. Покровский Е.А. Детские игры преимущественно русские (в связи с историей, этнографией и гигиеной). Изд. второе, испр. и дополн. Москва : Типолиотография В.Ф.Рихтер. 1895. 382 с.
7. Словарь русских народных говоров. Вып.1-36. Москва-Ленинград (СПб.). 1965-2002.
8. A Dictionary of British folk-lore. The traditional games of England, Scotland, and Ireland with tunes, singing-rhymes, and methods of playing according to the variants extant and recorded in different parts of the kingdom/collected and annotated by Alice Bertha Gomme. Vol.1-2. London: David Nutt. 1894.
9. Gołębiowski L. Gry i zabawy ludu polskiego. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T.XIII. Kraków. 1889. S. 79-83.
10. Krzywicka R. Gry i zabawy w Rościszewie. *Wisła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny*. T.V. 1891. S. 552-568.
11. Orlov St. Hry a písň děti slovanských. Praha: Nakladem československé obce sokolské 1928. 625 s.
12. Pickering D. Dictionary of Superstitions. Cassel, 1995. 294 p.
13. Słownik gwar polskich. T.1-6. Red. Jan Karłowicz. Kraków. 1903.
14. Wanke A. Hałahiwky. Zabawy Wilkanocne ludu ruskiego we wsi Gorczykach koło Sieniawy w pow. Przemyskim. In: *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T. XIII. Kraków. 1889. S. 38-53.
15. Wilkinson P.R. A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York: Routledge, 1993. 490 p.

REFERENCES

1. Berezovich, Je. L. (2007). Jazyk i narodnaja kultura: etnolingvističeskiye issledovaniya. [Language and Folk culture]. Moskva. Indrik. [in Russian]
2. Vendina, T.I. (1997). Igra v yazyke russkoy traditsionnoy kultury : etnokulturnaya interpretatsiya. *Logičeskij analiz yazyka. Kontseptualnyye polya igr*. [Game in the language of Russian traditional culture: ethnocultural interpretation] Moskva. Indrik. P. 375-391. [in Russian]

3. Humenyuk, P.O. (2008). Paradyhma hry v ukrayinskomu folklori (semantychnyy ta funktsionalnyy aspekty). [The paradigm of the game in Ukrainian folklore (semantic and functional aspects)]. Dys. Kyiv. [in Ukrainian]
4. Mudrost narodnaya. (1991). Zhizn cheloveka v russkom folklori [The folk wisdom. Human life in Russian folklore]. Vyp.1 Mladenchestvo. Detstvo. Moskva. [in Russian].
5. Nomys, M. (2004). Ukrayinski prykazky, pryslyviya i take inshe [Ukrainian sayings, proverbs and soon]. Kyiv : Lybid.
6. Pokrovskiy, Ye.A. (1895). Detskiya igry preimushchestvenno russkiya (v svyazi s istoriyey, etnografey i gigienoy) [Children's games mainly Russian (in connection with history, ethnography and hygiene)]. Izd. vtoroje. ispr. i dopoln. Moskva : Tipolitografia V.F.Rikhter [in Russian].
7. Slovar russkikh narodnykh govorov. (1965-2002). [Dictionary of Russian folk speech]. Vyp.1-36. Moskva – Leningrad (SPb.). [in Russian]
8. A Dictionary of British folk-lore. The traditional games of England, Scotland, and Ireland with tunes, singing-rhymes, and methods of playing according to the variants extant and recorded in different parts of the kingdom / collected and annotated by Alice Bertha Gomme. Vol.1-2. London: David Nutt. 1894. [in English].
9. Gołębiowski, L. (1889). Gry i zabawy ludu polskiego [Games of Polish people]. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T.XIII. Kraków. s. 79-83 [in Polish].
10. Krzywicka, R. Gry i zabawy w Rościszewie [Games in Rościszew]. *Wiśła. Miesięcznik geograficzno-etnograficzny*. T.V. 1891. s. 552-568. [in Polish].
11. Orlov, St. (1928). Hry a pisně děti slovanských [Games and songs of Slovakian children]. Praha : Nakladem československé obce sokolské. [in Czech].
12. Pickering, D. (1995) Dictionary of Superstitions. Cassel. [in English].
13. Słownik gwar polskich [Dictionary of Polish Dialects]. (1903). T.1-6. Red. Jan Karłowicz. Kraków [in Polish].
14. Wanke, A. (1889) Hałahiwky. Zabawy Wilkanocne ludu ruskiego we wsi Gorzycach koło Sieniawy w pow. Przemyskim [Hałahiwky. Easter games of the Russian people in the village of Gorzycze near Sieniawa in the area Przemysl]. In. *Zbiór wiadomości do antropologii krajowej*. T.XIII. Kraków. s.38-53. [in Polish].
15. Wilkinson, P.R. (1993) A thesaurus of traditional English metaphors. London; New York : Routledge [in English].

MOBILE AND DYNAMIC GAMES: NOMINATION, SYMBOLISM, PRAGMATICS (SLAVIC-GERMANIC CONTEXTS AND PARALLELS)

Tyshchenko Oleh Volodymyrovych

Doctor of Philology,

Professor at the Department of Foreign Languages and Translation Studies,

Lviv State University of Life Safety

Kleparivska street, 35, Lviv, Ukraine?

Professor of the St. Kyrylo and Mefodiy University

Tarnava, Slovakia

This article is devoted to the consideration of lexical and phraseological nomination ways, as well as to the research of the Slavic children's outdoor games symbols in comparison with English. The semantics and pragmatics of the corresponding game discourse (primarily, hide-and-peek) are considered in the totality of its spatial-temporal, locative, value, verbal-formulaic coordinates, toponomic and phrasemic codes, in some cases attention is paid to the specifics of the participants' game behavior in other game situations. It covers the ways of including game forms in ritual and ceremonial actions, which implies the reconstruction of ancient ritual and mythological ideas associated with these games, their subject, agent and functional codes. Etymological comments are proposed in connection with the origin of some archaic children's games.

Key words: *game nomination, symbolic code of the game, game situation, reconstruction, hide and seek, participants, semantics and pragmatics of game discourse, symbolic function of objects and attributes.*

ВАРІАНТНІСТЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ЮРИДИЧНОЇ МОВИ

Царьова Ірина Валеріївна

кандидат філологічних наук,
докторант кафедри української мови
Запорізького національного університету
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

У статті простежено специфіку варіантності реалізації юридичної мови. Визначено, що у сфері правовідносин існує особлива мова як знакова система, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування юристів, засобом передачі професійної (правової) інформації. Позначення одного і того ж правового поняття різними термінами – форма прояву надмірності юридичної інформації. Зауважено на певний дуалізм застосування термінів: правничої мови та правової мови, розмежування яких здійснено, відштовхнувшись від семантичного значення прикметників «правничий» та «правовий» в українській мові. Юридичний текст охарактеризовано як повідомлення, що містить правову інформацію, об'єктивоване у вигляді офіційного письмового документа, що має модальний характер і прагматичну установку та складається з певних єдностей, які включають різні типи лексичного, граматичного та логічного зв'язку. Обґрунтовано, що парадигма тексту, яку формують варіантні тексти, виникає як результат відтворення та інтерпретації вихідного. Наголошено на здатності юридичних вторинних текстів слугувати засобом вираження кількісних та оцінних значень. Результат варіантності – це зміни змісту тексту, тому необхідно говорити не тільки про смислове, а й про формальне варіювання. З'ясовано, що дериваційний принцип виникає у мові як основний спосіб уявлення нового на базі первинних одиниць. Послідовно використаний підхід деривації до аналізу юридичного тексту як цілісної одиниці вищого рівня мови дозволив поглибити уявлення про текст як мовний феномен, описати окрім вивчених статичних і нові властивості, характерні для нього як динамічно розгорнутої структури, пояснити особливості протікання процесів формоутворення юридичних текстів різних типів, об'єднати усі можливі текстові прояви в єдину лінгвістичну модель. Наголошено, що дериваційний процес створення юридичного тексту досліджено в рамках дериватології, котра, вивчаючи деривацію в широкому аспекті як утворення мовних одиниць від слова до тексту, сьогодні є однією з галузей функціонального аналізу мови.

Ключові слова: варіантність, дериваційний принцип, парадигма тексту, правова мова, правнича мова, юридична мова, юридичний текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Чому про необхідність єдності юридичної термінології говорять практично всі вчені, які займаються проблемами законодавчої техніки? Актуальність теми обумовлена процесом розвитку теорії та практики нормопроекування в Україні, необхідністю утворення наукового підґрунтя для формулювання дієвих методичних рекомендацій з розробки проектів нормативно-правових актів, доцільністю врахування позитивного досвіду зарубіжних держав у сфері вироблення правил законодавчої техніки. На сучасному етапі розвитку юридичної лінгвістики, коли науково-технічний прогрес все глибше проникає в суспільне життя, зростає вимога єдності юридичної термінології. Установлення чітких і однозначних термінів, що застосовуються в науці, – першорядне завдання юрислінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність проблеми юридико-лінгвістичного тлумачення потребує уваги не тільки правознавців, професійних юристів, а й лінгвістів. Поруч з юридичними працями до аналізу наукової проблеми

залучено роботи лінгвістів, вихідні положення яких сприяли обґрунтуванню особливостей мовного вираження правових норм, а також правила і засоби юридико-лінгвістичного тлумачення, що допомогли виробити практичні рекомендації щодо їх застосування. Це, зокрема, праці таких мовознавців, як Н. Артикуца, І. Гальперін, Н. Ботвіна, Л. Боярова, Т. Кияк, Л. Іванова, М. Кочерган, Л. Мацько, Д. Милославська, Т. Панько, М. Пентилюк, О. Пономарів, Ю. Прадід, К. Серажим та ін. Серед актуальних проблем аналізувалися питання юридичної термінології, синонімії правничих термінів, відповідності їх змісту та форми, типології, доцільності вживання технічних термінів у нормативно-правових актах, які регламентують різні сфери суспільних відносин (Ю. Грищенко, В. Демченко, І. Іванова, С. Кравченко, В. Навроцький, Л. Пелепейченко, В. Посмітна, Ю. Степанов). Особливої ваги набуває визначення таких способів побудови текстів нормативно-правових актів, які б дозволяли найбільш точно й адекватно матеріалізувати інтенції законодавця. Аналіз доробку науковців, який зумовлений послідовністю наукових розробок тлумачення і є відповідним пунктом наукових пошуків вирішення проблем тлумачення нормативно-правових актів,

надав можливість переглянути різні погляди, урахувати нові напрями розвитку юридичної науки, визначити послідовність наукового дослідження юридико-лінгвістичного тлумачення текстів нормативно-правових актів.

Формулювання мети і завдань статті. Мета роботи – здійснити комплексний аналіз теоретичних і практичних питань варіантності реалізації юридичної мови. Для реалізації поставленої мети було сформульовано такі завдання: 1) дослідити сутність тлумачення «правова мова», «правнича мова»; 2) узагальнити наявний теоретичний та емпіричний матеріал за темою, урахувуючи сучасні тенденції розвитку юридичної лінгвістики; 3) розкрити зміст варіантності реалізації юридичної мови.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сфері правовідносин існує особлива мова як знакова система, що служить засобом прояву думок, професійного спілкування юристів, засобом передачі професійної (правової) інформації. Юридичний текст як один із зовнішніх виявів ідеальної (правової) картини (картини належного) реального (фізичного) світу більше, аніж будь-який інший, має бути точним за своїм змістом і зрозумілим як учаснику дискурсивного співтовариства, так і звичайному пересічному. Неналежна лінгвістична якість юридичних текстів перешкоджає розумінню і без того складних правових ідей, підриває довіру до права в цілому. У той же час не можна піддаватися спокусі поставити рівень правової культури суспільства в залежність від якості юридичної мови, що є мінімальною необхідною умовою належного правового регулювання, але, безумовно, недостатньою. «Мова не може сама по собі гарантувати соціальний порядок, вона вимагає наявності доброї волі з боку самих учасників суспільних відносин і їх корегування, у разі потреби, з боку суверена. Відсутність такої доброї волі або соціального контролю робить досконалість юридичної мови марною. Лінгвістична частина соціального договору є продовженням обопільної взаємозалежності між членами громади» [13, 50; 15].

Позначення одного і того ж правового поняття різними термінами – форма прояву надмірності юридичної інформації. Звертає на себе певний дуалізм застосування термінів. Зокрема, щодо підстав розмежування правничої мови та правової мови, яке можна здійснити, відштовхнувшись від семантичного значення прикметників «правничий» та «правовий» в українській мові [9, 17]. «Правовий» – це той, що стосується права [11, 507], а «правничий» – той, що стосується діяльності правника [10, 4]. Отже, правнича мова – це мова, яку використовує правник у своїй професійній діяльності, а правова мова (синонім до терміносполук «мова права», «юридична мова») – стосується права. Різним є насамперед лексико-термінологічне наповнення цих «мов»: якщо правова мова включає правову терміноло-

гію, то правнича мова охоплює й інші галузеві термінології, котрі мають відношення до діяльності правника, як-от: термінології економічну, фінансову, медичну тощо. Тобто арсенал лексичних засобів, які є первинними і ведуть за собою синтаксис, морфологію та стилістику, є ширшим саме у правничій мові. Отож терміносполука «правнича мова» позначає поняття, ширше за обсягом, ніж поняття «правова мова», яке є спеціальним щодо першого [12].

Заміна терміна «правова допомога» на «правничу допомога» обумовлена стандартами української мови, які визначають, що прикметник, застосований для позначення відповідного виду допомоги, походить від іменника, що позначає саму професію особи, яка надає таку допомогу. Іменником для позначення особи, яка надає послуги у сфері права (у юридичній сфері), є слово «правник». Отже, саме особи, що належать до правничої професії, надають професійну правничу допомогу. Більш того, терміни правовий – правничий – правний – юридичний є родовидовими синонімами. Зрозуміло, що право здатне встановлювати певні орієнтири лише у тому випадку, коли воно саме є ясним і зрозумілим. Звідси – вимога *семантичної однозначності правових норм*: вони повинні чітко визначати, які особи та в яких ситуаціях підлягають правовій відповідальності, а також чітко вказувати на правові наслідки певного діяння (ідеал «виваженості» права) [15]. Проте такі вимоги виконуються лише приблизно через неминучу *семантичну нечіткість* положень закону.

До лексичного складу правничої мови входять такі одиниці: **правовий термін**; **правова номенклатура** – власні імена, зокрема, назви нормативно-правових актів, державних органів, посадових осіб, державних нагород (наприклад, *Конституція України, Закон України «Про третейські суди»*); **правова аббревіатура** – скорочене найменування номенклатур (наприклад, *ЦК України*); **професійний сленг** – слова, які використовуються в усному побутово-професійному мовленні правника (наприклад, «корпоративка»); **загальноживані слова, що набувають спеціального значення у нормативно-правових актах** – слова, що не є правовими термінами, однак мають дефініцію, яка спеціалізує їхнє значення саме у відповідному нормативно-правовому акті; **спеціальні терміни**, що належать до інших терміносистем (насамперед, економічних, технічних, а також інших), щодо яких немає потреби виокремлювати їхні юридично значущі ознаки у правових дефініціях).

Якщо ж вести мову про правову мову, то до її лексичного складу не входять загальноживані слова, професійний сленг правника, загальноживані слова, що мають спеціальне значення у нормативно-правових актах, та спеціальні терміни, що належать до інших терміносистем. Зазначені лексичні одиниці є складниками саме правничої

мови. Зазначене вище дає підстави вести мову про наявність декількох правових та правничих мов, а отже, про їхню класифікацію.

Вихідним юридичним критерієм має виступити розподіл усіх мовних явищ в галузі права на мову текстів джерел права, що містять норми права, і врешті – юридичну мову. Така дихотомія носить фундаментальний характер, особливо якщо врахувати її прояв у більшості наукових студіях. Більш доцільною є трихотомія: мова текстів джерел права – прикладної юридичної мови – наукової юридичної мови. Зазначена трихотомія враховує як специфіку правової дійсності, різні рівні її існування, так і лінгвістичні особливості (лексичні, синтаксичні, стилістичні, семантичні, прагматичні).

На сьогодні існує декілька визначень юридичного тексту, однак з позицій мовознавства юридичний текст характеризуємо як повідомлення, що містить правову інформацію, об'єктивоване у вигляді офіційного письмового документа, що має модальний характер і прагматичну установку та складається з певних єдностей, які включають різні типи лексичного, граматичного та логічного зв'язку. Текст як знакова сутність вступає в синтагматичні та парадигматичні відношення з іншими одиницями свого рівня. Парадигму тексту, як уже було показано, формують варіантні тексти, що виникають як результат відтворення та інтерпретації вихідного. До таких текстів відносять будь-яку інтерпретацію первинного тексту при зберіганні його основних комунікативних параметрів (основні модальні характеристики тексту й особлива позиція автора).

Для варіантних текстів характерна множинність і принципова нескінченність можливих трансформацій, оскільки текст, згорнутий при сприйнятті, при розумінні та відтворенні може бути розгорнутим читачами (слухачами) в різні текстові форми. Р. Барт писав: «...текст складається з безлічі різних видів письма, що походять з різних культур і вступають один з одним у відносини діалогу, однак вся ця множинність фокусується в певній точці, якою є не автор, як стверджували досі, а читач. Читач – це той простір, де відображаються всі до єдиної цитати, з яких складається лист; текст утворює єдність не в походженні своєму, а в призначенні...» [1, 390]. Усе це і обумовлює, робить неминучими розбіжності первинного і вторинного текстів, а також відмінності декількох варіантних текстів.

Варіювання є природним наслідком відтворення будь-якого явища і як процес має причини, форму протікання і результат [3]. Причинами варіювання тексту, на думку різних дослідників, є комунікативні чинники (мови, культури, природи), лінгвоперсонологічні [5], лінгвотипологічні [6]. Як результат варіювання, всіма дослідниками відзначаються зміни змісту тексту, хоча, як видається, необхідно говорити не тільки про смислове, а й про формальне варіювання.

Загалом, якщо говорити про взаємодію первинного і вторинного текстів, для різних текстових ярусів дослідники виділяють дериваційні процеси спрощення, розширення (або ускладнення), заміщення (див. [2], [8]). Спрощення пов'язано з втратою частини семантики, для слова – на рівні сем, для пропозиції – на рівні слова або більшої частини пропозиції. Ускладнення – зворотний процес, результатом його є «зміни на рівні концептуальної семантики, якщо вони контекстуально не залежать від детермінації первинного» [8, 32]. Заміщення теж пов'язані зі зміною концептуальної семантики, але з'являються в результаті введення у вторинний текст перш за все синонімів. Крім названих, для лексичного рівня тексту Н. В. Мельник описує дериваційні процеси перестановки і злиття.

Зазначимо, що трансформації можуть піддаватися лексичні одиниці, що входять в основні ряди тексту, тобто є компонентами його структури. Однак зміни можуть стосуватися одиниць, які є кваліфікаторами семантико-синтаксичних відносин. Перший вид трансформацій є системним, регулярним, їх реалізація пов'язана з тим, що в цілому є дериваційним функціонуванням тексту. Другий пов'язаний з руйнуванням тексту, у результаті таких змін виникає текст навіть не похідний, але «омонімічний» вихідному. Для опису системного варіювання компонентів лексико-дериваційних структур (далі – ЛДС) варто звернутися до юридичних текстів, які доводять роль ЛДС у формуванні семантики тексту (первинні тексти).

Аналіз доводить, що з формально-семантичних перетворень для ЛДС не характерний процес переставлення. Приклади зміни позиції лексичної одиниці в юридичному тексті зустрічаються, але вони поодинокі і не пов'язані власне з трансформацією ЛДС або її окремих фрагментів. Переставлення кваліфікатив у реченні, наприклад, не змінює загальної семантики «*Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність, не має зворотної дії в часі...*» (варіант: *Не має зворотної дії в часі Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює злочинність діяння або посилює кримінальну відповідальність*), оскільки зберігаються відношення з'єднання і їх радіальні зв'язки з дієсловом або зміна позиції периферійного компонента структури в контексті «*Закон про кримінальну відповідальність <... встановлює... посилює ...> не має зворотної дії в часі...*» (ст. 5 ККУ).

Найбільш частотними є заміщення й усічення, які також помітно змінюють текст і часто є більш адекватним способом повідомити стислість і ємність. Серед заміщень необхідно виділити, по-перше, синонімічні заміни окремих лексичних одиниць, наприклад, *кіберзлочинність* (замість *комп'ютерна злочинність*), *блокування* (замість *обмеження*), *ідентифікованого* (визначеного),

інформаційний ресурс (інформаційний сервіс), по-друге, заміна одиниць усередині одного семантичного поля: *вихід* – *вхід*, *кодифікація* – *інкорпорація* – *консолідація* (законодавства), у тому числі заміни, пов'язані з посиленням формально-семантичних зв'язків усередині центрального лексичного ряду: *правник* замість *правознавець*; *викривальний* замість *викривний*; *кримінальний* замість *карний*; *убивця* замість *вбивця*, *убивець*, *убійник*, *вбійник*, *вбивник*; *позивач* замість *позивальник*, *позовник*. Такі заміни не порушують основної семантики тексту та розглядаються як власне трансформації.

У розгорнутому юридичному тексті з'являються й інші типи змін. Це, перш за все, варіювання інтенсивності дій, його посилення: «відплата», «розплата», «страта», «обвинувачення», «звинувачення», «розправа», «кара» або, навпаки, послаблення «закон», «зведення», «кодекс», «установа», «стаття», «устав»; «установлення», «постанова», «визначення», «ухвала», «рішення»; «розгляд», «дослідження», «вирішення», «встановлення», «рішення», «розв'язання», «ухвалення». Такі заміни семантично більш вагомі, але, як і попередні, залишаються в межах власне трансформації.

Зміни, зумовлені повноцінною текстовою діяльністю, усічення позицій, сприймає і суб'єкт вторинної текстової діяльності, – зміни, пов'язані зі ступенем розуміння денотативної ситуації первинного тексту. Ці зміни, як правило, реалізовані за межами центральних лексичних рядів. Трансформації первинного тексту (*Кримінальний кодекс України*) будуть викликані, по-перше, нерозумінням статті, по-друге, навпаки, розумінням статті і, по-третє, неповним розумінням, коли сприймають денотативну ситуацію статті в цілому, але репрезентують і відтворюють спотворено. Тексти законів мають відрізнятися ясністю, стислістю, непорушністю, а законодавець не повинен висловлювати дві різні думки щодо одного і того ж предмета.

Будь-які зміни в юридичному тексті відображають неправильне зорове сприйняття, а тобто, і нерозуміння коментованої статті. Незнання реалій у тексті «Незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків, електронними грошима, обладнанням для їх виготовлення» призводить до появи варіантів *незаконні дії з документами; незаконні дії з платіжками*. Спотворення інформації може бути пов'язане з незнанням лексичної одиниці.

У вторинному тексті (*Науково-практичний коментар до ККУ*) не виникає питання щодо нерозуміння денотативної ситуації, що пояснюється як характером тексту, так і роботою над ним. Це тексти, які насичені прикладами оберненої залежності, коли зміни в тексті зумовлені близькістю денотативної ситуації реципієнта. У ч. 1 ст. 17 ККУ наведено дефініцію *добровіль-*

ної відмови – остаточне припинення особою за своєю волею готування до злочину або замаху на злочин, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Це визначення потребує уточнення. По-перше, ознака остаточності визначена як об'єктивна, а правильнішим є суб'єктивний підхід. По-друге, вказівку у визначенні на готування до злочину та замах на злочин слід замінити на поняття незакінченого злочину, яке відповідно до ч. 2 ст. 13 ККУ є еквівалентним за значенням. Така заміна економить текст без втрати змісту. З урахуванням вищевикладених зауважень *добровільну відмову* можна визначити як *припинення внаслідок прийнятого особою остаточного рішення за своєю волею незакінченого злочину, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця*. Коли говоримо про дериваційні процеси в ЛДС, не слід акцентувати увагу на усічення, оскільки, по-перше, семантика частіше всього не втрачається повністю, а просто стає імпліцитною, а по-друге, утрата у вторинного тексту частини семантики може бути результатом двох зовсім різних процесів.

Усічення розглядаємо як втрату компонента семантичного ряду. Результатом аналогічного процесу є контекст «*Під неупередженістю досудового розслідування та судового розгляду слід розуміти об'єктивність, безсторонність щодо дослідження всіх обставин провадження. Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПКУ прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті обставини, що викривають, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, а також обставини, що пом'якшують чи обтяжують його покарання, надати їм належну правову оцінку та забезпечити прийняття неупереджених процесуальних рішень*». З втратою частини семантики пов'язане і спрощення тексту: «*Під неупередженістю досудового розслідування та судового розгляду слід розуміти об'єктивність, безсторонність всіх обставин*». У фрагменті «*Відповідно до ч. 2 ст. 9 КПКУ прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов'язані неупереджено дослідити обставини кримінального провадження*» предикація «*зобов'язані неупереджено дослідити*» присутня імпліцитно. Неповна втрата семантики змушує позначити цей процес не як усічення, а як згортання.

Зменшення кількості компонентів лексичного ряду може бути результатом процесу, який пов'язаний зі злиттям. Об'єднавши ознаки «*усунення особистої участі в злочині*» та «*своєчасність*» в одну, слід визнати, що для всіх випадків *добровільної відмови* при співучасті, загальною специфічною характеристикою є *своєчасне усунення особистої участі в злочині*. З урахуванням цього можна сформулювати загальне

поняття добровільної відмови при співучасті. Отже, добровільна відмова співучасника – це своєчасне усунення особою за своєю волею особистої участі в злочині унаслідок прийнятого нею остаточного рішення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення злочину до кінця. Оскільки контамінація в структурі тексту супроводжується процесом компресії, пропонуємо говорити не про злиття, а про стягнення вихідних одиниць.

Процес ускладнення в ЛДС пов'язаний з центральними лексичними рядами. Спостерігаємо додаткову предикацію (за своєю волею, прийнятою нею, якщо при цьому) або кількісного приросту компонентів ряду, детермінованих звичайно цілісною ситуативною семантикою: своєчасне усунення особою за своєю волею особистої участі в злочині. Процес може стосуватися периферійних компонентів структури, але обумовлений індивідуальним уявленням: усунення особистої участі в злочині.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, фрагменти юридичних текстів дозволяють говорити щодо дериваційних процесів в ЛДС: заміна (синонімічні, семантичні й

ситуативно-асоціативні), згортання, стягнення та ускладнення. Більшість концепцій вторинних текстів не враховують важливий для нас факт, що вторинний текст є результатом процесу деривації, створений у всіх вимірах, аспектах, планах, і виражається в транспонуванні однієї безлічі елементів в інше, що призводить до формування якісного нового інтегрованого утворення. Дериваційний принцип виникає у мові як основний спосіб уявлення нового на базі первинних одиниць. У мові існує «загальнономовне різномірне поле дериваційності, різні форми якого в мові утворюють єдиний неперервний дериваційно-мотиваційний процес, що приликає у всі рівні й плани мови та утворює функціонально-динамічний простір, у рамках якого деривація одиниць більш низьких рівнів уходить у деривацію одиниць більш високих рівнів» [4, 66]. Слід відзначити, що дослідження тексту в дериваційному аспекті в цілому є плідним, проте поставлена в цьому дослідженні проблема здатності тексту вступати в стосунки формотворення з іншими текстами не вирішена, до сих пір названі процеси не розмежовуються навіть у рамках дериваційної текстології (не кажучи вже про теорії тексту взагалі).

ЛІТЕРАТУРА

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика. М. : Прогресс, 1994. 624 с.
2. Василенко Т. Н. Переводной и оригинальный тексты: деривационный аспект. *Человек – коммуникация – текст*. Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2006. Вып. 7. С. 43–50.
3. Гак В. Г. Языковые преобразования. М. : Школа «Языки русской культуры», 1998. 768 с.
4. Голев Н. Д. К основаниям деривационной интерпретации вторичных текстов. *Языковое бытие человека и этноса: психолингвистический и когнитивный аспекты*. Вып. 3. Барнаул: Изд-во ААЭП, 2001. С. 20–27.
5. Ким Л. Г. Вариативно-интерпретационное функционирование текста: теоретико-экспериментальное исследование: автореф. дис. ... докт. филол. наук. Кемерово, 2010. 49 с.
6. Киркинская Т. И. Вариативность русских репродуцированных текстов (системно-функциональный и лингвоперсоналогический аспекты): дис. ... канд. фил. наук. Барнаул, 2004. 176 4 с.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. Редакція від 11.01.2019 р. підстава 2227-VIII.
8. Мельник Н. В. Деривационное функционирование русского текста: лингвоцентрический и персонацентрический аспекты: автореф. дис. ... докт. филол. наук. Кемерово, 2011. 48 с.
9. Рабінович П. М., Дудаш Т. І. Загальні питання правової науки. *Вісник Національної академії правових наук України*, 2017. № 1 (88). С. 17.
10. Російсько-український словник правничої мови / гол. ред. А. Ю. Кримський. К., 1926, 322 с.
11. Словник української мови : в 11 т. редкол. І. К. Білодід (голова) та ін. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т. 7. К. : Наук. думка, 1976. 840 с.
12. Galligan D. J. *Law in Modern Society*. Oxford : Oxford University Press, 2007. 400 p.
13. Hutton Ch. *Language, Meaning and the Law*. Edinburgh university press, 2009. P. 50–78.
14. Nussbaumer M. *Sprache und Recht*. Heidelberg: Groos, 1997. S. 288.
15. Opalek K., Wroblewski J. *Zagadnienia teorii prawa*. Warszawa: PWN, 1969. S. 264.

REFERENCES

1. Bart, R. (Year) (1994) *Izbrannyye raboty: Semiotika: Poetika*. [Selected works: Semiotics: Poetics] M. : Progress [in Russian].
2. Vasilenko, T. N. (Year) (2006) *Perevodnoy i originalnyiy tekstyi: derivatsionnyiy aspekt* [Translation and original texts: derivational aspect.] Barnaul: Izd-vo Alt. un-ta [in Russian].
3. Gak, V. G. (Year) (1998) *Yazykovyie preobrazovaniya* [Language Transformations] M. : Shkola «Yazyiki russkoy kulturyi» [in Russian].
4. Golev, N. D. (Year) (2001) *K osnovaniyam derivatsionnoy interpretatsii vtorichnyih tekstov. Yazykovoe bytie cheloveka i etnosa: psiholingvisticheskiy i kognitivnyiy aspekty* [To the bases of derivational interpretation of secondary texts] Barnaul: Izd-vo AAEP [in Russian].

5. Kim, L. G. (Year) (2010). Variativno-interpretatsionnoe funktsionirovanie teksta: teoretiko-eksperimentalnoe issledovanie: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk. [Variative-interpretive functioning of the text: theoretical and experimental research] Kemerovo [in Russian].
6. Kirkinskaya, T. I. (Year) (2004). Variativnost russkikh reproduktivnykh tekstov (sistemno-funktsionalnyy i lingvopersonologicheskyy aspekt): dis. ... kand. fil. nauk [Variability of Russian reproduced texts (system-functional and linguo-personal aspects):] Barnaul [in Russian].
7. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (Year) (2001) Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 r. № 2341-III. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Redaktsiia vid 11.01.2019 r. pidstava 2227-VIII [Criminal Code of Ukraine] Kiev [in Ukrainian].
8. Melnik, N. V. (Year) (2011) Derivatsionnoe funktsionirovanie russkogo teksta: lingvotsentricheskyy i personotsentricheskyy aspekt: avtoref. dis. ... dokt. filol. nauk [Derivative functioning of the Russian text: linguocentric and personocentric aspects] Kemerovo [in Russian].
9. Rabinovich, P. M., Dudash, T. I. (Eds.) (2017) Zahalni pytannia pravovoi nauky. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy [General questions of legal science] [in Ukrainian].
10. Rosiisko-ukrainskyi slovnyk pravnychoi movy. (Ed.). (1926) [Russian-Ukrainian Dictionary of Legal Language] Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
11. Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
12. Galligan, D. J. (Year) (2007) Law in Modern Society. Oxford : Oxford University Press.
13. Hutton, Ch. (Year of publication) (2009) Language, Meaning and the Law. Edinburgh university press.
14. Nussbaumer, M. (Year) (1997) Sprache und Recht. Heidelberg: Groos.
15. Opalek K., Wroblewski J. (Year) (1969) Zagadnienia teorii prawa. Warszawa: PWN

VARIABILITY OF LEGAL LANGUAGE REALIZATION

Tsarova Irina Valerievna

Candidate of Philological Sciences,

Doctoral Student of the Ukrainian language department

Zaporizhzhya National University

Zhukovsky Street, 66, Zaporizhzhya, Ukraine

The article examines the variability specifics of the legal language implementation. It is determined that in the sphere of legal relations there is a special language as a sign system, which serves as a means of manifestation of thoughts, professional communication of lawyers, a means of transferring professional (legal) information. Nomination of the same legal concept in different terms is a form of manifestation of legal information redundancy. A certain dualism of the terms use has been marked: the law language and the legal language. Delimitation has been made proceeding from the semantic meaning of the adjectives "law" and "legal" in the Ukrainian language. The legal text is described as a message containing legal information, objectified as an official written document, which is characterized by modality and pragmatics, and consists of certain unities that include different types of lexical, grammatical and logical connection. It has been substantiated that the paradigm of the text formed by the variant texts arises as a result of the reproduction and interpretation of the original one. The ability of legal secondary texts to serve as a means of expressing quantitative meaning and estimation has been emphasized. The result of variation is the change of the text content, so it is necessary to speak not only about the semantic, but also about the formal variation. It has been defined that the derivational principle occurs in the language as the main way of representing the new on the basis of the original units. The consistently used derivational approach to the analysis of the legal text as an integral part of the higher level of the language has allowed to deepen the notion of the text as a linguistic phenomenon, describe its new properties characteristic of the text as a dynamically expanded structure in addition to the studied static ones, explain the peculiarities of the process of the legal texts of various types formation, combine all possible text manifestations into a single linguistic model. It has been specified emphasized that the derivational process of creating a legal text has been researched within the framework of derivatology, which, alongside with studying derivation in a broad aspect as the formation of linguistic units from a word to a text, is today one of the branches of functional analysis of language.

Key words: *variability, derivational principle, text paradigm, law language, legal language, legal text.*

ЛІТЕРАТУРНИЙ НАЦІОНАЛІЗМ У КРИТИЧНІЙ ДУМЦІ КОРИННИХ НАРОДІВ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ ПОЧАТКУ XXI СТОРІЧЧЯ

Шостак О. Г.

кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Національного авіаційного університету
Проспект Космонавта Комарова 1, Київ, Україна

Статтю присвячено аналізу розвитку індіанської критичної думки у протягом першого десятиліття XXI ст., цей період вирізняється переломом у підході до осмислення творів, написаних письменниками корінного походження. Дослідниця сконцентрувалася на аналізі динамічного розвитку літературної критики корінних народів Північної Америки, оскільки саме вона відображає традиційні риси сприйняття дійсності корінними народами, завдяки їй можна простежити закономірності структуризації національної свідомості у індіанській літературі. Літературні критики почали більше уваги звертати на висвітлення особливостей конкретних індіанських націй, що призвело до появи такого явища як «літературний націоналізм американських індіанців». Увага дослідників змістилася з виявлення рис автентичності, гібридності, міжкультурних впливів на пошук інтелектуальних, культурних, політичних, історичних. Літературний націоналізм корінних народів спрямований на підтримку інтелектуального і політичного суверенітету корінних общин. Дослідники пов'язують різочу зміну пріоритетів із поверненням більшості корінних американців до віри їхніх прадідів. У зв'язку із цим виникає питання як не-корінному читачеві призвичаїтися і зрозуміти тексти корінних письменників.

Виходячи із цього авторка статті переконана, що у індіанській критиці минуле і сучасне практично не розмежовані, вони активно співіснують, стаючи «віддзеркаленням» національної свідомості корінних народів. Вплив минулого індіанських націй досі реально присутній у соціокультурному контексті сучасної літературної критики, яка є по суті його нелінійною рецепцією у свідомості сучасних поколінь, яка виступає переважно полемічно-опозиційний дискурс.

Ключові слова: літературний націоналізм, національна ідентичність, корінні народи Північної Америки, критична думка, індіанська література.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування актуальності. Початок XXI ст. вирізняється переломом у підході до осмислення творів, написаних письменниками корінного походження. Літературні критики почали більше уваги звертати на висвітлення особливостей конкретних індіанських націй, що призвело до появи такого явища як «літературний націоналізм американських індіанців». Увага дослідників змістилася з виявлення рис автентичності, гібридності, міжкультурних впливів на пошук інтелектуальних, культурних, політичних, історичних контекстів, що призвели до виникнення сучасних корінних літератур. Літературний націоналізм корінних народів спрямований на підтримку інтелектуального і політичного суверенітету корінних общин. Дослідники пов'язують різочу зміну пріоритетів із поверненням більшості корінних американців до віри їхніх прадідів. У зв'язку із цим виникає питання як не-корінному читачеві призвичаїтися і зрозуміти тексти корінних письменників.

Критик корінного походження Бріана Берк наголошує, що не існує такого явища у літературі корінних американців як «автентичність погля-

дів», через це не може існувати і міри вимірювання автентичності. «Радше ніж поділяти корінні общини, базуючись на ідеї «частки індіанської крові» й політики ідентичності, пропонованої федеральним урядом», вона дотримується переконання, що «ідентичність корінних американців є текучим і ситуативним явищем» [3, 6].

Актуальність статті полягає в тому, що в ній вперше проаналізовано процес відтворення національної ідентичності корінних народів Північної Америки засобами критичної думки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. 1999 року виходить з друку книга Лінди Тухівай Сміт, яка є представницею народу маорі із Австралії, -«Деколонізація методології. Дослідження і корінні народи», де піддаються критиці методи дослідження, що їх європейська наука і культура застосовує у вивченні явищ корінних культур усього світу. Книга розпочинається шокуючою для будь-якого вченого сентенцією: «Із точки зору колонізованої людини <...> термін «дослідження» нерозривно пов'язаний із європейським імперіалізмом і колоніалізмом. Слово «дослідження», очевидно, найбрудніше слово у словнику всіх корінних народів світу. Згадане у контексті корінної спільноти, воно спричиняє важке мовчання, викликає погані спогади і криву

посмішку» [9, 1]. Проте саме ця розвідка спричинила до активізації досліджень виявів національної ідентичності у літературній творчості народів Північної Америки. Найбільш активно і послідовно аналізують це явища Г. Вомак, Дж. Вівер і Р. Ворріор [11].

Формулювання мети і завдань статті. Вищевказані фактори зумовили мету статті – висвітлити особливості репрезентації національної ідентичності у індіанській літературній критиці першого десятиліття ХХІ ст. Реалізація мети передбачає виконання таких завдань: довести, що корінна література розширила контекст свого існування і спричинила серйозні зміни у національному і транснаціональному дискурсі літератури США і Канади, цим самим вона активізувала протистояння між західною академічною наукою і критичною думкою, спродукованою корінними критиками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сміт критикує західну парадигму проведення досліджень з точки зору колонізованих народів усієї планети. «Деколонізація методології. Дослідження і корінні народи», заперечує абсолютність західних знань і проведення досліджень і закликає до «деколонізації» методології проведення досліджень культур колонізованих народів. «Нас дратує, що західні дослідники вважають, що вони знають усе про нас, поспілкувавшись із кількома із нас. Нас жахає як легко Захід забажавши екстрагує і привласнює наші знання, нашу образність, речі, що ми створили, відкидаючи цінність людського життя, прив'язаного до землі і територій, їхніх природних ресурсів, відмовляючи у праві на само визнання, ігноруючи їхню мову і культурні особливості» [9, 1]. Авторка наголошує на необхідності етноцентричного фокусу у проведенні досліджень, оскільки у сучасній науковій парадигмі будь-що, пов'язане із корінними народами, має право на існування лише за умови, що воно вміщується у загальну схему західної науки і має цінність для домінантного суспільства. «Дослідження – це один із шляхів, що підкріплює, регулює і реалізує код імперіалізму і колоніалізму. Цей код регулюється формальними правилами і науковими парадигмами дисципліни, що вивчає кожен конкретний дослідник, оскільки вони запроваджені науковими інституціями, що фінансуються державою. Він реалізується міриадами ідеологічних конструктів Іншого, що тиражуються на сторінках наукових і популярних книг» [10, 8].

Дослідниця пише про обмеження, що їх накладає західна парадигма на вчених, які є представниками корінних народів, через специфічні методології, що є притаманними західно-європейському світосприйняттю, яке активно нав'язується системою освіти. «Багато корінних дослідників змушені були боротися із невідповідностями, що виникали між вимогами, які ставилися перед проведенням досліджень і реальністю,

із якою вони зіштовхувалися, будучи частиною корінної спільноти. Існують етичні, культурні, політичні і особистісні питання, що можуть становити певну складність для корінних дослідників, які працюють у своїх громадах як інсайдери, власне через це їх і наймали, але одночасно і як аутсайдери через свою західну освіту, а ще й через обмеження пов'язані із клановим, племенними, лінгвістичними, віковими або гендерними кордонами» [10, 5]. Авторка пише про спротив, що відбувається у сучасних корінних громадах, по відношенню до проведення досліджень, які зачіпають інтереси корінних народів. «У контексті сучасних корінних досліджень виникають питання, які активно обговорюються. <...> Чие це дослідження? Кому воно належить? Чий інтересам воно слугує? Хто матиме від нього зиск? Хто сформулював коло питань, що розглядаються? Хто буде його проводити і документувати? Як будуть поширюватися знання, отримані в результаті дослідження?» [10, 10].

Сміт наголошує на обмеженнях, що їх пропонує західна освіта, та на приниженні корінного світогляду в академічних розвідках. «Найбільшу критику і обурення у корінних інтелектуалів і активістів викликає те, що західна освіта не дає нам писати або говорити із «справжньої» автентичної корінної позиції. Ті ж, хто відстоюють традиційну корінну точку зору, піддаються критиці, бо те, що вони говорять «не має сенсу» (говорить англійською або що!). Те, що ми говоримо, зводиться до «нативіського» дискурсу, який академічні колеги просто не сприймають серйозно, вважаючи наївним, суперечливим або позбавленим логіки» [10, 14]. Саме тому, як пояснює дослідниця, корінні представники академічної спільноти відмовляються брати участь у будь-яких виявах постколоніального дискурсу, оскільки вважають його «зручним винаходом західних інтелектуалів, які за його допомогою закарбовують своє право давати означення усьому, що є на світі» [10, 14].

Постколоніальні дискусії викликають спротив «не стільки через нову спробу створити літературний образ культури, яка колись була частиною колоніальної окраїни, але через намагання впровадити ідею, про те, що із колоніалізмом уже покінчено. <...> Вчені корінного походження мають усі підстави підозрювати, що мода на пост-колоніалізм є стратегією відновлення й повернення авторитету вчених некорінного походження, оскільки постколоніальний дискурс визначається таким чином, щоб відтіснити людей корінного походження, наш світогляд і наші сучасні турботи» [10, 25].

Книга «Деколонізація методології» справила величезний вплив на розвиток літературної критичної думки Північної Америки, спровокувавши активну дискусію про роль і місце літературних критиків некорінного походження у аналізі творів авторів, що є за походженням американськими

індіанцями або представниками перших націй Канади.

Як відгук на запропонований Сміт новий погляд на дослідження корінних народів світу наступного року друкується антологія «Шкури: сучасна белетристика корінних народів» (2000) під редакцією Катері Аківензі-Дамм, що є представницею народу чіпева у Канаді, і Джозі Дуглас, яка походить із народу вардаманів із Австралії, куди увійшли літературні твори як перших народів Канади і США, так і роботи письменників із Австралії і Нової Зеландії. Книга одночасно була надрукована як у Канаді, так і у Австралії. У передмові Аківензі-Дамм пише про те, що до цього часу збереглося таке відношення до творчості представників корінних народів світу яке б вона охарактеризувала б словом «інтелектуальний і естетичний апартеїд». «Наша творчість, а її існує велика кількість, налічує тисячі років свого існування, але по відношенню до неї продовжується расова сегрегація, замовчування, ігнорування і зневага. Усі автори цієї збірки мають спільні риси, а саме: наша прив'язаність до рідної землі, історії геноциду, колонізації і насильницького переміщення, а також волю до виживання і прагнення передати перлини наших культур наступним поколінням» [1, VI].

Того ж року з'являється книга Сідні Ларсона «Захоплені посередині: традиції і досвід у сучасній белетристиці корінних американців» (2000). Автор пропонує залучати «додатковий науковий аналіз, що включає в себе діалог критиків аби уникнути одноосібної гегемонії над текстом» [7, 56]. Дослідника непокоїть тенденція, що намітилася у індіанській критичній думці, коли критики звинувачували одне одного у відході від принципів «індіанськості» і не дотримання ідей, що зародилися на полях битв, що їх вели протестні рухи 60-70х рр. Ларсон закликає до вирішення проблем пошуку національної ідентичності на сторінках критичних розвідок, завершивши військові дії, що асоціюють американських індіанців із Рухом американських індіанців. «Не має сумніву, що є багато причин для масової політичної активності на націоналістичному ґрунті у сучасному індіанському світі. І я вдячний тим, хто має мужність вимагати повернути вкрадене і відновити справедливість щодо заподіяного у часи геноциду проти американських індіанців. Їхні добрі справи дають можливість мені підкреслити, що існує дещо спільне для представників різних культур» [7, 5].

2003 року з'являється книга «Створення літератури корінних американців» Роберта Паркера. У своїй розвідці дослідник вирішує питання, що ж насправді слід вважати літературою корінних жителів. Він заявляє, що сприймає наявність цієї літератури як належне явище сучасності. «Я також настоюю на тому, що індіанська література має естетичну цінність, так само як і індіанську ідентичність» [8, 3]. Основою його

дослідження стають твори Томаса Кінга, Джона Метьюза, Дарсі МакНікла, Леслі Мармон Сілко і Рея Янг Беар. Паркер намагається проаналізувати історію індіанської літератури з точки зору втілення ідей усної літератури у письмовий текст, розглядає особливості втілення індіанської маскулінності в аналізованих текстах і особливості ставлення до державних інституцій. «Прагнення створити корінну літературу увесь час повертає індіанських авторів на шляхи чотирьох визначених тем. А саме: юнацька маскулінність, що перебуває під загрозою зникнення, усна культура, особливості індіанської поезики, відчуження індіанської культури від того, що складає ціннісні орієнтири мейнстрімної культури» [8, 5]. Особлива цікавість до маскулінних виявів у індіанській літературі є опозицією до фемінних студій П.Г. Еллен. Деякі сентенції Паркера виглядають як звинувачення, на його думку, герої індіанських романів є сексуально неактивними, «вони увесь час зволікають, а якщо щось і роблять, то роблять це без належної зацікавленості, що є натяком на латентну гомосексуальність або якщо сказати це не так відверто, то це говорить про їхню неоднозначну сексуальність. Їхня невизначена, пасивна маскулінність уявляється неприємним середовищем індіанської сучасності і гендерних стосунків» [8, 5].

Дослідника обурює тенденція недооцінювати вклад некорінних критиків у розбудову літератури американських індіанців: «Я не знахожу аргументи Вомака щодо есенціалізму переконливими або добре обґрунтованими щодо дебатів, що точаться навкруг цієї теми. Тому я не погоджуюсь із його прихованою тезою, що некорінні критики не можуть запропонувати нічого ґрунтовного, обговорюючи літературу корінних народів» [8, 196]. Пояснюючи вживання слова «створення» у назві його книги, Паркер пояснює, що таким чином він бажав підкреслити «тимчасовість і постійну змінюваність у цьому процесі, що протистоїть природній і неминучій ефузії індіанської ідентичності. Розглядати індіанське мистецтво як таку ефузію – це все одно що вважати, що індіанська ідентичність є позаісторичною, статичною й абсолютною, що пихато створюється іншими, а не такою, що постійно продукується індіанцями. Хоча і слід визнати, що без не-індіанців ніхто б не зміг уявити індіанців як категорію» [8, 5].

2007 року Елізабет Кук-Лінн друкує розвідку під назвою «Нові індіанці – старі війни», де закидає звинувачення у пасивності представникам сучасної корінної інтелектуальної еліти. На її думку, у той час як для більшості вчених східного походження, серед яких найбільш яскравими, вона вважає, розвідки Едварда Сеїда, пошуки позбутися негативних наслідків колоніалізму є пріоритетним напрямком дослідження, більшість індіанських критиків стоїть на узбіччі цього важливого процесу. «Що ж має бути центром наших розвідок? Може це Денніс Банкс? Новинки із

судових засідань проти представників Руху американських індіанців? Написання третьосортних романів чи участь у кінемаграфічних фестивалях штату Юта? А може переповідання персональних історій в контексті історичної трагедії? Я так не думаю» [5, 10]. Письменниця доводить, що історія корінних народів Північної Америки є корисним збільшуваним фокусом для пошуку контексту сучасних імперіалістичних війн. «Нічого у світі не відбувається без попереднього контексту, саме тому старі індіанські війни слід розглядати як фон, на якому розгортаються сьогоденні жажиття» [5, 72].

Кук-Лінн ставить за приклад справжніх письменників, що не відступають від свого історичного покликання, імена Д'Арсі МакНікла, перед яким гасне навіть зірка Вайн Делорії, та Грега Вомака. Роботи цих письменників письменниця називає «найміцнішим антидотом» для письма більшості американських індіанців, що, на її думку, продовжують писати історії, що їх навчили їхні загарбники. Найбільше критики дісталося творам Дж. Велча і Шермана Алексі за зображення безпросвітності життя на індіанській резервації. Дослідниця пристрасно вимагає від індіанського письменства і критиків підтримати ідею націоналістичного прочитання текстів, що, на її думку, має підтримувати ідею боротьби за суверенність у контексті глобалізації.

Дуан Шампейн 2007 року друкує статтю «У пошуках теорії і методу дослідження індіанських студій», де пише про те, що «мультидисциплінарний підхід до вивчення американських індіанців дещо покращився протягом останнього десятиліття, але це суттєво не вплинуло на концептуальний підхід, що мав би визначати індіанські студії як дисципліну, розвиваючи її теоретичні виклади, котрі б достойно презентували теоретичні й методологічні підходи до вивчення корінних народів» [4, 353]. На думку дослідниці «колоніальний і глобалізаційний контекст створюють нові перешкоди і можливості для громад американських індіанців» [4, 361]. Шампейн переконана, що теоретична думка не встигає за тими змінами, що їх переживають сучасні корінні народи Північної Америки.

У статті «Геть воду! Спорідненість літературної критики і деколонізаційного імперативу» (2008) Деніел Хіз Джастіс доводить, що найбільш плідотворний засіб, що його має використовувати корінна критика, це бути спроможною враховувати взаємозв'язки, що поєднують культурні, історичні, політичні й інтелектуальні контексти, із яких постає кожен корінний текст. «Така включеність забезпечує багате різноманіття інтерпретацій й сенсбілізує у нас множині зв'язки і контексти, які виправдовують подібні дослідження з моральної точки зору» [6, 165].

2008 року друкується антологія жіночої прози «Обчислення» під редакцією Герти Світ Вонг, Лаурен Стюарт Мюлер, Джени Секвої Маг-

далено. У передмові до цього видання укладачки пишуть про те, що вони обирають термін «коротка проза», а не більш звичне для американської літератури «коротке оповідання» аби позначити окремішність творів, написаних корінними жінками-авторами антології. «Коротке оповідання є жанром євро-американської літературної традиції, де у витонченій короткій формі створюється твір із зачином, кульмінацією і розв'язкою. У той час як коротка проза теж належить до академічно визнаних літературних жанрів, що містить у собі переказ усних оповідок, оповідних циклі, анекдотів, переповідання розмов, оповідей, які на прикладі Леслі Сілко, можуть бути організовані навкруг географічного контексту народу пуебло» [13, xv]. Хоча надалі упорядниці антології пишуть про те, що вони зовсім не прагнуть відокремити літературні жанри як суто індіанські або ж навпаки. Проте, характеризуючи твори, що увійшли до антології, дослідниці виділяють риси, що є характерними для традиційних усних оповідей корінних народів. «Рекурентні структурні елементи у короткій прозі цієї антології містять у собі циклічну, а не лінійну нарративну конструкцію, нашарування мультиперспектив, підкреслену географічність над темпоральністю, перекладання звичайних подій у текстуальні площини, руйнування західної лінійності часу (минуле і сучасне існує одночасно), зображення землі як живої істоти, взаємопроникнення міфу і повсякденності» [13, xv]. Укладачки наголосили на принципі за яким складалася антологія: «Так само як історії передаються від одного покоління до іншого, а у корінних культурах прийнято віддавати честь говорити першими старшим, так само і ми побудували свою антологію – від старших до наймолодших» [13, xv].

2008 року виходить друком резонансна розвідка Вівера, Вомака і Ворріора «Літературний націоналізм американських індіанців». Автори розглядають сильні і слабкі сторони виявів націоналізму у літературних творах, що належать перу письменників корінного походження.

Чедвік Аллен друкує ґрунтовну роботу присвячену дослідженню теорії літературної критики у контексті корінних народів світу «Транскорінні: методологія дослідження глобальних літературних студій корінних народів» (2012), у якій автор витлумачує потенційні можливості співставлення текстів, написаних представниками різних корінних народів світу. Він пропонує методологію розгляду транскорінних явищ культури, які, він вважає, мають багато спільного у своїй основі не лише з точки зору просторової прив'язки, але й творилися в схожому середовищі й історичних умовах. Аллен пропонує методологію аналізу артефактів корінних культур, спираючись на темпоральний контекст історичних умов, у яких вони були створені. У своєму дослідженні автор прагне відтворити діалектичний зв'язок між текстами, естетичною системою й творами мисте-

цтва на зразок картин, різьблення або ткацтва. Так, він порівнює вірш Момадея «Карнегі, Оклахома 1919», написаний до п'ятисотріччя висадки Колумба із піктографічною традицією народу кайова, дизайном текстильними виробів навахів й різьбленням народу маорі (whakaio).

Аллен застерігає, що він зовсім не прагне запропонувати єдину естетику для усіх корінних народів, яку б можна було застосовувати до усіх творів корінного мистецтва будь-якого періоду. «Напроти, я ратую за створення відмінних естетичних систем з метою дати належну оцінку й правильно інтерпретувати різноманітні роботи корінного мистецтва, включаючи і твори сучасної літератури» [2, 106]. Дослідник ставить питання про можливість створити нову парадигму «трансскорінної літературної критики», яка давала б можливість «читати через національні й географічні кордони, володіючи широким спектром корінних концепцій, що несуть у собі естетику сили і задоволення» [2, 110].

Інше питання, що його автор ставить у своїй роботі, стосується адекватності перекладів англійською мовою, що їх зазнають літературні твори корінного мистецтва. Його хвилює імовірність багаторівневих зіставлень, що роблять можливими багаточисленні інтерпретації, за умови відсутності мови оригіналу у літературних текстах, що надруковані найчастіше англійською мовою. Дослідник задається питанням: «Як ми можемо концептуалізувати потенціал відтворення мелодики мови, що представляє собою зв'язок між сучасним представником корінної спільноти із предковичним а рівні акустичних елементів, які можуть і протиставлятися на рівні лінгвістичних концепцій?» [2, 153].

Зацікавленість у філософському світогляді колінних жителів Північної Америки і його віддзеркалення у літературних творах простежується у монографіях, що були надруковані 2013 року – «Розплутуючи тканину часу: індіанські думки про всесвіт» під редакцією Маріо Мур і Трейс Демейер та «Крокуючи землею багатьох богів: священні витоки сучасної екзогенної літератури» авторства Джеймса Вохлпартта. Автори цих досліджень розглядають як древні ідеї про спорідненість із конкретним місцем на землі перетворюються у сучасні теорії про збереження енергії, обмін силами і стабільність буття.

Робота «Розплутуючи павутину часу» присвячена дослідженню творчості Вайн Делорії, сама книга починається цитатою його авторства: «Усі племена говорять, що всесвіт є лише плодом уяви» із книги, присвяченій корінній філософії «Світ у якому ми жили». Монографія складається із п'яти частин, присвяченим проблемам космогонії, церемоніям, усним оповідям, поняттю «дух» і святенності географічних просторів. Автори розвідок є представниками різних корінних народів, серед яких можна виділити імена Еліс Азур, Сілні Кук Бед Медсін, Джон Беррі, Базіл Джонсон, Деніс Лоу.

Монографія «Крокуючи землею багатьох богів» Вохлпартта торкається тем космогонії у сучасній літературній критиці. Автор переконаний, що цілком можливо поєднати гегелівську теорію із уявленнями про світ древніх жителів континенту. «Фізичний світ має власне особисте життя у якому людина займає дуже невелике місце і потребує постійної підтримки від інших живих істот» [12, 177]. Усвідомлюючи це, людина має повсякчас демонструвати власну вдячність у вигляді пісень, церемоній і літературних оповідей. Вохлпартт переконаний, що сучасна література корінних народів несе ту ж функцію, що і древні форми літератури, а саме може лікувати і відновлювати, застосовуючи сили всесвіту. Для доказу цієї теорії він обрав аналіз текстів «Екологія дитинства бідняка» (2000) Дженніс Рей, «Втеча: неприродна історія сім'ї і місцини» Террі Темпест Реф'юздж, «Житло: духовна історія живого світу» (1995) Лінди Хоган.

2008 року виходить друком резонансна розвідка Вівера, Вомака і Ворріора «Літературний націоналізм американських індіанців». Автори розглядають сильні і слабкі сторони виявів націоналізму у літературних творах, що належать перу письменників корінного походження.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищесказане слід зауважити, що у індіанській критиці минуле і сучасне практично не розмежовані, вони активно співіснують, стаючи «віддзеркаленням» національної свідомості корінних народів. Вплив минулого індіанських націй досі реально присутній у соціокультурному контексті сучасної літературної критики, яка є по суті його нелінійною рецепцією у свідомості сучасних поколінь, яка витворює переважно полемічно-опозиційний дискурс.

ЛІТЕРАТУРА

1. Akiwenzie-Damm, Kateri. Preface: We remain, Forever. *Skins : Contemporary Indigenous Writing* / Ed. by Kateri Akiwenzie-Damm and Josie Douglas. Alice Spring, Australia, 2000. P. vi-ix.
2. Allen, Chadwick. *Trans-Indigenous: Methodologies for Global Native Literary Studies*. Minneapolis, 2012. 336 p.
3. Burke, Brianna. *On Sacred Ground: Medicine People in Native American Fiction (2011)* : [Електронний ресурс] / Dissertation Paper. 157 p. Режим доступа:http://scholarwork.umass.edu/open_access_dissertations.
4. Champagne, Duane. Search of Theory and Method in American Indian Studies. *American Indian Quarterly*. 2007. Vol. 31. No. 1. P. 353-372.
5. Cook-Lynn, Elizabeth. *New Indians, Old Wars*. Urbana, 2007. 226 p.
6. Justice, Daniel Heath. "Go Away Water!" Kinship Criticism and the Decolonization Imperative. *Reasoning*

Together. The Native Critics Collective / Ed. by Craig S. Womack, Daniel Heath Justice & Christopher B. Teuton. Norman, 2008. P. 147-168.

7. Larson, Sidney J. *Captured in the Middle: Traditions and Experience in Contemporary Native American Writing*. Seattle, 2000. 180 p.

8. Parker, Robert Dale. *The Invention of Native American Literature*. Ithaca, 2003. 290 p.

9. Smith, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London, 1999. 208 p.

10. Smith, Linda Tuhiwai. *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. 2nd Edition. London, 2012. 240 p.

11. Weaver, Jace; Womack, Greg; Warrior, Robert Allen. *American Indian Literary Nationalism*. Albuquerque, 2006. 272 p.

12. Wohlpart, A. James. *Walking in the Land of Many Gods: Remembering Sacred Reason in Contemporary Environmental Literature*. Athens, 2013. 203 p.

13. Wong, Hertha D., Muller, Lauren Stuart, Magdaleno, Jana Sequoya. Introduction. *Reckoning. Contemporary Short Fiction by Native American Women* / Ed. Hertha D. Wong, Lauren Stuart Muller, Jana Sequoya Magdaleno. Oxford, 2008. P. XIII.- XXIX.

REFERENCES

1. Akiwenzie-Damm, Kateri. (2000) Preface: We remain, Forever. *Skins: Contemporary Indigenous Writing* / Ed. by Kateri Akiwenzie-Damm and Josie Douglas. Alice Spring, Australia. [in English]

2. Allen, Chadwick. (2012). *Trans-Indigenous: Methodologies for Global Native Literary Studies*. Minneapolis. [in English]

3. Burke, Brianna. *On Sacred Ground: Medicine People in Native American Fiction* (2011). [Електронний ресурс] / Dissertation Paper. http://scholarwork.umass.edu/open_access_dissertations. [in English]

4. Champagne, Duane. (2007). *Search of Theory and Method in American Indian Studies*. *American Indian Quarterly*. [in English]

5. Cook-Lynn, Elizabeth. (2007) *New Indians, Old Wars*. Urbana. [in English]

6. Justice, Daniel Heath. (2008). "Go Away Water!" Kinship Criticism and the Decolonization Imperative. *Reasoning Together. The Native Critics Collective* / Ed. by Craig S. Womack, Daniel Heath Justice & Christopher B. Teuton. Norman. [in English]

7. Larson, Sidney J. (2000). *Captured in the Middle: Traditions and Experience in Contemporary Native American Writing*. Seattle. [in English]

8. Parker, Robert Dale. (2003). *The Invention of Native American Literature*. Ithaca. [in English]

9. Smith, Linda Tuhiwai. (1999). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. London. [in English]

10. Smith, Linda Tuhiwai. (2012). *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. 2nd Edition. London. [in English]

11. Weaver, Jace; Womack, Greg; Warrior, Robert Allen. (2006). *American Indian Literary Nationalism*. Albuquerque. [in English]

12. Wohlpart, A. James. (2013). *Walking in the Land of Many Gods: Remembering Sacred Reason in Contemporary Environmental Literature*. Athens. [in English]

13. Wong, Hertha D., Muller, Lauren Stuart, Magdaleno, Jana Sequoya. (2008). Introduction. *Reckoning. Contemporary Short Fiction by Native American Women* / Ed. Hertha D. Wong, Lauren Stuart Muller, Jana Sequoya Magdaleno. Oxford. [in English]

LITERARY NATIONALISM IN NATIVE AMERICAN CRITICAL THOUGHT AT THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

Shostak Oksana Grygorivna

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Foreign Languages and Applied Linguistics Chair

National Aviation University

Av. Kosmonavta Komarova, 1, Kyiv, Ukraine

The beginning of the twenty-first century is marked by a turning point in the approach to comprehending works written by Native American writers. Literary critics began to pay more attention to highlighting the particularities of specific Indian nations, which led to the emergence of such a phenomenon as "the literary nationalism of American Indians". The researcher began to focus on the analysis of the indigenous literary critique dynamic development, because it reflected the traditional perception of Native reality, made possible to trace the patterns of Native identity structure in literature. The attention of researchers has shifted from identifying the features of authenticity, hybridization, intercultural influences on the search for intellectual, cultural, political, and historical origins of Indigenous literatures. The literary nationalism of

indigenous peoples is aimed to support the intellectual and political sovereignty of indigenous communities. Researchers associate a striking shift in priorities with the return of most Native Americans to the faith of their great-grandfathers. In this regard, the question arises as a non-radical reader should become accustomed to and understand the texts of indigenous writers.

Proceeding from this, the author of the article is convinced that in the Indian critique the past and present are virtually indistinguishable, they actively coexist, becoming "a reflection" of the national consciousness of indigenous peoples. The influence of the past of the Indian nations is still really present in the socio-cultural context of contemporary literary criticism, which is in essence its non-linear reception in the minds of modern generations, which produces predominantly polemical-oppositional discourse.

Key words: *literary nationalism, national identity, Native Americans, critical thought, Indian literature.*

UDC 811.111

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-30>

THE CHARACTERISTICS OF ENGLISH TERMS STRUCTURE IN TOURISM INDUSTRY

Yurko Nadiya Anatoliyivna

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi
Kostiushko Street, 11, Lviv, Ukraine*

Styfanyslyn Iryna Mykolayivna

*Senior Lecturer at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi
Kostiushko Street, 11, Lviv, Ukraine*

Romanchuk Olga Vasylivna

*PhD in Philology,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Languages
Lviv State University of Physical Culture named after Ivan Boberskyi
Kostiushko Street, 11, Lviv, Ukraine*

The article deals with structural typology in professional tourism terminology. Modern linguists pay great attention to the study of tourism terminology as one of the most progressive industries in the world. Tourism has become one of the crucial phenomena of modern society greatly because of its association with language. Due to its being the language of international communication, the diversity of ways in which English language relates to tourism has attracted much research. The rapid growth of foreign terms in tourism terminological system requires its study, description and systematization.

The current body of research provides clear evidence of much attention being paid to the travel industry itself, and its terminology in particular. The structural potential of professional terms have also been the focus of scientific analysis. All the same, the characteristic features of English terms structure in tourism industry remain rather unexplored yet.

Considering the growing necessity of investigating the structure of international travel terminology and its evident gaps in English tourism terms, the research aimed to study the characteristics of English terms structure in the field of tourism. The task of the research was to compare the structural features and identify the quantitative ratio of components in tourism terms. Consequently, the object of research was the English terminology of tourism industry, and the subject concerned the structural peculiarities of the English tourism terms.

English samples of tourism terms from printed and internet resources have been analysed. Structural peculiarities of English tourism terms have been studied and defined by the methods of comparative and structural analysis. Further research perspectives in the professional terminology of tourism industry have been determined.

Key words: *structural typology, professional terms, characteristic features, English terminology, tourism industry.*

Introduction. Tourism is one of the most exciting and progressive industries in the world, that influences almost every other industry. Everyone gains from properly managed tourism. The tourism industry, in general, is the total of all businesses that directly provide goods or services to facilitate business, pleasure and leisure activities.

The concept of tourism is the subject of an interdisciplinary study, attracting specialists from various fields. The specialists' concerns in defining and explaining a lot of implications of tourism on the

economy have led to the shaping of a rich theory dealing with this field of activity, theories that try to present alongside the basic concepts with which it operates in practice a series of peculiarities, methodologies for measuring specific phenomena [9].

Tourism has become one of the central phenomena of a post-modern society greatly owing to its liaison with language. Being the global lingua franca, English language monopolizes all negotiations and transactions that take place in a tourist destination. The variety of ways in which English language relates to tourism has attracted much attention [5].

Theoretical framework. The tourism industry is advancing at increased pace. Rising cooperation between foreign companies and growing communication in the field of international travel industry determines the significance of the study on the tourism terminological system.

The overall spread of English as a language of intercultural communication has led to its becoming the terminology basis in many areas of science, including the tourist service sphere. Some new terms regularly appear and come to use. The rapid growth of foreign terms in tourism terminological system requires its study, description and systematization.

The current body of research provides clear evidence of much attention being paid to the travel industry [10; 12] itself, and its terminology [3; 5; 8; 9; 11; 13] in particular. The structural potential of professional terms have also been the focus of scientific analysis [1; 4; 14]. Nevertheless, the characteristic features of English terms structure in tourism industry have not been explored enough.

The purpose of the study. Due to growing necessity of investigating the structure of international travel terminology and its evident gaps in English tourism terms, the **aim** of the research is to study the characteristics of English terms structure in the field of tourism.

Evident impossibility to convey all concepts and phenomena of such a widespread industry with one-component (meaning one root stem) terms generated the formation of complex (two- and more component) terms.

It is the **task** of our research to compare the structural features and identify the quantitative ratio of components in tourism terms.

Consequently, the **object** of research is the English terminology of tourism industry, and the **subject** concerns the structural peculiarities of the English tourism terms.

Methods of research: literature analysis, comparative method and method of structural analysis.

The **research database** is represented by the sample of English tourism terms from the printed [2; 7] and internet resources [6].

Research findings. The first issue to be examined was a quantitative ratio of the studied terms components. It is noteworthy that root morphemes, prepositions and conjunctions, but not articles were considered as components. Results of the structural analysis appeared to be the following:

- 23.2% – one-component terms (*accommodation, apartment, arrival, available, baggage, booking, cabin, camping, cancellation, catering, confirmation, cruise, cuisine, customs, departure, destination, dining, excursion, fare, fee, furnishing, guest, guide, hiking, hospitality, hotel, hostel, insurance, itinerary, journey, landing, luggage, map, occupancy, passenger, porter, reception, service, ticket, visitor, waiter, etc*);

- 56.4% – two-component terms (*additional charge, arrival time, bargain price, beach holiday,*

boat trip, booking agent, business facilities, business trip, butler service, cable car, cancel a reservation, car hire, check-in, check-out, children's facilities, city break, coach trip, conference facilities, day trip, departure time, domestic flight, double room, duty-free, early booking, entrance fee, excess baggage, expiry date, familiarization trip, flight attendant, full board, gift shop, get around, go camping, go hiking, green tourism, guided tour, half board, high season, hotel chain, hotel room, incentive tourism, information desk, junior suite, key card, late arrival, laundry service, low season, mass tourism, open bar, package tour, reception desk, scheduled flight, tourist attraction, urban tourism, valet service, wedding trip, youth hostel, etc);

- 14.3% – three-component terms (*amenities and facilities, apply for a visa, book in advance, check-out time, computer reservation system, credit card payment, duty-free store, ecology-minded traveller, family-run hotel, fixed price menu, goods on offer, guarded car park, influx of tourists, king-sized bed, last minute offer, long-haul destination, loss damage waiver, low-cost travel, means of transport, natural beauty area, off-season period, place of interest, refusal of admission, self-catering apartment, tourist information office, visa-free entry, wake-up service, etc*);

- 5.2% – four-component terms (*country of temporary residence, cover of tourist losses, full board and lodging, generally accepted quality standards, lodging and food facilities, record of hotel bills, set out on a journey, etc*).

Terminological units with more than four components are rather occasional and account for less than 1% of the terms sample.

The above data clearly illustrate the prevalence of two-component English terms in tourism industry. Such an obvious prevalence is naturally predetermined by the commonly recognized claiming that two-component terms are the most optimal by quantity, as the term requirements contradiction in its conciseness and precision are the least peculiar for them.

Other aspects under research were structural types of English terms formation in the field of tourism. The study findings suggest that English complex terms of tourism industry tend to be formed as follows.

The structural types of two-component tourism terms:

- N+N (*arrival time, beach holiday, boat trip, business facilities, business trip, butler service, car hire, city break, coach trip, conference facilities, day trip, departure time, entrance fee, expiry date, familiarization trip, flight attendant, gift shop, hotel chain, hotel room, information desk, key card, laundry service, package tour, reception desk, tourist attraction, valet service, youth hostel, etc*);

- Adj+N (*additional charge, domestic flight, early booking, excess baggage, full board, green tourism, high season, incentive tourism, junior suite, late arrival, low season, mass tourism, open bar, urban tourism, etc*);

- V+N (*cancel a reservation, go camping, go hiking, etc.*);
- P2+N (*guided tour, scheduled flight, etc.*);
- Num+N (*double room, half board, etc.*);
- N+Prep (*check-in, check-out, etc.*);
- N+Adj (*duty-free, etc.*).

The structural types of three-component tourism terms:

- N+N+N (*computer reservation system, credit card payment, loss damage waiver, tourist information office, etc.*);
- N+Prep+N (*goods on offer, influx of tourists, means of transport, place of interest, refusal of admission, etc.*);
- Adj+N+N (*long-haul destination, low-cost travel, natural beauty area, etc.*);
- N+P2+N (*ecology-minded traveller, family-run hotel, king-sized bed, etc.*);
- P2+N+N (*fixed price menu, guarded car park, etc.*);
- V+Prep+N (*apply for a visa, book in advance, etc.*);
- N+Adj+N (*duty-free store, visa-free entry, etc.*);
- N+Conj+N (*amenities and facilities, etc.*).

The structural types of four-component tourism terms:

- N+Prep+N+N (*cover of tourist losses, record of hotel bills, etc.*);
- N+Conj+N+N (*lodging and food facilities, etc.*);
- N+Prep+Adj+N (*country of temporary residence, etc.*);

- Adj+N+Conj+N (*full board and lodging, etc.*);
- Adv+P2+N+N (*generally accepted quality standards, etc.*);
- V+Prep+Prep+N (*set out on a journey, etc.*).

As we see, the most productive structural component here is that of a noun. The reasonable explanation for this apparent tendency of a substantive component to be the most productive in the structural types of English tourism terms lies in the fact that noun is one of the most widespread parts of speech in any professional terminology, notably in the field of international travel and communication.

Conclusions. On the grounds of the above research outcomes the following conclusions can be made:

- The rapid growth of foreign terms in tourism terminological system requires its study, description and systematization.
- Being a significant aspect of any terminology, the structural peculiarities of English tourism terms have not been currently researched enough.
- Two-component English terms appear to clearly prevail in the field of tourism corresponding with the term requirements for conciseness and precision.
- The evident tendency of substantive component to be the most productive in English tourism terms is due to the fact that noun is a widespread part of speech in any professional terminology, particularly in the travel industry.

The **perspectives** of further research are the terms systematization and compiling a tourism glossary considering the structural peculiarities of its terms.

ЛІТЕРАТУРА

1. Компонентно-структурний аналіз англійських аббревіатур у спортивній лексиці / О. В. Романчук, О. В. Матвіяс, У. М. Проценко, І. М. Стифанишин, Н. А. Юрко. *Функціональна лінгвістика*. 2011. № 2, т. 2. С. 167–169.
2. Мальська М. П., Микитенко Н. О., Котловський А. М. Англо-український словник термінів сфери туризму : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 448 с.
3. Матвіяс О. В., Романчук О. В., Базиляк Н. О. Комплексні фразеологічні одиниці у термінологічній системі галузі туризму. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2016. Вип. 60. С. 184–187.
4. Структурні особливості термінів гандболу в англійській мові / О. В. Романчук, О. В. Матвіяс, І. М. Стифанишин, Н. А. Юрко. *Функціональна лінгвістика*. 2010. № 1, т. 2 С. 205–206.
5. Fox R. English in tourism: a sociolinguistic perspective. *Tourism and Hospitality Management*. 2008. Vol. 14, No. 1. P. 13–22.
6. Beaver A. Oxford Dictionary of Travel and Tourism. Oxford: OUP, 2012. URL: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191733987.001.0001> (accessed: 11.04.2019).
7. Medlik S. Dictionary of travel, tourism and hospitality. Oxford: Butterworth-Heinemann, 2003. 283 p.
8. Skibitska O. The Language of Tourism: Translating Terms in Tourist Texts. *Translation Journal*. 2015. Vol. 18, No. 4. URL: <https://translationjournal.net/October-2015/the-language-of-tourism-translating-terms-in-tourist-texts.html> (accessed: 11.04.2019).
9. Stoyanova S. R. Terminological System of Tourism in the Aspect of Intercultural Communication Exemplified by the Russian Language. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: Proceedings of the 5th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication*. December, 2018. Atlantis Press. Vol. 289. P. 344–349. URL: <https://doi.org/10.2991/icelaic-18.2018.77> (accessed: 11.04.2019).
10. Study a language abroad without a broad expenditure / A. Antonova, O. Voznyi, N. Yurko, I. Styfanyshyn. *День студентської науки: зб. тез доп. за результатами щоріч. наук. конф. студентів ЛДУФК*. 2017. С. 181–183. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/9347> (дата звернення: 11.04.2019).
11. The main features of English synonyms in tourism industry (based on the pre-intermediate coursebook English for International Tourism) / A. Antonova, A. Zadorozhnyia, N. Yurko, U. Protsenko. *День студентської науки: зб. тез*

доп. за результатами щоріч. наук. конф. студентів ЛДУФК. 2016. С. 103–104. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6492> (дата звернення: 11.04.2019).

12. Why tourism? *The World Tourism Organization UNWTO* : website. URL: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism> (accessed: 11.04.2019).

13. Yurko N. A. Abbreviations in tourism industry: the main peculiarities of structural components. *Актуальні питання наукових досліджень*: матеріали XLIII Міжнар. наук.-практ. конф., Чернівці, 29–30 червня 2016 р. Т. 2. Київ: Лабораторія думки, 2016. С 9–11.

14. Yurko N. A., Protsenko U. M., Litkevych O. A. The Peculiarities of English Terms Structure in Track and Field. *Здоров'я людини у сучасному суспільстві*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 14–16 червня 2012 р. Сімферополь: Кримський інститут бізнесу. С. 124–126.

REFERENCES

1. Romanchuk, O. V., Matviyas O. V., Protsenko, U. M., Styfanyshyn, I. M., & Yurko, N. A. (2011). Komponentno-strukturniy analiz angломовnykh abreviatur u sportyvniy leksytsi [Componential and structural analysis of English sports abbreviations]. *Funktsionalnaya lingvistika*, vol. 2, no. 2, pp. 167–169 [in Ukrainian].

2. Malska, M. P., Mykytenko, N. O., & Kotlovskiy A. M. (2015). Anglo-ukrayinskyi slovnyk terminiv sfery turysmu : navchalnyi posibnyk. [English-Ukrainian dictionary of tourism terms: manual]. Kyiv: Tsentр uchbovoyi literatury [in Ukrainian].

3. Matviyas O. V., Romanchuk, O. V., & Bazylyak N. O. (2016). Kompleksni frazeolohichni odynytsi u terminolohichniy systemi haluzi turyzmu [Compound phrasal units in terminological system of tourism]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho Universytetu "Ostrozka akademiya". Seriya "Filolohichna"*, vol. 60, pp. 184–187 [in Ukrainian].

4. Romanchuk, O. V., Matviyas O. V., Styfanyshyn, I. M., & Yurko, N. A. (2010). Strukturni osoblyvosti terminiv handbolu v anhliyskiy movi [Structural peculiarities of English handball terminology]. *Funktsionalnaya lingvistika*, vol. 1, no. 1, pp. 205–206 [in Ukrainian].

5. Fox, R. (2008). English in tourism: a sociolinguistic perspective. *Tourism and Hospitality Management*, vol. 14, no. 1, pp. 13–22 [in English].

6. Beaver, A. (2012). Oxford Dictionary of Travel and Tourism. Oxford: OUP. URL: <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191733987.001.0001> (accessed: 11.04.2019) [in English].

7. Medlik, S. (2003). Dictionary of travel, tourism and hospitality. Oxford: Butterworth-Heinemann [in English].

8. Skibitska, O. (2015). The Language of Tourism: Translating Terms in Tourist Texts. *Translation Journal*, vol. 18, no. 4. URL: <https://translationjournal.net/October-2015/the-language-of-tourism-translating-terms-in-tourist-texts.html> (accessed: 11.04.2019) [in English].

9. Stoyanova, S. R. (2018). Terminological System of Tourism in the Aspect of Intercultural Communication Exemplified by the Russian Language. Proceedings of the *Advances in Social Science, Education and Humanities Research: the 5th International Conference on Education, Language, Art and Inter-cultural Communication (ICELAIC December, 2018)*, vol. 289, pp. 344–349. URL: <https://doi.org/10.2991/icelaic-18.2018.77> (accessed: 11.04.2019) [in English].

10. Antonova, A., Voznyi, O., Yurko, N., & Styfanyshyn, I. (2017) Study a language abroad without a broad expenditure. Proceedings of the *Den studentskoyi nauky: shchorichna naukova konferentsiya studentiv LDUFK (Ukraine, Lviv, April 27, 2016)*, pp. 181–183. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/9347> (accessed: 11.04.2019) [in English].

11. Antonova, A., Zadorozhnyya, A., Yurko, N., & Protsenko, U. (2016). The main features of English synonyms in tourism industry (based on the pre-intermediate coursebook English for International Tourism). Proceedings of the *Den studentskoyi nauky: shchorichna naukova konferentsiya studentiv LDUFK (Ukraine, Lviv, April 28, 2016)*, pp. 103–104. URL: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6492> (accessed: 11.04.2019) [in English].

12. Why tourism? *The World Tourism Organization UNWTO* : website. URL: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism> (accessed: 11.04.2019) [in English].

13. Yurko, N. A. (2016). Abbreviations in tourism industry: the main peculiarities of structural components. Proceedings of the *Topical Issues of Scientific Researches: XLIII International Scientific Conference (Ukraine, Chernivtsi, June 29–30, 2016)*, Kyiv: Laboratoriia dumky, pp. 9–11 [in English].

14. Yurko, N. A., Protsenko, U. M., & Litkevych, O. A. (2012). The Peculiarities of English Terms Structure in Track and Field. Proceedings of the *Zdorovya lyudyny v suchasnomu suspilstvi: Mizhnarodna naukovopraktychna konferentsiya, (Ukraine, Simferopol, June 14–16, 2012)*, Simferopol: Krymskyi instytut biznesu, pp. 124–126 [in English].

СТРУКТУРНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТЕРМІНІВ ТУРИЗМУ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Юрко Надія Анатоліївна

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
вул. Костюшка, 11, Львів, Україна*

Стифанишин Ірина Миколаївна

*старший викладач кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
вул. Костюшка, 11, Львів, Україна*

Романчук Ольга Василівна

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української та іноземних мов
Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського
вул. Костюшка, 11, Львів, Україна*

Статтю присвячено дослідженню структурної типології галузевої термінології туризму. Сучасні лінгвісти приділяють велику увагу вивченню туристичної термінології як однієї з найбільш прогресивних галузей у світі. Туризм став одним з найважливіших явищ сучасного суспільства, значною мірою завдяки його тісному взаємозв'язку із мовою. Будучи мовою міжнародного спілкування, англійська мова перебуває в центрі уваги багатьох досліджень. Швидке зростання іноземних термінів у галузевій терміносистемі туризму вимагає її детального вивчення, опису та систематизації.

Аналіз літературних джерел очевидно свідчить про те, що велика увага дослідників приділяється самій туристичній галузі, та її термінології зокрема. Структурний потенціал професійних термінів також перебував у центрі уваги наукового дослідження. Проте структурні характеристики термінів туризму в англійській мові досі залишаються маловивченими.

Беручи до уваги необхідність структурного дослідження міжнародної туристичної термінології та її очевидні прогалини у туристичній термінології англійської мови, наше дослідження було спрямовано на вивчення структурних аспектів англійської термінології галузі туризму. Завданням дослідження було порівняння структурних особливостей та визначення кількісного співвідношення компонентів у туристичних термінах. Відповідно, об'єктом дослідження була англійська термінологія туристичної галузі, а предметом дослідження стали структурні особливості термінів туризму в англійській мові.

Проаналізовано вибірку англійських термінів туристичної сфери із друкованих та інтернет-ресурсів. методами порівняльного та структурного аналізу досліджено та визначено структурні особливості термінів туризму в англійській мові. Окреслено перспективні напрямки досліджень у галузі фахової термінології туризму.

***Ключові слова:** структурна типологія, галузеві терміни, характерні особливості, англійська термінологія, туристична індустрія.*

АНОТАЦІЇ

Калько Валентина Українські паремії: семантика, синтактика, прагматика: [монографія] / В. Калько. – Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2019. – 562 с. ISBN 978-966-920-407-3

У монографії комплексно досліджено український паремійний фонд із огляду на три виміри семіозису: семантику, синтактику, прагматику, що передбачає: когнітивну реконструкцію глибинної семантики прислів'їв, установлення їхніх функцій у тексті та виявлення спектра паремій як мовленнєвих актів. З'ясовано знакову природу прислів'їв як відтворюваних прецедентних висловлень, які зберігають і транслюють прийдешнім поколінням стереотипні уявлення етносу про довкілля, культуру, історію, внутрішній рефлексивний досвід народу, його ціннісні пріоритети. Синтез класичних і новітніх підходів до вивчення українських паремій дав змогу започаткувати нові наукові напрями – семантико-когнітивну та функційно-прагматичну пареміологію.

Для науковців, викладачів, аспірантів та студентів філологічних спеціальностей.

Шановні колеги!

ЛЬВІВСЬКИЙ ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС
запрошує до публікації докторів наук, кандидатів наук
та молодих науковців (студентів, аспірантів, здобувачів)

*Просимо підтримати нове видання
та зробити свій внесок у розвиток наукової думки!*

**Редакція журналу здійснює внутрішнє рецензування статті,
після проходження якого автори отримують підтвердження на електронну пошту
про прийняття статті до публікації**

Вимоги до оформлення публікацій

Рукопис подавати у форматі *.doc (MSWord): гарнітура Times New Roman, кегль 14, міжрядковий інтервал 1,5, береги ліворуч, зверху, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціювати тире (–) та дефіс (-).

Структура статті:

1. Ліворуч вказується УДК.
2. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) мовою статті. Максимальна кількість авторів у статті – три особи.

3. Назва статті. Має містити не більше 10 слів та розкривати сутність проблеми.

4. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова мовою статті (5-10 слів).

5. Статті повинні мати такі необхідні елементи (виділені напівжирним у тексті статті):

1) постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності;

2) аналіз останніх досліджень і публікацій;

3) формулювання мети і завдань статті;

4) виклад основного матеріалу дослідження;

5) висновки та перспективи подальших досліджень.

6. Список літератури, оформлений з урахуванням розробленого в 2015 році Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». Наводиться в алфавітному порядку. У статті мають бути посилання на іншомовні джерела (не менше 25% від загальної кількості посилань). Джерела ілюстративного матеріалу нумерувати окремо.

7. References. Оформлюється відповідно до стандарту APA (APA Style Reference Citations). Автор (трансліт), назва статті (трансліт), назва статті (в квадратних дужках переклад на англійську мову), назва джерела (трансліт), вихідні дані з позначеннями на англійській мові. Наприклад:

Bilodid, I. K. (Ed.). (1970). Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tt. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].

8. Ім'я, прізвище, по батькові, інформація про автора(ів) (науковий ступінь, вчене звання, посада, назва та адреса організації, в якій працює(ють) автор(и)) українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

9. Назва статті українською чи англійською мовою (відмінною від мови статті).

10. Резюме (від 250 до 300 слів) та ключові слова українською (якщо стаття англійською) чи англійською мовою (якщо стаття іншими мовами) (5-10 слів).

Транслітерація імен та прізвищ здійснюється відповідно до вимог Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 р. № 55. Переклад засобами онлайн-сервісів є неприпустимим.

Транслітерація з російської мови здійснюється відповідно до ГОСТ 7.79-2000. Система стандартів по інформації, бібліотечному и издательскому делу. Правила транслитерации кирилловского письма латинским алфавитом.

Для виділення цитати в тексті слід користуватись такими лапками: «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]... (у тексті українською чи російською мовами) і такими лапками “neologisms” (у тексті іноземною мовою). Покликання на теоретичні джерела подавати в тексті згідно з переліком літератури у квадратних дужках так:

1) одне джерело [2, 444–445];

2) два і більше джерела [4, 154; 6, 768];

3) джерело без наведеної сторінки [2].

Посилання на джерела ілюстративного матеріалу подавати в круглих дужках: (8, 15).

Ілюстрації (схеми, графіки, діаграми тощо) нумерувати в межах статті і супроводжувати підписом під ними (наприклад, Рис. 1. Базові категорії наративних речень). Таблиці теж нумерувати в межах статті і супроводжувати назвою, розміщеною над таблицею по центру.

Приклади ілюстративного матеріалу виділяти лапками і курсивом. Приклади, що містять більше, ніж одне речення, розміщувати з окремого абзацу із відступом 15 мм від лівого берега.

Обсяг публікацій: 10-12 сторінок.

Довідка про автора

1. Прізвище, ім'я, по батькові автора(-ів);	3. Місце роботи або навчання, науковий ступінь,
2. Відомості про наукового керівника надаються у разі відсутності наукового ступеня;	вчене звання, посада;
	4. Контактний телефон;
	5. E-mail;
	6. Поштова адреса.

Приклад оформлення статті

УДК 811.111:801.8: 82.09:81'322.5

ГРАФІЧНА ФОРМА ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ КРІЗЬ ПРИЗМУ ГРАФІЧНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Білецька Олена Василівна

*кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри практики англійської мови
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
вул. Івана Франка, 24, Дрогобич, Україна*

Резюме від 250 до 300 слів.

Ключові слова: форма, зміст, графічна лінгвістика, візуалізація, нова графічна форма, постмодерністський художній текст, традиційний художній текст.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Стрімке поширення нових цифрових, електронних та комп'ютерних технологій, зокрема «повсюдне домінування Інтернет ресурсів» [2, 444]...

ЛІТЕРАТУРА

1. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

REFERENCES

1. Busel, V.T. (2005). Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin: Perun [in Ukrainian]

GRAPHIC FORM OF POSTMODERN TEXT THROUGH THE PRISM OF GRAPHIC LINGUISTICS

Biletska Olena Vasilivna

*Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer at the Department of English Practice,
Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko
Str. Ivan Franko, 24, Drohobych, Ukraine*

Резюме англійською мовою від 250 до 300 слів.

Key words: form, content, graphic linguistics, visualization, new graphic form, postmodern text, traditional text.

Сподіваємось на плідну співпрацю!

З повагою

Редакція журналу «Львівський філологічний часопис»

вулиця Клепарівська, 35, Львів, 79000

Телефон: 096 632 27 39

E-mail: editor@philologyjournal.lviv.ua

Електронна сторінка: <http://www.philologyjournal.lviv.ua>

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

ЛЬВІВСЬКИЙ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ЧАСОПИС

№ 5 2019

Макетування та верстка
Катерина Бараненко

Здано до набору 18.05.2019 р. Підписано до друку 03.06.2019 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 21,62
Замов. № 0619/138. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.